

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ნელი დონლაძე

ქალის სამართლებრივი
მდგომარეობა სხვადასხვა
ქვეყნების სამართლის
მიხედვით

ახალციხე

2017

დამხმარე სახელმძღვანელო გამოსაწე-
მად მოწონებულია და განხილულია იური-
დიული ფაკულტეტის საბჭოს სხდომაზე
ოქმი №14; 09.11.2017 წელი.

წინამდებარე სახელმძღვანელო „ქალის
სამართლებრივი მდგომარეობა სხვადასხვა
ქვეყნების სამართლის მიხედვით“ განკუთვ-
ნილია ურთიერი ფაკულტეტისა და ისტო-
რიის სპეციალობის სტუდენტებისათვის,
ასევე ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: *მალხაზ ლომსაძე* – სამართლის
დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები: *ელგუჯა ჭანტურია*, სამართლის
დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

ბაკურ ლილუაშვილი, სამართლის
დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

Neli Ghonghadze

**Women's Legal Status According
To The Law Of Different
Countries**

Editor: Malkhaz Lomsadze Doctor of Law, Professor

Reviewers: Elguja Chanturia Doctor of Law,
Associate Professor
Bakur Liluashvili: Doctor of Law,
Associate Professor

შესავალი

„თუ რომელიმე ხალხის გაცნობა გინდა, იმ ქვეყნის ქალები უნდა გაიცნო, შეისწავლო, ისინი არიან თავისი ქვეყნისა და ხალხის მანქენბელი, როგორც ბარომეტრი ტაროსის“

აკაკი

უძველესი დროიდან ყველა ქვეყნის ცხოვრებაში ქალები ძალიან დიდ როლს ასრულებდნენ, ისინი იკავებდნენ სამშობლოს, თავიანთი ქვეყნის ღირსებას, მონაწილეობდნენ ლაშქრობებში, მაგრამ მათი ძირითადი საქმიანობა, მაინც შთამომავლობის აღზრდა იყო; ამიტომ დედაკაცებს, როგორც დედებს, ახალგაზრდა თაობის ღირსეულ მშობლებს, დიდი პატივისცემა და სიყვარული ჰქონდათ მინიჭებული. ისტორიის გაყვითლებულ ფურცლებზე ქალების შესახებ სხვადასხვა აზრი არსებობდა.

586 წელს მაკონის საეკლესიო კრებაზე სავსებით სერიოზულად დავობდნენ, ქალი ადამიანი არის თუ არაო, საეკლესიო მამებმა ერთი ხმის უმრავლესობით გადაწყვიტეს ეს საკითხი.

კართაგენის IV საეკლესიო კრებამ, თუნდაც ქალი სწავლული და ჭკვიანი ყოფილიყო, აუკრძალა მამაკაცის დარიგება, ხოლო გიორგი მცირე „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში“ სწერს: „დედაი არს ყოველთა ვნებათა ცუდი დიდებაი“.¹

სხვადასხვა ეპოქაში ქალის უფლებრივი მდგომარეობა სხვადასხვაგვარი იყო, რომელიც ეპოქის თავისებურებით იყო განპირობებული.

¹ ქართული მწერლობა ტ. II, გამომც. მეცნიერება, 1987. გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება, გვ. 82.

ფ. ენგელსი თავის წიგნში „ოჯახი, კერძო საკუთრება და სახელმწიფოს წარმოშობა“ აღნიშნულია, რომ ქალისა და მამაკაცის უფლებრივი განსხვავება დაიწყო მას შემდეგ, რაც დედისეული გვარი შესცვალა მამისეულმა გვარმა და მამაკაცმა დაიკაფა გაბატონებული მდგომარეობა.

დედის უფლების დამხობა მდებარეობითი სქესის მსოფლიო ისტორიული დამარცხება იყო. დედაკაცმა დაჰკარგა თავისი საპატიო მდგომარეობა, იგი გახდა მონა-მამაკაცისა, უბრალო იარაღი შეიღოსნობისა.

მამაკაცებსა და ქალებს შორის არსებული განსხვავებისათვის ქალთა თანასწორუფლებიანობისათვის ბრძოლა იწყება მხოლოდ საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციით. ამ დროისათვის გამოდის „ქალთა უფლებების დეკლარაცია“, სადაც დასმული იყო საარწევნო უფლების მოთხოვნა, ქალთა საკითხი კელავ დაისვა 1830 წლის ივლისის დღეებში, ამ პერიოდისათვის წარმოიშვა ტერმინი – ქალთა ემანსიპაცია. 1865 წელს ინგლისში დაიწყო ბრძოლა იმისათვის, რომ ქალებს მონაწილეობა მიეღოთ საპარლამენტო არჩევნებში.

სწორედ ამიტომ ცხოველდება ინტერესი გავიგოთ თუ რა მდგომარეობაში იყო ქალი სხვა ეპოქაში, სხვა საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ფორმაციაში, კერძოდ, ჩემი ნაშრომის მიზანია, ვასვენოთ თუ რა სამართლებრივი მდგომარეობა ეკავა ქალს როგორც ქართული ფეოდალური სამართლის, ასევე სხვა ქვეყნების ადრეულ და გვიანდელ პერიოდში არსებული სამართლებრივი ძეგლების მიხედვით.

**ძალი, როგორც სამართლინო-საოჯახო
სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი
ძართული შეოდალური სამართლის
მიხედვით**

საქართველოში იურიდიული მეცნიერების განვითარებას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. უკვე XI საუკუნეში ექვთიმე მთაწმინდელს ბერძნულიდან განვრცობით უთარგმნია „მცირე სჯულის კანონი“ და თავის განმარტებებში ჩამოაყალიბა ამ დროისათვის პროგრესული მოძღვრება ბრალის შესახებ.

აღსანიშნავია არსენ იყალთოელის მიერ XI-XII სს საქმის დრმა ცოდნით და ხელოვნებით თარგმნილი დიდი სჯულის კანონი.

ქართული იურიდიული აზრის განვითარების მაჩვენებელია XI-XIV სს ქართული სამართლის ძეგლები (ბაგრატ კურაპალატის, ბექა მანდატურთუხუცესის, აღბულა ამირსპასალარის, გიორგი ბრწყინვალის სამართლის წიგნები, რომლებშიც ჩამოყალიბებულია მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ინსტიტუტები. ამ მხრივ განსაკუთრებით დახვეწილია ვახტანგ VI-ის კოდიფიკაცია და ვახტანგის სამართალი (XVIII ს.). რუსული და დასავლეთ ევროპის სამართლებრივი და პოლიტიკური იდეები აისახა XVIII-XIX სს მიჯნაზე დავით ბატონიშვილის „სამართალში“. აღნიშნულ სამართლებრივ ძეგლებში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მუხლებს ქალის შესახებ.

ქართული აზრით, რაც კი დიდია ქალს უკავშირდება: საქართველო ქალის წილხვედრია – მარიამ ღვთისმშობლისაა, ქართველთა განმანათლებელი და

ქრისტიანობად მომქცევიც ქალია – ნინო, დიდი საქართველოს შემქმნელი დავით აღმაშენებელია, მაგრამ მისი სიმბოლო და ხატი ქალია – თამარ მეფეა, ერისა და ქვეყნისათვის თავგანწირვისა და წამების უდიდესი მაგალითი ქალმა გვიჩვენა – ქეთევან დედოფალმა.

წმინდა ილია მართალიც ხომ ამასვე ადასტურებდა, ქართველისათვის დედა მარტო მშობელი არ არის, ქართველი ღვიძლ ენასაც დედა-ენას ეძახის, უფროს ქალაქს – დედა ქალაქს, მკვიდრსა და დიდ ბოძს სახლისას დედა-ბოძს, უდიდეს და უმაგრეს ბურჯს დედა-ბურჯს, სამთავრო აზრს დედა-აზრს, გუთნის გამგებელ მამაკაცსაც კი გუთნის დედას. ყოველივე ეს საყურადღებოა, ამიტომაც, რომ ფეოდალურ საქართველოში ქალის მდგომარეობა სოციალურ წყობაში შეესაბამებოდა ერის კულტურულ დონეს.

საქართველოს სოციალ-პოლიტიკურმა ვითარებამ განაპირობა ქალისადმი დიდი უფლებების მინიჭება და მამაკაცთან გათანაბრება, უფრო მეტად, ვიდრე საქართველოს მეზობლად მდებარე ზოგიერთ განვითარებულ ფეოდალურ ქვეყნაში. ქალი შედარებით თავისუფალი იყო, მას სოციალური გარემო ისე მკაცრად არ ზღუდავდა, როგორც სხვა ქვეყნებში. ფაქტიურად ქალი ხშირად გადამწყვეტ როლს ასრულებდა ერის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში; თუმცა უფლებათა აბსოლუტური განვითარება არც მაშინდელ საქართველოში მომხდარა.

ღღეისათვის კიდევ უფრო ძლიერდება ინტერესი გავიგოთ თუ რა სამართლებრივი მდგომარეობა ეკავა ქალს საქორწინო საოჯახო ურთიერთობებში.

ქორწინებამ მონომამიურ ფორმით ჩამოყალიბებადგე განვლო რთული და გრძელი გზა.

გვაროვნული წყობილების ორი დიდი ეპოქის მატრიარქატისა და პატრიარქატის განვითარების სხვადასხვა პერიოდში ქორწინების განსხვავებული ფორმები არსებობდა: მატრიარქატის გარიჟრაჟზე ადგილი ჰქონდა ჯგუფობრივ და წყვილად ცოლ-ქმრობას. წყვილადი ქორწინების განვითარებასთან ერთად ქმარი საცხოვრებლად გადადიოდა ცოლის ოჯახში, ესაა ე.წ. მატრიარქატული წესი, ცოლ-ქმრული ცხოვრებისა. მატრიარქატის დროს ქორწინების ერთ-ერთ დამახასიათებელ თვისებას ის წარმოადგენდა, რომ ამ დროს დაქორწინება ხდებოდა უპირატესად ქალის ინიციატივით, ამასთან საყურადღებოა პეროდოტეს ცნობაც იმის შესახებ, რომ ლიდიელი ქალები თვითონვე ირჩევდნენ თავიანთ საქმროებსო.

საქართველოს მატრიარქატი მოიცავდა გვიანდელ პალეოლითს და ადრინდელ ნეოლითს. ენეოლითის ეპოქაში თანდათანობით ხდებოდა გადასვლა მატრიარქატიდან პატრიარქატისაკენ. ამ დროს იზრდება მამაკაცის როლი წარმოებაში, მეურნეობაში, ჩნდება გვარი, რომელიც მამის ხაზით ნათესაობაზეა დაფუძნებული, გვარის შიგნით გამოიყოფიან პატრიარქალური ოჯახები.

ოჯახი შეიცავს ყველა იმ ანტაგონიზმს, ყველა იმ ძირეულ თვისებას, რაც დამახასიათებელია მოცემული საზოგადოებისათვის.

საოჯახო საქორწინო ურთიერთობათა შესწავლა დიდად სასარგებლოა ამ თვალსაზრისით, ვინაიდან

ამ უკანასკნელში ასე თუ ისე ასახულია ის კლასობრივი ანტაგონიზმიც, რომელიც დამახასიათებელია მოცემული საზოგადოებისათვის.

საქართველოში წინა ფეოდალური (თვით ფეოდალიზმის) ეპოქაში ოჯახისა და ქორწინების წესების შესახებ ჩვენამდე მოღწეული ცნობები შედარებით მცირეა.

IV საუკუნიდან ქართლში ადგილი ჰქონდა დიდი ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენას - ქრისტიანული რელიგიის გაშარჯვებას. ახალი რელიგია ღებულობს სახელმწიფო ხელისუფლებისაგან უპირატეს მფარველობას და ცხადდება სახელმწიფო რელიგიად. ისტორიულად მოკლე დროში ქრისტიანული რელიგია მოიცავს მთელ საქართველოს. ამჟამად, ახალი სარწმუნოებრივი მოძღვრება ახდენს უზარმაზარ გავლენას საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში, იგი იქცევა მორალისა და სამართლის თეორიულ საფუძველად.

ქართული ორიგინალური ლიტერატურის უძველეს თხზულებაში იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებაში“ დაცულია მნიშვნელოვანი ცნობები იმ პერიოდის ქართული ოჯახის შესახებ. იმ პერიოდისათვის ქორწინება მონოგამიურია, სახეზეა ერთქორწინების პრინციპი, რომელიც ოფიციალურადაა აღიარებული და, რომელსაც ქრისტიანული ეკლესია მედგრად უჭერს მხარს. შუშანიკის წამების ავტორი ამტკიცებს, რომ უკვე V საუკუნეში საქართველოში „სახლი“ მართო საგვარეულოსა და გვარს კია არ ნიშნავდა, არამედ ერთ ცოლ-ქმრობაზე დამყარებულ ოჯახსაც.

ქორწინების პირობად ითვლებოდა: მექორწინეთა ნება და საქორწინო ასაკი.

ქორწინება ორი სხვადასხვა ოჯახის გარიგება იყო და ამიტომაც დასაქორწინებელთა ნებას მხოლოდ გამონაკლისის სახით თუ ექცეოდა ყურადღება. XI საუკუნეში ქართველი მწერალი გიორგი ხუცეს მონაზონი „გიორგი ათონელის ცხოვრებაში“ მოგვითხრობს, თუ როგორ შეირთო ცოლი გიორგი ათონელის მამამ იაკობმა. სპარსეთისაკენ მიმავალი იაკობი დასასვენებლად გაჩერებულა მისი მომავალი საცოლის სახლში. იაკობს მოეწონა მარიამი, ხოლო იაკობმა იხილა რა „შუენიერებისა ხატის მისისა და ნარნარი იგი და დაწყნარებული ქცევა მისი და განკრძალული სახე, ჰრქუა მშობელთა მისთა: დამიმარხეთ შვილი ეგრე კეთილად, რომელ მე თუ ვიქცე მშვიდობით, მე ვიქორწინო ეგე და სრულიად თქუენ და თანა დავემკვიდრო“.¹

ცხადია, საქართველოში ქალის სიყვარული ტურ-ფა და მაღალსათნოებად ყოფილა აღიარებული, ყმაწვილ ვაჟს უფლება ჰქონდა, რომ თავისი გულის სატრფო საცოლედ თვითონ აერჩია. სადაც ეს ჯერ არ არსებობდა იქ შეუძლებელი იქნებოდა თავისუფალ მიჯნურობას გზა გაეკვლია. ასე მაგალითად, მთავარი გიორგი ჩორჩანელი რომელმაც თავისი საყვარელი მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ „სხვისა მეუღლისა შეერთებაი არღა ოდეს თავს იდგა“ და სიკვდილამდე მისი ერთგული დარჩა. ამგვარ ნიადაგზე შეიძლება აღმოცენებულიყო შოთა რუსთაველის ქადაგებაც ქალის თავყვანისცემისა და მიჯნურობაზე. ქალ-ვაჟის სწორ უფლებიანობის ის აზრი, რომელიც

¹ ქართული მწერლობა ტ. I, გამომც. მეცნიერება, 1987 წ., გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება, გვ. 67.

შოთა რუსთაველის უკვდავ თხზულებაში არის გამოთქმული, მეტად დამახასიათებელია XII საუკუნის ქართული აზროვნების მაღალი განვითარებისათვის, მაგრამ ის არის საყურადღებო, რომ ქალთა სწორ-უფლებიანობის აზრი ქართულ მწერლობაში წინათაც ტრიალებდა. უკვე წმინდა ნინოს ცხოვრებაში ნათქვამია: „არცა მამაკაცებმა, არცა დედაკაცებმა, არამედ თქვენ ყოველნი ერთ ხართო“ ხოლო ქართულის არქიპიერატიკონში სწერია: „წმინდა და ერთ სწორ ჰყავთ მამაკაცი და დედაკაცი, ვითარცა სათნო გინდა შენ არა ხოლო თუ მამათა, არამედ დედაცათა მოეც მაღლი სულისა შენისა წმიდისა“ო.

დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილი, ქრისტიანული მოძღვრების ერთ-ერთ ქართველი, პეტრე იბერი, საღმრთოთა სახელთათვის ლაპარაკობს ჭეშმარიტი ტრფიალების და ტრფიალი სიძვისა“-ს შესახებ, სიყვარული შენი, ვითარცა სიყვარული დედათაი ვინაიცა მთლიანად მსმენელთა შორის საღმრთოთა სიტყვათასა მისვე ძალისად განწესებული არს დიდთა ღმრთისმეტყველთაგან სახელები სიყვარულისა და ტრფიალებისაი საღმრთოთა მათებრ გამოცხადებათა. ამისათვის საღმრთოდ განასაკუთრეს ჭეშმარიტი ტრფიალები უფროის სიყვარულისა, რაითა სრულიად ზეშთაამაღლოს იგი ესევეითართა მათ კაცთა შერაცხვისაგან“,¹ აქ გადმოცემულია ის ზეშთაგონებული ამაღლებული გრძნობა სიყვარულისა, რომელსაც შემდგომ უმღერა რუსთაველმა „სიყვარული აგვამაღლებსო“

¹ ქართული მწერლობა ტ. I, გამომც. მეცნიერება, თბილისი 1987. პეტრე იბერი, საღმრთოთა სახელთათვის, გვ. 207.

ქართველი კაცის შემოქმედებითი ენერგიის, მისი აზროვნების ძალის მაშტაბურობის ბრწყინვალე გამოვლინებაა პეტრე იბერის მოღვაწეობა, რომელმაც უკვე V საუკუნიდან იერუსალიმში დაარსა ქართული ახალშენი, რომელსაც ერქვა „ქართველისა მონასტერი“.

პეტრე იბერი დაკლებულ სიკეთედ მიიჩნევს ტრფიალს სიძვისას „ეითარ იგი ტრფიალი სიძვისაი დაღაცუ დაკლებული არს კეთილისაგან პირუტყულითა მათ გულისთქუმითა, რამეთუ მათ კერძოითა არა არს, არცა არხისათვის გული ითქვამს. გარნა ეგრეცა მიიღებსვე სახიერებისაგან მითვე შეერთებისა და სიყვარულითა წერილითა ნასმევითა, მას ბოროტების სახიერებას უწოდებს“.¹ არ შეიძლება ეს ფრაგმენტი ანარეკლი არ ყოფილიყო შ. რუსთაველის პოემისა, როდესაც ის სიყვარულსა და სიძვას შორის დიდ ზღვარს დებდა.

„იგი სხვაა, სიძვა სხვაა, შუა უზის დიდი ზღვარი“. ქალში ისინი განსხვავებით სხვა სახელმწიფოებისაგან პირველ ყოვლისა ხედავენ ადამიანს, რომელიც მამაკაცთან ერთად წინ და მაღლა მიიწევს და ეს რა თქმა უნდა აზრების შთამაგონებელი ქართული ცხოვრების სინამდვილე უნდა ყოფილიყო.

ქორწინების პირობის ერთ-ერთი ნიშანი, როგორც ვთქვით დასაქორწინებელთა ნებაა, მაგრამ ქორწინების ყველა პირობას შორის ეს უკანასკნელი ხშირად ირღვეოდა, ამიტომაც დასაქორწინებელთა ნებას მხოლოდ გამონაკლისის სახით თუ ექცეოდა ყურადღება,

¹ ქართული მწერლობა, ტ. I, პეტრე იბერი, სადმართოთა სახელთათვის, გვ. 208.

რადგან ხშირად ქორწინება პოლიტიკური თვალსაზრისითაც ხდებოდა. წინათ საქართველოს მეფეს თავისი მეფური ღირსების თანასწორი უცხოქვეყნელი თუ მეზობელი სახელმწიფო სამეფო ოჯახის წევრი უნდა მოეყვანა თანამეცხედრედ. ეს წესი მეფის ნათესაობას საშუალებას არ აძლევდა საქართველოს მეფის პოლიტიკისა და მოქმედებაზე რაიმე გავლენა მოეხდინა, თვით ქართველ მეფეთა ქალიშვილებსაც მხოლოდ თავისავე სწორს მიათხოვებდნენ ხოლმე. მაგ. ბაგრატ IV-ის დედა „ნაშობი იყო ბრწყინვალეთა მათ, ძლიერთა და ღიდთა მეფეთა არშაკუნიანთა მისმა შვილმა კი ბერძენთა მეფის რომანიოზის ასული ელენე მოიყვანა ცოლად, ხოლო როცა დაქვრივდა, მეორე ცოლად ოესთა მეფის ასული ბორენა, დურღულელის და შვირთო. დავით აღმაშენებელმა თავისი ერთი ქალიშვილი თამარი შირვანშაჰს მიათხოვა, ხოლო მეორე კატაი საბერძნეთში მისცა რძლად. რასაკვირველია აღნიშნული ქორწინებები მექორწინეთა ნება-სურვილზე არ იქნებოდა დამოკიდებული, მათ ხომ სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდათ.

როგორც ზოგადი წესი, ფეოდალური სამართალი დასაქორწინებელთა ნებას ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა მშობლების ნება-სურვილთან შედარებით.

ქრისტიანული ეკლესიაც იმავეს იმეორებდა. „ძეგლის წერაში“ ერთი ასეთი ჩვეულებაც არის აღნიშნული, რომელიც ამტკიცებდა, რომ საცოლის მოძებნა შერთვაში და ქალის გათხოვებაში უფრო ხშირად ქალ-ვაჟის შერთვაში და ქალის გათხოვებაში უფრო ხშირად ქალ-ვაჟის მშობლები ირჯებიან. ე.ი. ამ დროს

ცოლის შერთვა და ქორწინება მშობლების მშვიდობიან მოლაპარაკებაზე იყო დამოკიდებული. ზოგიერთ შემთხვევაში ქალ-ვაჟის მშობლები თავიანთ შვილს პატარაობიდანვე ცოლ-ქმრობის გვირგვინს უკურთხებდნენ. ჩვენი ქალ-ვაჟის დაწინდვა, დანიშვნა ხომ შემდეგ დროსაც ჩვეულებად სცოდნიათ საქართველოში.

შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში კანონიკური სამართალი შვილებს მშობლების თანხმობის გარეშე დაქორწინებას უკრძალავდა, მაგრამ თუ ასეთ ქორწინებას ადგილი ექნებოდა, მაშინ იგი მაინც არ ითვლებოდა ბათილად, მხოლოდ დაქორწინებულთ ედებოდათ საეკლესიო სასჯელი.

ძველი რომაული სამართლის მიხედვით ნიშნობა წარმოადგენდა მხარეთა შეთანხმება მათი მომავალში დაქორწინების შესახებ, მაგრამ იგი არ წარმოადგენდა დასაქორწინებელთათვის აუცილებელ პირობას, ხოლო შუა საუკუნეების გერმანული სამართლის მიხედვით ნიშნობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუ წინასწარ ნიშნობა არ მოხდებოდა არ შეიძლება დაქორწინება მომხდარიყო. ეკლესიამ მოითხოვა ნიშნობის საეკლესიო წესით შესრულება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის არ შეიძლება ჩართულიყო ურღვევად და მხოლოდ სამოქალაქო გარიგების ხასიათი ეძლეოდა. საეკლესიო წესებით დაცვით მომხდარი ნიშნობა ქორწინებას უთანაბრდებოდა. დაქორწინებულთა ბედი წყდებოდა ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ქორწინების ნამდვილი სუბიექტები ჯერ კიდევ არაქმედუნარიანები იყვნენ.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მეზეუმში დაცული ხელნაწერის ფონდში მღებრიშვილის ქრონიკიდან ვკითხულობთ: „1897 წლის თებერვლის 17-ს დღეს ივანე საანოვმა თავი მოიკლა, საგანი ის იყო, რომ დასახლება არ მინდაო, რომელსაც 18 თებერვალს ჯვარი უნდა დაეწერა“.¹

აქ რა თქმა უნდა ხუცესს ნამდვილი მიზეზი არ აქვს დასახელებული თუ რატომ უნდა მოეკლა თავი ჯვრის წერის წინა დღეს, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ძალდატანებით ქორწინებას ჰქონდა ადგილი.

ქორწინების მეორე პირობაა საქორწინო ასაკი. საგვარეულო და ოჯახური ინტერესები დიდ როლს თამაშობდა ქორწინების სფეროში. ცხადია საქორწინო ასაკიც ამ გარემოებასთან იყო შეფარდებული. ძეგლის წერამ ქალის საქორწინო ასაკად აღიარა 12 წელი, ქალის საქორწინო ასაკად 12 წლის აღიარება მიმდინარეობს ძველი რომაული და შემდეგ კანონიკური სამართლის დებულებებიდან.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ უკანონოდ სცნო და აკრძალა: „ამიერიდან არღარა ეკურთხოს გვირგვინი ჩხვილთა ქალ-ყმათა, ქალი თორმეტისა წლისა უმცროით ნუმც ყოფილა“.²

აკად. ივ. ჯავახიშვილს ძეგლის წერიდან და სხვა მასალებიდან შენიშნული აქვს, რომ ადამიანის სიცოცხლე ორ მთავარ ნაწილად იყო გაყოფილი, სანამ ასაკად არ მოვიდოდა „ჩხვილი“ ეწოდებოდა, მეორე ხანას „ჰასაკი“ ერქვა და ადამიანის სიკვდილამდე

¹ შ. ლომსაძე, საზღვარი ქრონიკები, გამომც. მეცნიერება, 1979 წ. გვ. 250.

² ქართული მწერლობა ტ. I. გამომცემლობა მეცნიერება 1987 წ. არსენ ივალთოელი, ძეგლის წერა, გვ. 226.

გასტანდა ხოლმე. ამ დროს ადამიანი სამოქალაქო ქმედუნარიანად იგულისხმება, ასაკის დასაწყისში ქმედუნარიანობა შესაძლოა შეზღუდული ყოფილიყო. ძეგლის წერაში ვაჟის ასაკად მოსვლაზე არაფერია ნათქვამი, მაგრამ რადგანაც ქალის შემთხვევაში კრიტერიუმად სქესობრივ სიმწიფეს იღებს, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ვაჟის ასაკი ცოტა უფრო გვიან დადგებოდა.

ქართული ფეოდალური სამართლის მიხედვით არ ჩანს, ითვლებოდა თუ არა ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ასაკს შორის სხვაობა.

ახალციხური ქრონიკებიდან მღებრიშვილის ჩანაწერებში ვკითხულობთ: „1794 წლის მარტის 15-ს ერთი სამაიმუნო საქმე მოიმოქმედა პეტრე ვარლამოვმა, დაქვრივდა 78 წლის ისე, რომ მოძრაობა არ შეეძლო, დასახლდა ივანე ერეკლოვის ქვრივ ქალზე – როზაზე 32 წლის არის“.¹

აღნიშნული ქორწინება ავტორს, თვით ხუცესსაც არ მიაჩნია ოჯახის შექმნის მიზნით, იგი მას სამაიმუნო საქმეს უწოდებს, რადგან 78 წლის კაცი, რომელიც ვერცკი მოძრაობს დასახლდა 32 წლის ქალზე. ასეთი ქორწინება ძირითადად შეიძლება ანგარების მიზნით ყოფილიყო.

ძეგლის წერიდან ჩანს, რომ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევამდე ქორწინების სფეროში ადგილი ჰქონდა ე. წ. წარმომადგენლობით ქორწინებას.

რაში მდგომარეობდა იგი – ხშირად იქმნებოდა ისეთი ვითარება, რომ გვირგვინის კურთხევის დროს, დასაქორწინებელი სუბიექტებიდან ერთ-ერთი სახეზე არ იყო, სხვა მხრივ ქორწინების აუცილებელი

¹ შ. ლომსაძე, ახალციხური ქრონიკები, გვ. 251.

პირობები არსებობდა. „კიდით-კიდე გუირგეინთა კურთხევა“ საშუალებას იძლეოდა, რომ ნეფე-დედოფალს ქორწინება მოეხდინათ ცალკ-ცალკე, ანუ კანონმდებელი ამბობს „კიდის-კიდე“ ხოლო მათ ნაცვლად წარმომადგენლები ღებულობდნენ მონაწილეობას გვირგვინის კურთხევის ცერემონიაში. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ სასტიკად აკრძალა ასეთი ქორწინება და ბრძანა: „სჯულიერად ცოლ-ქმრად ნუმცა შერაცხულ არიანო“.¹

ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა: 1. თუ ერთ-ერთი დაქორწინებულია სხვასთან 2. ნათესაური კავშირი 3. სულიერი ავადმყოფობა 4. სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა.

მრავალჯერ ყოფილა შემთხვევა, რომ დაქორწინებულები სხვებთან მეორედ იწერდნენ ჯვარს, ისე, რომ კანონიერად გაყრილები არ ყოფილან. ასეთი მოვლენა უფრო გავრცელებული ყოფილა მაღალ საზოგადოებაში. ძეგლის წერაც აღნიშნავს, რომ „ასეთი რამ უფრო ღიდთა და ვიეთმე წარჩინებულთა და არა ღეტონთა კაცთაგან ქმნილად“. რუის - ურბნისის საეკლესიო კრებამ დაგმო ეს უწყესობა და ასეთი უკანონო ცოლ-ქმარს ნახევრად მრუშები უწოდა. ე.წ. „ნახევრად მრუშობანი“ სჯულიერ ცოლ-ქმრად არ შეიძლება რომ ჩაერიცხოთო“² თვით ღაშა-გიორგიმაც ვერ დაიწერა ჯვარი ველისციხელ ქალზე, რომელიც უყვარდა, რადგან იგი გათხოვილი იყო. „არა ჯერ არს რათა გესუას და არა ცოლი, ვითარცა

¹ ქართული მწერლობა ტ. II. 1987 წ. არსენ იყალთოელი, ძეგლის წერა, გვ. 229.

² ქართული მწერლობა ტ. II. არსენ იყალთოელი, ძეგლის წერა, 1987 წ. გვ. 229.

დაწერს პავლე მოციქული, ქორწინება წმინდა არს და შეუგინებელი, ხოლო მსიძაენი და მემრუშენი დასაჯოს ღმერთმან, ხოლო მეფესა არა ენება სხვა, არცა უსმინა ამისათვის წარგუარეს ქალი იგი, დედა დავითისი და ქმარსვე მისსა მისცეს“.¹

თვით მეფეც კი უძლური არმოჩნდა კანონის წინაშე და დაემორჩილა მას.

ე.ი. ქორწინების ერთ-ერთი დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა, თუ ერთ-ერთი დაქორწინებული იქნებოდა სხვასთან.

ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა მექორწინეთა ნათესაური კავშირი.

მოქცევაი ქართლისაისში აღმწერელს ერთი საინტერესო ცნობა მოეპოვება, რომელიც საერთო და უძველესი მოვლენის ანარეკლს უნდა წარმოადგენდეს. ეს გახლდათ მამამძუძეობის წესი. ჯუანშერს ნათქვამი აქვს, რომ ვახტანგ გორგასალის მამამ „მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა რამეთუ წესი იყო, რომელნი შეიღნი მთავარწარჩინებულთა სახლსა აღზრდიანო“.²

ცხოვრება მეფის ვახტანგისი (გვ. 191) - „მამა მძუძე ვახტანგისი“. მამა მძუძეობის არსებობას ადასტურებს იაკობ ხუცესიც. მისი სიტყვით შუშანიკმა სიკედილის წინ „მოუწოდა ეპისკოპოსს მისსა სახლისასა აფუკუს ვითარცა მამას და მამა მძუძესა“.³

მამა მძუძეობის წესი იმ მთავარ დებულებაზეა დამყარებული, რომ მამის ღვიძლი შეიღი თავის

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებები, VI, თბილისი, 1982 წ. გვ. 150.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1969 წ. გვ. 156.

³ ქართული მწერლობა, იაკობ ხუცესი, შუშანიკის წამება, გვ. 242.

მამის ოჯახში და საგვარეულო სახლში არ შეიძლება, რომ გაზრდილიყო და თვით ძუძუც კი ეწოვა. ის უეჭველად სხვა საგვარეულო სახლში სწოვს ძუძუს, ის იზრდებოდა და როდესაც წამოიზრდებოდა მხოლოდ მაშინ შედიოდა თავის ღვიძლი მამის საგვარეულო სახლში, თუმცა მას დედა აწოვებდა ძუძუს, მაინც ის აღმზრდელი სახლის დედა მძუძვე სახლი კი არა, მამა მძუძვე სახლი ეწოდებოდა. ამ ტერმინის მთავარი ახრი ბავშვის მამისადმი და არა დედისადმი დამოკიდებულებას გამოხატავდა. აღნიშნული წესი გვაგულისხმებინებს იმას, რომ მარტო ბავშვი კი არ იზრდებოდა თავისი მამის საგვარეულოსა და სახლის გარეშე, არამედ თვით მისი დედაც, ქმრის ცოლი ჯერ კიდევ ქმრის საგვარეულოსა და სახლში შესული არ იყო და ცოლად ქცევის შემდეგაც ისევ თავის საგვარეულო სახლში რჩებოდა. ამგვარი ცოლ-ქმრობის წესი კი იმ ძირითად მოძღვრებაზეა დამყარებული, რომ მამაკაცს თავისი საცოლუ და ცოლი უეჭველად სხვა საგვარეულოში უნდა მოეძებნა. ასეთ ცოლ-ქმრობის წესს, როგორც ცნობილია, ექსოგამიის წესი ეწოდებოდა.

ქრისტიანულმა ეკლესიამ გააფართოვა იმ პირთა წრე, რომელთა შორის ქორწინება ნათესაური კავშირის გამო იკრძალებოდა, კიდევ მეტი, ქრისტიანობამ შემოიღო ე.წ. „სულიერი ნათესაობა“. ცნობილია, რომ ნათესაურობის მეშვეობით ესა თუ ის პირი ხდება ეკლესიის წევრი და იძენს საეკლესიო უფლებათა ურთიანობას. ასე, რომ საეკლესიო სფეროში ნათლობას იგივე მნიშვნელობა ენიჭებოდა, როგორც სამოქალაქო სამართლის მიხედვით დაბადებას. სულიერი ნათესაობა ქორწინებისათვის ისეთ დამაბრკოლებელ

გარემოებას წარმოადგენდა, როგორც შვილად აყვანა. შუა საუკუნეებში საერთოდ და მათ შორის საქართველოშიც ქორწინების დროს ნათესაობით ხარისხის დასაშვებულობა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იურდიული საკითხი იყო.

ანსხვავებენ სისხლით, ნათლისღებით, შვილად აყვანით და მოყვრობით წარმოშობილ ნათესაობას. სისხლის ნათესაობისას თუ ვინმე სისხლით ნათესაობის მეშვიდე ხარისხში დაქორწინდებოდა ნათესავზე ასეთი შეუღლების ანუღირება არ ხდებოდა, მხოლოდ ე. გ. საკანონოს გადაახდევინებდნენ ასეთ მეუღლეებს.

სამეფო საგვარეულოში და დიდებულ აზნაურთა წრეში ამ წესს ყოველთვის განუხრელად არ იცავდნენ. მათ შორის პოლიტიკური მოტივებით გამოწვეული ქორწინების დროს ეკლესია უმაღლეს დასტურს აძლევდა სისხლის ნათესაობის მეხუთე, მეექვსე და მეშვიდე ხარისხში მომხდარ ქორწინებას.

ქორწინების ერთ-ერთ დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა სულიერი აუადმიყოფობა. ვახტანგის სამართლის 225-ე მუხლიდან გიჟისა და ბნელიანი ცოლისათვის, სწერია: „თუ ესენი ქორწილის წინათ და ქმარს შეატყუეს, თუ გაუშვებს სამკვიდრო უნდა მისცეს და საკანონო მამამ უნდა გადაუხადოს და თუ რაც და სენი დაემართა დედაკაცს ქმრის ხელში დაემართოს, უნდა მოუაროს, მისი გაშვება არ იქნება და ერთმანეთის შენდობით იქნების მოსამართლე არად გაერევის“.¹

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ვახტანგის სამართალი, გვ. 539.

აღნიშნული ტექსტიდან ჩანს, რომ ავადმყოფი ცოლის გვირგვინით კურთხევა არ შეიძლებოდა. აქ ნათქვამი „ქმარს შეატყუეს“ ასეთი ქორწინება ბათილად ითვლებოდა და ვინც მოატყუა მან საკანონო უნდა გადაეხადა.

გარდა ამისა ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა სარწმუნეობრივი სხვადასხვაობა. კანონმდებელი კრძალავდა სხვა სარწმუნეობის წარმომადგენელთან ქორწინებას, ეს იმ მომენტითაც უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ იმ პერიოდში სარწმუნეობრივი კუთვნილება ეროვნული კუთვნილების სინონიმად იქცა.

მსოფლიო საეკლესიო კრებიდანაც ტრულის კრების კანონი §72, მეექვსე მსოფლიო კანონი §72 გვ. 11 და რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მიერაც განწესებული იყო, რომ არცა მართლმადიდებელი მამაკაცი მწვალებელისა, გინა წარმართსა დედაკაცსა, ანუ დედაკაცი მამაკაცსა შეუღლდნენ“.¹

ე.ი თუ ცოლ-ქმარი ერთი სჯულის არ იყვნენ მათ კანონიერად შეუღლება არ შეეძლოთ. ეს ქორწინება კიდევ ერთი დამაბრკოლებელი გარემოებათგანი ყოფილა. რაკი რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებას აღნიშნულ საკითხზე განსაკუთრებული მსჯელობანი ჰქონდა და იძულებული ყოფილა ქორწინება ქრისტიანთა და მწვალებელთა შორის სამუდამოდ აეკრძალა. ეს გარემოება ამტკიცებს, რომ საქართველოში წინა ტრულის მსოფლიო კრების დადგენილების მიუხედავად სამღვდელოებას მართლმადიდებელთა და ეგ. წ. „მწვალებელთა“ შეუღლება გვირგვინთა

¹ ქართული მწერლობა ტ. II, არსენ ივალთოველი, ძეგლის წერა, გვ. 228.

კურთხევით დაულოცნია. რუის ურბნისის საეკლესიო კრებას საჭიროდ მიუჩნევია ამგვარი ქორწინების ხელმოკრედ აკრძალვა, მაგრამ არა ერთი საბუთი არსებობს, რომ ასეთი ქორწინება არ შეწყვეტილა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ კანონმდებელი კრძალავს მართლმადიდებელთა და წარმართთა შორის ქორწინებას, ცხადია აკრძალული იქნებოდა ქრისტიანთა და მაჰმადიანთა შორისაც.

გამონაკლის შემთხვევაში თუ ორივე ცოლ-ქმარი არ იქნებოდა მართლმადიდებელი, ეკლესია მოითხოვდა, რომ ერთ-ერთი მათგანი საცოლუე ან საქმრო აუცილებლად გამხდარიყო ასეთი. თუ დასაქორწინებელთა ერთ-ერთი მაინც იქნებოდა მართლმადიდებელი, მაშინ ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით ღვთის კურთხევა მაინც გადმოვევლინებოდა ასეთ საქორწინო კავშირს იმ პირობით, რომ არამართლმადიდებელი მეუღლე რწმენას არაფრით არ შეეხებოდა და ბავშვები კი მართლმადიდებელ რწმენაზე უნდა აღზრდილიყვნენ.

დავით აღმაშენებელმა შეძლო პროგრესული ხასიათის პოლიტიკის გატარება, რომლის ერთ-ერთ რგოლს წარმოადგენდა ოჯახის განმტკიცების ზრდა.

აღნიშნულმა აკრძალვამ კანონმდებლობით XIX საუკუნემდეც კი მოადწია. სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია: ივ. ანტონოვის წერილი ივ. გვარამაძისადმი, სადაც ეკითხულობთ, რომ პატრ. აღფანოსს მოუვიდა ეპისკოპოსისაგან ქაღალდი, „როგორ გაბედე უნემოდ ჯვრის დაწერა პროტესტანტ ქალზეო“.¹ დონ

¹ ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი 3255.

ანტონოვის წერილი ივ. გვარამაძისადმი 1892 წ. ს/ჯ ისტორიული მუზეუმი ფ. 3255.

აღნიშნული წერილიდან ჩანს, რომ აკრძალულია სხვადასხვა მორწმუნეთა შორის შეუღლება და თუ ასეთი იქნებოდა მას ეპისკოპოსთან შეთანხმება ესაჭიროებოდა. უკმაყოფილებას გამოთქვამს მიხეილ თამარაშვილი იმის გამო, რომ მის დისშვილს სურს, ცოლად გაჰყვეს მაჰმადიანს. ს/ჯ ისტორიულ მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ვკითხულობთ: „შევიტყვე ჩემი და ძუძუნას ურიგო ყოფა-ქცევა, ის, რომ ვიდაცა თათარი, ვითომ გაქრისტიანებას აპირებს, რათა მისი ქალი შეირთოს, ამით შეტყობინებამ ძლიერ დამაღონა. ამისთვის თქვენ მოგმართავთ მის სულის პატივისათვის და ჩემი პატივისცემისათვის, გთხოვთ უმდაბლესად, მასზე ყურადღება იქონიო, დაარიგო და ამისთანა ურიგოებისაგან უკან დააყენოთ, რომ არ შეარცხვინოს ეგეთი ყოფა-ქცევით“.¹ წერილიდანაც სჩანს, რომ 20-ე საუკუნის დასაწყისშიც კი სხვადასხვა სარწმუნეობის მქონე პირებს შორის ქორწინება არ იყო მისაღები. მიხეილ თამარაშვილს ეს დიდ სამარცხვინო საქმედ მიაჩნდა და ერის წინაშე დიდ შერცხვენად.

ახლა განვიხილოთ, როგორ დგას დასაქორწინებულთა ერთწოდებრიობის პრინციპი. ქართული ფეოდალური სამართლის მიხედვით. ბექა-მანდატურთუხუცესი აღიარებს დასაქორწინებულთა პირის წოდებაში შესაბამისობის პრინციპს, მაგრამ იგი უშუა-

¹ წ. ს. ქ. ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, ფონდი. 2006, 1903 წ. ქ. რომი მ. თამარაშვილის წერილი ივ. გვარამაძისადმი, ქვეყნდება პირველად.

ლოდ არ კრძალავს სხვადასხვა წოდების წარმომადგენელთა შორის ქორწინებას. კანონმდებელი ამბობს: თუ ვინმემ თავისზე უსაბატოესი ე. ი. თავისზე უფრო მაღალი წრის ქალი შეირთოს ცოლად, მაშინ ცოლის „დაგდების“ შემთხვევაში ქალი თავის „გვარსა ზედა“ ვერ მოითხოვს სისხლის დაურეგებას, მას მხოლოდ ქმრის გვარის მიხედვით დააკმაყოფილებენ. „თუ კაცმან უბრალოდ ცოლი დააგდოს, სისხლის ნახევარი მისცეს და მზითევი სრულად, თუ ბოზობისათვის დააგდოს მზითევი მაშინ მისცეს, თუ ღიაცი ბოზი არ არის მზითევიცა ბოზი იქნების“¹ სამართლის წიგნის ერთი გვიანდელი ხელნაწერის მიხედვით §3683, ზემოხსენებული მუხლი უფრო ვრცლად არის გადმოცემული „თუ კაცმან მისმან უსაბატოესი ცოლი დააგდოს, რაც გვარისა იგი კაცი იყოს ეგეთსა მისი სისხლი არ მართებს, ამაღ, რომე მაცხოვარმა დაწყევლისა სინამან ესრეთ რქვა: ქმარისამამ შენისა მიმართ არს მოქცევაი შენი“² 30-ე მუხლის ორივე ვარიანტი ერთი მიმართულებით მოქმედებს. ცოლი თუნდაც იგი ქმარზე „გუარად უკეთესი“ იყოს მაინც ქმარზე უფრო „უსაბატოესად“ ვერ ჩაითვლება. ცოლს არ შეიძლება ქმარზე მეტი სისხლი სდიოდეს. მაღალი წოდების ქალი, თუ იგი დაბალი ფენის წარმომადგენელს გაჰყვება ცოლად ამით იგი თავის „გუარად უკეთოსაბასაც“ ჰკარგავს. ცხადია, თუკი შერთვამდე „გუარად უარესს“ ცოლს, ამ უკანასკნელს მაინც თავისი გვარსა ზედა დიოდე „სისხლი“.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1963 წ. სამართალი ბექასი, გვ. 435.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1963 წ. სამართალი ბექასი, გვ. 435.

კანონმდელ ქალი მამაკაცის ინტერესებს იცავს და მის უფლებებსაც უფრო პრივილეგიურად უფრთხილდება. დასაქორწინებელთა ერთწოდებრობის პრინციპიც სწორედ მამაკაცის ბატონობას ემსახურება ოჯახში. ბატონეობა, წოდებრივი განსხვავება და გვარიშვილობა იმდენად განმტკიცებული იყო საქართველოში, რომ რაიმე განსაკუთრებული კანონმდებლობით აკრძალვა საჭირო აღარც კი იყო. უამისოდაც იმდროინდელი საზოგადოებრივი და წოდებრივი პირობები, ვითარება დაუძლეველ დაბრკოლებას წარმოადგენდა და ქორწინება დაბალ და მაღალ წოდებათა გვარიშვილებს შორის ალბათ შეუძლებელი, ან ძალიან იშვიათი იქნებოდა. ერთხელ მინდა კიდევ გავიხსენო მეფე ლაშა-გიორგის ოჯახური გარემოება. ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ ლაშა-გიორგიმ ვერ შეირთო ველისციხელი ქალი იმაში მდგომარეობდა, რომ ეს უკანასკნელი საქართველოს ქვეშევრდომი იყო. კათოლიკოსმა და ეპისკოპოსმა მეფეს მოახსენეს: არა ჯერ არს რათა მხევალი გესოას და არა ცოლი.

მეფეს არ უნდოდა სხვა ცოლი და არც შეურთავს. ველისციხელი ქალი, რომელიც ღონდაძის ქალი ყოფილა წარმოშობით იმერთაგან, იგი მონაზვნად აღკვეცეს ხარჭების მონასტერში და დაკრძალულია იქვე. იგი მეფის მხევალი იყო. მხევალს კი აქ ქვეშევრდომობის უფლება უნდა ჰქონდეს და მეფე ქვეშევრდომებს ან მხევალს ცოლად ვერ შეირთავდა.

„სჯულიერი“ ცოლის გარდა ზოგიერთ მეფეებს უკანონო ცოლებიც ჰყოლიათ. ქრისტიანობა სდევნიდა უკანონო ცოლებსა და ქმრებს. სამღვდელოება ამგვარ კავშირს „მრუშობას“ ეძახდა, ხოლო უკანონო

ცოლებს მეძავეებს. ქალის პიროვნებაზე, მის სინდისის დაცვასა და პატიოსნებაზე მოთხრობილია X საუკუნის ქართველი მწერლის გიორგი მერაშულეს თხზულებაში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. აქ მოთხრობილია რომანტიკული ისტორია აშოტ კურაპალატისა და „დედაკაცი სიძვისაის“ შორის, როდესაც დედაკაცი სიძვისაი გრიგოლთან მივიდა აცრემლებულმა უთხრა „გარდარეული სიყვარული აქუს ჩემთა მომართ კურაპალატს“-¹ო.

როდესაც აშოტ კურაპალატი მივიდა მონასტერში დედა ფებრონიასთან ამ უკანასკნელმა ამხილა აშოტი და სიამაყით უთხრა: „ხორციელად ძლიერსა ხელმწიფესა სულითა ძლიერთა კაცთა სძლიეს“ (გვ. 106). ხოლო დამარცხებული აშოტი ამბობს: „ნეტარ მას კაცთა ვინ არღარა არსო“.² აშოტის მსგავსად გადმოგვცემს თხზულების ავტორი ადარნასე ხელმწიფეზე „უფროისი ვნებაი შეამოხვია მურმან, რამეთუ შესმენითა მეძავისა ქალისაითა, რომლისა თანა იმრუშებდა იგი, უსამართლოდ განიშორა სიცრუითა სიძვისაითა სარწმუნოი ცოლი თავისი და წარგზავნა ქვეყნად თავისად აფხაზეთად, ვინაიცა მოეყვანა იგი“³ (გვ. 107).

ადარნასეს წინააღმდეგ აღდგა დედა ბევრეული ანასტასია. ფებრონია და ბევრეული მკაცრად იცავდნენ საზოგადოებრივ ზნეობასა და პატიოსნებას. ისინი წინააღმდეგნი არიან აშოტისა და ადარნასეს

¹ ქართული მწერლობა, ტ. I, გიორგი მერაშულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, გვ. 601.

² ქართული მწერლობა, ტ. I, გიორგი მერაშულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, გვ. 603.

³ ქართული მწერლობა, ტ. I, გიორგი მერაშულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, გვ. 605.

მოქმედებისა, რომ მათ საზოგადოებრივი ზნეობის სა-
წინააღმდეგო საქმეები ჩაიდინეს და კანონიერ მეუღ-
ლეთა გვერდით „დედაკაცი სიძვისაი“ ჰყავდათ. აღ-
ნიშნული თხზულების ავტორი ყოველგვარ სიყვა-
რულს ქალისას უარყოფითად უყურებს, მაგრამ
ძეგლში ძვირფასი მასალებია ქალთა პატივისცემის
შესახებ.

ეს ის პერიოდია, როდესაც თვით მეფენი უძღურ-
ნი იყვნენ საეკლესიო პირების წინაშე.

მეფე გიორგი მესამეს ხასებიც ჰყოლია, რომელ-
თაც „ხარჭებს“ ეძახდნენ. სწორედ ერთი ამ ხარჭთა-
განის ნაშობი თამარის ნახევარ და მიათხოვეს სელ-
დუხის ძეს – მეტაფრადინს.

საეკლესიო სამართალი სიძვისათვის აწესებდა,
რომ შვიდი წელი უზიარებელი ყოფილიყო, ხოლო
მრუშობისათვის დამნაშავე ათოხუთმეტ წელს უზიარ-
ებელი იყოსო.

როგორც, ჩანს საერო სამართალი, ხალხის ზნე-
ჩვეულება, დამნაშავეს, მეტადრე ქალს, გაცილებით
უფრო უნდობლად ეკიდებოდა, ვიდრე ქმარს, რო-
მელსაც საყვარელი, ხარჭაც რომ ჰყოლოდა ეტყობა
ისე დიდ დანაშაულად არ ითვლებოდა, როგორც
ცოლის მხრიდან ღალატი.

საერო სამართალი და ზნე-ჩვეულება ქმრის ღალატს
უფრო ღმობიერად ეპყრობოდა, ვიდრე ცოლისას.

მონღოლთა ბატონობის დროს დემეტრე თავდა-
დებულმა და ქართველმა დიდებულებმა შემოიღეს
მრავალცოლიანობა, მაგრამ ეს საშინელ უწყესობად
ითვლებოდა და ჩვეულებრივი საქრისტიანო ქორწი-
ნების წესზე მტკიცედ იდგნენ. თუ პოლიტიკური
თვალსაზრისით შეეხედავთ დემეტრე მეორის სამივე

ქორწინებას იგი გამოწვეული არ უნდა ყოფილიყო მისი დიაცმოყვარეობით. პირველი ცოლი იყო ტრაპიზონის კეისრის ასული ირინე, ამით მეფე განამტკიცებდა კავშირს დასავლურ ბიზანტიურ სამყაროსთან. მეორე ცოლი ესვა მონღოლთა ნოინის ასული სორღალი ურდოში მხარდაჭერის საგარანტიოდ, მესამე უმრწემესი ნათელა სამცხის ათაბაგის ბექას ასული ძალით შეირთო რათა შემოერიგებინა განზე გამდგარი სამხრეთ საქართველო. უპრეცედენტო შემთხვევაც გვქონდა ულუ დავითმა მეუღლე შეირთო დროებით, ასეთი წესით ცოლის მოყვანა უცნობი იყო ქართული სამართლისათვის.

დაუკანონებელ დებულებათა დამრღვევთა ყოველგვარ შეუღლებას „უწესო ქორწინებად“, „უწესონის ქორწინებანი“ ან „უწესონის ქორწილ შეყოფანი“ პრქმევიათ. (უამთა აღმწერელი, გვ. 731). თუ სახეზე იქნებოდა ქორწინების ყველა წესი და პირობა ამის შემდეგ შეიძლებოდა ქორწინება.

საქორწინო საოჯახო ურთიერთობებიდან გამომდინარე მოკლედ შევეხებით ქორწინების რიტუალებს.

საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ქრისტიანულ ქვეყანაში, ქორწინებას წინ უძღოდა საცოლის დანიშვნა, ადრინდელ ქრისტიანულ ეპოქაში, როდესაც ქორწინება სამოქალაქო წესით ხდებოდა, ნიშნობას მხოლოდ სამოქალაქო ხელშეკრულების ხასიათი ჰქონდა. ხოლო შემდგომ პერიოდში ეკლესიამ ნიშნობა წმინდანად დაურღვევლად გამოაცხადა. ბექა მანდატურთუხუცესი და გიორგი ბრწყინვალე თავიანთ საკანონმდებლო ძეგლებში, ნიშნობაში, ამ წინა საქორწინო აქტში ჩვეულებრივ ხელშეკრულებას ხედავდნენ, ხოლო მის დარღვევაში ხელშეკრულების

შეუსრულებლობას. მიტომაც ამ უკანასკნელის ე.ი. დაწინდვის დარღვევისას კანონმდებელი პირგასამტეხლოს სახით მოითხოვს ქონებრივი ხასიათის ჯარიმას.

ვახტანგის სამართალშიც ქორწინებას წინ უძღოდა ნიშნობა, მას იურიდიული შედეგი მოსდევდა, იგი განიხილებოდა როგორც შეთანხმება მომავალი ქორწინების შესახებ. ვახტანგის სამართლის 77-ე მუხლში ჩაწერილია: „მოწმით ნათხოვი ქალი, ან ნიშანმიტანილი ქალი, მამამ რომ გაუთხოოს ან სხვა კაცმან წაართვას, მესამედი სისხლი მისცეს თუ მაგაზე შესცილდნენ, რომ არ მითხოვებიან, ისევ მოწმითა და ჯერით გაარიგონ“.¹

ვახტანგის სამართლის მიხედვით ნიშნობის დარღვევისთვის სასჯელად მხოლოდ მესამედი სისხლია გათვალისწინებული.

იგივე სამართლის წიგნის 223-ე მუხლში სწერია: „ან ვაჟი მოკედეს ან ქალი, თუ რამ გასაცვეთი მისვლია და სიცოცხლეში გაუცვეთია ვერა შევა, რომე სიძესაც ბევრს მიეცემა მან გარდასულ უნდა მისცეს ნიშნის პატრონსა“.² თუ მას შევადარებთ ბერძნულ სამართალს ბევრი მსგავსებაა. „თუ ერთმა კაცმა ცოლი დანიშნა და დედაკაცი მოკუდეს, რაც მისთვის ნიშანი მიეტანოს ისევ უნდა გამოართვას“.

აღნიშნულ მუხლებში გატარებულია ის აზრი, რომ ნიშნობა არ უთანაბრდება ქორწინებას, თუ აღარ მოხერხდეს შეუღლება, ნიშანი უბრუნდება პატრონს.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. ვახტანგის სამართალი, 1963 წ. გვ. 501.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. ვახტანგის სამართალი, 1963 წ. გვ. 539.

ნიშნობის ჩვეულების ტრადიცია სამხრეთ დასავლეთ საქართველოში XIX საუკუნის ბოლომდე არსებულია. აი რას სწერს გაზეთი ივერია 1986 წელს წერილში „ნიშნობა და ქორწინების წესები ჯავახეთში“.

„როდესაც ნიშნობის დროს მოვიდენ საპატარძლოს სახლში საპატარძლოს თავდახურულს შემოიყვანენ, პირზე ჩაღეათი, ეს არის აბრეშუმის დიდი წითელი ბაღდადი, ჩაღეა ჩამოფარებული სარძლო ვერსა დაინახავს და ვერც სხვას დაანახევებს სახეს. თუკი პირახდილი მიიყვანეს სამამამთილოსთან და სტუმრებთან ქალს სახელი გაუტყდება“.¹

ცხადია მესხეთშიც, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ქორწილი საკმაოდ დიდი ხარჯის მომტანი იყო, ამიტომ ბექა მანდატურთუხუცესის სამართლის წიგნი გვერდს არ უვლის მის მოწესრიგებას. კანონმდებელი ადგენს, რომ ქორწილის დროს, ლაშქრობის დროს, მიცვალებულის დამარხვის დროს მეზობლები და ნათესავები ერთმანეთს უნდა დაეხმარნონ ეკონომიურად. „სანიჭარი“- ს ჩვეულება, რომელიც ბექა მანდატურთუხუცესმა კანონის ხარისხში აიყვანა ტრადიციათა მეშვეობით დღესაც არსებობს სამხრეთ საქართველოში.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში 100 გვ. 22 დაცულია მასალები „ძველი ქორწინების წესები სოფელ ერკოტაში“ სადაც სწერია: „ქორწილის დროს ნათლია დასტოვებდა ფულს სინზე და იტყოდა: ხარჯი მოვიდა გადასახდელი.“ მერმე სხვებიც მიჰყვებოდნენ /სანიჭარი ქორწილის დაბოლოების ნიშანი იყო/.

¹ ს/ჯ ისტორიული მუზეუმი ფონდი 196. გაზეთი ივერია 1886 წ.

დიდი სირცხვილი იყო ვაჟი მისულიყო ქალთან და ბე გაეცვალა, უნდა მისულიყვნენ უფროსები და ხდებოდა ნიშნობა... თუ გლეხის ქალი იყო ატანდნენ მზითევად: ჭილოფი, ნაბადი, ფარდაგი, ლოგინი, ბაღიშები, საბნები, კიღობანი, ტანთ-ფერხთ და სხვა.

ასეთი შტრიხებით იყო ზემოთ ხსენებული ჩვეულება შემონახული სამხრეთ საქართველოში. სიმამრის სახლში ქორწილის დამთავრების თანავე პატარძლის მოძრავი ხასიათის მზითევი და „სანიჭარი“ სასიძოს ოჯახში გადაჰქონდათ. სიძის სახლში გამართული ქორწილის დროს დაქორწინებულებს ქმრის მშობლები, ნათესავები მიართმევდნენ „სანიჭარს“.

როგორც ავლნიშნეთ ნიშნობის შემდეგ დანიშნავდნენ დღეს ქორწილისას. ქორწილის რიტუალი იყოფოდა ორად: გვირგვინის კურთხევა და შემდეგ ქორწილი.

მეხუთე საუკუნის ქართულ ქრისტიანულ სარწმუნოების მხარდამჭერს იაკობ ხუცესს ერთი საგულისხმო ცნობა მოეპოვება შუშანიკის წამებაში, რომელიც ქორწინებას მაშინდელი ქართული ზოგადი წესის აღდგენის საშუალებას იძლევა. როდესაც უთანხმოება ჩამოვარდება ვარსკენსა და შუშანიკს შორის სარწმუნოებრივ ნიადაგზე, იაკობ ხუცესს მოუწოდა ვარსკენმა „...ჩემი სამკაული მას არა დაუტეო, დღეს იგი არა ჩემი ცოლ არს.“¹ ვარსკენის ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ მას თავის დროზე ცოლისათვის სამკაული და სხვა ბევრი რამე მიუერთმევია. აქ ლაპარაკია არა უბრალოდ სამკაულებზე, არამედ საქმროს ცოლისათვის მისართმევ ნივთებზე. ის ასევე ეუბნება ხუცესს რომ სხვა

¹ იაკობ ხუცესის შუშანიკის წამება, ქართ მწერლობა, ტ. I, გამომც. მეცნიერება, გვ. 232.

ვინმე აღმოჩნდეს, რომელიც ამ ნივთებს მოიხმარს. ქორწინების წესების ამ აღწერილობაში ის გარემოებაა საყურადღებო, რომ საცოლისათვის პირველად სწორედ საქმროს უნდა მიერთდია სამკაული – საჩუქარი. ერთი საყურადღებო ცნობაც, რომელიც გიორგი მეფის მიერაა განცხადებული – მისი ასულის ბიზანტიის მეფისათვის სოციალურად მთხოვნელი დესპანისათვის გიორგი მეფეს განუცხადებია: მე ჩემს ასულს მზითვს ვერ გამოვატან, მაგრამ სხვა მხრივ ქონებრივად უზრუნველყოფო. ქართული ქორწინების წესი სწორედ საქმროს ავალებდა პირველად ქალისთვის საჩუქარი მიერთდია. ეს გარემოება არჯანქელო ლამბარტსაც აქვს XVII საუკუნის სამეგრელოს აღწერილობაში. ქალს არავითარი მზითვი ქმრისათვის არ მიჰქონდა, სამაგიეროდ სასიძომ უნდა მიუტანოს ქალის მშობლებს დიდი საჩუქრები და მდიდრული ძღვენი.

თუმცა მზითვი და საჩუქარი განსხვავდება იმით რომ ისინი იურიდიულ (სამემკვიდრო) სამართლის მიხედვით სხვადასხვანაირად ნაწილდებიან.

ქართული ქორწინების წესს დაცული ჰქონდა და ნაწილობრივ ეხლაც შენარჩუნებული აქვს ზოგიერთი ფრიად საგულისხმო ჩვეულება, რომელიც უძველესი დროის პირობების ანარეკლად უნდა მივიჩნიოთ.

ახლა განვიხილოთ როგორ არის ქალი წარმოჩენილი როგორც საქორწინო-საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით.

ქართული ფეოდალური სამართლის მიხედვით, უძველესი სამართლის ძეგლი, რომლის ფრაგმენტებზეა ჩვენამდე მოაღწია ბაგრატ III-ის სამართალი,

ამას მოჰყვა გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დადება“, ბექასა და აღბუღას სამართალი, ვახტანგის სამართალი. ეს უკანასკნელი შედგენილია XVIII საუკუნის დასაწყისში, რომელიც უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი კორპუსია, არა მარტო ქართული სამართლის ისტორიის, არამედ სამართლის ზოგადი ისტორიის მეცნიერების თვალსაზრისითაც. სამწუხაროა, რომ ჩვენამდე მოღწეული არ არის არც დავით აღმაშენებელის, არც თამარის პერიოდის სამართალი, მაგრამ იგულისხმება, რომ საქართველოს ძლიერებისა და აყვავების პერიოდში სამართალიც ძლიერი უნდა ყოფილიყო, მარტო ისიც საკმარისია რომ თამარ მეფემ სიკვდილით დასჯა და დამასახიჩრებელი სასჯელები აკრძალა. აქედანაც მტკიცდება, რომ არსებობდა სამართალი. რომ არ ყოფილიყო XII საუკუნეში შედგენილი სამართალი, მაშინ თამარი საიდან აკრძალავდა სიკვდილით დასჯას ან დასამახიჩრებელ სასჯელებს.

საეკლესიო სამართალმა თავისი სიტყვა სოქვა. ძეგლის წერა ხომ უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტია, იგი თავისი მნიშვნელობით მსოფლიო საეკლესიო კრებების დადგენილებებს უსწორდება.

როგორც ცნობილია შუასაუკუნეების განმავლობაში საქართველოს მჭიდრო სახელმწიფოებრივი და კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა ბიზანტიასთან. ქართულმა სამართალმა თავისებურად გადაამუშავა და გამოიყენა ბიზანტიური სამართლის არაერთი ნორმა და მოხდენილად შეუფარდა ისინი ქართულ სინამდვილეს.

ქართული ფეოდალური სამართალი საერთოდ ფეოდალური სამართლის პრინციპებს ემყარებოდა.

არაა გამორიცხული, რომ საქართველოში საუკუნეების მანძილზე არსებული ქალისადმი ჰუმანური დამოკიდებულების ტრადიციებს ერთგვარი დადებითი გავლენა მოუხდენია კანონმდებლობაზე.

მართალია, ქორწინება მტკიცე და მყარი იყო, მაგრამ ადგილი ჰქონდა ზოგიერთ შემთხვევაში გაყრას. ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნში 140-ე მუხლში ეკითხულობთ; „თუ ცოლი დასნეულდეს, ქმარი ცოლის გუარსა არას ემართლების, მისთვის რომე მისსა ხელსა შიგან დამართნია.

თუ გაეყაროს შეფიცოს ნაბნითა, რომე სიძულვეთ არა გაყროდეს და ნახევარი სისხლი დაუურვოს, და დედაკაცი მზითევს ნუ ითხოვს, თუ შვილი დარჩეს“.¹

ამ მუხლის მიხედვით გაეყრებიან იმ შემთხვევაში თუ ცოლი დასნეულდება ქმრის ოჯახში. კანონმდებელი უშვებს გაყრას, ქმარმა ნახევარი სისხლი უნდა დაუურვოს, მაგრამ მათ თუ საერთო შვილი ჰყავთ, მაშინ დასნეულებული ცოლი თავის მზითევს უკან ვეღარ მოითხოვს, იგი შვილს დარჩება.

აქ არ ჩანს, ქალი დაბრუნდება თუ არა თავის დედამამასთან, ან მამაკაცი დაქორწინდება თუ არა ან ვინ უნდა არჩინოს დასნეულებული ქალი.

ასევე არ არის მითითებული მუხლი რა შედეგი დადგებოდა, თუ ქმარი დასნეულდებოდა, მაშინ ცოლ-ქმარი გაიყრებოდა თუ არა.

ბაგრატ კურაპალატის სამართალი ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი, ამიტომ ძნელია იმის თქმა კიდევ ხომ არ იყო მუხლები გაყრის შესახებ.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ბაგრატ კურაპალატის სამართალი, გვ. 468, გამომც. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ.

ქართული სამართლის ძეგლებიდან გაყრას ანუ ცოლის დაგდებას გარკვეული მუხლი აქვს მიძღვნილი. ჩვენ განვიხილეთ ის შემთხვევა, როდესაც დასნეულებულია ცოლი და მოხდება გაყრა.

აღბულა თავის სამართალში გაყრას უწყესობას უწოდებს. 72-ე მუხლში ვკითხულობთ: „ცოლ-ქმართა გაყრა უწყესოა და თანა გაყვეს, დიაცისა პატრონსა ფასი დაუურგოს.“¹

აღბულა მომხრეა მტკიცე ოჯახების და თუ ასეთი შემთხვევა იქნება იგი მას უწყესოს უწოდებს.

ცოლ-ქმრის გაყრის საკითხს ეხება ვახტანგის სამართლის რამდენიმე მუხლი. გაყრისათვის სხვადასხვა მიზეზებია.

66-ე მუხლი: ცოლი და ქმარი რაგინდ სძულდნენ ერთმანეთსა უბრალოდ გაყრა არ იქნების, კათალიკოსმა წერთნაში შეარიგოს.“²

აქ არანაირი მიზეზი არ აქვთ დასახელებული ცოლ-ქმრის სიძულვილი თუ იქმნეს ასეთ შემთხვევაში კათალიკოსმა უნდა შეარიგოს ისინი.

72-ე მუხლი მსგავსია 66-ე მუხლის „თუ კაცმან უბრალოდ ცოლი დააგდოს მთელი სისხლი მისცეს და თავისი ზითვი მთლიანად.“³

აქ შერიგებაზე აღარ არის ლაპარაკი, აქ უკვე ჯარიმის სახით სისხლის დაურევებასთან გვაქვს საქმე.

73-ე მუხლი ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევას როდესაც კაცმა უდიდებულესის კაცის ქალი დააგდოს, დატოვოს, სამივე შემთხვევაში მიზეზი ცოლის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ. გვ. 499.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ. გვ. 500.

³ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ. გვ. 503.

დაგდებისა არ არის ნაჩვენები. 66-ე და 73-ე მუხლებში არანაირი მიზეზი არ არის მითითებული, თუ რატომ უნდა გაეყაროს ცოლს ქმარი. კანონმდებელი სანქციის სახით კაცს აკისრებს ჯარიმას, ხოლო მზითვი ცოლმა უნდა წაიღოს.

88-ე მუხლი სრულიად განსხვავებულია. გაყრისათვის განსაკუთრებული პირობებია წარმოიჩენილი. „თუ კაცმა კაცის ცოლთან ბოზობა შეემთხვიოს და გამოჩნდეს და მისმა ქმარმა ცოლი დააგდოს ქმნელმან მის პატრონს მთელი სისხლი მისცეს და თუ არ დააგდოს და ისევე იცოლოს ნახევარი სისხლი მისცეს.“¹

აქ გამოკვეთილია ცოლის უზნეობა, დალატი ქმრისადმი, თუმცა ჯარიმას იხდის დედაკაცის საყვარელი. კანონმდებელი არ ჩაერევა, თუ ქმარმა ისევე იცოლოს ეს ქალი. გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადებაში 21 მუხლში ჩაწერილია: „კაცმა თუ ცოლი დააგდოს უბრალოდ და მისი შეუცოდარი იყოს და გაეყაროს ესეთსა, ნახევარი სისხლი დაუურვოს მის ღიაცის გვარსა ზედა“.²

აქაც არ არის გარკვეული მიზეზი, თუ რატომ მოხდა ცოლის დაგდება. კანონმდებელი მხოლოდ სასჯელზე ლაპარაკობს. სისხლის დაურევებასთან გვაქვს საქმე. კაცმა უნდა მისცეს ცოლის ნათესავებს სისხლის ფასი (დაუურვოს)“.

რაც შეეხება 25-ე მუხლს აქაც ცოლის უბრალოდ დაგდებაზეა ლაპარაკი: „ვინც ცოლი უბრალოდ დააგდოს და გამოჩნდეს რომ არა შეეცოდოს რა, ესეთს

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ., გვ. 411.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, გიორგი ბრწყინვალეს ძეგლის დადება, 1963 წ. გვ. 411.

უბრალოს გაყროდეს, სისხლის ნახევარი დაიურვოს მისი სისხლის წესსა ზედა.”¹

აქაც სისხლის დაურვებაზეა ლაპარაკი, ნახევარი სისხლით უნდა დაიურვოს. მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც დედაკაცმა დააგდოს ქმარი. ვახტანგ ბატონიშვილი 74-ე მუხლში წერს: „დედაკაცი ქმრის დაგდებას არა ღირსა და ნურც ჰკადრებს, და თუ ღმერთი შერისხდეს და მისი უსისცხვილობით ქნას, რასაც გვარისა იგი კაცი არის, მთელი სისხლი დედაკაცმან ქმარს მისცეს.

თუ ქალისთვის ან სამშობლოს უქნევიანებია, სისხლი სამშობლომ მისცეს, თუ უბრალო იყოს სამშობლო და აღარც ქალი შეინახონ და სამშობლოს სახლს არ ეთხოვბის”²

შესაძლებელი ყოფილა გაყრის ინიციატორი გამოსულიყო როგორც ქმარი ასევე ცოლი და ცოლსაც იგივე სისხლი შეეფარდება როგორც ქმარს.

ქართული სამართალი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს, ქვრივ დედაკაცს. იგი იცავს მას.

XI–XII საუკუნეებში ფეოდალურმა საქართველომ სოციალ-ეკონომიური მნიშვნელობის უმაღლეს დონეს მიაღწია: ფეოდალური ურთიერთობის ასეთ მაღალ საფეხურზე მეოფე ქვეყანაში თავისი საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიული სიმაღლით, როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის არცერთ ქვეყანას არ ჩამოუვარდებოდა, რა თქმა უნდა არც საქორწინო-საოჯახო ურთიერთობის დონე უნდა ყოფილიყო დაბალი. ქალებისთვის მეორედ გათხოვების უფლების საკითხი მაშინდელი საერო და საეკლესიო

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ. გვ. 412.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1963 წ. გვ. 500.

ერთ-ერთ მეტად საჭირობოროტო საკითხად ითვლებოდა. დიდ მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო ის, რომ თამარ მეფის დროს გამოსულა ბრძანებულება, რომელიც ქერივ ქალებს ხელახლა ქორწინების ნებას რთავდა. ამასთან დაკავშირებით თამარის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ თამარმა იხსნა მოვალენი ქალთაგან და მისცა ობოლთა დონე და ქერივთა ხელმეორედ ხელმწიფებაი ქორწინებად. თამარის ეპოქისათვის ეს იყო დიდად პროგრესული მნიშვნელობის ღონისძიება - ქალი ემანსიპაციის გზაზე. რომელიც ქრისტიანული კანონისტური დოგმების დაძლევის გზით ქერივ ქალებს უფლებას აძლევდა ქორწინებისას. აქვე შეიძლება მოვიტანოთ როგორც ფაქტი, რომ აღმოსაფლეთის კულტურულ ხალხებმა ანალოგიური უფლებები ქალს XIX-XX საუკუნეებში მიანიჭეს.

ლევან ბატონიშვილის „განწინება“ იხსენიებს ქერივის დაძახებით შერთვას. ეს საინტერესო მოვლენაა.

ქერივი ქალის მდგომარეობა XVIII საუკუნის მთიულეთში საკმაოდ მძიმე იყო. მათი ხელმეორედ გათხოვება ნებითი აქტი არ უნდა იყოს, რამდენადაც საქმროს მხრივ ძალადობად ითვლებოდა, განსხვავებით ბარის მოსახლეობისაგან.

საქართველოს, სადაც მზითევის განვითარების ინსტიტუტი არსებობდა, წყაროებში XI საუკუნიდან არის დადასტურებული. მთიულეთსა და ხევში კი მეცხრამეტე საუკუნეშიც ადგილი ჰქონდა ურვადით ქორწინებას, რაც თავის მხრივ ქალის უფლება-უნარიანობის მკაცრი შეზღუდვის დამადასტურებელია.

XVIII საუკუნიდან კანონმდებელი ქერივის დაძახებით შერთვას კრძალავს. ქერივს ამიერიდან ნება ეძლევა გათხოვდეს ნებისმიერ პირზე.

რაში მდგომარეობდა ქერივის დაძახება: „ს. მაკალათია თავის წიგნში „ხევსურეთი“ სწერდა: ქერივი ქალის გათხოვება წინათ მიღებული არ ყოფილა, მაგრამ თუ ახალგაზრდა ქალი დაქვრივდებოდა და ის ვისმე მოეწონებოდა, მაშინ მოხოვნელი სახლის ბანზე ავიდოდა, თოფს გაისროდა და დაიძახებდა, რომ ეს ქერივი მე მომწონსო და არავინ შეირთოსო. ამის შემდეგ ქერივის შერთვა სხვას არ შეეძლო. ეს გამოიწვევდა მტრობასა და შუღლს.

ქერივის შერთვისათვის საჭირო იყო საქერივოდ მისვლა პირველი ქმრის ოჯახში და შემორიგება. ქერივის ურვადი პირველად დაქორწინებულთათვის განკუთვნილი თანხის ნახევარს უდრიდა.

ეს ძალიან წააგავს სალიკური სამართალში ქერივის მეორედ გათხოვების საკითხს, „რეიპუზის“ გადახდის წესს.

XVIII საუკუნის მთიულეთში ქერივის დაძახებით შერთვის აკრძალვა უთუოდ პროგრესული მნიშვნელობის აქტი იყო. იგი გულისხმობდა მთიელი ქერივი ქალის უფლებების გაფართოებას და მისი მდგომარეობით ბარის საქართველოს ქალების მდგომარეობასთან მიახლოებას.

საქართველოს ჩვეულებითი სჯულის მიხედვით ოდეს გათხოვდეს ქალი პირველად საქმრომ უნდა გადაიხადოს „საჩქექე“ გადასახადი, მაგრამ თუ ქალი დაქვრივდებოდა, მაშინ საქმრომ უნდა გადაიხადოს „საქერივო“ და ისე წაიყვანოს.

საქვრივო ჩვეულებითი სჯულის მიხედვით მებატონის ან მეფის მოხელის სასარგებლოდ უნდა გადაეხადა იმას, ვინც ქვრივის შერთვას მოინდომებდა საქვრივოს გამოართმევდნენ ქვრივის ღირსების მიხედვით. ღირსება გულისხმობდა ქვრივის არა მარტო პირად თვისებებს, უნარს, პატიოსნებას, არამედ მის ქონებრივ მდგომარეობასაც. ესე იგი ქვრივის ღირსება შეფასებულია ქვრივის უნართა და ქონებრივი მდგომარეობით.

პროფ. ივ. სურგულაძის აზრით საქვრივო ეწოდებოდა იმ გადასახადს, რომელიც დაწესებული იყო ბატონის სასარგებლოდ. ქვრივი გლეხის ქალის გათხოვების შემთხვევაში და რომელსაც იხდიდა საქმრო, ხოლო გ. ნადარეიშვილის აზრით კი საქვრივოს იღებდნენ არა მარტო ბატონი, არამედ ის ოჯახიც საიდანაც ქვრივი წავიდოდა. მის დამადასტურებლად მოჰყავს შუა საუკუნეების ევროპული სამართალი. საქართველოს სოც. ისტორიის დოკუმენტებიდან დაცულ წყაროებში ვკითხულობთ: „ეს წიგნი მომეც მე გიორგი თურქისტანიშვილმა შენ ჩინჩალაძეს გიორგის და შვილსა შენსა ნიკოლოზსს, ასე რომ ჩემი ბიძაშვილის გიუას ნაცოლარი ქვრივი მოინდომე შესართავად და მეც მოვინდომე ჩემის სახითა მოგათხოვო და საქვრივოც გამოგართვა, რაც ჩემი გული შეჯერდებოდა და შენთან არას კაცს ხელი არ ჰქონდეს ღვთის მეტს“.¹

აქ ჩანს, რომ საქვრივოს იღებს ყმა ჩინჩალაძის ბატონი თურქისტანიშვილი და არა ქვრივის პირველი

¹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტ. I, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1940 წ. გვ. 773.

ქმრის ნათესავეები. საქერვიოს რომ მებატონე ღებუ-
ლობს ეს ჩანს არა მარტო დასტურდამალიდან და
ვახტანგის კანონებიდან, არამედ სხვა საბუთები-
დანაც.

მაგ. აბაშიძის ქვრივი თავის სანივარში, რომელიც
1802 წელს შეუდგენია თავისი მაზღების სვიმონ და
გიორგი აბაშიძეების მიმართ იგი წერს: „რაც ვიცი,
რომ საქერვიო აუღიათ, რაც შორს არიან და არ შე-
მიტყვია მოხელეებს ეცოდინებათ რამდენიც აუღიათ,
გიორგი აბაშიძეს გამოართვეს საქერვიო ღონღადის
ქვრივს ორი თუმანი, სვიმონ აბაშიძეს აუღია საქერ-
ვიო ღამბაშიძისაგან. ორ თუმანზე ნაკლები არ იქნე-
ბა, სვიმონს კიდევ აუღია ბაზალაძეს საქერვიო 14
მინალთუნამდე.“¹

ე.ი. საქერვიოს აღება ბატონის მიერ მიღებული
ფორმა ყოფილა ქვრივის გათხოვების შემთხვევაში.
აღბათ, ეს იმიტაც იყო გამოწვეული, რომ მებატონეს
მუშახელი აკლდებოდა და იგი საქერვიოს სახით
იღებდა საზღაურს.

ქართული სამართალი იცავდა ქვრივის უფლე-
ბებს. აღბუღას სამართლის 81-ე მუხლში ჩაწერილია
„დიაცსა თუ ღმერთი შერისხდეს დაქვრივდეს და
შველა არა ედგას, მისი ზითვისა გაეცეს დაუკლებ-
ლად და თუ დიაცი მოკედეს მზითვეი მისსა სამშობ-
ლოს მართებს, აგრეთვე დაუკლებლად“.²

აქ ქვრივ ქალზეა ლაპარაკი, თუ ქალს რომელიც
დაქვრივდა და შეილიც არ ყავს, მაშინ მას მთელი

¹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტ. I, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1940 წ. გვ. 774.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგ ბატონიშვილის სამართალი, გვ. 515.

მზითევი თუკი იგი მოინდომებს მთლიანად მას მიეცემა, როცა იგი ქმრის სახლიდან წასვლას გადაწყვეტს. მაგრამ თუკი ქერივი ქალი მოკედეს მისი მზითევი მის სამშობლოს (მშობლებს) დაუბრუნდება. ხოლო ქმრის ქონება თუ მას ჰყავდა სისხლის ნათესავეები გადაეცემა, თუ არა ეს ქონება გამოცხადდება ბეითალმანად. მართალია ქერივ ქალს სამართალი დიდ პატივს სცემს, მაგრამ ზემოთ აღნიშნული მუხლის თანახმად თუ ქერივი ქალი მოკედება და შვილი არ დარჩება მეუღლის ქონება მას მაინც არ გადაეცემა, იგი გადაეცემა ქმრის ნათესავეებს, მაგრამ თუ ისინიც არ აღმოჩნდებიან მაშინ ქონება გამოცხადდეს უპატრონოდ.

ვახტანგ ბატონიშვილიც რამდენიმე მუხლს უძღვნის ქერივ ქალს.

134 მუხლში: „თუ ქერივი იყოს და ობლები წვრილი ყუანდეს და მოვალემ ვალის თხოვნა დაუწყოს, სანამდის ობლები არ დაიზრდებიან, ვალი არ ეთხოვების, და თუ ობლებსა და ქერივს აქუს რამე და იმ მოვალეს სხვა მოვალე ჰყავს აღონებს რა გინდა რა, მიაცემინოს რომე სარგებლით საქმე არ გაუჭიროს.“¹

ხელისუფლება ეხმარება ქერივს თუ მოვალემ ობლები ჰყავს მან უნდა დაიცადოს და სანამ შვილებს არ გაზრდის ვერ გადაუხდის. აქ მოვალე მას აღარ შეაწუხებს.

203-ე მუხლით კანონმდებელი კიდევ უფრო მეტად იცავს ქერივი ქალის ინტერესებს: „გლეხის კაცის ცოლი რომ დაქერივდეს, მისი მებატონე ქერივს ძალად ნუ გაათხოვებს, ვინც ქერივს უნდოდეს ის

¹ ი. დოლიძე, ვახტანგ ბატონიშვილის სამართალი, გვ. 515.

შეერთოს, და თუ არ უნდოდეს თავისი ობლებთან იყოს.”¹

ქვრივის მეორედ გათხოვება არ იყო შეზღუდული, პირიქით მებატონის სურვილით კი არ უნდა გათხოვილიყო არამედ თავისი სურვილით. და თუ ვინმეს გაჰყვებოდა ქვრივი, იმ კაცმა მებატონეს უნდა მისცეს ხარი და მარჩილი. თუ შვილები ჰყავს მაშინ ვაჟი მის ბატონს მოგვაროს, ხოლო ქალი თვითონ უნდა გაზარდოს და დაასახლოს. მებატონე მას მოახლედ ნუ მოინდომებს.

ამ მუხლიდან ჯერ ერთი იკვეთება ის, რომ კანონი იცავს ქვრივი ქალის ინტერესებს და მეორეც ასევე ამ ქვრივი ქალის შვილების ინტერესებს, თუ ქალია, მებატონემ ის მოახლედ არ უნდა მოინდომოს.

აქ ქვრივი ქალის გათხოვების შემთხვევაში მეორე ქმარმა უნდა გადაიხადოს ქვრივის წაყვანისათვის საქვრივო.

როგორ გადაწყდება კანონის მიხედვით უშვილო ქვრივის საკითხი.

231-ე მუხლის თანახმად: „ვისი შვილი დარჩეს მას უკან მოკუდეს, დედაკაცი დარჩეს უშვილოდ თუ სახლში დადგება რადგან ქმარი და შვილი იქ მოკუდომია, ისევ თავისი პატივით იყოს.

თუ გამოვა, ან სამშობლოს მივა, ან მოლოზნად შედგება, სახლიდამ საკაცის საქონელს ვერ წაიღებს. და თუ რამ თავისი ქმრის კერძო საქონელის და სულადი არის, მისი მესამედი სამკურნალოდ გაყუეს ამ დედაკაცს, მამულის გარდა.

¹ ი. დოლიძე, ვახტანგის სამართალი, გვ. 531.

თუ სახლში გაუყარი კაცი არა ჰყავს, საქონელს თავისი ბატონის მეტი ვერავინ შეეცილება”.¹

აქ ლაპარაკია ქვრივ ქალზე, რომელსაც გარდაეცვალა ქმარიც და შვილიც.

დატოვებული ქმრის ქონებიდან სამკვიდროდ გაიყოს ყოველივე მამულის გარდა. მას ვერავინ ვერ შეეცილება მებატონის გარდა.

ქვრივი ქალის მეორედ გათხოვების საკითხი ასევე განხილულია როგორც ფეოდალური გვიანი პერიოდის ასევე XIX საუკუნის ქრონიკებშიც.

ხუცესს მღებრიშვილის მიერ დაწერილ ახალციხურ ქრონიკებში ვკითხულობთ:

1902 წელს აგვისტოს 20-ში ქუთაისში ჯვარი დაიწერა პავლე ფალაშოვმა ქვრივ ქალზე.

/შ. ლომსაძე ახალციხური ქრონიკები გვ. 253./

1988 წელს გიორგობის თვეს 29-ს საღამოზე და შაბათ დღეს იოსებ ფალაშოვი დაქორწინდა მეორედ არზუმელ ქვრივ ქალზე.

/შ. ლომსაძე ახალციხური ქრონიკები გვ. 246./

1897 წელს ღვინობისთვეს 6-8 ჯვარი დაიწერა სედეკ ღურგალოვის შვილმა მიხეილმა ვარლამოვის ქვრივზე“.

/შ. ლომსაძე, ახალციხის ქრონიკები, გვ. 251./

ამ ქრონიკებიდან კარგად ჩანს, რომ ქვრივი ქალის გათხოვება შეზღუდული არ ყოფილა, რომელიც ჯვრისწერით მთავრდებოდა.

ვახტანგ ბატონიშვილი უშვილო დედაკაცის გაყრის საკითხს ასე გადაწყვეტს:

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ვახტანგის სამართალი, გვ. 540-541.

168-ე მუხლი: უშვილობისთვის კაცი ძალად და მის უნებურად ცოლს ვერ დააგდებს და თუ დააგდებს, სრული სისხლი უნდა მისცეს.

„იქნებ კაცი ისე ჭანი იყოს, რომ ცოლთან წოლა კი შეუძლოს და შვილის შექმნა კი არ შეუძლოს, ამისათვის არ გაიყრებიან და თუ სულ ისე მცვედანი არის, რომ ქალთან წოლა არ შეუძლია, უნდა კაცმა ცოლს დასტური მისცეს, სხვისი ქმრის შერთვისა.

თუ ვინ იცის, ქორწილზეც კაცი ყოფილა ან ქორწილს უწინაც და მემრე ქორწილზედ დამცვედნებულა, არ გაიყრებიან“¹

კანონმდებელი კატეგორიული წინააღმდეგია ცოლ-ქმარს შორის გაყრისა, მაგრამ ქმარმა თუ დააგდოს მაინც, მაშინ სრული სისხლი უნდა მისცეს, მაგრამ თუ კაცს ცოლთან არ შეუძლია წოლა მაშინ ცოლს თანხმობა უნდა მისცეს, რომ სხვა ქმარი შეირთოს.

ასეთი შემთხვევაცაა განხილული: თუ კაცი ქორწილზე კაცი ყოფილა და ქორწილის წინაც და ქორწილის დროს დამცვედნებულა მაშინაც არ გაიყრებიან.

ამჟამად, ქართული სამართლის ძეგლებში ქალს, როგორც საქორწინო საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, დაწყებული ბავშვების სამართლის ფრაგმენტებიდან დამთავრებული ვახტანგ ბატონიშვილის სამართლით. ყველა სამართალი იცავს ქალის უფლებებს, მის ინტერესებს.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები ტ. I, ვახტანგის სამართალი, მეცნიერება, 1963 წ. გვ. 523.

მოცემული ტექსტები ასევე გვინგებებს, რომ სხვადასხვა მეფეების მიერ გამოცემული სამართალი ანალოგიურ პარალელებს ავლენს ერთმანეთთან შეჯერებისას.

ისევე როგორც სხვა ქვეყნებშიც, საქართველოში ქორწინებას ჰქონდა თავისი წესი და პირობები, აგრეთვე დამაბრკოლებელი გარემოებები, რომლის დაცვა სავალდებულო იყო თითოეული მეწყვილისათვის.

ქართული ფეოდალური სამართალი ქორწინების წესსა და პირობებს განსაზღვრავდა ასაკისა და თანხმობის მიხედვით.

ქორწინების პირობად ითვლებოდა საქორწინო ასაკი და დასაქორწინებელთა თანხმობა, ხოლო დამაბრკოლებელ გარემოებად კი აუცილებელი იყო დაცვა იმისა რომ

1. აკრძალული იყო ნათესავეებს შორის ქორწინება
2. სულიერი აკადმყოფობა.
3. სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა
4. თუ ერთ-ერთი დაქორწინებული იყო სხვასთან.

ასევე მნიშვნელოვანი იყო წოდებრიობის პრინციპი თუმცა ეს ნორმის სახით არ ყოფილა ჩამოყალიბებული.

სამართალი გარდა ქორწინებისა, ასევე იცავდა განქორწინების (ანუ გაყრის) პირობებსაც. ოჯახის სიმტკიცის მიზნით.

ასევე იცავდა ქერივ ქალებს, მეორედ გათხოვების შემთხვევებს, რაც ასევე სამართლით იყო მოწესრიგებული.

ხამურაბის კანონები:

ახლა განვიხილოთ ხამურაბის კანონების მიხედვით როგორ იყო გადაწყვეტილი ქალის საქორწინო საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობები.

ხამურაბის კანონებში ძალიან ბევრი მუხლი აქვს დათმობილი ქალთა საკითხებს.

ხამურაბმა (ბაბილონის მეფემ) როგორც ისტორიულ სტელზეა ამოკვეთილი დაადგინა ქვეყნის მტკიცე წესი და სასიკეთო მართვა-გამგეობა მიაღებინა მას. იგი ითვლებოდა „მეფე სამართლისა“. მიუთითებდა, რომ მის შემდეგ იმ ქვეყანას სამართლის სიტყვანი დაეცვას, რაც მას განუწენია, რაც მას ქვაზე დაუწერია.

„უკეთუ კაცი იგი ჩემს სიტყვებს, რომელიც ჩემს ქვაზე დამიწერია ყურს არ მიუგდებს, ჩემს წყევლას უბოძებულყოფს, ჩემს მიერ განხილულ სამართალს წაშლის ჩემს სიტყვით გადავა, ჩემს განჩინებათ შეცვლის, ზედ წარწერილ სახელს ჩემსას ამოფხეკს და თავის სახელს წააწერს, კაცსა მას, გინდა მეფე იყოს, გინდ მთავარი ვინმე სახელდარქმეული, დიდმა ანუ ჩემი ზეობის გამომცხადებლობა მეფობის შარავანდედი წაართვას, კვერთხი გადაუტეხოს და ბედი დაუწყევლოს“.¹

მითითებული კანონის მიხედვით ხამურაბი აღიარებს მონოგამიურ ოჯახს, დიდ ყურადღებას უთმობს მუხლებს ქალის შესახებ, როგორც საქორწინო საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს.

ოჯახის შექმნისათვის მეფეს მიაჩნია, რომ პირველ რიგში მეუღლეებს შორის უნდა დადებულიყო ხელშეკრულება.

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 26.

128-ე მუხლის თანახმად: „უკეთუ კაცმა ცოლი ითხოვა, მაგრამ ხელშეკრულება არ დაუდო, ეს ქალი არ არის ცოლი“.¹ ხელშეკრულებაში ჩადებულია ის პირობები, რაც ქორწინების მუხლები შემდეგ წარმოეშობათ ცოლ-ქმარს.

კანონი ითვალისწინებს ქორწინების წინა პირობებს, პირველ რიგში აქ მამაკაცს მისატანი აქვს ქალის ოჯახში ურვადი, ე.ი. ქალის გამოსასყიდი, აგრეთვე მისატანი საჩუქრების სახით.

ამის შესახებ მეფეს დათმობილი აქვს 159-160 მუხლები. „უკეთუ კაცმა სიმამრის სახლში მისატანი გააგზავნა ურვადიც გადაიხადა, ხოლო შემდეგ თვალში სხვა ქალი მოუვიდა და სიმამრს უთხრა: „შენი ასული არ მიმყავსო“ ქალის მამა ყველაფერს, რაც მიუტანეს თავისთან დაიტოვებს“.²

„უკეთუ კაცმა სიმამრის სახლში მისატანი გააგზავნა ურვადიც გადაიხადა, ხოლო შემდეგ ქალის მამამ უთხრა: „ჩემს ასულს არ მოგცემო“ ყველაფერი რაც მიუტანეს ერთი ორად უნდა დააბრუნოს“.³

ამ მუხლების მიხედვით იკვეთება პირველ რიგში საქორწინო ცერემონიალის წინა პირობები. პირველი ეს არის, რომ მამაკაცს საცოლის ოჯახში მიაქვს მისატანი და აგრეთვე ურვადი, ეს აუცილებელი წესით, მაგრამ კანონმდებელი ითვალისწინებს საპირისპიროსაც, თუ მამაკაცი აღარ მოისურვებს ქალის შერთვას, ასეთ შემთხვევაში მის მიერ მოტანილი ურვადი და მისატანი დარჩება ქალის ოჯახში.

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 26.

² ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 31.

³ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 31.

ასევე მეორე წესიც არის გათვალისწინებული, როდესაც თვით ქალის მამამ უთხრა უარი სასიძოს ქალიშვილის მიცემაზე, ამ შემთხვევაში ის მისატანი და ურვადი ორმაგად უნდა გადაუხადოს ქალის მამამ.

აქ მაინც ის ჩანს, რომ საქმროსა და საცოლეს ბევრს არაფერს ეკითხებიან, აქ სიყვარულზე კი არ არის აგებული ქორწინება, არამედ ჩვეულებრივი სამოქალაქო გარიგებაა, სადაც მშობლები, განსაკუთრებით მამა ასრულებს დიდ როლს.

ხამურამი იცავს ოჯახის სიწმინდეს. იყო ისეთი შემთხვევები, როდესაც ადგილი ჰქონდა ღალატს.

129-ე მუხლის თანახმად: „უკეთუ კაცის ცოლს სხვა მამაკაცთან მწოლიარეს წაუსწრეს. ორივენი უნდა შეკრან და წყალში გადაყარონ, თუკი ცოლის პატრონი თავის ცოლს შეიწყალებს, მაშინ მეფეც შეიწყალებს თავის ქვეშევრდომს“.¹ აქ ძალიან მკაცრია კანონი ცოლის ღალატის შემთხვევაში, ვისთანაც წაუსწრებენ ქალს, ორივეს შეკრავენ და წყალში გადაყრიან. აქ არ ვიცით წყალში გადაყრის შემდეგ თუ გადარჩებიან, განმეორებით ხომ არ მოხდება იგივე, ამაზე არ მსჯელობს კანონმდებელი, მაგრამ ერთი რამეა გასათვალისწინებელი, თუ მეუღლე თავის ცოლს შეიწყალებს, მაშინ არავის არანაირი უფლება არა აქვს მათი დასჯისა.

ამავე კანონის 132-ე მუხლში მსგავსი შემთხვევაა სადაც ღალატი საეჭვოდ ითვლება: „უკეთუ კაცის ცოლს თავისმა ქმარმა ბრალი დასდო, მაგრამ სხვა

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 26.

მამაკაცთან მწოლარეს ვერ წაუსწრო, ქალმა ღმერთი უნდა დაიფიცოს და სახლში დაბრუნდება“.¹

აქ ფიცს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონია.

ასევე შეიძლება ქმარმა არ დასდოს ბრალი ცოლს ღალატში, მაგრამ სხვამ მიუშვირა თითი და აგრძნობინა ქმარს, რომ მისი ცოლი არ არის ყოვლად პატიოსანი, მაშინ ცოლმა ამისათვის მდინარეში უნდა ჩაყვინთოს.

„უკეთუ კაცის ცოლს სხვა მამაკაცის მიზეზით თითი მიუშვირეს, მაგრამ სხვა მამაკაცთან მწოლარეს ვერ წაუსწრეს ამ ქალმა თავისი ქმრის გულისთვის მდინარეში უნდა ჩაყვინთოს“.²

აქ უკვე სასჯელის გამოცდაზეა ლაპარაკი. რამდენად მართალი არის ქალი, თუ იგი მდინარეში ჩაყვინთვის შემდეგ გადარჩება, მაშასადამე მართალია, მაგრამ ისმება კითხვა ყველა ქალმა იცოდა ცურვა? შესაძლებელია სრულიად უცოდველი ქალი ვინმეს თითის მიშვერას შეწირვოდა უბრალოდ.

ქალის მიმართ კიდევ უფრო შორს მიდის მეფე ხამერაბი თუ ქალი ქმარს ამცირებს, ან ოჯახს აჩანაგებს, ეს ქალი წყალში უნდა გადააგდონ.

143-ე მუხლში სწერია: „უკეთუ ქალი თავშენახული არ არის, სახლიდან გადის ხოლმე, თავის ოჯახს აჩანაგებს, ქმარს ამცირებს ეს ქალი წყალში უნდა გადააგდონ“³

ეს მუხლი ცოტა ბუნდოვანია, არ არის განმარტებული რას ნიშნავს ქალის სახლიდან გასვლა, ან ოჯახის გაჩანაგება, ან ქმრის დამცირება. სანქცია კი

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 27.

² ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 27.

³ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 29.

ისევ წყალში გადაგდება. ეს მუხლი ხომ არ ეწინააღმდეგება 129-ე მუხლს?

იქ პირდაპირ მითითებულია, რომ თუ ქალს წაუსწრეს სხვასთან მწოლარეს, ორივენი წყალში უნდა გადაყარონ, მაგრამ თუ შეიწყალა ქმარმა, მაშინ ეს შედეგი არ განხორციელდება.

ხოლო 143-ე მუხლი პირდაპირ ითვალისწინებს ქალის წყალში გადაგდებას, არც ქმრის შეწყალე-ბაზეა ღაპარაკი, მაშინ რომელი მუხლით უნდა ისარ-გებლოს ხელისუფალმა? ჩემი აზრით ალბათ იმ მუხლით, რომელიც ამსუბუქებს სასჯელს.

რაც შეეხება მამაკაცის ღალატს ცოლის მიმართ, არც ერთ მუხლში არ არის გათვალისწინებული.

კანონის მიხედვით მეფე არ ივიწყებს იმ შემთხვე-ვასაც, როდესაც ცოლს ავადმყოფობა შეეყარა. 148-ე მუხლში ვკითხულობთ: „უკეთუ კაცმა, ცოლი მოიყ-ვანა, ცოლს ციება შეეყარა და კაცმა მეორე ცოლის მოყვანა განიზრახა, შეიძლება მოიყვანოს, ოღონდ ციებიანი ცოლი არ უნდა გაუშვას, ქალმა ქმრის აშენებულ სახლში იცხოვროს და ქმარმა სიკვდი-ლამდე არჩინოს იგი“¹

ეს მუხლი თითქოს ეხმიანება დღევანდელ სამო-ქალაქო კოდექსს, მეუღლის რჩენის, სარჩოს მიღების ვალდებულების მოვალეობას.

მუხლში არ არის გაშიფრული, როდის მიიღო ავა-დმყოფობა ცოლმა, ქმრის სახლში მისვლის შემდეგ, თუ მანამდე. აქ მხოლოდ იგულისხმეს შემთხვევა, როდესაც ქალი ქმრის სახლში დასნეულდა.

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 30.

აქ კანონმდებელი უყურადღებოდ არ ტოვებს ასეთ ქალს და მეუღლეს აცალდებულებს, რომ სიკედილამდე არჩინოს იგი.

ხამურამის კანონებიდან კარგად ირკვევა, რომ მეფე დიდ პატივს სცემდა საკუთრებას. 152-ე მუხლი ითვალისწინებს მეუღლეთა შეძენილ ქონებაზე პასუხისმგებლობას. აქ არ არის ლაპარაკი არც მზითევზე, არც საჩუქრებზე, არც ქმრის სახლში დახვედრილ ქონებაზე. ლაპარაკია იმ ქონებაზე, რომელიც მეუღლეებმა ერთად ცხოვრების პერიოდში შეიძინეს. 152-ე მუხლის თანახმად: „უკეთუ მას შემდეგ რაც ქალი კაცის სახლში შევა ვალს დაიდებენ, ამქარის წინაშე ორივენი აგებენ პასუხს“.¹ ამ მუხლის თანახმად თუკი მეუღლეები ერთად ცხოვრების პერიოდში შეიძენენ ქონებას და ამის შემდეგ ვალი დაიდეს ამქარის წინაშე, ორივენი აგებენ პასუხს გადახდის შემთხვევაში. აქ ლაპარაკია ისეთ ქონებაზე, რომელსაც ქართული სამართლის მიხედვით ჰქვია მონაგები.

ხამურამი არც ქალის მეორედ გათხოვებას კრძალავს, მაგრამ განსაკუთრებული წესებია დასაცავი.

134-მუხლის მიხედვით „უკეთუ კაცი ტყვედ ჩავარდა, სახლში კი სარჩო არ ეპოვება, მის ცოლს შეუძლია მეორის სახლში შევიდეს, ბრალი არ იქნება“²

ხოლო 133-ე მუხლში ვკითხულობთ: „უკეთუ კაცი ტყვედ ჩავარდა, სახლში სარჩო ეპოვება, მისმა ცოლმა ვიდრე ქმარი შინ არაა, თავი უნდა შეინახოს და მეორეს სახლში არ უნდა შევიდეს. უკეთუ ამ ქალმა

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 30.

² ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 30.

თავი არ შეინახა, მეორეს სახლში შევიდა, ეს ქალი უნდა ამხილონ და წყალში გადააგდონ“.¹

აქედან ჩანს, რომ ქალს მეორედ გათხოვების უფლებას აძლევს კანონი, როდესაც მისი მეუღლე ტყვედ ჩავარდა, ხოლო სახლში სარჩო არ მოიპოვება, ამ შემთხვევაში ცოლის ბრალეულობაზე არ არის მსჯელობა, ხოლო მეორე შემთხვევაში, როდესაც ქალს სახლში სარჩო მოეპოვება, მაინც სხვა კაცის ოჯახში შევა და არ დაელოდება ტყვედ ჩავარდნილ ქმარს. მაშინ ასეთი ქალის მიმართ გამოყენებული იქნეს სასჯელი წყალში გადაგდება

ხამურამი არ კრძალავს ქალს მეორედ გათხოვდეს, მაგრამ განსაკუთრებული წესებია დასაცავი.

კანონმდებელი იხილავს ისეთ შემთხვევასაც, როდესაც ტყვედ ჩავარდნილი მამაკაცი დაბრუნდება ოჯახში და მეუღლე გათხოვილი დახვდება, მეორე ქმართან უკვე შვილებიც ჰყავს. თუ ქალი მაინც დაუბრუნდა პირველ ქმარს, თუ რა თქმა უნდა იგი თანახმა იქნება კანონი არ არის წინააღმდეგი, ხოლო მეორე ქმართან გაჩენილი შვილები დარჩნენ მამასთან. მეფე ხამურაბს აქ ისეთი შემთხვევაც აქვს განხილული, რომ შესაძლებელია მეორედ გათხოვილი ქალი, ისევ დაუბრუნდეს პირველ ქმარს.

ხამურაბი ასე მსჯელობს ქვრივის გათხოვების შესახებ. ასეთ შემთხვევაში აუცილებელი ყოფილა მოსამართლის დასტური.

177-ე მუხლი ითვალისწინებს: „უკეთუ წვრილშვილიანმა ქვრივმა მეორის სახლში შესვლა განიზრახა, მოსამართლეთა დასტურის გარეშე ვერ შევა, როცა

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 26.

მეორის სახლში შესვლას დააპირებს, მოსამართლეებმა მისი პირველი ქმრის სახლის ამბავი ჟენდა გამოიძიონ, პირველი ქმრის სახლი მეორე ქმრის, ამ ქალს უნდა ჩააბარონ და საბუთებიც ჩამოართვან, რომ სახლს დაიცავენ, უასაკო ბავშვებს გაზრდიან და საოჯახო ჭურჭელს ვერცხლზე არ გაყიდიან. მყიდველს, ვინც კი ქერივის შვილების ჭურჭელს იყიდის, თავისი ვერცხლი დაეკარგება, ხოლო საქონელი პატრონს დაუბრუნდება“.¹

აქ ძალიან დაწვრილებითაა განხილული ქერივი ქალის მეორედ გათხოვბის საკითხი, აქ უკვე საქმეში ჩართულია მოსამართლე, რომელიც პირველ ქმრის სახლის ამბავს გამოიკითხავს, პირველი ქმრის სახლი მეორე ქმარს და ამ ქალს ჩაბარდება, მაშინ მათ მოსამართლე ჩამოართმევს საბუთს, რომ ისინი სახლს დაიცავენ, ბავშვებს გაზრდიან, ბავშვებს არ უნდა გაუყიდონ ვერცხლის ჭურჭელი თუ კი ასეთი მოხდება და შვილების ჭურჭელს იყიდის ვინმე, მაშინ საქონელი, ვერცხლი ისევ ბავშვებს დაუბრუნდება ხოლო მყიდველს დაეკარგება თავისი ვერცხლი და მას არ აუნაზღაურებენ.

კანონი იცავს როგორც ქერივს, ასევე მისი შვილების ინტერესებს. ხამურაბის კანონი ასევე ლაპარაკობს ისეთ ქორწინებაზე, როდესაც დაქორწინდებიან სოციალურად სხვადასხვა საფეხურზე მყოფნი. ასეთი ქალების სამართლიანობა სხვადასხვანაირად განისაზღვრება. (კანონი მსჯელობს ნადითზე და შუგითზე). ნადითს აქვს უპირატესობა შუგითთან შედარებით. 145-ე მუხლში ვკითხულობთ: „უკეთუ კაცმა

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 35.

ნადითი მოიყვანა, თავის ქმარს მონა ქალი მისცა, რომელმაც შეიღები შვა, ხოლო შემდგომ ამ ქალმა თავის ქალბატონთან გათანასწორობა დააპირა, რაკი მონა ქალმა შეიღები შვა ქალბატონი მას ვერცხლზე ვერ გაყიდის, შეუძლია მხოლოდ მონობის ნიშანი დაადოს და მონა ქალებში ჩათვალოს“.¹

145-ე მუხლის თანახმად კი: „უკეთუ კაცმა ნადითი მოიყვანა, ნადითმა შეიღები გაუჩინა, კაცმა კი შუგითის მოყვანა განიზრახა, ამ კაცს შეუძლია შუგითი მოიყვანოს და სახლში შეიყვანოს, ოღონდ შუგითი ნადითს ვერ გაუთანასწოროდებ“.²

ამ მუხლში იგულისხმება ისეთი შემთხვევა, როდესაც კაცს ცოლად ჰყავს ნადითი, სოციალურად მაღალ საფეხურზე მყოფი ქალი შუგითთან შედარებით, ვისთანაც შეიღები ჰყავს, მაგრამ შემდგომ ამ კაცმა მაინც განიზრახა, რომ მოიყვანოს შუგითი, კანონი არ კრძალავს ასეთ შემთხვევას, მაგრამ შუგითი ვერასოდეს ნადითს ვერ გაუთანასწოროდებ. იგი ქალბატონია სახლში.

ხოლო მეორე შემთხვევაა, როდესაც კაცმა მოიყვანა ნადითი, რომელთანაც შეიღები არ შეეძინა, მაშინ თვითონ ნადითს შეუძლია მის ქმარს მოიყვანოს მონა ქალი, რომლისგანაც შეიძლება შეიღები გაუჩნდეს. ნადითს შეუძლია ასეთ შემთხვევაში ამ ქალს მონობის ნიშანი დაადოს და მონა ქალებში ჩათვალოს. იგი ვერასოდეს ვერ გაუთანასწოროდებ ნადითს, მაგრამ ერთი ისაა, რომ ქალბატონი ნადითი მას ვერ გაყიდის როგორც სხვა მონებს. მაგრამ თუ

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 35.

² ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 29.

ამ მონა ქალმაც ვერ შვა შვილები, მაშინ ქალბატონს შეუძლია იგი გაყიდოს ვერცხლზე.

კანონი ისევ თავისუფლებას აძლევს მამაკაცს, მას შეიძლება ცოლთან ერთად მეორეც ჰყავდეს მხოლოდ შვილის გაჩენისათვის.

ქალის მეორედ გათხოვების კანონი არ უკრძალავს, მაგრამ განსაკუთრებული ბარიერია გასაუღელი.

კანონი ასევე ითვალისწინებს ქალის მიერ განხორციელებულ ბოროტებას ქმრის წინააღმდეგ. სადაც კანონმდებელი ასეთ ქალის მიმართ მეტად მკაცრია.

153-ე მუხლი: „უკეთუ კაცის ცოლი სხვა მამაკაცის გულისათვის თავის ქმარს მოაკვლევინებს, ეს ქალი მარგილზე უნდა გასევან“.¹

ეჭვობა ქვეყანაში იყო ისეთი შემთხვევები, რადგან კანონმდებელმა გაითვალისწინა და ძალიან მკაცრი სანქცია დააწესა.

ამდენად, ხაშურაბის კანონების მიხედვით ქალი შეცნობილია, როგორც საქორწინო-საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი. აქ განხილულია ქორწინების ნამდვილობისათვის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე პირობები, რომელიც მთავრდება მონოგამიურ ოჯახის სიწმინდით.

კანონი იცავს ქალს, თუმცა იგი შეზღუდულია მამაკაცთან შედარებით.

¹ ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, 1988 წ. გვ. 30.

სალიკური სამართლი:

რომის მონათმფლობელური იმპერიის ნანგრევებზე წარმოიშვა ე.წ. ბარბაროსული სახელმწიფოები, რომლებიც წარმოადგენდნენ ჩამოყალიბების სტადიაში მყოფ ფეოდალურ სახელმწიფოებს და რომელთა სოციალური და საზოგადოებრივი წყობილება შედგებოდა როგორც პირველყოფილი თემური, ისე მონათმფლობელური და ფეოდალური წყობისაგან. მათ შორის წარმოიშვა ფრანკთა სახელმწიფო. შეიქმნა სალიკური სამართალი. რომლის შესწავლით გადმოგვეცემოდა ადრინდელი ფეოდალური სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, კერძოდ, სალიელ ფრანკთა სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი წყობილება მეროვინგებში ეპოქაში (IV-VII) საუკუნეები.

სალიკური სამართლის შედგენის ეპოქაში საზოგადოება შედგებოდა სხვადასხვა სოციალური ჯგუფებისაგან.

VI საუკუნეში მოხდა სალიელ ფრანკებში დიდი სოციალური ცვლილებები, დაიწყო ფეოდალიზაციის და თავისუფალი ფრანკი გლეხკაცობის ყმად გადაქცევის პროცესი, არსებობდნენ მონები, თავისუფალი გლეხები, მსხვილი არისტოკრატია, ნახევრად თავისუფალი ლიტი, გააზატებულნი.

მსახურეული არისტოკრატია წარმოადგენდა ფრანკთა სახელმწიფოს ზედა ფენას, რომელიც დაწინაურდა ქონებრივად და უფლებრივად სამეფო კარზე.

ფრანკებმა განსაკუთრებულ გაძლიერებას მიაღწიეს მეფე ხლოდვიგის დროს. იწყება მეროვინგების დინასტია. ამ პერიოდში მოხდა დიდი სოციალური ცვლილებები, დაიწყო ფეოდალიზაციისა და თავისუფალი ფრანკი გლეხკაცობის ყმად გადაქცევის პროცესი.

ცნობილია, რომ სალიკური სამართალი არ წარმოადგენს ერთ მთლიან სისტემაში მოყვანილ სამართლებრივ ძეგლს. ტექსტების სხვადასხვა ტიტულების და ნორმების შეჯერება გვიჩვენებს, რომ იგი წარმოიშვა არა ერთბაშად, არამედ სალიელ ფრანკთა სახელმწიფოს თანდათანობით ჩამოყალიბების პროცესში.

სალიკური სამართლის 65 მუხლი ქალს შეეხება. ამ მუხლებში ლაპარაკია თავისუფალ ქალზე, მხევალზე, ლიტზე, რომელ ქალზე, ყველა სხვადასხვა უფლებით სარგებლობდა. ხშირად ქალის უფლებები მამაკაცის უფლებებს სჭარბობდა, მაგრამ ეს არ შეეხებოდა სოციალური მდგომარეობით დაბალ საფეხურზე მყოფ ქალს.

ხლოდვიგის დროს სამართალი შეიცავდა თავდაპირველად 63 ტიტულს, დაემატა 8 ტიტული, 79-დან-83 ტიტულები შეადგინა ხილდებერგმა, ხოლო 84-93 ტიტულები ხლოტარმა. სალიკური სამართალი საბოლოოდ ჩამოყალიბებული იქნა კარლოს დიდის მეფობის წლებში.

როგორც ცნობილია სალიკურ სამართალში გამოხატულება ჰპოვა ძველმა მრავალფეროვანმა ადათებმა და ჩვეულებებმა, სასამართლო გადაწყვეტილებმა, მეფის განკარგულებებმა და სიგელებმა.

წარმოდგენილი თემის მიზანია გამოვარკვიოთ სალიკური სამართლის მიხედვით თუ რა მდგომარეობაში იყო ქალი, რა როლი ჰქონდა მას საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. იყო თუ არა იგი საქორწინო-საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი.

სალიკური სამართლის მიხედვით სასამართლო, როგორც ფრანკებს, ასევე გერმანელ ქალებს იცავდა იმ უწესობისაგან რაც შეიძლება შეხვედროდათ მათ. სამართალი იცავდა ოჯახის სიწმინდეს, კანონიერ ქორწინებას, სამოქალაქო ქორწინების დროს გასათვალისწინებელი იყო ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები. ერთ-ერთი ასეთი გარემოება იყო ნათესავეებს შორის ქორწინების აკრძალვა.

ხლოდვიგის კაპიტულარის XII თავის დამატებაში §2-ში მითითებულია: „უკეთუ ვინმე დაქორწინდება დის თუ ძმის, ან რომელიმე შორეული ნათესავის ქალიშვილზე, ან ძმის თუ ბიძის ცოლზე დაისჯება იმით, რომ გაუქმდება ასეთი ცოლ-ქმრობა და ბავშვები ჩაითვლებიან არაკანონიერად „არამემკვიდრეებად და დაბადებიდან სახელგატეხილებად“.¹

გერმანელ ტომებში ქალს მხოლოდ ერთხელ ჰქონდა გათხოვების უფლება. ქალს გათხოვება მშობლების მშვიდობიან მოლაპარაკებაზე იყო დამოკიდებული.

სალიკური სამართალი ებრძოდა უთანასწორო ქორწინებას. აქ სოციალურად სხვადასხვა საფეხურზე მყოფ ადამიანებზეცაა ლაპარაკი. „უკეთუ თუ ვინმე შეირთავს სხვის ლიტ ქალს გადაიხდის 30 სოლიდს. (სამ სოლიდად შეფასებული იყო ერთი ძროხა). მიუხედავად ნებაყოფლობითი ქორწინებისა ქალის წამყვანმა უნდა გადაიხადოს ჯარიმა; თუ თავისუფალი კაცია და მხევალს შეირთავს კაციც მონა გახდება, ან პირიქით თუ თავისუფალი ქალი მონას გაჰყვება ის მხევლად გადაიქცევა. მათი შვილები კი

¹ ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950, გვ. 10.

მონებად დაიბადებიან. ასეთი ქორწინება აკრძალული იყო. ამ კანონის დამრღვევი ისჯება იმით, რომ მათი შვილებიც მონები იქნებიან. ე.ი. ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლებოდა ასეთი უთანასწორო ქორწინება.

შემდეგ დროს კაპიტულარებში კიდევ უფრო მკაცრდება უთანასწორო ქორწინება. „ანფამიას“ აცხადებდნენ კანონგარეშედ. ეს ნიშნავს იმას, რომ წოდებრივი და ქონებრივი დიფერენციაცია თანდათან უფრო სერიოზულ სახეს იღებს.

ხლოდვიგის კაპიტულარის I თავის §1-ში: „უკეთუ რომელიმე ქალი დაქორწინდება თავის მონაზე და ეს ქალი თავისუფალია, მისი ქონება გადადის ხაზინაში. ხოლო თვით ეს ქალი ცხადდება კანონგარეშედ“.¹

§ 2-ში კი უფრო მძიმე შედეგით მთავრდება: თუ რომელიმე ნათესავი ამ ქალს მოკლავს მის ჩამდენს არავითარი ჯარიმა არ მოეთხოვება, არც ნათესავეებისაგან, არც ხაზინისაგან. მონა რომელმაც ითხოვა თავისუფალი ქალი დასაჯონ ბორბალზე გაკვრით.

შუა საუკუნეების საფრანგეთის ბოვეზიის კუტიუმებში ვკითხულობთ §1434 „ცნობილია, რომ პირადი ბატონყმური დამოკიდებულების მდგომარეობა გადადის დედის მეშვეობით, რადგან ყოველი ბავშვი დაბადებული ყმა ქალის მიერ ითვლება ყმად, თუნდაც მამამისი იყოს თავისუფალი კაცი. მამა რაინდიც რომ იყოს, რომელმაც ცოლად შეირთო ყმა ქალი, ყველა ბავშვი, რომლებიც ქმრისაგან ეყოლება მემკვიდრეობას ღებულობენ ყმის მდგომარეობით.

¹ შუა საუკუნეების სამართალი ტ. II, თბილისი, 1962 წ. გვ. 110. ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, გვ. 30.

სალიკური სამართალი იცავდა მონომაგიურ წმინდა ოჯახს. ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში ტაციტუსი გერმანულ ოჯახს უპირისპირებდა რომაულ ოჯახს და უპირატესობას გერმანულ ოჯახს ანიჭებდა. რადგან მათი ოჯახები იყო მტკიცე.

გერმანელები თვლიდნენ, რომ ქორწინების მიხედვით ისინი რომაელებზე მაღლა იდგნენ. ეს ფაქტი ტაციტუსმა შემდეგნაირად აღწერა: „გერმანელთა ქორწინება ძალიან მტკიცეა, ისინი არიან ერთადერთნი, რომლებიც კმაყოფილდებიან ერთი ცოლით, ქალს არა აქვს უფლება დაარღვიოს ცოლ-ქმრული ურთიერთობა, ჩაიდინოს ცოდვა, მაგრამ თუ იგი ამას ჩაიდენს, ქმარი შეატრის თმებს, შიშველს გააგდებს სახლიდან, არც სიმდიდრე, არც ახალგაზრდობა, არც სილამაზე არ უშველის ასეთ ქალს მეორე ქმრის მოძებნაში“¹

ტაციტუსი მიუთითებდა აგრეთვე, რომ ცოლ-ქმრული ურთიერთობის დარღვევის დროს ქალი სასტიკად ისჯებოდა, მაგრამ ეს კანონი არ ვრცელდებოდა მამაკაცებზე.

სულ სხვა პერიოდში და სულ სხვა ეპოქაში არ შეიძლება არ გავიხსენოთ გერმანელი რეფორმატორი მარტინ ლუთერის სახელი, რომელიც გამოდიოდა ქორწინების ყოველგვარი შეზღუდვის წინააღმდეგ. ასეთი აზრი აქვს გამოთქმული 1522 წელს ჩამოყალიბებულ ტრაქტატში ქორწინების შესახებ. „თუ ქალი დაქორწინდება უნაყოფო მამაკაცზე და თუკი ამ ქალს არ სურს იცხოვროს სხვა მამაკაცთან თავის ქმარს უნდა განუცხადოს შემდეგი: აი, რა ჩემო საყვარელო ქმარო, შენ არ შეგიძლია ისარგებლო ჩემით,

¹ А. Бебель, Женщина и Социализм. М. 1959, стр. 141.

მე შენ მომატყუე, ჩვენს შორის არ არის კავშირი, ამიტომ ნება მომეცი ვიცხოვრო შენს ძმასთან ან შენს ახლობელთან ფარულად, რათა შენი ქონება არ გადავიდეს სხვების ხელში... ქმარი მოვალეა დათანხმდეს ამაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალს უფლება ეძლეოდა გაიქცეს სხვა ქვეყანაში და შეიროს სხვა ქმარი“.¹

რა თქმა უნდა ამ შეხედულებით მარტინ ლუთერი ძალიან შორს წავიდა, მისი შეხედულებები მიუღებელი იყო არა მარტო ლუთერის მოღვაწეობის პერიოდში, არამედ უფრო ადრეც და სხვა ხალხებშიც. ეს იყო მოძღვრება მთლიანად თავისუფალი სქესობრივი კავშირისა. მ. ლუთერის აღნიშნული მოძღვრება მთლიანად უპირისპირდება საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებულ რომაულ და გერმანულ ოჯახებს.

ლუთერის ეს მოძღვრება დაგმოიბილი იქნა. როგორც გერმანელი, ასევე ფრანკი ხალხი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა წმინდა ოჯახების შექმნას, მონოგამიურ ოჯახების განმტკიცებას. რუსი მეცნიერი ნ. გრაცაინსკი არაერთხელ ამტკიცებდა, რომ ფრანკები იყვნენ თავისუფალი ხალხი, რომლებმაც შეინარჩუნეს ერთმანეთისათვის ოჯახობრივი დამოკიდებულება, ეს გაგრძელდა გალიაში გადასვლის შემდეგაც. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ფრანკები ისევე როგორც გერმანელები სახლდებოდნენ სისხლით მონათესავე ოჯახებად.

¹ А. Бебель, Женщина настоящего, прошедшего и будущего времени, М. 1966 г. стр. 173.

ერთი რამ ცხადია, სალიკური სამართლის მიხედვით ჩვენ არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ როგორ პირობებში იყო ქალი პირველად გათხოვების შემთხვევაში, მას მიჰქონდა თუ არა მზითევი. უხდიდა თუ არა საქმრო ოჯახს გადასახადს. ერთი რამ კი მაინც ცხადია, რომ თუ ტაციტუსის დროს ბევრ გერმანულ ტომებში ქალს ჰქონდა უფლება, რომ გათხოვილიყო მხოლოდ ერთხელ, სალიკური სამართლის მიხედვით ქალს მეორედ გათხოვებაც შეეძლო. აქ ლაპარაკია ძირითადად ქვრივ ქალზე.

ხილპერიკის ედიქტის VII კაპიტულარის მიხედვით §1 „თუ რომელიმე ქვრივი ქმრის სიკვდილის შემდეგ მოინდომებს მეორედ გათხოვებას, მან ვინც მოინდომებს მის წაყვანას, კანონი ძალით წინასწარ უნდა მისცეს რეიპუსი“. რეიპუსი ეს არის საქმროს შესატანი, რომელიც იძლევა ქვრივზე ქორწინების უფლებას, რომელსაც მას აძლევს გარდაცვლილი ქმრის ნათესაობა. ის ფაქტი, რომ მათ აიღეს რეიპუსი, ნიშნავს მათ თანხმობას ქვრივის ქორწინებაზე და განამტკიცეს ეს თანხმობა, გარიგებით, რომლის შემდეგაც მათ არავითარი პრეტენზიები არ ექნებათ საქმროს მიმართ. თუ ვინმე მოინდომებს ქვრივის შერთვას, ვიდრე იგი დაქორწინდებოდეს უნდა გამოცხადდეს სასამართლოში და სთხოვოს ტუნგინს ან ცენტენარიუსს დაუნიშნოს მას ამისათვის სასამართლო სხდომა, სადაც წარმოდგენილი უნდა იქნას ფარი და სამი სარჩელი. თუ ამის შემდეგ მხარეები თანახმანი იქნებიან, მათ შეუძლიათ დაქორწინდნენ, მაგრამ თუ რომელიმე პირი ასეთი პროცედურის

გარეშე შეირთავს ქერივ ქალს, მან უნდა გადაუხადოს რეიპუსის უფლების მქონე მემკვიდრეს ან ნათესავს ჯარიმა 63 სოლიდი.

სალიკური სამართლის XLIV ტიტულის §3-ში სწერია: ხოლო თუ ყოველივე ჩვენს მიერ ზემოთ აღნიშნულს შეასრულებს, კანონის თანახმად, იმათ ვისაც ეკუთვნის რეიპუსი ეძლევათ 3 სოლიდი და 1 დინარი, ქერივის ახალი ქმარი ვალდებულია, რომ გადაიხადოს რეიპუსი ან საზღაური. წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა გადაიხადოს ჯარიმა 63 სოლიდი. საინტერესოა ვის უხდის სიძე რეიპუსს, სალიკური სამართლის მიხედვით ჩამოთვლილია შესაძლო პრეტენდენტები. 1. არის დის უფროსი ვაჟი, 2. თუ ქალის მხრიდან არ აღმოჩნდა დის უფროსი ვაჟი, 3. ბიძაშვილის უფროსი ვაჟი დედის მხრიდან, 4. ბიძა, დედის ძმა, 5. გარდაცვლილი ქმრის ძმა, 6. გარდაცვლილი ქმრის ახლო ნათესავები მეექვსე თაობამდე. აქ თვალში გვხვდება ნათესავების დასახელება, როგორც მამის, ისე დედის მხრიდან, აქაც ნათესაური კავშირი არ არის ფართო, ყველაზე შორეული არიან დეიდები და მამიდები.

ქერივის მეორედ გათხოვების შემთხვევას დაემატა ახაზიუსის გადახდა. ახაზიუსი ქერივის გათხოვებისას სრულებით არ თამაშობს იმ როლს, რასაც რეიპუსი. რეიპუსი ეს არის საქმროს შესატანი, რომელიც აძლევდა ქერივზე ქორწინების იმ უფლებას, რომელსაც მას აძლევს გარდაცვლილი ქმრის ნათესაობა, ის ფაქტი რომ მათ აიღეს რეიპუსი ნიშნავს, მათ თანხმობას ქორწინებაზე. მაგრამ მხოლოდ რეიპუსი საკმარისი არ არის კომპენსაციისათვის, გარდაცვლილი ქმრის ნათესავებისათვის 3

სოლიდი და 1 დინარი ვერ დააკმაყოფილებს ნათესავთა უკმაყოფილებას ქვრივის სამუშაო ძალისა და მისი პირადი ან ქმართან ერთობლივად. დაგროვილი ქონების აკარგვის გამო, სწორედ ამით უნდა აიხსნას ახაზიუსის შემოდება მეფე ხილპერიკის მიერ. ახაზიუსი არის დაახლოებით იმ თანხის 1/10-ი რომელიც თავის დროზე პირველმა ქმარმა გადაუხადა მის მამას, თუ ქალს პირველ ქმართან შვილები არ ჰყავს, მაშინ შეიძლება წაიღოს გარდაცვლილი ქმრის ოჯახიდან 2/3-ი.

ხილპერიკის ედიქტის VII კაპიტულარის §1-ში ნათქვამია: „თუ რომელიმე ქვრივი, ქმრის სიკვდილის შემდეგ მოინდომებს მეორედ გათხოვებას, მან ვინც მოინდომებს მის წაყვანას კანონის ძალით, წინასწარ უნდა მისცეს რეიპუსი, ხოლო შემდეგ ქალმა, რომელსაც ჰყავს პირველი ქმრისაგან შვილები უნდა დააკმაყოფილოს თავისი შვილების ნათესავები, თუ მან მზითუვის სახით მიიღო 25 სოლიდი, მაშინ 3 სოლიდი უნდა გადაიხადოს ახაზიუსით გარდაცვლილი ქმრის ნათესავებისათვის. თუ არ ჰყავთ მამა და დედა, მაშინ ახაზიუსი გადადის გარდაცვლილი ძმის ხელში, თუ ასეთი ვინმე არ აღმოჩნდება, მაშინ ქვრივი, მოსამართლესთან მიდის და მის წინაშე აცხადებს, რომ ახაზიუსი, რომელიც უნდა მიეცა თავისი ქმრის ნათესავებისათვის, ვინაიდან ისინი არ არიან, გადადის მეფის ხაზინის ხელში. თუ მან მიიღო მზითუვი 63 სოლიდის ოდენობით, ახაზიუსის სახით აძლევს 6 სოლიდს. ასე, რომ ყოველი 10 სოლიდიდან მიიღებენ ახაზიუსს 1 სოლიდს. თუ ქალს არ ჰყავს შვილები პირველი ქმრისაგან, იხდის ახაზიუსს და

შემდეგ გააღამაზებს ლოგინს ბალიშებით და მოწმეების თანდასწრებით იტყვის, რომ მე გადავიხადე ახაზიუსი, მე მქონდა კარგი დამოკიდებულება ქმრის ნათესავეებთან და აი, მე ვტოვებ გაშლილ ლოგინს, შესანიშნავ ბალიშებს, გადასაფარებლებს, სკამებს, რომელიც მე წამოვიღე მამანემის სახლიდან.

თუ ამას არ გააკეთებს ქვრივი დაკარგავს მზითვის ორ ნაწილს და ამის გარდა გადაიხდის ჯარიმას 63 სოლიდს. ასევე შეიძლება ითქვას მინისტერიალ ქალებზე და ლიტებზე. ოღონდ ნახევარი ოდენობით უნდა გადაიხადონ“.¹

ახაზიუსი არის იმ თანხის 1/10, რომელიც თავის დროზე გადაუხადა პირველმა ქმარმა მის მამას, თუ ქალის პირველ ქმართან შეიღები არ ჰყავს მაშინ შეიძლება წაიღოს გარდაცვლილი ქმრის ოჯახიდან 2/3-ი. ახაზიუსი ქვრივის მხრივ უნდა მოემსახუროს კომპენსაციას, მხოლოდ იმიტომ, რომ გარდაცვლილი ქმრის ნათესავეები კარგავენ უფლებას მზითევით სარგებლობის შესახებ. მზითევი არ შეადგენს მხოლოდ ცოლის საკუთრებას, არამედ შედის ორივე მეუღლის და შვილების ქონებაში. ამ ბავშვების დაქვრივებულ დედას არა აქვს უფლება რაიმე გაყიდოს ან გაასაჩუქროს მზითევიდან, ხოლო მისი სიკვდილის შემდეგ ის მთლიანად გადადის მისი შვილების ხელში პირველი ქორწინებიდან.

პირველი ქმრის სიკვდილის შემდეგ ნათესაობას ეკარგებათ მზითევით სარგებლობის უფლება, ქვრივის გათხოვების შემდეგ ირღევეა ნათესაური კავშირი ქვრივსა და გარდაცვლილი ქმრის ნათესავეებს შორის

¹ ნათაძე, სალიკური სამართალი, თბილისი, 1958 წ. გვ. 33.

და ამიტომაც ახაზიუსის გადახდა წარმოადგენს თავისი შვილების ნათესავეების დაკმაყოფილებას.

ახაზიუსი განსხვავდება რეიპუსისაგან აგრეთვე იმით, რომ ის წარმოადგენს შეთანხმებას თვით ქერიესა და მის პირველი ქმრის ნათესაეებს შორის და არა საქმროსა და გარდაცვლილ ქმრის ნათესაეებს შორის. მამამ მიუხედავად ამ განსხვავებისა რეიპუსისა და ახაზიუსის სახით გადახდილი თანხები ემსახურება ერთ და იმავე მიზანს, დამყარდეს კაეშირი საქმროს, ქერიესა და გარდაცვლილ ქმრის ნათესაეებს შორის.

სალიკური სამართალი იცავდა ქალს, მის ღირსებას, დედის ინტერესებს, უპირველესად ეს ეხება თავისუფალ ქალს.

ქალის შეურაცხყოფა დანაშაულად ითვლებოდა და გარკვეული ჯარიმებიც იყო დაწესებული.

ყველაზე დიდ შეურაცხყოფად ითვლებოდა ქალიშვილის გაუპატიურება. ხლოდვიგის კაპიტულარის XIII ტიტულის დამატება 4-ში ვკითხულობთ: „უკეთუ ვინმე თავს დაესხმის თავისუფალ ქალიშვილს, მაყრიონის დროს და გააუპატიურებს გადაიხდის 200 სოლიდს“.¹

ეს არის ადამიანის სისხლის ფასი ვერგელდი. აქ საქმე გვაქვს ისეთ შემთხვევებთან, როდესაც თავდასხმა მოხდა ქალიშვილზე ქორწილის დროს და ამიტომ დანაშაული სამმაგდება.

თუ ქალიშვილს თავს დაესხმებოდა მოძალადე და გააუპატიურებდა გადაიხდიდა ჯარიმას 63 სოლიდს.

¹ ი. დოლიძე, აღრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950 წ. გვ. 10.

XXV ტიტ §1-ში სწერია: თუ ვინმე ძალადობას ჩაიდენს თავისუფალ ქალიშვილის მიმართ, გადაიხდის 63 სოლიდს“¹

აქ ორი შემთხვევა გვაქვს, პირველ შემთხვევაში ლაპარაკია ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ქალიშვილის გაუპატიურება მოხდა ქორწილის დროს, ხოლო მეორე ჩვეულებრივი მდგომარეობაა, როდესაც თავს დაესხმის ერთი მოძალადე ქალიშვილს და გააუპატიურებს. მაგრამ სამართალი გარკვევით არ მიუთითებს ვის უხდის ჯარიმას მოძალადე, ქალის ქმარს თუ გრაფს.

ასევე არ ჩანს, შეურაცხყოფილი ცოლი უბრუნდებოდა თუ არა თავის ქმარს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მოძალადე ჯარიმას გადაუხდის ერთ შემთხვევაში ქალიშვილის ქმარს, ქორწილის დროს შეურაცხყოფისათვის, ხოლო მეორე შემთხვევაში ჯარიმას გადაუხდიდა დაზარალებულ ქალიშვილს.

ასევე შეურაცხყოფად ითვლებოდა თუ თავისუფალ ქალიშვილს ვინმე ხელს სტაცებდა, ხელში, მაჯაში, ან იდაყვს ზემოთ გადაიხდიდა ჯარიმას.

ხლოდვიგის კაპიტულარის XX ტიტულის მიხედვით: §1 „უკეთუ რომელიმე თავისუფალი ადამიანი თავისუფალ ქალს ხელს სტაცებს მაჯაში ან თითში და მხილვებული იქნება გადაიხდის 15 სოლიდს“²

§2 „უკეთუ ხელს სტაცებს იდაყვს ზემოთ, გადაიხდის ჯარიმას 35 სოლიდს“³

¹ ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950 წ. გვ. 16.

² ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950 წ. გვ. 16.

³ ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950 წ. გვ. 24.

ამ მაღალი ჯარიმის რაოდენობა გეაფიქრებინებს, რომ სალიკური სამართალი ქალს იცავდა ყოველგვარი შეურაცხყოფისაგან.

დიდ სირცხვილად ითვლებოდა ქალის გავლა თავსაბურის გარეშე. თუ ვინმე ქალს მისი თანხმობის გარეშე მოხდიდა თავსაბურს ან შეუხსნიდა ხილბანდს, ისე რომ თმები ჩამოუცვივდებოდა შეურაცხმყოფელი გადაიხდის ჯარიმას 30 სოლიდს. კიდევ უფრო დიდ დანაშაულად ითვლებოდა ის, რომ თუ რომელიმე ადამიანი მშობლების დაუკითხავად გაუბედავს თმების შეჭრას, ისიც გადაიხდის ჯარიმას 45 სოლიდს.

24-ე ტიტულის დამატება 3-ში: უკეთუ ვინმე გაბედავს თავისუფალი ქალიშვილის გაკრეჭვას, გადაიხდის ჯარიმას 45 სოლიდს“. გრძელი თმა უნდა ვივარაუდოთ, რომ დიდგვაროვნების მაჩვენებელი იყო.

სიტყვიერი შეურაცხყოფაც კი დანაშაულად ითვლებოდა: XXX ტიტულის §3-ში მითითებულია, რომ თუ ვინმე ქალა მეძავს უწოდებდა ვერ დაამტკიცებდა უნდა გადაეხადა ჯარიმა 45 სოლიდი.

ახლა განვიხილოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც მხევალს მიაყენებენ შეურაცხყოფას. ამ შემთხვევაშიც აწესებს ჯარიმებს სალიკური სამართალი. თუ რომელიმე მონამ ძალადობა იხმარა მხევალზე და ამის გამო მხევალი მოკვდა, მონამ მხევალის ბატონს უნდა გადაუხადოს 240 დინარი, ანუ 6 სოლიდი, ან მონა დასაჭურისებული უნდა იქნას, მონის ბატონმა კი უნდა აანაზღაუროს მხევალის ღირებულება. თუ თავისუფალი ქალის ნამუსის ახდის ღროს ჯარიმა არის 63 -სოლიდი, მხევალის შემთხვევაში ჯარიმაა 6

სოლიდი, ესეც იმ შემთხვევაში, როდესაც შეურაცხმყოფელი თვითონ მონაა, მხეველის ჯარიმას, მონის ბატონი გადაიხდის 6 სოლიდს, ხოლო თვითონ მონას დაასაჭურისებენ.

ამდენად, სალიკური სამართლის მიხედვით მტკიცდება, რომ წინა და ადრინდელ ფეოდალურ ხანაში ქალი იყო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი. მას ჰქონდა გარკვეული უფლებები, რომლებიც დაცული იყო კანონით.

რომაული სამართალი:

რომის სახელმწიფო და სამართალი, ძველი საბერძნეთის სახელმწიფოსა და სამართალთან ერთად წარმოადგენს ანტიკურ მონათმფლობელურ სახელმწიფოებს და სამართალს, რომელიც დიამეტრალურად განსხვავდებიან ძველი აღმოსავლეთის, (ძვ. ეგვიპტე, ბაბილონი, ინდოეთი, ჩინეთი) მონათმფლობელური სახელმწიფოებისა და სამართლისაგან.

უნდა აღინიშნოს, რომ რომი უკანასკნელი მონათმფლობელური სახელმწიფოა, რომლის დაცემით მთავრდება მონათმფლობელობის ისტორია და იწყება ფეოდალიზმი - შუა საუკუნეების ეპოქა.

რომში შეიქმნა კაცობრიობის კულტურის განუმეორებელი ნიმუშები. რომის სახელმწიფოსთანაა დაკავშირებული ასევე ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება და აღიარება, რომელიც მძლავრ იდეოლოგიას წარმოადგენს თანამედროვე მსოფლიოს მრავალმილიონიან ხალხებში. სწორი უნდა იყოს მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც საბერძნეთისა და რომის მიერ ჩაყრილი საფუძვლის გარეშე არ იქნებოდა თანამედროვე ცივილიზაცია.

რომში წარმოშობილი და განვითარებული სახელმწიფო და სამართალი მიჩნეულია ყველაზე სრულყოფილ ექსპლოატატორულ სამართლად, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა სამართლის მსოფლიო ისტორიაში.

რომის სამართლის გავლენა იმდენად ძლიერი იყო ფეოდალურ, ბურჟუაზიულ თუ შემდგომი ხანის სამართლებრივ სისტემებზე, რომ მისი რეცეფციის გზით იქმნებოდა თითქმის მთელი ევროპის ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები. რეცეფცია იწყება 11-ე საუკუნიდან და გრძელდება თითქმის 19-ე საუკუნემდე.

რომის სამართალი იყო კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული ყველაზე სრულყოფილი სამართალი, ამდენად იგი იყო ყველა ურთიერთობის მოწესრიგების გასაღები, საფუძველი.

რომის სამართალმა ფართო გამოყენება ჰპოვა ასევე ბურჟუაზიულ საფრანგეთში, მაგ. ნაპოლეონმა თავისი სამოქალაქო კოდექსის შესადგენად ფართოდ ისარგებლა რომის სამართლის წყაროებით. რადგან საქართველოს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ქრისტიანულ სამყაროსთან, განსაკუთრებით კი ბიზანტიასთან არ შეიძლებოდა რომის სამართლის ცალკეული დებულებები თუ პრინციპები ასახვას არ პოულობდეს როგორც საეკლესიო, ისე საერო სამართლის ძეგლებში. ცნობილია, რომ საქართველოში მოქმედებდა დიდი და მცირე სჯულის კანონები. აღნიშნულმა კანონებმა კი ბევრი რამ შეითვისა რომის სამართლიდან.

საერო სამართლის ძეგლებიდან რომის სამართლის გავლენა უნდა ვეძიოთ ბაგრატ კურაპალატისა და ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნებში.

ვახტანგ VI-ის კოდიკოში შეტანილი ბერძნული სამართლის ქართული ვერსიის შესახებ საინტერესო მიგნება აქვს ქართველ მეცნიერს თ. ბრეგაძეს, რომელმაც მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ბერძნულ ხელნაწერთა ფონდში აღმოაჩინა ბერძნული სამართლის ქართული ვერსიის დედანი, ბერძნულ ენაზე.

თ. ბრეგაძე წერს: „ვინც კი შეხვებია ბერძნული სამართლის ქართულ თარგმანს, ერთხმად აღიარებს, რომ ეს კანონები ბიზანტიური კანონებია, ბიზანტიურ კანონებს კი უწოდებენ ბერძნულ-რომაულ სამართალს“.¹

გამოვარკვეით თუ რა როლი ჰქონდა ქალს ბერძნულ-რომაულ სამართალში. ითვლებოდა თუ არა იგი საოჯახო-საქორწინო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტად.

რომაელი იურისტები ქორწინებას განმარტავდნენ, როგორც ქალისა და მამაკაცის ნებაყოფლობით კავშირს. სინამდვილეში რომში ქალი და მამაკაცი არასოდეს თანასწორი არ ყოფილა.

რომაული სამართალი იცნობს ორი სახის ქორწინებას:

1. კანონიერი რომაული ქორწინება, როცა ორივე მხრივ რომაელია.

2. რომაელთა დაქორწინება პერეგრინებზე.

იუსტინიანეს პერიოდამდე, რომის სამართალი იცნობს ასევე ქორწინებას, რომლის ძალითაც ქალი მამაკაცის, ქმრის ძალაუფლებაში შედიოდა და ქორწინებას, რომლის ძალითაც ქალი არ შედიოდა

¹ ე. მეტრეველი, რომის სამართალი, გამომც. მერიდიანი, 1995 წ. გვ. 17.

ქმრის ძალაუფლებაში და რჩებოდა წინანდელ ოჯახში, ანუ ექვემდებარებოდა მამის ხელისუფლებას.

ბერძულ-რომაული სამართალი ასევე იცნობდა ფაქტობრივ ქორწინებას (არაიურიდიული ქორწინება), ანუ კონკუბინატი, რომელიც არის ქალისა და მამაკაცის ერთად ცხოვრება ხანგრძლივი დროის მანძილზე, რომელიც იურიდიულად არ შეიძლებოდა, რომ გაფორმებულიყო მხარეთა სოციალური განსხვავების გამო. მაგალითად, არ შეიძლებოდა დაქორწინებულიყო სენატორი გააზატებულ ქალზე, რომის სამართალი მართალია უშვებდა ასეთ ქორწინებას, მაგრამ მას იურიდიული შედეგი არ ჰქონდა. ცოლი კანონიერი მეუღლის უფლებებით ვერ სარგებლობდა. შვილი ვერ მოიპოვებდა შვილის კანონიურ უფლებებს.

ქორწინებისათვის აუცილებელი იყო ქორწინების წესისა და პირობების განსაზღვრა.

ქორწინების წესი მოითხოვდა ორ პირობას: 1. საქმროსა და საცოლის თანხმობას (თუ საცოლე მშობლების ხელისუფლებაში შედიოდა, ასევე საჭირო იყო მშობლების თანხმობა, მაგრამ თუ მშობლების უარი უსაფუძვლო იქნებოდა იგი გაუქმდებოდა მაგისტრის მიერ).

მეორე წესი იყო ასაკი. საქორწინო ასაკად ქალებისათვის დადგენილი იყო 12 წელი, ვაჟებისთვის 14.

ქორწინების წესი შეიძლება დადებითად ყოფილიყო გადაწყვეტილი, მაგრამ არსებობდა ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებები, რომლის გამო ქორწინება არ შეიძლება რომ მომხდარიყო.

დამაბრკოლებელი გარემოებებია: 1. მექორწინენი არ უნდა ყოფილიყვნენ სხვა ქორწინებაში. 2. არ შეიძლება რომაელთა დაქორწინება პერეგრინებზე, ასეთი

უფლება ჰქონდათ მხოლოდ რომაელებს პერეგრინებს ასეთი უფლება უნდა მიეღოთ. 3. მექორწინეთა შორის არ უნდა ყოფილიყო ნათესაური კავშირი აღმავალი ხაზით თუ დაღმავალი ხაზით, ასევე გვერდითი ხაზით. საერთო წესით. 4. არ დაიშვებოდა ერთი გვარის წევრთა ქორწინება. 5. დაქორწინებისას უნდა ყოფილიყო გარკვეული რიტუალი შესრულებული. 6. სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა.

სამართალი ბერძნული ანუ რომაული სამართალი, რომელიც კოდიკონია შეტანილი ვახტანგ VI-ის მიერ და თარგმნილია ქართულად შეიცავს 418 მუხლს. ამ მუხლებიდან გარკვეული წილი მიძღვნილია ქალზე, მის უფლება-მოვალეობებზე. მის დამოკიდებულებას სამართლის სხვა დარგებთან.

ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებებიდან ერთ-ერთია, როდესაც მექორწინეთა შორის არსებობდა სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა.

ბერძნული სამართლის 74-ე მუხლი განმარტავს: „ნუცა ურიათა მისცემენ ქრისტიანნი ქალსა და ნუცა ურიათა ქალს მოიყვანენ ქრისტიანნი ცოლად, ნუცა მწვალებელთა, თათართა და ლათინთა მისცემენ ქრისტიანნი ქალს ცოლად, რომელიცა ჰყავს ამას, სამართლის სასჯელს განეშორებიან ესეცა უწყობენ, რამე თუ სრულიად ეშმაკთა და იუდასთა ალაგთა მათთანა დაემკვიდრებიან“¹

ეს მუხლი წარმოადგენს სჯულის კანონიდან გამომდინარე, რომელიც მოქმედებდა როგორც საეკლესიო, ასევე საერო სამართალში. კანონმდებელი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძნული, გვ. 151.

გამორიცხავს ისეთ ქორწინებას, რომლებიც სხვადასხვა სარწმუნეობისანი არიან.

72-ე მუხლში მითითებულია: „მართლმადიდებელი ქრისტიანი მწვალებელს ქალს ნუ მისცემს და ნურც ითხოვს. თუ ეს საქმე ესრეთ ქნას ვინმე ცოლ-ქმრობიდან გაჰყარეთ ვითარცა უსჯულოდ შეუღლებულნი. ხოლო უკეთუ მწვალებელი იყოს კაცი ანუ დედაკაცი და ერთი პირი მათი რომელიმე, კაცი ანუ დედაკაცი მოვიდეს მართლმადიდებელთა სარწმუნეობასა ზედა, ნუ განაშორებთ ხოლო უკეთუ არა განეშორნენ, მეფეთა სტანჯონ და განაშორონ, ხოლო უკეთუ მათცა ვერ მოაშორონ, ეპისკოპოსთა მიერ შეიხვეწონ“¹ ამ მუხლში კანონმდებელი მბრძანებლურ ტონში მიმართავს სხვადასხვა სარწმუნეობის მქონე ადამიანებს, 72-ე მუხლი პირდაპირ მიუთითებს ქრისტიანთა, რომ არ შეირთონ სხვა სარწმუნეობის ქალები, ან პირიქით არ გაჰყვნენ სხვა სარწმუნეობის მქონე მამაკაცებს, ესენი ასეთ შემთხვევაში სამართლისაგან სრულიად შორს არიან რადგან მათთან დამკვიდრებულია ეშმაკნი.

ხოლო 74-ე მუხლი ასეთ შემთხვევაში იძლევა ალტერნატიულ პირობებს, თუ ერთ-ერთი არაქრისტიანი გახდება მართლმადიდებელი მაშინ ისინი აღარ განეშორებიან (გაეყრებიან), ხოლო თუ ისინი არ მიიღებენ ასეთ შემოთავაზებას მეფემ დატაჯოს ისინი და განაშორონ, როცა მათთაც თუ ვერ განაშორონ მაშინ ეპისკოპოსმა შეაჩვენოს ისინი.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 150-151.

395-ე მუხლი კი მიუთითებს: „თუ დანიშნული იყოს ორისაგან, ერთ-ერთი სხვის სარწმუნეობისა იყოს დანიშნა მოიშალოს“.¹

ამ მუხლში ლაპარაკია ორ პირობაზე პირველი ის არის რომ დანიშნული უნდა იყოს ქალი, ეს მიუთითებს რომ ქორწინებისათვის აუცილებელ პირობად ითვლება ნიშნობა. ეი ნიშნობის ინსტიტუტი რომის სამართალში უკვე არსებობდა. რაც შეეხება მეორე ნაწილს ისევ სარწმუნეობრივ სხვადასხვაობასთან გვაქვს საქმე, რომ თუ ასეთი იქნა, ნიშნობა მოიშლება.

ერთ სარწმუნეობრივ ქორწინებას კანონმდებელი სჯულიურ ქორწინებას უწოდებს.

284-ე მუხლი: „უკეთუ ვისმე სჯულიერთა ქორწინებითა ქალთან ყუანდეს შვილი, იმას ეწოდების ბუნებითი შვილი, რამეთუ სჯულიერთა ქორწინებისაგან ყავს იგი. და სხვაც ჰყვანდეს შვილი ხასისაგან, ხასასთან რომ შვილი ყუანდეს, იმას უნდა მისცეს თავისის ყოვლის სამკვიდრებლისგან მებათორმეტედი წილი. ხოლო თუ უკეთუ ხასა ჰყვანდეს და მასთანა შვილი არა, იმ დედაკაცს უნდა მისცეს თავისის ყოვლის სამკვიდრებელთაგან მებათორმეტი წილი“.²

ეს მუხლი განასხვავებს სჯულურ ქორწინებას, ანუ კანონიერ ქორწინებას ისეთ შემთხვევისგან, როდესაც ხასისაგან ჰყავს შვილი, სჯულიერი ქორწინებისაგან გაჩენილ შვილს ეწოდება ბუნებით შვილი, ანუ ნამდვილი კანონიერი შვილი, ხოლო ხასისაგან

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, 1963 წ. გვ. 218.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძულში, გვ. 151.

გაჩენილი შვილი მემკვიდრედ არ ითვლება, იგი მიიღებს მამის სამკვიდრებლიდან მეთორმეტ წილს, მაგრამ თუ კაცს ხასისგან შვილი არ ჰყავს იმ ქალს უნდა მისცეს თავისი სამკვიდრებლისაგან ათთორმეტი წილი“.

ე.ი. თუ ხასასთან შვილი ჰყავს, მას მისცემს მეთორმეტედ წილს და და შვილი არ ჰყავს მაშინ თეთონ ხასას მიეცემა სამკვიდრებლიდან მეთორმეტედი წილი.

კანონმდებელი ასეთ შემთხვევაში ხასას მთლიანად არ ტოვებს ე.წ. სახლაურის გარეშე სამკვიდრებლიდან, მაგრამ მას თუ შვილი ეყოლოს მაშინ იგი არის ამის მიმღები.

კანონმდებელი ასევე მსჯელობს ისეთ კაცზე, რომელიც ღარიბია, ასეთ შემთხვევაში მისი საკანონოა მეექვსედი წილი.

ამდენად, ბერძნული სამართალი უშვებს იმასაც, რომ სჯულიერი ცოლის გარდა კაცს ჰყავდეს სხვა, ნებადართულია, ისიც კი არის გათვალისწინებული, რომ მან გარკვეული წილი მიიღოს ასეთი კაცისაგან.

როგორც ზემოთ ვახსენეთ ქორწინების წინაპირობად ითვლება ცოლის დანიშვნა.

390-ე მუხლში: დანიშვნა ეს არის, რომე ორი კაცი შეიყრებიან და ერთმანეთს პირობას მისცემენ და ქალს ითხოვენ, ნიშანს მისცემენ. მერე ამ ორმა კაცი-მა, რომელმაც, აღარ მოინდომოს მოცემა ან გამორთმევა, რაც რომ ნიშანი მიეცეს, ორი ზომი გამოართვას და მისცეს 100 ფლური, რომ მიეცეს, 100 სხვა გამო-სადეგ და 200 ფლური მისცენ“¹

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძნული, გვ. 217.

აქ ქორწინების წინაპირობის წესი, რასაც ჰქვია დანიშვნა მართლაც დარღვეულია, არ ჩანს ქალ-ვაჟზე იყოს დამოკიდებული მათი შეუღლება თუ არა, თუ საქმროს მხარე ნიშანს მიუტანს საპატარძლოს, მაგრამ შემდეგ აღარ მოინდომებენ მის შერთვას, მაშინ რაც მისცეს ორმაგი უნდა დაუბრუნდეს უკან. ამ მუხლის მიხედვით ჩანს, რომ მაინცდამაინც ქალ-ვაჟს არაფერს არ ეკითხებიან, იქ ჩარეულნი არიან შუამავალნი ორივე მხრიდან და ისინი წყვეტენ საკითხს. შესაძლებელია ასეთ ქორწინებაზე ერთ-ერთმა მხარემ უარი თქვას, აქ იგულისხმება როგორც საქმროს, ისე საცოლის მხრიდან მისი მშობლები ან ახლობლები, ასეთ ქორწინებას ჩაშლიან. ხოლი შერცხვე-ნისათვის ერთ-ერთ მხარეს დაეკისრება ჯარიმა.

ცალკე მუხლად არის გამოყოფილი დანიშნულ ქალ-ვაჟთა შორის სიახლოვე დასაშვებია თუ არა.

„უკეთუ კაცმა თავის დანიშნულს ცოლს აკოცოს და ერთ-ერთი მოკვდა, რაც რომ ნიშანი მიუტანია ქალისათვის მისი ნახევარი კოცნისათვის კაცს მიეცემა და ნახევარი იმავე კაცს მიეცეს. უკეთუ კოცნი არ მოხდა და ისე მოკვდა თავისი ნიშანი ისევ უნდა წაიღოს“¹

აქ ახალ დაქორწინებულთა პირობებია გათვალისწინებული, თუ როგორ დამოკიდებულებაში იქნებიან ისინი ქორწინებამდე. მათ ჰქონიათ უფლება ერთმანეთთან სიახლოვის, რაც კოცნაში გამოიხატება, მაგრამ ამის შემდეგ თუ გარდაიცვალა ქალი თავისი ნიშანი ნახევარიმისმა მშობლებმა უნდა წაი-

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 217.

დოს უკან, მაგრამ თუ მათ შორის არანაირი სიახლოვე არ ყოფილა, მაშინ მიტანილი ნიშანი საქმროს მთლიანად უბრუნდა უკან.

რომაულ სამართალში გარკვეული მუხლები აქვს დათმობილი მზითევის ინსტიტუტს. ეს არის გარკვეული ქონება, როდესაც გასათხოვარ ქალს უმზადებს მშობლები გათხოვებისათვის. ამასთან დაწვრილებითაა აღწერილი ქალი. როგორც სამემკვიდრეო სამართლის სუბიექტი.

215-ე მუხლის თანახმად „რომელმანცა კაცმა ქორწილი ქნას და ცოლი შინ მიიყუანოს, მაგრამ მამა და დედა ქალს რომ მოსაკითხავს გაუგზავნიან, იმის გარეთ ზითევი ქვიან, იმის დასახარჯავად მის ქმარს ხელი არ აქვს, უკეთუ დახარჯოს, ერთი დრო მოვა რომე, მისთა მშობელთაგან თუ შვილი არ დარჩა, როგორც ზითევს ითხოვენ, ისრე ამას გამოართმევენ“¹

ე.ი. ქორწილის შემდეგ ქალის მშობლებს ქალთან ჯერ მოსაკითხი მიაქვთ, შემდეგ მზითევი. მზითევი სხვა ქონებაში არ აირევა და იგი ქალს რჩება ბოლომდე.

რომაულ-ბერძული სამართალი ასევე ყურადღებას აქცევს ქალის მეორედ გათხოვების საკითხებს.

ქალს ჰქონდა უფლება მეორედ გათხოვებისა. 96-ე მუხლი: „დედაკაცსა ყოველსა, რომელსაც მოუკედეს ქმარი ერთ წელიწადს უნდა იგლოვოს ქმარი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 156.

თავისი და სხვა ქმარი არ შეირთოს ვიდრემდის წელიწადი არ გათავედეს“¹

ქალს მეორედ გათხოვების უფლებას აძლევს კანონმდებელი, მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ ქმრის გარდაცვალებიდან.

92-ე მუხლში სწერია: „უკეთუ ქმარი დედაკაცისა შორის იყოს და მოკუდეს და შუაზე წელიწადმა გაიაროს და ქმრის სიკვდილი წელიწადს უკან შეიტყოს, დედაკაცმა იმ დღეს თავისი ქმარი უნდა იტიროს, სამგლოვიარო უნდა ჩაიცვას ცოტახანს და მის უკან ქმარი შეირთოს, ესრეთვე ქმარმან ჰყოს ცოლზედა“²

ე. ი. რომაული სამართლის მიხედვით ქმრის გარდაცვალების შემდეგ ცოლს აქვს უფლება, რომ გათხოვდეს მეორედ.

რაც შეეხება 98-ე მუხლს აქ ლაპარაკია ისეთ ქორწინებაზე, როდესაც ქალი ჯერ არ გაჰყოლია ქმარს, იგი ჯერ კიდევ ქალწულია, თუ ამ პერიოდში მოკვდება მისი ქმარი, ცოლმა ერთ წელიწადს მაინც უნდა იგლოვოს ქმარი და შემდეგ შეიძლება გათხოვდეს.

კანონი სამივე შემთხვევაში ნებას რთავს გათხოვილ ქალს, ქმრის გარდაცვალების შემდეგ გათხოვდეს მეორედ. მაგრამ მანამდე უნდა იგლოვოს ერთი წელი. ამ მუხლში არ არის ლაპარაკი ქვრივი თავისი პირველი ქმრის სახლში მიიყვანს მეორე ქმარს, თუ იგი გადავა საცხოვრებლად მასთან. რაც შეეხება

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 156.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 156.

შვილებს მათ ურთიერთობას დედის მეორედ გათხოვების შემდეგ აწესრიგებს სამემკვიდრეო სამართალი. კანონი იცავს ოჯახურ სიწინდეს.

353-ე მუხლი: „ვინცავინ ქნას ბოზობა და ჭკუიანს კაცთან მივიდეს ასეთი, ასეთი რამ უყოს მას, რომე ან ცოდვა აქნევინოს ან მოწამლოს და მოკლას, ან იმასთან დიდის კაცის ცოლი აცდუნოს მას თავისი მოეჭრას“¹

ასეთ შემთხვევის დროს მეფე ასეთ პირის მიმართ არა მარტო საქონელს წაართმევს, არამედ სიცოცხლესაც მოუღებს. კანონმდებელი მეტად მკაცრია ასეთი მოღალატე ცოლის მიმართ. ბერძული სამართალი ასევე იხილავს განქორწინების, გაყრის საკითხებსაც.

354-ე მუხლში ვკითხულობთ: „უკეთუ კაცი ხელადეს, რომე თავისი ცოლი სწამლავდეს ან ამგვარს მწამლველობას და მისნობის სხვახედ ირჯებოდეს, დედაკაცი თუ კაცი ერთმანეთს განეშორენ შეუღლები-საბან.“²

აქ თითქმის ერთმანეთზეა გადაწეული ბოზობა და მისნობა რომლის შედეგია განქორწინება.

კანონი ასევე დამაბრკოლებელ გარემოებად მიიჩნევს, როდესაც ადგილი აქვს უთანასწორო ქორწინებას „ანფამიას“

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 211.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 211.

399-ე მუხლით: „უკეთუ ქალი მონა იქმნას და კაცი კარგია, ესენი ცოლ-ქმრობიდან გაიყრებიან და სანამ-დი ის მონა დედაკაცი ცოცხალია, ისევ ქმარმა უნდა შეინახოს საზრდოთი და საცმლითა.“¹

კანონმდებელი არ უჭერს მხარს უთანასწორო ქორწინებას, თუმცა ქალს, რომელიც ასეთ შემთხვევაში განქორწინდება, მაშინ იგი მაინც უნდა შეინახოს ქმარმა სიკვდილამდე, მაგრამ თუ კი ასეთ შემთხვევაში ქმარს არ სურს განქორწინება, გაყრა, მაშინ ისინი არ გაიყრებიან.

ამდენად, რომაულ-ბერძული სამართალი იცავს ქალის ინტერესებს. ხოლო ძველი ჩვეულებებისა და ადათების მიხედვით სხვა იყო. ქორწინების შედეგად, ქალი და მისი შვილები შედიოდნენ მამაკაცის (ქმრის) დაქვემდებარებაში. ქმრის, მამაკაცის ძალაუფლება განუსაზღვრელი იყო. ქმარს ცოლის ფიზიკური განადგურების უფლებაც კი ჰქონდა ღალატის შემთხვევაში, მაგრამ ეს უფლებები თანდათან შეიზღუდა და დაიხვეწა. მას შემდეგ რაც ცოლი შევიდოდა ქმრის ოჯახში, იგი კარგავდა კავშირს მამის ოჯახთან და თავისუფლდებოდა მამის ძალაუფლები-საგან, იგი ექვემდებარებოდა ქმრის ძალაუფლებას.

ქალი მოკლებული იყო პირად უფლებებს, მას არ შეეძლო დამოუკიდებლად დაედო გარიგებები.

ქალის მზითვი და საქმროს მიერ მირთმეული საქორწინო საჩუქარი შეიძლებოდა ყოფილიყო ნივთები და სხვა ფასეულობანი.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლი, სამართალი ბერძული, გვ. 219.

უძველეს რომის სამართალში ქალის მზითვი არ იყო გამოყოფილი ამ უკანასკნელის სხვა სახის ქონებისაგან. ეს შედარებით გვიან განისაზღვრა, კერძოდ ჩვ.წ. II საუკუნეში ჩამოყალიბდა წესი, რომლის მიხედვითაც ქალი უკან იბრუნებდა მზითვს ქმრის სიკვდილის, ქორწინების შეწყვეტის და სხვა შემთხვევაშიც.

ეს წესი ითვალისწინებდა მექორწინეთა წინასწარ მოლაპარაკებას ქალის მზითვის ბედის შესახებ (სამოქალაქო გარიგება).

რომის სახელმწიფოს კლასიკურ ეპოქაში ქალის მზითვეის სპეციალური რეგლამენტაცია მოხდა, რომლის ძალითაც ქალის მზითვეი ქმრის ქონებაში ითვლებოდა მანამდე, სანამ ქორწინება არსებობდა. ეს წესი არ იყო დაცული, ერთ პერიოდში დადგინდა, რომ საჭირო იყო ცოლის თანხმობა, რომ ქმარს მისი ქონება განეკარგა. ასევე დაწესდა, რომ მზითვეი უბრუნდებოდა ცოლს ქმრის გარდაცვალების შემთხვევაში. იუსტინიანეს ეპოქაში ქალს ყველა შემთხვევაში უბრუნდებოდა მზითვეი გარკვეული ხარჯების გამოქვითვით.

რომის სამართალი აწესრიგებდა ასევე საქმროს მიერ მირთმეულ საქორწინო საჩუქრის იურიდიულ რეჟიმსაც. თუ ქმრის ინიციატივით მოხდებოდა განქორწინება საჩუქარი ცოლს რჩებოდა, ასევე ცოლს, ქმრის გარდაცვალების შემთხვევაში.

ქორწინების შეწყვეტა ხდებოდა ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალებით, დაპატიმრებით, მოქალაქეობის ჩამორთმევით და განქორწინებით.

განქორწინების საკითხები სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვა იყო. კლასიკურ პერიოდში განქორწინების უფლება ჰქონდათ, როგორც მამაკაცს, ასევე ქალს.

იმპერატორმა იუსტინიანემ აკრძალა თავისუფალი განქორწინება და დაადგინა, რომ განქორწინების უფლება ჰქონდა მხოლოდ ღალატის შემთხვევაში, მეუღლე ემუქრებოდა სიკვდილით, ან ჩაიდინა მკვლელობის მცდელობა. განქორწინება დაიშვებოდა ასევე: ქორწინებისთვის უვარგისობის, მონაზვნად აღკვეცის შემთხვევაში.

განქორწინება ამ პერიოდში ძალიან გაძნეებული იქნა. ამაზე მეტყველებს ის დიდი ჯარიმები, რაც ეკისრებოდათ განქორწინების საკითხის დაყენებას.

ბერძულ-რომაული სამართალი ასევე იცავდა ქვრივი ქალის ინტერესებს, ქვრივს აძლევდა უფლებას მეორედ გათხოვებისას და აძლევდა შეღავათებს.

სომხური სამართალი:

ვახტანგის სამართლის წიგნთა კრებულით შესავალში ნათქვამია, რომ ბატონიშვილმა ვახტანგმა მოაღებინა დიდისა სომხეთისა მწყემსისა გრიგოლ განმანათლებლისა სამარხოს ეწმიაძინით სომეხთ მეფეთ. წიგნი სამართლისან და მუნით გადმოთარგმნილნი სრულნი და უკლებელნი“.¹

სომხური სამართლის ქართული ვერსია შედგება ორი ნაწილისაგან სირიული-რომაული სამართლის ქართული ვერსია და მხითარ გოშის სამართლის წიგნი.

სომხურ სამართალში (სირიული-რომაული) ძალიან ბევრი მუხლი აქვს დათმობილი ქალს, როგორც

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, გამომც. მეც. აკადემია, 1963, გვ. 593.

საქორწინო-საოჯახო სამართლებლივი ურთიერთობის სუბიექტს. კანონმდებელი მსჯელობს ქორწინების პირობებზე, დამაბრკოლებელ გარემოებებზე, უთანასწორო ქორწინებაზე, განქორწინებაზე (გაყრაზე). ქვრივის მეორედ გათხოვების შესახებ და სხვა.

სომხური სამართლის მე-9 მუხლი ითვალისწინებს ქორწინების პირობებს: ქორწინებას წინ უძღოდა ნიშნობა, მიეცემოდა საცოლეს ნიშანი, მაგრამ ვაჟს თუ მამაარ ჰყავდა ცოცხალი მაშინ ნიშანი მას არ გამოერთმეოდა.

57-ე მუხლიც ნიშნობას ეხება: ქალი ვისიც იყო დროს გათხოვებისა, დაინიშნოს იგი ქალი და ვინცა გაუგზავნოს ნიშანი ოქრო თუ ვერცხლი ანუ რაგინდარი და მოხდეს ბრძანება ღმერთისა და მიიცვალოს ვაჟი, იგი დანიშნული მისი, დაქორწინებული, და ვაჟის პატრონმა სთხოოს ქალის პატრონს ნიშანითუ ერთმანეთი უნახავთ მათ დანიშნულთა, უთამაშნიათ ან უკოცნიათ ერთმანეთისათვის, ნახევარი ნიშანი ქალის პატრონმა დაიჭიროს და ნახევარი ვაჟის პატრონს შეუბრუნოს, თუ ვაჟს არ ჰყავნდეს მამა, არც დედა და არც ძმა, სხვისგან არ ეთხოვების და დარჩეს ქალს.

და თუ დანიშნულთა ერთმანეთი არ უნახავთ, ისე სიტყვით ნიშნობა ისევ მთოვ შეუბრონუნ ვაჟის პატრონსა და ქალი თუ მიიცვალოს გამოართვას ვაჟმან ნიშანი გაგზავნილი მისი, თუ რამ ან გასაცემთი ყოფილა ან შესასმელი-შესაჭმელი, იმ რიგს რაგინდარის ნუღარ სთხოვენ“¹

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი სომხური, მეცნიერება 1963 წ. გვ. 243.

ამ მუხლის თანახმად ქორწინებას წინ უძღვის ნიშნობა. დასანიშნად მიაქვთ ისეთი ნივთები, როგორიცაა ძირითადად ოქრო და ვერცხლი. თუ აღმოჩნდეს, რომ ვაჟი ქორწინებამდე გარდაიცვალა, მაშინ მიტანილი უნდა დაუბრუნონ მთლიანი და თუ მათ შორის ქორწინებამდე არაკითარი ურთიერთობა არ ყოფილა, ეს იქნებოდა თამაშობანი, კოცნა თუ სხვა მაშინ ნახევარს დააბრუნებდა ოჯახი, ნახევარი მას რჩებოდა. იგივე სიტუაციაა, თუ ქალი გარდაიცვალა. ეს მუხლი ძალიან წააგავს რომაული სამართლის 392-ე მუხლს.

58-ე მუხლი ისევ ნიშნობას ეხება: თუ საცოლესა და საქმროს შორის ნიშანი მიცემულია, მაგრამ ერთ-ერთმა მათგანმა მოინდომა უარის თქმა ქორწინებაზე, მაშინ დარჩება მიცემული ნიშანი მას, ვინც დაარღვია საქორწინო ხელშეკრულება. „კაცმან ვინც მოინდომოს შერთვა ცოლისა და მისცეს ნიშანი რძალსა ხელში ან სხვას დედაკაცს, მეყუისსა მისსა, თუ წაიღო ესე და დამინიშნე ქალი, ანუ იყო ბეჭედი, ან ოქრო, ან ფული, და მას უკან ბუნება გამოეცვალოს და ნიშნის გამობრუნება მოინდომოს, დაკარგოს ნათხოვნიცა და გაგზავნილი ნიშანიცა, დარჩეს ნიშანი მას ქალსა“¹

მიუხედავად იმისა, რომ არც ქორწინების წესში, არც პირობებში არ არის მითითებული დანიშვნის შესახებ, მაინც გარკვეულ როლს თამაშობდა იგი.

60-ე მუხლი შეეხება ქორწინების პირობას, საქორწინო ასაკს, სადაც მითითებულია 12 წელზე მეტის „და თუ ქალი დიდი და თორმეტი წლისა უფროსი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი სომხური, მეცნიერება 1963 წ. გვ. 243.

იყოს, ბრძანება აქუს რიგისაგან და წინ გამძლოლი-
საგან სადაც უნდა თვითონ შეერთოს“¹

სომხური სამართალი ყურადღებას უთმობს მზი-
თევის ინსტიტუტს.

51-ე მუხლი: თუ მიიცვალოს დედაკაცი ისეთ, რომ
მისცემდეს და თავის სიცოცხლეში დახოცდეს, მას
უკან თვითონ მიიცვალოს აიღოს - ქმარმან მისმან
შვილების სახელზე მისის მზითვისა და ქონებისაგან
მეექვსედი შვილთა სულთა მოახმაროს.

თუ სამ წელიწადს უკან მიიცვალოს მისის მონა-
ცემისა მეოთხედი აიღოს და მზითვისა ნახევარი
მამასა მისსა მისცეს და სხვა რაც დარჩის მისის
სულისათვის,

და თუ თორმეტ წელიწადს უკან მიიცვალოს,
ცოდვა და მადლი ქმრისა არის, ქმარს უნდა დარჩეს
მისი ქონება, ზითვი თუ რაც და იმან უნდა გაუცეს
სასულიეროდ და შესწიროს საყდრსა, საფლავსა და
სულსა მისის მოსახმარებლად“.²

განსხვავებულია რომაულ სამართალში მზითვის
გაცემის წესი, ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში.
აქაც მზითვზეა ლაპარაკი, ცოლის გარდაცვალების
შემდეგ ვის დარჩება, მოცემულია ვადა, ქორწინება 3
წლამდე და ქორწინება 12 წლამდე. ამის მიხედვით
მოხდება მზითვის განაწილება.

განსხვავებულია რომაულ სამართალში მზითვის
გაცემის წესი ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში.

სომხური სამართალი განსაკუთრებულ ყურად-
ღებას უთმობს ქმრის მიერ საიუქრად მირთმეულ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი
სომხური, მეცნიერება 1963 წ. გვ. 244.

² ი. დოლიძე, გვ. 241.

მამულის ან სოფელს ცოლისათვის და იგი ითვლება ცოლის მზითევად.

სომხური სამართალი აგრეთვე მსჯელობს ქერივ ქალის შესახებ. თუ მას გარდაეცვალა ქმარი და დარჩა მცირეწლოვანი შვილები, იგი მივა მოსამართლესთან მოახსენებს, რომ პირობას დადებს აღარ შეირთავს სხვა ქმარს და გაზრდის ობლებს. თუ იგი ამას ვერ მოახერხებს, მაშინ შეამოწმებენ ობლების მდგომარეობას და თუ მათ უჭირდეთ, მაშინ დაუნიშნონ თავდები ბავშვებს შეუნახონ მამული და საქონელი და ქერივს დააზრდევინონ ობლები.

აქ ჩანს, რომ ხელისუფლება ზრუნავს ობლებზე, თუ ქერივს არ აქვს საშუალება ობლების გაზრდისა, ეხმარება ხელისუფალნი.

სომხური სამართალი ოჯახის სიწმინდისათვის სპეციალურ მუხლებს სდებს, რაც ასევე ითვლება ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად.

54-ე მუხლი: თუ ვინც კაცმან თავისი ძმის ცოლი შეიყუაროს იგი დედაკაცი შეუდგების ქმრის სიკვდილსა, და თუ კაცმან შეიყუაროს ცოლის და, შეუდგების ცოლის სიკვდილსა, რითაც გზით არის ცოლის დის შერთვის გულისათვის, რომელმან ქნას და სცდეს, დიდი ავი და ბორიტითა ბნელი ამრიგი საქმე ამისთვის დამტკიცდნენ, რომ არ შეიყარონ ცოლ-ქმრად ამრიგნი.

თუ ვინც ავკაცობით ამისთანა საქმეში გაერიოს უბრძანებლად მოქალაქეთა და ეპისკოპოსთა, თუ ვის იმრიც ცოლ-ქმართა მისცეს შვილი, ვერ დაჰპატრონდეს ქონებასა და წილსა მამისასა და სხვა ნათესავთაგანაც შორის იყოს, და ნუ მიუშვან, ვინცა ქნას

ამისთანა საქმე, განშორდა საყდარსა და რიგსა მისსა თაგიანთ-შვილიანად“¹

ეს მუხლი ჩართულია ქორწინების სიწმინდისათვის. აქ ლაპარაკია კაცის მიერ თავისი ძმის ცოლის შერთვაზე და ასევე ცოლის დის შერთვაზე. ეს დიდი უპატიური საქმეა და ვინც ასეთს საქმეს ჩაიდენს იგი ავი და ბოროტია. ყველანაირად უნდა შეუშალონ ხელი ასეთ ქორწინებას, მაგრამ თუ მაინც მოხდება ასეთი შეუღლება და შეეძინებათ შვილები, ისინი ვერ დაეპატრონებიან ქონებას და მამის წილს, ასევე ყველა ნათესავთაგანაც შორს იყვნენ და განშორდნენ საყდარსა.

მსგავსი მუხლია 55-ეც: „არ მისცემს და შეაჩუენებს სჯული, ვინც ითხოვს ქალი ბიძისა ან დედის დისა, ვინც ქნას ამგვარი ბოროტი, ავი საქმე და მიეცეს შვილნი, ვაჟნი თუ ქაღნი, ვერ დაპატრონდნენ მამულს და ქონებას მამისასა, ქონება და მამული იმ რიგი კაცისა ხელმწიფისა არს“²

ეს მუხლი მსგავსია 54-ე მუხლისა, მაგრამ აქ უკვე ლაპარაკია ბიძის ცოლის (ბიცოლას) შერთვაზე, ასევე დედის შერთვაზე. ამასაც კანონი ბოროტს უწოდებს და მათაც თუ შეეძინებათ შვილები ისინი მამის ქონებას ვერ მიიღებენ. ქონება და მამული გადავა ხელმწიფის ხელში, ისევე როგორც ბეითალმანი ქონება.

ე.ი. სომხური სამართალი იბრძვის ოჯახის სიმტკიცისათვის, სიწმინდისათვის. აღნიშნული მუხლები ასევე გამოდგება, როგორც ქორწინებისათვის დამაბრკოლებელ გარემოებად.

¹ ი. დოლიძე, სირიულ-რომაული სამართალი, გვ. 243.

² ი. დოლიძე, ბერძულ-რომაული სამართალი, გვ. 241.

სომხური სამართალი გვერდს არ უვლის ასევე განქორწინების საკითხებს, რომელიც ასევე ძალიან მტკივნეულია ოჯახისათვის.

46-ე მუხლი: დაამტკიცა გარიგება ლევან ხელმწიფემ წიგნისა გუირგვინი იკურთხონ და შეიყარონ ცოლ-ქმარნი, მას უკან თუ გაშვება მოხდეს, ქმარმან თუ გაუშვას ცოლი მისი უსაბაბოდ, მისცეს მას ქალისა თავისი მოტანილი წიგნით, რაც ზითევი მიუტანია, თავისი ქმრის გაგზავნილი ნიშანიცა და სახლის პატივიცა მას ქალს დარჩეს.

და თუ ქალმან მოინდომოს გაშვება, გავიდეს ცარიელი და დარჩეს ნიშანი, სახლის პატივი და ზითევი მის ქმარსა მისსა, მაგრამ რადგან წმინდა სახარებით გუირგვინს იკურთხავენ, ძნელია გაყრა, ღიღი ცოდვაა¹

კანონი არ არის გაყრის წინააღმდეგ, მაგრამ მიზეზი უნდა ჰქონდეს. თუ ქმარს სურს ცოლის გაშვება უმიზეზოდ, მაშინ ქალს დარჩება თავისი მზითვი მეუღლის ნაჩუქარი ნიშანიც და სახლის სხვა პატივიც, მაგრამ თუ ქალი მოინდომებს გაყრას უმიზეზოდ და იგი გვირგვინაკურთხი იქნება მაშინ ქმარს დარჩება როგორც მზითევი, ასევე ყოველგვარი პატივი. ზოგადად გაყრა მიჩნეულია ღიღ ცოდვად.

47-ე მუხლის მიხედვით გაყრა შემდეგ პირობებში ხდება, თუ 46-ე მუხლში არცკი არის მიზეზი ისე ხდება აქ რაღაც დანაშაულზეა ლაპარაკი, ერთ-ერთი მხარის მიმართ. ასეთ შემთხვევაში ცოლ-ქმარი მიმართავენ საყდრის უფროსს, ეტყვიან თავისი დანაშაულის შესახებ და საყდრის უფროსი დაწერს წიგნს და გააგზავნის სამართალში და იქ გაირჩევა თუ ვისი

¹ ი. დოლიძე, სირიულ-რომაული სამართალი, გვ. 241.

ბრალეულობაა. ამის შემდეგ მოხდება მათი გაყრა, ის ვინც მტყუანია მთელი ქონება მზითევი, ნიშანი, მამული დარჩება მეორე მხარეს, ვინც გამართლდება.

67-ე მუხლი ლაპარაკობს ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ცოლი ავის-მქნელია, იგი ბოზია, მაშინ სასამართლო ორი თვით დააცდის ქალს და თუ დამტკიცდება მისი ზრახვა, მაშინ შეუძლია ქმარს ამ ავი საქმის გამო გააგდოს, მაგრამ მაინც უნდა დააცადოს 2 თვე და თუ ნამდვილად დამტკიცდება, მაშინ ისინი გაეყრებიან, ხოლო ცოლის მზითევი დარჩება ქმარს. „თუ დედაკაცი წესიდან და რიგიდან გასულიყოს, თუ შეიტყონ მართლა ავისმქნელი იყოს და ბოზი, შეიძლება გასინჯოს ზრახვა მისი, თუ მართლა ავი საქმის ქმნელი იყოს მერმე შეუძლია გაშორება მისი, ასრე რომ დედაკაცი დარჩეს მზითვისა მისგან ცარიელი“¹

ხოლო 81-ე მუხლში არ არის არანაირი მიზეზი დასახელებული გაყრისათვის, ცოლი წაიღებს თავის მზითევს და რა ნიშანიც ჰქონდა მიტანილი იგი შეაზე გაიყოფა.

რაც შეეხება 83-ე მუხლს აქ დასახელებულია მკაფიოდ და გამოკვეთილია გაყრის მიზეზი. მიზეზად დასახელებულია ცოლის ავადმყოფობა, რაც ქორწილი შემდეგ მოხდა, ასეთ შემთხვევაში კაცი მოინდომებს გაყრას, გაიყრებიან, მაგრამ ქმარმა თავისი ავადმყოფი ცოლი უნდა დასვას თავის სახლში, უნდა მოუაროს, რომ იგი დასნეულდა შემთხვევით, იყო ადრე ჯანმრთელი. აქ თვითონ კანონიც ავადმყოფებს ასეთ შემთხვევაში ქმარს, რომ მოუაროს ასეთ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები სირიულ-რომაული სამართალი, გვ. 245.

ცოლს. მართალია ისინი გაიყრებიან, მაგრამ მაინც ქმარმა უნდა არჩინოს და თავის ოჯახში უნდა პყავდეს.

მსგავსი შემთხვევები განხილული გვაქვს, როგორც ქართული ფეოდალური სამართლის, ხამურაბის კანონების და რომაული სამართლის ძეგლებში. ამ ყველა შემთხვევაში ქალის ინტერესებია დაცული.

81-ე მუხლი კი ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევას, როდესაც ქმარს შეხედება ბნელიანი, ავადმყოფი ცოლი „თუ შეხედეს კაცს ცოლი ისეთი, რომ იყოს გიჟი და ბნელიანი და მოინდომოს კაცმა გაშვება, მოსამართლემ მოკითხული ქნას: თუ ქორწილის უკან ქმრის ხელში დამართნია ვერც გაუშვებს, არც იქნება. თუ უწინვე ქორწილამდეს სჭირვებია გაშვება ხომ კიდევ ძნელია, მაგრამ რადგან არ იქნების და გაუშვებს, ნიშანი რაც გაეგზავნოს მას კაცს დარჩეს, ზითევი მისი ქალისა, და თუ ქმრის ხელში დამართნოდეს გაუშვას და ნიშანიც სრულ უკლებლივ მიეცეს მას ქალსა“¹

აქ კანონმდებელი იხილავს იმ შემთხვევაში გაყრის საკითხს, როდესაც კაცს ჰყავს გიჟი, ბნელიანი ცოლი. აქ მოსამართლე განიხილავს იმ შემთხვევას, როდესაც ეს დაავადება ცოლს დაემართა ქმრის ოჯახში, ასევე იმ შემთხვევასაც, როდესაც ცოლს ეს დაავადება ჰქონია ქალიშვილობის დროს. ამ დროს კანონმდებელი მათ გაყრაზე თანახმაა, მაგრამ როგორ გადაწყდება მათი ქონების საკითხი? თუ ცოლს ქალიშვილობის დროს ჰქონია ბნედა, მაშინ მზითვი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები სირიულ-რომაული სამართალი, გვ. 243.

და საჩუქარი რაც მას მიეღოს მზითვეთ ქალს დარჩება, ხოლო დანარჩენი კაცს, მაგრამ თუ ქმრის ხელში დაემართა მაშინ მზითვიც და ნიშანიც ქალს მიეცემა.

გარდა ამისა, კანონმდებელს განხილული აქვს ისეთი შემთხვევა, როდესაც ცოლი უწყისოა, მას შვილი შექმნილი ჰყავს სხვისგან, მუხლში თვითონვე დასმული კითხვა და პასუხიც გაცემულია, ასეთ შემთხვევაში ქალი მოძღვარს გაენდობა, შვილი რომელიც მას სხვისგან ჰყავდეს, მაშინ იგი წაიყვანს მას, მაგრამ თუ შვილი თავის ქმრისგან ჰყავდეს ასეთი შვილი მამასთან დარჩეს, გაყრა მოხდება.

ამასვე ითვალისწინებს 87-ე მუხლი: „...თუ იყოს რიგით გაგდების საბაბი, რომ არის ბოზობა, ან უცხო კაცის სახლში დაწოლა და ძილი, რომ არ იყოს ნათესავი და ქმრის უდასტუროდ ან წავიდეს ავს ალბათ სხვაგან სათამაშოდ, ამისთანა საქმეების ქნისათვის შეუძლია ზითვის წარომევა და გაგდება მისი.

თუ ესეები არცერთი არ ქნას ვერ შეუძლია გაგდება და გაშვება“¹

კანონმდებელი მკაცრია, როდესაც ადგილი აქვს ცოლის ღალატს, იცავს ოჯახის სიწმინდეს, მაგრამ არ არის ნათქვამი თუ მამაკაცი ღალატობს ცოლს. რა ხდება, მიუხედავად იმისა, რომ კანონი იცავს ქალის ინტერესებს, იგი მამაკაცთან არანაირად არ არის გათანაბრებული.

სირიულ-რომაული (სომხური) სამართალი ასევე ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევას, როდესაც ქალი დაქვრივდება და მის გათხოვების საკითხი დადგება. აქ კანონმდებელი ქალს აძლევს დროს, თუ ქმრის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი სომხური, გვ. 250.

გარდაცვალებიდან 10 თვემდე იქორწინა მეორედ იგი გაიგივებულია ბოზობასთან და თუ რამ ეანდერძოს ქმარს მისთვის, გამოერთმევა მას.

მაგრამ თუ ქმრის გარდაცვალებიდან 10 თვის შემდეგ გათხოვდეს ქერივი, მას ამის უფლებას კანონი აძლევს.

თუმცა 66-ე მუხლი წინააღმდეგობაშია მე-5 მუხლთან. მე-5 მუხლის თანახმად ქერივი დედაკაცი მოსამართლესთან მიდის ობლების რჩენისათვის იგი პირობას იძლევა, სანამ შვილებს არ გაზრდის, მანამ სხვა ქმარს აღარ შეირთავს. 66-ე მუხლის თანახმად კი ეს დედაკაცი 10 თვემდე არ უნდა დაქორწინდეს.

სომხური სამართალი იცავს ქალის ინტერესებს, მაგრამ ნაწილობრივ. აქაც ისევე როგორც სხვა ქვეყნების სამართალში ადგილი აქვს „ანფამიას“ ე.ი. უთანასწორო ქორწინებას. თუ ყმა შეირთავს თავისუფალ ქალს წაიყვანს თავისი პატრონის სახლში მაშინ პატრონი გაუგზავნის შუაქაცვებს აზატს, რომ მის ყმას ჩამოეხსნას, მაგრამ თუ არ ჩამოეხსნება და მაინც გაჰყვეს ცოლად აზატიც ყმა გახდება.

მხითარ-გოშის სამართალი:

მხითარ გოში იყო - ვარდაპეტი, სჯულის მოძღვარი, რომელსაც ხშირად მიმართავდნენ ამა თუ იმ სამართლო კაზუსის გადასაწყვეტად. იგი განმარტავდა კანონს და იძლეოდა პასუხს კონკრეტული საქმის გამო. სასამართლო პრაქტიკაში გამოყენებული ასეთი პასუხები თანდათანობით სამართლებლივი ნორმები ძალას იღებდნენ.

სამართლის წიგნის შედგენა განაპირობა იმან, რომ საჭირო გახდა ეკლესიის შერყეული ავტორიტეტის აღდგენა, ქრისტიანული სარწმუნეობის დაცვა მუსულმანებისაგან.

სამართლის წიგნის მთავარ წყაროს ბუნებითი სჯული წარმოადგენდა. ამ სჯულის მიხედვით ისინი სწავლობდნენ მემრუშეთა, ქურდთა, მკვლელთა განსჯას, იგი ამბობდა „ჩვენ ვსესხულობთ ყველა ქრისტიანი ერებისაგან, როდორც ღვიძლი ძმებისაგან რაც ჩვენ მათ კეთილგონიერს სამართალში ვიხილეთ და ვისმინეთ ჩვენ სამართლის წიგნში ჩავწერთ“¹

ბიბლიიდან და სახარებიდან იქნა ამოღებული ადგილები და შეტანილი სამართლის წიგნის ბევრ მუხლში.

სამართლის წიგნის ერთ-ერთ მთავარ წყაროს ჩვეულებითი სამართალი წარმოადგენდა.

მხითარ გოშის სამართალში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი საქორწინო-საოჯახო სამართლებრივ ურთიერთობებს და ქალის როლს.

ქორწინების ერთ-ერთ პირობად მიჩნეულია საქორწინო ასაკი, როგორც სხვა ქვეყნების სამართალში, აქ ქალის კონკრეტული ასაკი კი არ არის მითითებული, არამედ ქმარი ასაკით ცოლზე უფროსი უნდა ყოფილიყო.

„ქმარი უნდა იყოს ხნით ცოლისა და ცოლი ქმარზე უნცროსი იყოს, როგორც გვჩვენებს დაბადება, უწინ ადამი შექმნა ღმერთმა ხელითა თვისითა, მერმე

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები გვ. 299.

ევა, ყოვლის საქმეთა უფროსი და შემძლე უნდა იყოს ქმარი ცოლზედ მისზე“¹

ამ მუხლში მართალია ასაკი არ არის მითითებული, მაგრამ იგულისხმება სქესობრივად მომწიფებული, მაგრამ მთავარი პირობაა ის, რომ მამაკაცი უფროსი უნდა იყოს ქალზე, ისე როგორც ბიბლიიდან ჯერ ადამი გაჩნდა და შემდეგ ევა. მამაკაცი ყოველის შემძლე უნდა იყოს ქალზე.

აქ კანონმდებელიარ ლაპარაკობს ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც მართალია ორივე წყვილი ზრდასრული იქნება, მაგრამ თუ ქალი აღმოჩნდება საქმროზე უფროსი, ასეთი ქორწინება შედგება თუ არა, არ არის ცნობილი. ან ეს აუცილებელი პირობა იყო თუ არა. მხითარ გოშის სამართალი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ოჯახის სიწმინდეს.

180-ე მუხლში მითითებულია: „ვინგინდავინ ქორწილის უკან შეიძულა ცოლი თავისი და სძრახოს ამაზე, არ იყოს ქალწული, მისცენ მანდილოსანთა შესატყობად, გასასინჯავად. თუ განმტყუენდეს ქმარი მისი ქალისა, სცენ უწყალოდ დაარიგონ და წაართვან ასი დრამი ჯარიმა, და ცოლი ისევ უნდა მისცენ ხელში, და იყოლიოს ცოლად მართებულად. და თუ განმტყუენდეს ქალი, მართლა არ ყოფილიყოს სიკუდილის ღირსი არის რიგით და ქმარსაც შეუძლია გაშვება. და თუ თავისი ნებით დასჯერდნენ ერთმანეთს იყვნენ განუყრელნი. და თუ მართალს დანაშაულზე გაიყარონ ქმარმან მისმან შეირთოს ცოლად

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 279.

სხვა და ქალმანცა შეირთოს ქმარი-სხვა, არა თუ რიგით ქნეს, არამედ ბოზობისათვის“¹

აღნიშნული მუხლი ითვალისწინებს მტკიცე ოჯახის შექმნას მის სიწმინდეს, განსაკუთრებით ხაზგასმულია ქორწინების შემთხვევაში ქალწულთა ინსტიტუტის დაცვა.

აქ თუ საეჭვოა, პირველ რიგში ხდება შემოწმება, ხომ არ დააბრალა ქმარმა ცოლს ასეთი საქციელი, ამისთვის უნდა მოხდეს ქალის გასინჯვა მანდილოსანთა მიერ, თუ ცოლი აღმოჩნდება ქალწული, მაშინ ქმარს უწყალოდ სცემენ. უნდა გადიხადოს ჯარიმა და ცოლი დააბრუნოს ისევ ოჯახში.

მთელი ამ ჩვეულების ველურობის მიუხედავად რასაკვირველია იგი ძველი არ უნდა იყოს. პირველყოფილ მდგომარეობაში ქალწულობის ასეთი შემოწმება წარმოუდგენელი რამეა. ასეთი უცნაური შემოწმების დროს შეიძლებოდა სრულებით უმანკო ქალწული ტყუილ-უბრალოდ და სრულებით დაუმსახურებლად გაწბილებული შერცხენილი ყოფილიყო. თუ ცოლი აღმოჩნდებოდა ქალწული, მაშინ მამაკაცი გადაიხდიდა ჯარიმას, მას უწყალოდ სცემდნენ და ცოლს ისევ დაუბრუნებდნენ, მაგრამ თუ ცოლი გამტყუნდებოდა იგი სიკვდილის ღირსი ყოფილა, მას შეუძლია მისი გაშვება. ეს მისი უფლებაა, მაგრამ შეუძლია შეთანხმდნენ ერთმანეთთან და გააგრძელონ ერთად ცხოვრება. მაშინ მათ საქმიანობაში სხვა ვერ ჩაერევა.

ეს მუხლი ჩაწერილია გამოჩაქვრისის სახტ. კანონმდებელი იცავს ქალს, ოჯახს.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, გვ. 289.

169=ე მუხლი მიუთითებს ისეთ შემთხვევაში, როდესაც კაცმა მოკლა ცოლი ბოზობისთვის.

„თუ კაცმა ვინცა თავისი ცოლი მოკლას ბოზობისათვის მისი სისხლის მზღვეველი იყოს სამართალში, ამოტომ რომე ღმერთმა ბოზობისათვის გაშეგება ბრძანა და არა თუ სიკვდილი.

და თუ დედაკაცმა თავისი ქმარი მოკლას სასიკუდინე წამლითა ანუ სხვა რითაც საქმით იმრიგათ სამართალი აქაც გადაახდევინონ და საიქიოსაც გარდახდეს“¹

ეს მუხლი ოჯახის სიწმინდეზე მიუთითებს. ცოლქმარს შორის არ უნდა იყოს ღალატი, მაგრამ თუ ქმარი ბოზობისთვის მოკლავს ცოლს, ამაზე პასუხი მოეკითხება, ვინაიდან კანონმდებელი ასეთ შემთხვევაში უშვებს ქალს. გაშეგება. სიკვდილი კი მძიმე სასჯელია ქალის მიმართ - აქ ბიბლიური ჩაგონებაა, ღმერთმა ბოზობისათვის გაშეგება ბრძანა და არა სიკვდილი.

იგივე მდგომარეობაა, როდესაც ქალი მოკლავს ქმარს, ასეთ შემთხვევაში დადგება მისი პასუხისმგებლობის საკთხი, მაგრამ აქ უკვე კანონშემოქმედი არ მიუთითებს ქალმა რა მიზნით მოკლა ქმარი, თუ ქალი მოკლა ქმარმა ბოზობისთვის, აქ დედაკაცმა მოკლა ქმარი, მაგრამ არ მიუთითებს მიზეზს. აქ ღალატია ნაგულისხმევი ქმრისაგან და სხვა რამ.

ე.ი. მხითარ გოში იცავს ოჯახს. ქორწინების წესისა და პირობების გარდა არსებობს ქორწინების

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში, გვ. 286.

დამაბრკოლებელი გარემოებებიც. რა დროსაც მიუხედავად იმისა, რომ წესი და პირობები მისაღებია მაინც არ მოხდება ქორწინება.

ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებად ითვლება ნათესავეებს შორის ქორწინება, აღმავალი და დაღმავალი ხაზით ნათესავეებს, სისხლით ნათესავეებს, ნაშვილებსა და მშვილებლებს შორის.

393-ე მუხლი თვითონვე სვამს კითხვას და თვითონვე პასუხობს.

„თუ ქალი-ვაჟი ორნივე ერთს ძუძუდ ერთის დედაკაცისაგან დაზრდილნი იყვნენ, უცხო და უცხო, მართებთ ცოლ-ქმრად შეკრა თუ არა?

არ არის მართებული და ნურცა ვინ იქმს მშობელი და ძუძუთ გამზრდელი ერთია“¹

ეს მუხლი წააგავს ქართულ სამართლის მიხედვით არესებულ ძუძუმტეობას.

აქ არც სისხლის ნათესავეებზეა ლაპარაკი, არც აღმავალი და არც დაღმავალი სახით ნათესავეებზე, მხოლოდ ერთი ძუძუ აქვს ნაწოვი, მიუხედავად სხვადასხვაობისა, კანონმდებელი ასეთ ქორწინებას კრძალავს. აქ ძუძუ-მეტეობის საკითხია გამოკვეთილი.

ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებაა ასევე, თუ ერთ-ერთი მხარე ქმედუუნაროა. ეს ყველა ქვეყნის სამართალშია განხილული.

157-ე მუხლი „თუ შეიყარნენ ცოლ-ქმარნი, ანუ ქმარი იყო გიჟი და ან ცოლი, თუ გვირგვინის კურთხევის უწინ სჭირვებია და ქალის დედ-მამას დაუმაღლავს დედაკაცი იგი უნდა მამამ და დედამ მისივე წაიყვანოს თავის სახლში, ამდენი უნდა გაიხარჯონ დედ-

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში, გვ. 348.

მამანი, თუ ხატითა, ექიმითა, რომ ჭირისგან მოარჩინონ, ხარჯი მათ უნდა გასწიონ. მასუკან რომ გამოკეთდეს, მისსავე ქმარს უნდა მიაბაროს.

და თუ გვირგვინის კურთხევის უკან ქმრის ხელში დაემართა, მან ქმარმან უნდა უნაღვლოს და მოუაროს, ეცადოს ხატითა და ექიმითა, რომე მის ჭირს უღონოს და მოარჩინოს. ხარჯი სულ ქმარმან მისმან უნდა გასწიოს და შვიდ წლამდის უნდა გასწიოს, რომ ეგება ეშველოს და თუ ეშველოს, ხომ ცოლია და პასუხი არარა აქუს და თუ არ განწმენდეს ჭირისგან და არ ეშველოს, ის გაიშვება და სხვა უნდა შეირთოს.

და თუ ქმარი იყოს გიჟი და ბნედიანი ანუ დამონაგებელი, თუ გვირგვინის კურთხევის უწინ ყოფილა და დედ-მამას დაუმაღლავს, როგორც რომ დედაკაცის სამართალში სწერია ამას ზევით, ისრე კაცსა იქნეს.

თუ გვირგვინის კურთხევის უკან დამართოდეს, დახედონ თავიანთ ჭირსა, არ უნდა დაწუენ ერთმანეთთან, ეცადონ რითაც გზით იყოს, მის ჭირისაგან განწმენდას თუ იქნეს შველა კაია.

და თუ ვერ განწმენდს, ერთმანეთს შენდობით გაეყარონ“¹

ამ მუხლის თანახმად ლაპარაკია ისევ ქორწინების დამაბრკოლებელ გარემოებაზე გიჟიან ბნედიანი ცოლის შერთვაზე.

აქ ორ გარემოებაზეა გამახვილებული ყურადღება. პირველი როცა ქალს ეს დაავადება ჰქონდა გვირგვინთ კურთხევამდე, და შეატყუეს ქმარს. ასეთ შემთხვევაში ეს ქალი მიჰყავთ მშობლებს სახლში სამკურნალოდ და ყველა ხარჯებს ისინი იხდიან,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 279-280.

რომ როგორმე გამოკეთდეს ქალი, თუ მორჩება მაშინ ისევ დააბრუნებენ ქმართან.

მაგრამ თუ ქალს ეს ავადმყოფობა ქმრის ხელში დაემართა, მაშინ ქმარი არის ვალდებული, ეს ქალი განკურნოს. შვიდი წელი აქვს დრო განკურნებისათვის, მაგრამ თუ ვერ განკურნავს, მაშინ ქმარს ამაზე პასუხი არ მოეთხოვება, რადგან მისი ბრალით არ ყოფილა ეს მდგომარეობა. შეიძლება ამის შემდეგ ეს ქალი გაუშვას და სხვა შეირთოს. როგორი სიტუაციაა, როდესაც მამაკაცი გვირგვინის კურთხევამდე ყოფილა დაავადებული, აქ იგივე მეორდება, მას მისი მშობლები და ოჯახის წევრები შეეცდებიან, რომ გაიღონ ხარჯი და განკურნონ მამაკაცი.

თუ გვირგვინის კურთხევის შემდეგ დაავადდა მამაკაცი, მაშინ ისევ თავისი მშობლები არიან ვალდებული, რომ გაიღონ ხარჯი და განკურნონ, მაგრამ თუ ვერ გამოჯანმრთელდება და დარჩება დასნეულებული ეს ცოლ-ქმარნი გაიყრებიან. თუ ერთ-ერთი ჯანმრთელი იქნება მას აქვს უფლება, რომ შეირთოს სხვა ცოლი, ან გაჰყევს სხვა ქმარს, მაგრამ თუ ქონება დარჩებათ ამ დროს მთლიანად ავადმყოფს უნდა მისცეს. მათი გაყრა ერთმანეთის თანხმობითაა.

338-ე მუხლიც მიუთითებს: „თუ ვინც კაცმა ცოლი ითხოვს სიტყუითა მღვდლისათა და ორი სამის მოწმითა და ქალსაც ეყაბულებინოს, იმის გაშვება და სხვის თხოვა აღარ შეუძლია, და თუ იყოს ბოზი და ან თავისი წამხდარი იყოს და გაუმთელებელი ჭირი სჭირდეს, მართებულია გულის დაჯერებისათვის ექიმს აჩვენონ.

და თუ არ ეშველებოდეს რა, რადგან კურთხევა გვირგვინისა არა მისულა, შეუძლია გაშვება და

სხვის თხოვა იმრიგი საქმისა და ჭირის გულისათვის, და თუ ისინი არ სჭირდეს ვერ შეუძლია გაშვება“.¹

აქაც ავადმყოფ ცოლზე ან ქმარზე მსჯელობს კანონმდებელი. მართალია დასწეულებულია, მაგრამ ეს ცოლი კაცმა ითხოვა მღვდლის სიტყვით და რამდენიმე მოწმით, თუ გვირგვინით ყოფილა ნაკურთხი მაშინ გაშვება შეუძლია, მაგრამ თუ ბნედა ან სიგიჟე არ სჭირდეს მაშინ არ გაუშვებს.

339-ე მუსლი კიდევ უფრო აკონკრეტებს: „თუ დედაკავი, თუ კაცი ჭირიანი იყოს ანუ ბიჭთან ურიგოდ მაქცეველი, ანუ ავი ჭირის პატრონი, ნუ შეპყრიან ცოლ-ქმრად და ნუ წაახდენენ გუირგუინის კურთხევასა.

და თუ ვინმემ ქნას შეყრა ერთად, იმ ჭირის პატრონთა რაც საქონელი ქონდეთ იმისი ნახევარი საყდარს ჯარიმად მიართვან და სამ წელიწადს სინანულში იყოს და საკანონო გარდაიხადოს.

აბა თუ არ დაიშლიან შეყრას, ასრეა მართებული: „თუ სულიერი ჭირი ჭირთ, თუ ხორციელი, უნდა პირველ გაწმდეს ჭირისაგან და მასუკან წმინდად გაწმენდილი შეიყარნონ“.²

მესამე შემთხვევაა, როდესაც ავადმყოფი ცოლ-ქმრის შეყრაზეა ლაპარაკი. აქ სანამ ქალ-ვაჟის ქორწინება მოხდება და ცნობილია, რომ კაცი ჭკვიანია, ან ავის პატრონია, ასეთ ცოლ-ქმრის გვირგვინი არ უნდა უკურთხონ, მაგრამ მაინც თუ მოხდეს გვირგვინის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 246-347.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 347.

კურთხევა, ვინმემ მოიწადინა მათი შეყრა, იმ ავადმყოფის პატრონს რაც საქონელი ჰქონდეს იმის ნახევარი საუდარს უნდა მიართვას ჯარიმად და სამ წელიწადს სინანულში უნდა იყოს, საკანონოც უნდა გადაიხადოს. თუ მოხდება განწმენდა, მაშინ შეიძლება, რომ გვირგვინი ეკურთხოს მათი და შექმნან ოჯახი.

ავადმყოფი და ბნედიანი ცოლ-ქმრის ქორწინებაზე ლაპარაკობს სირიულ-რომნული (სომხური) სამართალიც. იქაც 82-ე მუხლი გიჟი და ბნედიანი ცოლის შესახებაა მსჯელობა, მაგრამ იქ უფრო მარტივად წყვეტს კანონმდებელი. ავადმყოფი ცოლი თუ იქნება უნდა გაუშვას და თავისი მზითვეი გააბანოს. მხითარ გოშის სამართლის მიხედვით კი უფრო რთული სიტუაციაა, ორი შემთხვევაა განხილული, როდის დაავადდა ცოლი ან ქმარი გვირგვინის კურთხევამდე, თუ კურთხევის შემდეგ და ამის მიხედვით მშობლები მკურნალობენ, თუ მოარჩენენ ისევ მოხდება მათი შეუღლება, ამ დროს არის მითითებული ვადა გამოჯანმრთელობისათვის, რომ ცოლი გამოაჯანმრთელოს კაცმა შვიდი წელი უნდა მოითმინოს და ამის შემდეგ თუ არ გამოჯანმრთელდება მერე მოხდეს გაყრა.

ცალკე 164-ეს მუხლი აქვს დათმობილი ქმრის სიკვდილს. თუ ქმარი წავიდა და აღარ დაბრუნდა სახლში შვიდ წელიწადს და გავრცელდა ცნობა, რომ იგი მოკვდა, ქალი არ უნდა გათხოვდეს ამ პერიოდში, თუ გათხოვდეს და ქმარი დაბრუნდეს ცოცხალი მას შეუძლია ცოლი წაიყვანოს უკან თავისთან, აქ გვირგვინის კურთხევა მეორედ აღარ მოხდება. არჩევანი ცოლზეა, შეიძლება პირველ ქმარს დაუბრუნდეს.

განსაკუთრებით პატივს სცემს სამართალი ქვრივ ქალს.

178-ე მუხლის IV ნაწილი: „თუ ქრისტიანმა კაცმა ქვრივი დედაკაცი მოატყუოს და გააწბილოს, უნდა შეირთოს ცოლად, თუ სხვა ცოლი არა ჰყვანდეს.

თუ სხვა ყუანდეს, მან დედაკაცს საუპატიო მისცეს და როგორც შეძლოს ჯარიმაც გარდაიხადოს“.

და თუ დედაკაცი დედაწულიანია, მაშინ უფრო დიდი გადასახადი უნდა გადაიხადოს.¹

კანონი და სამართალი იცავს ქვრივ დედაკაცს, მისი ყოველი უპატიურობანი თუ მის მიმართ იქნება ჩადენილი კანონით დაისჯება. თუ ქვრივი ქალი მოტყუებული აღმოჩნდება, იგი უნდა შეირთოს, ვინც გააწბილა, მაგრამ თუ ცოლიანი აღმოჩნდება მაშინ ქალს საუპატიურო უნდა მისცეს და ჯარიმაც გარდაიხადოს.

კანონი გარდა იმისა, რომ იცავს ქვრივის ინტერესებს, მის ოჯახს მის ობლებს, ასევე არ ზღუდავს, რომ იგი განმეორებით გათხოვდეს.

279-ე მუხლი: „თუ გამოიტანთ ქვრივის დედაკაცის სახლიდან გირაოდ ტანისამოსს ანუ ქვეშაგებსა, სამართალითა დააცალეთ და შეიბრალეთ, ნუ იქით, როგორც ეგვიპტეს იქმოდენ ვინცა ქნაი სამართლის ქვეშ დარჩათ“²

თუ პარალელებს გავავლებთ რომაულ, სომხურ, ქართულ, სალიკურ სამართალთან აღმოჩნდება, რომ ყველა მუხლში ქვრივი დაცულია. რომაულ სამართალში ქვრივს აქვს მეორედ გათხოვების უფლება, მაგრამ მან გარდაცვლილი ქმარი უნდა იგლოვოს

¹ ი. დოლიძე, მხითარ გოში, გვ. 288.

² ი. დოლიძე, მხითარ გოში, გვ. 324.

ერთი წელი. სომხურ-სირიულ სამართლის მიხედვით თუ მიიღვალა მამაკაცი და დარჩა მეუღლე ქვრივი იგი თვითონ კისრულობს თავისი თავის გაძღოლას, მიუა მოსამართლესთან და დადებს პირობას, რომ იგი არ გათხოვდება, სანამ ობლებს არ გაზრდის, სასამართლო შეუნახავს მას მამულს და ყოველგვარ ქონებას. სალიკური სამართლის მიხედვით კი ქვრივი ქალი, რომელიც უნდა გათხოვდეს მისმა ახალმა ქმარმა ყოფილი ქმრის ოჯახისათვის უნდა გადაიხადოს „რეიპესი“, ხელს თვით ქვრივმა „ახაზიესი“. ქართული სამართლის მიხედვით კი მას პქვია საქვრიო.

მხითარ გოშის სამართლის მიხედვით ირკვევა, რომ ქალის დატყუევებასაც პქონია აღვლი. 158-ე მუხლი: შემამწყრალი იყოს და მამის სახლში იყოს თუ თავისი ქმრის სახლში დატყუევდეს დედაკაცი. თავისმან ქმარმან უნდა დაიხსნას, და თუ და დატყუევდეს, მაჰამ და ქმართან ორთავე უნდა დაიხსნან როცა რომ დატყუევდეს უნდა სძებნონ შვიდ წლამდის და ძალა იყოს, იპოვოს და დაიხსნას ქმარმან. და თუ ვერ იპოვოს და არც დაახსნევენონ მასეკან თავისი სიმამრის და სიდედრის დასტურით შეირთოს ცოლი და თუ რამ იყოს ის დატყუევდეს დედაკაცის, მაჰისა და დედის ხელით უნდა მისის სულისთვის გაყონ¹

აქაც კანონი იცავს ქალს, ლაპარაკია დატყუევებულ ქალზე, რომელიც წაიყვანეს ან ქმრის სახლიდან ან თავისი მშობლების სახლიდან. არ არის გამორიცხული, რომ იგი როგორც მძევალი ისე იქნა აყვანილი. მისი დახსნა როგორც ქმრის ასევე მამის მოვალეობაა. შვიდი წელი უნდა ეძებონ, მხოლოდ ამის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში, გვ. 280-281.

შემდეგ აქვს ქმარს უფლება შეირთოს სხვა ქალი, ისიც სიმაჰრისა და სიდედრის თანახმად.

მხითარ-გოში ძალიან ბევრ მუხლებს უთმობს ცოლ-ქმრის გაყრას. 159-ე მუხლი: რასაც დროის ეშმაკის საქმით ცოლ-ქმართ შუა სიძულვილი რამ ჩამოვარდეს და შეიძულონ ერთმანეთი უბოზურად, თუ გვირგვინის კურთხევამდე სძულდეს და გაშვება უნდოდეს ქმარსა, ეპისკოპოსმა უნდა ბევრი გზით დაარიგოს და თუ არ იქნან მისი ბრძანებით გაიყარნონ.

ჩვენის კანონითა და რიგის სამართლით არ აქვს შეძლება ქმარსა მის დედაკაცისასა, რომ სხვა ცოლიდა შეირთოს. დედაკაცს მართებს ქმრის შერთვა თუ უნდოდეს და მზითევი მისი შეუშლელად მისცენ. ჯარიმა მას კაცს წაართვან, რაც რომ ცოლისა მისსა მზითვი მოჰყოლოდეს იმთენი. იმგვარად თუ დედაკაცმან მოინდომოს გაშვება და გაეყაროს წაართვან ჯარიმად მზითევი მისი და ვეღარც შეირთოს სხვა ქმარი.

და თუ შვილი ყუანდესთ და გაიყარნონ, რაც რამ ქონდესთ, ყუელა შვილს დარჩეს. თავიანთ სიცოცხლეში ვეღარც შეირთოს ქმარმან ცოლიდა ვეღარც ცოლმა ქმარი“¹

ამ მუხლში გაყრის მიზეზად დასახელებულია ცოლ-ქმრის სიძულვილი, აქ ლაპარაკია გვირგვინის კურთხევამდე და გვირგვინის კურთხევის შემდეგ, სადაც ეპისკოპოსი უნდა ჩაერთოს და როგორმე ცოლ-ქმარი შეარიგოს, მაგრამ თუ შედეგი არ გამოიღო ეპისკოპოსის ბრძანებით გაიყრებიან.

კანონი ძალიან მკაცრია ასეთ შემთხვევაში, მართალია ეპისკოპოსის ბრძანებით მოხდეს მათი გაყრა,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში, გვ. 281.

მაგრამ ქმარს არა აქვს უფლება სხვა შეირთოს ცოლად, თუ მის გამო მოხდა, მაგრამ თუ ქალის გამო მოხდა ქალმა გამოიხატა სიძულვილი ქმრისადმი მაშინ ქალს არა აქვს უფლება, რომ ცოლად სხვას გაჰყვეს.

თუ კაცის მიზეზით ხდება მას ჯარიმა უნდა გადაახევი იმდენი რამდენიც ცოლს მზითუვის საფასური აქვს.

მაგრამ თუ ქალის მიზეზით მოხდეს მას წაერთმევა ჯარიმად მზითუვი და იგი მეორედ ვეღარ გათხოვდება, თუ საერთო შვილი ჰყავთ, მაშინ შვილს დარჩეს ეოველივე ქონება მშობლების.

გაყრას ითვალისწინებს 160-ე მუხლიც. აქ ლაპარაკია ცოლის გაბოზებაზე. ქმარს აქვს უფლება, რომ გაუშვას ეს დედაკაცი. მაგრამ ერთ წლამდის ქმარს მაინც არა აქვს უფლება, რომ სხვა ცოლი შეირთოს, ეს იმიტომ, რომ შესაძლებელია მხარეები ისევ შერიგდებიან რის წინააღმდეგაც თვითონ კანონიც არ არის, მაგრამ თუ არ მოხდეს შერიგება, მაშინ ქალს გადაახდევინებენ ჯარიმას. აქ მხოლოდ ცოლის დაღატყვა ლაპარაკია.

166-ე მუხლი განიხილავს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც ცოლს დადანაშაულობის გარეშე გაუშვებს ქმარი, ცოლი შვიდ წლამდე მაინც დაელოდება შედეგს.

თუ კაცმა ვინც ცოლი მისი დაუდანაშაულებლად გაუშვას უცოდინარობით, ცოლმან დასთმოს შვიდ წლამდის და ის კაცი ბევრჯელ უნდა დატუქსონ და დაარიგონ მოსამართლეთა და ცოლის მისის ნათესავთა. თუ არავისი გათგონოს და არ შეირცხვინოს მას უკან ქმარი და ცოლი ისევ ერთად დააყენონ და აღაპარაკონ და გაშვება და გაუშვებლობა მართლა შეიტკონ. რადგან მართლაც მოინდომოს ქმართან გაყრა და გაიყარონ კაცმან ვეღარ შეირთოს ცოლი.

სანამდის ის გაშვებული ცოლი ცოცხალი იყოს და ცოლმან მისმან კი შეირთოს ქმარი და საკანონოც მან გამშვებმა კაცმან გადაიხადოს“.¹

ამ მუხლში ცოლის გაშვებაზეა ლაპარაკი, რომელსაც არანაირი დანაშაული არ მიუძღვის ქმრის წინაშე. ეს ქალი შვიდ წელიწადს მაინც ითმენს. მათ საქმეში მათ სასიკეთოდ ერევიან ცოლის ნათესავები და მოსამართლე. გაირკვევა ყველანაირი მიზეზი ცოლის გაშვებისა, თუ კაცი მაიც არ დათანხმდება, რომ ეს ცოლი უკან დაიბრუნოს, მაშინ გაიყრებიან, მაგრამ ქმარი იმით ისჯება, რომ სანამ ეს ცოლი ცოცხალი იქნეს სხვა ცოლს ვერ შეირთავს.

გარდა ამისა, რომ ამ მუხლის მიხედვით კაცს არანაირი საბაბი არ ჰქონდა, რომ ცოლსა გაეყოლა 295-ე მუხლით კი გაყრის მიზეზად დასახელებულია ბოზობა.

„თუ ვინმე გაუშვას ცოლი მისი ბოზობისა და ანუ სხვას ბოროტის საქმისათვის არა თუ მარტო მისი ქმრის თქმითა თუ სრულის ქვეყანა მოწმობდეს მისის ავის საქმის ქმნისათვის გაუშვას – დაუჯერებს მას კანონი, მაგრამ ერთ წელიწადს მონანიებაში ხელის გაცემით იყოს და გარდაიხადოს საკანონო და განიწმინდოს რიგით. და თუ მოინდომებს დედაკაცმან ქმარი ვერ შეირთოს, სანამდის გამშვები ქმარი ცოცხალ იყოს და ქმარმან შეირთოს, სანამდის გამშვები ქმარი ცოცხალ იყოს და ქმარმან შეირთოს ცოლი ერთ წელიწადს უკან. თუ ცოლი მართლა ბოზობისთვის გაუშვას, მან შეირთოს კიდევ ცოლი და თუ კუდიანობაზე და მწამლობაზე გაუშვას, ხოლო, მან ველარ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში, გვ. 284-285.

შეირთოს სხვა ცოლი, მაგრამ თუ ერთმანეთს სება
დართონ დასტურით შეირთონ¹

აქაც გაურაზე ღაპარაკობს კახონი და მიზეზად
ასახელებს ცოლის ბოზობას, რომელიც არა ეჭვია,
არამედ დადასტურებული, რომ ქალმა ავი საქმე გაა-
კეთა, მან უნდა გადაიხადოს ჯარიმა და საკანონო,
თან ერთ წელიწადს მონანიებაში იყოს. ეს ცოლი ვერ
გათხოვდება, სხვას ვერ გაჰყვება თუ მისი ყოფილი
ქმარი ცოცხალია, ხოლო ქმარს უფლება აქვს შეირ-
თოს სხვა ცოლი, მაგრამ ერთი გამონაკლისია, თუ
ცოლი გაუშვა კაცმა არა ბოზობისთვის, არამედ კუ-
დიანობისათვის, მისნობისათვის და სხვა მწამლობე-
ბისათვის მაშინ ქმარს არ აქვს უფლება, რომ სხვა
ცოლი მოიყვანოს. ამ მუცლით მამაკაცის უფლებები
იზღუდება. თუ მისი ცოლი კუდიანი ან მისანი იყოს
და გაუშვას, რატომ არ უნდა ჰქონდეს ქმარს უფლება
შეირთოს სხვა ცოლი. მაგრამ ამავე კანონში მითი-
თებულია თუ თვითონ ცოლ-ქმარმა ეს ყველაფერი
ერთმანეთს აპატია, მაშინ ისევ ჩვეულებრივად განა-
გრძობენ ცხოვრებას.

ახლა განვიხილოთ როგორ გადაწყდება საკითხი
თუ ქალი უშვილოა, აქვს ასეთ შემთხვევაში ქმარს
უფლება, რომ გაუშვას ცოლი? აქ ქმარმა უნდა უმ-
კურნალოს ცოლს, მაგრამ თუ შედეგი არ დადგება,
მაშინ როგორც სარამ აბრაამს მისცა დასტური სხვა
ცოლის შერთვისა, ისე უნდა მოიქცეს უშვილო ქა-
ლიც მაგრამ ქმარმა ორივე უშვილო და შვილიანი
ერთად აღარ უნდა შეინახოს.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოში,
გვ. 331.

მაგრამ თუ მამაკაცი აღმოჩნდება უშვილო, შეიდ წლამდე უნდა იმკურნალოს, მაგრამ თუ საშველი აღარ იქნეს და ქალს სხვა ქმრის შერთვა აღარ უნდოდა, მაშინ ქმარმა სიკვდილამდე უნდა შეინახოს ეს ქალი.

ისეთი შემთხვევაა განხილული, როდესაც ქმარმა იცოდა, რომ ცოლი უშვილო იყო, მაგრამ სილამაზისათვის მაინც შეირთო, მაშინ ასეთ ცოლ-ქმარს გაყრა აღარ შეუძლიათ.

უშვილო დედაკაცის გაყრასთან დაკავშირებით, ასევე მიუთითებდა 322-ე მუხლი „თუ ვინმე უშვილობისთვის ცოლი გაუშვა და ითხოვოს ცოლი მეშველი, საკანონო სთხოონ იმავე ცოლით?

ძებნა და გასინჯვა მოსამართლისა იყოს, წმინდათაგან გადიდება ბრძანებისა, დადგან და ჩვენ აზარტით გაგვიშვან დაძრახვისაგან“¹

აქაც უშვილობაზეა ლაპარაკი

346-ე მუხლით: „თუ ვინ ცოლი შეირთოს და მისცეს, რომ უშვილო გამოდგეს და ქმარმან გაუშვას უშვილობისთვის, თუ რამ მოჰყოლია მას დედაკაცსა — მსახური თუ მხევალი, ანუ პირუტყვი თუ ტანისამოსი, ოქრო თუ ვერცხლი გამოართვას და გავიდეს“²

ამ მუხლის თანახმად, უშვილობისათვის არ მოხდეს გაყრა, კანონი აღარ მსჯელობს, არამედ უკვე უშვებს ისეთ შემთხვევას, რომ გაიყარონ, მაგრამ ყველაფერი ნივთები და პირუტყვი, ოქროულობა გამოართვას ქმარს.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 350.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, გვ. 350.

მუხლებს შორის არსებული სხვადასხვაობა გამო-
წვეულია, იმითაც, რომ წიგნი შედგენილია სისტემის
გარეშე, მუხლები, რომლებიც ერთგვაროვან იური-
დიულ ურთიერთობებს აწესრიგებენ სისტემაში არ
არის მოყვანილი. არ არის გამიჯნვა საეკლესიო სჯუ-
ლსა და საერო სჯულს შორის.

მხითარ გოშის სამართალში განხილულია განსა-
კუთრებული შემთხვევები. მაგ. 162-ე მუხლი ითვალის-
წინებს: „რა ნახოს ცოლმან ქმარი მისი ბიჭთან
ურიგოდ მქცეველი, ან პირუტყვთან, ან თათართან და
ურჯულოსთან და ან იყო კაცის მკვლელი ამ დანა-
შაულობებზე შეუძლია ცოლს ქმრის გაშვება, სხვა
ქმრის შერთვა.

რისი ქონების პატრონიც იყოს ქმარი მას წაართ-
ვან ნახევარი და ცოლსა მისცენ ქონების ათისთავი
მოსამართლესა არის, მაგრამ თუ დედაკაცი სჯერი-
ყოს და არ გაეყაროს, თვითონ იცის“¹

ამ მუხლში ქმრის ურიგო საქციელებია განხი-
ლული იგი ცოლმა თუ წაასწრო მოსამსახურე ბიჭ-
თან, ან პირუტყვთან, ასევე სხვა სარწმუნოების მქონე
ადამიანთან, ან იგი თუ იყოს კაცისმკვლელი, ცოლს
ასეთ შემთხვევაში შეუძლია, რომ ქმარი გაუშვას, ეს
შემთხვევები ყველა ითვლება დანაშაულად. ამ
მუხლში განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილე-
ბული გაუკუღმართებული გზით სქესობრივ ცხოვრე-
ბასთან. აქ ლაპარაკია მამაკაცის მამაკაცთან სქესობ-
რივ ურთიერთობებზე, ან პირუტყვთან სქესობრივ
ურთიერთობებზე, რასაც მკაცრად თვლის, როგორც
საეკლესიო, ასევე საერო სჯული. ასევე გაყრის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები მხითარ გოში
გვ. 282.

მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო თუ ქმარს ურთიერთობა ექნებოდა სხვა სარწმუნოების მქონე ადამიანთან, ან თვითონ იქნებოდა კაცისმკვლელი, ასეთი გარემოების არსებობისას ცოლს იცავს კანონი და მას უფლება აქვს გაეყაროს ასეთ ქმარს, გაუშვას იგი სახლიდან. ქმარს მთელი ქონება წაერთმევა, მეათედი უნდა მიიღოს მოსამართლემ, მაგრამ თუ ქალი მაინც შეეგუება ასეთ ქმართან ცხოვრებას, შეუძლია არც გაეყაროს, ეს მისი უფლებაა.

მხითარ გოში იყენებს როგორც ჩვეულებით სამართალს, ასევე წყაროებს: ბიბლიის, სახარების, მოციქულთა კანონებს მსოფლიო და ადგილობრივ კრებების, დადგენილებებს, სასამართლო პრეცედენტებს, რის გამოც მსგავსი მოქმედებები სხვადასხვა მუხლებში სხვადასხვა ინტერპრეტაციას იძენენ. ამდენად, ქალს მხითარ გოშის სამართალში, როგორც საოჯახო საქორწინო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს განსაკუთრებული ადგილი აქვს დათმობილი.

THE WOMAN AS A SUBJECT OF MARRIAGE AND FAMILY LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LAW OF DIFFERENT COUNTRIES

Summary

Women's rights were different in different epochs beginning from the ancient times including the 19th century which were determined by the peculiarities of the epoch.

The aim of my work is to find out how women were described according to the law of different countries from the ancient law materials till the 19th century, what rights and responsibilities they had as a subject of marriage and family legal relations.

The article also discusses the status of women in the Laws of Khamurab, Roman Law, Salian Law, Georgian Feudal Law, Armenian Law and Law by Mxitar Gosh .I have emphasized the facts which were included in the law of all countries according to the presented articles.

The woman, as the subject of marriage legal relations in every country had the right to be protected from any offense. She had the right to be married for the second time. The widow's interests were protected by the state. Besides every country discussed marriage rules and conditions. Divorce issues were also discussed. They had separate discussions about infertility. The law of all countries gave different assessments to divorce. In case of divorce there were sanctions and fines. If divorce was caused without any reason then marriage obstacles were foreseen.

Women with different hierarchies were paid great attention, accordingly their rights were also defined.

Generally, women's interests were more or less defended by the law in all countries.

ბამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, გამომც. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ.
2. გ. ნათაძე, სალიკური სამართალი, გამომც. მეცნიერების აკადემია, თბილისი, 1958 წ.
3. ი. დილიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები სალიკური სამართალი, გამომც. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1950 წ.
4. ქართლის ცხოვრება ტ. II, თბილისი, 1969 წ.
5. ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდის მასალები.
6. ივ. ჯავახიშვილი თხზულებები 12 ტ. ტ. VI, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, 1982 წ.
7. ივ. ჯავახიშვილი თხზულებები 12 ტ. ტ. III, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, 1982 წ.
8. შუა საუკუნეების სამართალი, ტ. II, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, 1962 წ.
9. საქართველოს ჩვეულებითი სჯული, თბილისი, 1984 წ.
10. ქართული მწერლობა, ტ. I, გამომცემლობა თბილისი, 1987 წ.
11. ქართული მწერლობა, ტ. II, გამომცემლობა თბილისი, 1987 წ.
12. ქართული მწერლობა, ტ. III, თბილისი, 1988 წ.
13. ქართული მწერლობა, ტ. V, გამომცემლობა თბილისი, 1988 წ.
14. შ. ლომსაძე, გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან (ახალციხური ქრონიკები), თბილისი, 1979 წ.

15. ხაშურაბის კანონები, გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ.

16. ვ. მეტრეველი, რომის სამართალი, გამომცემლობა მერიდიანი, თბილისი, 1995 წ.

17. ფ. ენგელსი, ოჯახი, კერძო საკუთრება და სახელმწიფოს წარმოშობა, თბილისი, 1953 წ.

18. გ. ნადარეიშვილი, ქართული საოჯახო სამართლის ისტორიიდან, თბილისი, 1965 წ.

19. გ. ნადარეიშვილი, ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 1971 წ.

20. А. Бебель, Женщина и Социализм, М. 1959 г.

21. А. Бебель, Женщина настоящего, прощедшего и будущего времени, М. 1966 г.

22. Н. П. Грацианский, Западная Европа в середине века, М. акад. изд. 1925 г.

23. იაკობ ხუცესი, წამებაი წმიდისა შუშანიკისი, ქართული მწერლობა, ტ. I, თბილისი, 1987.

24. გ. მერჩულე, გრ. ხანძთელის ცხოვრება, ქართული მწერლობა, ტ. I.

25. ს. მაკალათია „ხეკსურეთი“, თბილისი, მეცნიერება, 1984 წ.

26. არქანჯელო ლამბერტი „სამეგრელოს აღწერა“ თბილისი, 1038 წ.

**ქალი, როგორც სამემკვიდრეო
სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი
სხვადასხვა ძველების სამართლის
მიხედვით**

რომაული სამართალი:

სანამ შევეხებით ქალს, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს, მინდა თქვენი ყურადღება გაემახვილო რომის სამოქალაქო სამართალზე, რომელიც მოგვევლინა ანტიკურსა და თანამედროვე სამყაროს შორის ერთგვარ შუამავლის როლში. რომმა სხვადასხვა ქვეყნის ხალხებს გადასცა ის კულტურული და პოლიტიკური გამოცდილება, რაც საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილი იქნა ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების წრეში. განსაკუთრებით დიდი იყო რომის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემავალი რიგი ხალხების წარმომადგენელთა დამსახურება სამართალ განვითარების სფეროში, რაც დღეს საყოველთაოდ აღიარებულია ისტორიულ მეცნიერებაში.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ძველი რომის იურისპრუდენციის სამართლის განვითარებისათვის საკმაოდ დიდი როლი შეასრულეს მეცნიერ-იურისტებმა, რომელთა შორის მრავლად იყვნენ აღმოსავლეთის ხალხთა წარმომადგენლები, მათ შორის: ებრაელების (იულიუს პაულუსის) ახ. წ. III ს. (ემილიუს პაპინიანუსის (250-212 წ. (ულპიანუსის) 170-228 წ. გაიუსის და სხვთა დამსახურება.

სამართლის განვითარებაზე კეთილ-მყოფელი ზეგავლენა მოახდინა ბერძნულმა ფილოსოფიამაც.

რომში სოციალ-ეკონომიკური და სამართლებ-
ლივი განვითარების ისტორია ერთმანეთთან მჭიდ-
როდ იყო დაკავშირებული. საკუთრების სამართლის
ისტორია წარმოადგენდა რომის სახელმწიფოსა და
რომის იმპერიის საზოგადოების შინაგანი ისტორიის
მეტად საინტერესო ნაწილს.

ძველი რომის სამოქალაქო სამართლის ისტორია
გადაწნული იყო ქვეყნის პოლიტიკურ მოვლენებთან.
იგი მსოფლიო მნიშვნელობის სამართალია, რომელ-
საც დიდი გავლენა ჰქონდა მსოფლიოს ქვეყნების
სამართალშემოქმედებაზე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იუსტინიანე დი-
დის (526-565) მიერ „კორპუს იურის ცივილი“ ს ანუ
სამოქალაქო კანონმდებლობა.

იუსტინიანეს კოდიფიკაცია მიზნად ისახავდა შე-
ეკრიბათ, შეენარჩუნებინათ ძველი რომაული სამარ-
თალი, ასევე სისტემაში მოეყვანათ და შეედგინათ
ახალი, მოქმედი სამართლის კოდექსი.

რომის სამართალმა ფართო გამოყენება ჰპოვა
ასევე ბურჟუაზიულ საფრანგეთში, ნაპოლეონმა თა-
ვისი სამოქალაქო კოდექსის შესადგენად ფართოდ
ისარგებლა რომის სამართლის წყაროებით.

თუ როგორი გავლენა მოახდინა რომის სამარ-
თალმა ქართულ სამართალზე, ეს საკითხი ჯერ-ჯე-
რობით შეუსწავლელია, მაგრამ რადგან საქართვე-
ლოს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ქრისტიანულ სამყა-
როსთან, განსაკუთრებით კი ბიზანტიასთან, არ შეიძ-
ლებოდა, რომ რომის სამართალს თავისი გავლენა
არ მოეხდინა ქართულ სამართალზე. რომის სამარ-
თლის ცალკეული დებულებები თუ პრინციპები ასა-
ხვას პოულობს, როგორც საეკლესიო, ისე საერო

სამართლის პეგლებში. ცნობილია, რომ საქართველოში მოქმედებდა დიდი და მცირე სჯულის კანონები. აღნიშნულმა კანონებმა კი ბევრი რამ შეითვისა რომის სამართლიდან.

ჩემი ნაშრომის მიზანია გავარკვიო როგორია რომის სამართალში ქალის სამემკვიდრეო უფულებები.

ტერმინი „მკვდრებაი“ ძველ ქართულში მემკვიდრეობის აღმნიშვნელი იყო.

მემკვიდრეობითი საკუთრება, ანუ მამული, ან კანონისმიერი გზით იყო მიღებული ან ანდერძიესმიერი. ანდერძი იყო ნების გამოცხადება. იგი დაწერილი უნდა ყოფილიყო კანონიერი სახით.

VIII-IX საუკუნეებში საკუთრების გაყოფაც და სამემკვიდრეო სამართალი უკვე არსებობდა.

მემკვიდრეობითი სამართალი თავისი განვითარების ოთხ პირითად ეტაპს გადიოდა.

1. ძველი ცივილური სამართლისათვის დამახასიათებელი მემკვიდრეობითი სამართალი.

2. პრეტორის ედიქტებში ფიქსირებული მემკვიდრეობის სამართალი.

3. მემკვიდრეობითი სამართალი იმპერატორ იუსტინიანეს ეპოქამდე.

4. იმპერატორ იუსტინიანეს ეპოქის მემკვიდრეობით სამართალი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მემკვიდრეობა ჯერ კიდევ სახელმწიფოსა და სამართლის საბოლოო ჩამოყალიბებამდე გაჩნდა.

ზოგადად მემკვიდრეობის სამართალმა ისტორიულად განვლო სამი ძირითადი ეტაპი. თავდაპირველად მემკვიდრეობა წრეს მთელი გვარი შეადგენდა. გვარის

ქონება გვარის გარეთ ვერ გავიდოდა, შემდგომ ეტაპზე გვარი იყოფოდა დიდ ოჯახებად და ცხადია მემკვიდრეობაც ამ ოჯახის წევრების წრეში ტრიალებდა. ბოლოს ე. წ. „დიდი ოჯახი“ ანუ საოჯახო თემი იშლება მარტივ მონოგამიურ, წერილ-წერილ ოჯახებად და მემკვიდრეთა წრესაც ძირითადად ამ ოჯახის წევრები შეადგენდნენ.

ძველი რომის მემკვიდრეობის სამართალმაც განვითარების ზემოთხსენებული ეტაპები განვლო, ისევე როგორც სხვა ქვეყნების სამართალმა.

მემკვიდრეობითი სამართალი დაკავშირებულია ქვეყნის საწარმოო, ეკონომიკურ ურთიერთობებთან. მაგრამ მას უფრო ღრმა კავშირები ჰქონდა კულტურასთან და რელიგიასთან.

მემკვიდრეობის სამართლის განვითარება ღრმად იყო დაკავშირებული მშობლებსა და შვილებს შორის პირადი და ქონებრივი ურთიერთობების ისტორიული, სტადიური განვითარების დონესთან

სამართალი ნებას რთავდა კერძო მესაკუთრეს თავისუფლად გადასცეს სხვას თავისი ქონება.

სამემკვიდრეო სამართალი, ისევე როგორც უძველეს დროში, დღესაც თანამედროვე პირობებში იყოფა კანონისმიერ და ანდერძისმიერ მემკვიდრეობად.

რომის სამართალმა ფეოდალურ ევროპას მემკვიდრეობით დაუტოვა ანდერძის თავისუფლების სამართლებლივი იდეა, რომელიც თავდაპირველად გაუგებარი იყო ადრეფეოდალური ევროპისათვის, მაგრამ იგი ქრისტიანული ეკლესიის ზეგავლენით თანდათანობით სათანადო ადგილს იკავებს შუა საუკუნეების სამართალშიც, რომელიც პრინციპულად კანონით

მემკვიდრეობის უპირატესობას აღიარებდა. მემკვიდრეობითი სამართალი იყო იმ იურიდიული ნორმების სისტემური ერთობლიობა, რომელიც ქონებრივი უფლებებისა და ვალდებულებების გადასვლის რიგს აწესრიგებდა გარდაცვლილი პირიდან მის უფლებამონაცემლებზე.

მესაკუთრის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქონება გადადიოდა მისი ოჯახის წევრების ხელში.

მემკვიდრეობის უპირველესი საგანი ქონება იყო, მაგრამ ქონების მიღებით არ ამოიწურებოდა მემკვიდრეობა. მემკვიდრე ვალდებული იყო დაეცვა მამკვიდრებელის (სამკვიდროს დამტოვებლის) ოჯახის კულტი. შეესრულებინა ოჯახის მოვალეობა, თუ მამკვიდრებელი ანდერძს არ დატოვებდა, კანონით მემკვიდრეები დაეუფლებოდნენ მემკვიდრეობას.

თვით ანდერძი, როგორც სამართლებრივი მოვლენა უცებ არ წარმოშობილა, მაგრამ ამის შესახებ სათანადო ცნობები სისრულით არ არის მოღწეული. ანდერძის თავისუფლება შეზღუდული იყო სახალხო კრების გადაწყვეტილებით. საჭირო იყო კონტროლი მოანდერძეზე, რომ მან ბოროტად ხომ არ გამოიყენა თავისი უფლებები, განიხილავდნენ იმ პირთა მდგომარეობასაც, ვისაც წაართვეს კანონით მემკვიდრეობის უფლება და აკონტროლებენ სამართლიანი იყო თუ არა მოანდერძის გადაწყვეტილება.

ცივილური სამართლის მიხედვით თუ სამკვიდრო ქონებაზე გარდაცვლილის ნათესავი უარს იტყოდა სამკვიდრებელი ბეითალმანად ცხადდებოდა და ის შეექმლო მიეთვისებინა ყოველ პიროვნებას. ასეთი

ვითარების აღსაკვეთად პრეტორმა სამკვიდროს დასაუფლებლად მოიწვია გარდაცვლილი მამკვიდრებლის უახლესი ნათესავის მომდევნო ნათესავი.

პროფ. ი. პოკროვსკის კაპიტალურ ნაშრომში „სამართალი და ფაქტი რომის სამართალში“ ნახევენები, რომ მემკვიდრეობის სამართლის ცვლილებები რომში პრეტორმა განახორციელა, პრეტორი როგორც წესი, ძველ კანონს განახორციელებდა, მაგრამ ის სამკვიდრო ქონებას იმ პირთა მფლობელობაში გადასცემდა, რომელთაც ის პრეტორის თანამედროვე ეპოქის მართლშეგნებით ახალი საოჯახო წეს-წყობილების მოთხოვნის მიხედვით ერგებოდა.

მასალებიდან ირკვევა, რომ ის პირები, რომლებიც პრეტორის მართლშეგნების და განკარგულების ძალით მემკვიდრეობას ღებულებდნენ იურდიულად ქონების მესაკუთრეები არ იყვნენ, არამედ მხოლოდ მფლობელები. ეს მფლობელობა ფაქტობრივად საკუთრებად გადაიქცა.

რომის იმპერიის ხანაში ჩნდება ანდერძით მემკვიდრეობის სავალდებულო წილი, რომელიც თანამედროვე ეპოქაშიც სამართლებრივად გამართულია.

მემკვიდრეობა დაიშვებოდა ორი ფორმით, უნივერსალრი და სინგულარული. უნივერსალური მემკვიდრეობის დროს ანდერძის დამტოვებელი მთელ თავის ქონებას, ქონებრივ უფლებებს და მოვალეობებს გადასცემდა მემკვიდრეს. ამასთან დაიშვებოდა ისეთი უფლებებიც, რომლის არსებობის შესახებ მან არაფერი იცოდა სამკვიდროს მიღებამდე.

თუ მამკვიდრებელს ეალი მეტი აღმოაჩნდება, ვიდრე ქონება, მემკვიდრეს მაინც უნდა გაესტუმრებინა,

უნდა გადაეხადა სამკვიდროს დამტოვებლის (მამკვიდრებლის) ვალი.

„სასაქონლო ფულადი ურთიერთობების განვითარებამ, ეკონომიკური ბრუნვის ინტერესებმა სამოქალაქო სამართლის წინაშე დასვა ამოცანა, რომ საქმიანი ურთიერთობები, რომელიც მხარეების კრედიტუნარიანობას ემყარებიან, ვერ უნდა დაარღვიოს შემთხვევითმა მოვლენებმა, მაგ. კონტრაგენტის სიკვდილმა. გარდაცვლილის მემკვიდრემ უნდა გადაიხადოს გარდაცვლილის ვალი.

რომის მემკვიდრეობის სამართალზე გარკვეული გავლენა უნდა მოეხდინა აგრეთვე რელიგიასაც. „ძველი რომაელების შეხედულებით მემკვიდრეობა პირველ ყოვლისა თვით გარდაცვალებულის მამკვიდრებელის პიროვნების უფლებამონაცვლეობაა“¹

ამის გამო გარდაცვლილის უახლოეს ნათესავენს, მისი ოჯახის წევრებს არ შეეძლოთ უარი ეთქვათ მამკვიდრებელის ვალებისათვის.

სინგულარული მემკვიდრეობის დროს მემკვიდრე იღებდა გარდაცვლილის ქონების ნაწილს, და მამკვიდრებლის ვალებისათვის პასუხს არ აგებდა. ეს წესი მოქმედებდა მაშინაც, თუ სინგულარული მემკვიდრე ქონების მეტ ნაწილს მიიღებდა, ვიდრე უნივერსალური მემკვიდრე.

ახ. წ. VI საუკუნიდან ბიზანტიაში მემკვიდრეობითმა სამართალმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა.

ქრისტიანულმა ეკლესიამ და რელიგიამ დიდი გავლენა მოახდინა იმპერატორ იუსტინიანეს ნოველებზე.

¹ ი. პოკროვსკი, სამოქალაქო სამართლის ძირითადი პრობლემები, პეტროგრადი, 1917 წ. გვ. 296. (რუსული რედაქცია)

ქრისტიანული იდეები გადაიქცა სამართლის თეორიულ საფუძვლად.

იმპერატორ იუსტინიანეს განკარგულებითი შედგენილი კანონმდებლობის მიხედვით კანონის მემკვიდრეობის მთავარ საფუძვლად მტკიცედ და ურყევად აღიარეს სისხლის ნათესაობა ანუ კოგნატობა. კანონმდებლობის მიხედვით მემკვიდრეობითი სამართლის ძირითადი ნიშნები მდგომარეობდა:

- „1. უარყოფილია პირველშობილობის უფლება
2. ვინც სისხლით უფრო ახლო ნათესავია მამკვიდრებლისა, ის უფრო ახლოა მემკვიდრეობასთან.
3. მამრობით სქესს არა აქვს უპირატესობა მემკვიდრეობის საკითხებში მდედრობითის წინაშე.
4. არაა განსხვავებული უძრავი და მოძრავი ქონების მემკვიდრეობის რეჟიმი.
5. გვერდითი შტოს ნათესავებს მემკვიდრეობის უფლება აქვთ, იმდენად, რამდენადაც მათი მშობლები სისხლით ახლოს იდგა გარდაცვლილ ნათესავთან. გვერდითი შტოს ნათესავებშიც არ არის განსხვავება მამაკაცებსა და დედაკაცებს შორის მემკვიდრეობით საკითხებში“¹

აღსანიშნავია, რომ იმპერატორმა იუსტინიანემ დასაუფლო სომხეთის ინკორპორაცია დაუკავშირა სომხური მემკვიდრეობის სამართლის ბიზანტიურით შეცვლის საკითხს. მან ამის შესახებ სპეციალური 31-ე ნოველაც კი გამოსცა. ნოველის თანახმად იმპერატორს გაუგია სომხეთში არსებული „მკაცრი და ბარბაროსული“ კანონის შესახებ, რომელიც მას უსამართლოდ

¹ გ. ნადარეიშვილი, რომის სამართალი, 2009 წ. თბილისი, გვ. 137-138.

მიუხედავად ამ უსამართლობის არსიისა, ის, რომ მშობლების ქონებას იმპედიდრებდნენ მამაკაცები და არა ქალები.

იმპერატორის განკარგულებით დასავლეთ სომხების მოსახლეობას ბიზანტიურ – რომაული კანონებით უნდა ეცხოვრათ. როგორც ჩანს VI საუკუნეში სომხეთისთვის ჯერ კიდევ უცნობი იყო ანდერძით მემკვიდრეობის ინსტიტუტი.

536 წელს იმპერატორი იუსტინიანე სომხეთის პროკონსულს უბრძანებდა სომხური ჩვეულებითი სამართლის ნორმების ბიზანტიურ (იმპერიის) კანონმდებლობასთან შესაბამისობაში მოყვანას სომხური ჩვეულების მიხედვით, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მემკვიდრეობა მშობლებისაგან, ძმებისაგან და სხვებისაგან ეკუთვნოდა მხოლოდ მამაკაცებს და არა ქალებს და სომხები ქალებს უმზითვოდ ათხოვებდნენ. იმპერატორის კანონის ტექსტის თანახმად სომხეთში ქალები ნაყიდნი იყვნენ იმ პირობა მხრივ, რომელთაც მათთან თანაცხოვრება უნდოდათ.

იმპერატორის ნოველის მიხედვით სომხეთში არსებული მემკვიდრეობის წესით ქალებს არ გააჩნდათ სამემკვიდრეო უფლებები, ქალებს მზითვს არ აძლევდნენ და მამაკაცები საცოლეებს ყიდულობდნენ ქალის მშობლებისა და ნათესავებისაგან.

თუმცა ეს მოქმედებანი არ დასტურდება არც სომხური სამართლის და არც სომხური ჩვეულებების მიხედვით.

იმპერატორ იუსტინიანეს ხსენებული ნოველის მიხედვით ანდერძის გარეშე გარდაცვლილი პირის მემკვიდრეობა პირველ რიგში გადაეცემოდა დაღმავალი ხაზის მემკვიდრეს, სულ ერთია, მამაკაცი იქნება თუ

ქალი, ამასთან დადმაველი ხაზის ნათესავი პირველი რიგის მემკვიდრედ ჩათვლებოდა მიუხედავად იმისა, ნათესაობის რომელ რიგს ეკუთვნოდა გარდაცვლილის ნათესავი. თუ გარდაცვლილს არ დარჩებოდა დადმაველი ხაზით მემკვიდრე, ნათესავი და აღმაველი ხაზით კი ასეთი სახეზე არ იყო, მაშინ ის ღებულობდა მემკვიდრეობას. აღმაველი ხაზის მემკვიდრეებიდან პირველი რიგის მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ ღედა და მამა, არ ჰქონდა მნიშვნელობა ქალი იქნებოდა მემკვიდრე თუ კაცი. თუ სამკვიდროს დამტოვებელს არ დარჩებოდა არც დადმაველი და არც აღმაველი ხაზით ნათესავეები, მაშინ მემკვიდრეობას ღებულობდნენ გარდაცვლილის გვერდითი ხაზის ნათესავეები და მათ შორის პირველ რიგში მამკვიდრებლის ძმები და ღები. და-ძმებიდან მემკვიდრეობა პირველყოფლისა ერგებოდა მამკვიდრებლის ღვიძლ და-ძმებს.

მოგვიანებით VIII საუკუნიდან „ეკლოგა“-მ კანონით მემკვიდრეთა წრე შვიდ კატეგორიად დაჰყო.

1. პირველი რიგის მემკვიდრეებად, ისევე როგორც იუსტინიანეს სამართალი, „ეკლოგა“ დადმაველი ხაზით ნათესავეებიდან აღიარებდა გარდაცვლილის შვილებს.

2. მეორე რიგის მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ აღმაველი ხაზის ნათესავეები, გარდაცვლილის ღედ-მამა.

3. მესამე რიგის მემკვიდრეებად გარდაცვლილის და-ძმა და ღვიძლი და-ძმის უახლოესი გვერდითი ხაზით სისხლის ნათესავეები.

4. მეოთხე რიგით მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ ნახევარ და და ნახევარ ძმა.

5. მეხუთე რიგის მემკვიდრეებად ითვლებოდა უახლოესი ხარისხის ყველა დანარჩენი ნათესავი.

6. მეექვსე რიგის მემკვიდრედ ითვლებოდა გარდაცვლილის ცოლი, როდესაც სხვა ნათესავი არ იყო სახეზე.

7. როდესაც გარდაცვლილს არ დარჩებოდა არც ნათესავი, და არც მეუღლე, მაშინ სამკვიდროს ქონება სახელმწიფოს მიჰქონდა.¹

წარმოდგენილი წრის მიხედვით ცოლი მეექვსე რიგის მემკვიდრედ ითვლებოდა, როცა სხვა ნათესავი არ იყო სახეზე. თანაც ცოლი ღებულობდა მხოლოდ სამკვიდრო ქონების ნახევარს, მეორე ნახევარი კი სახელმწიფოს მიჰქონდა.

რომის სამართალმა შეძლო მოენახა საშუალება ანდერძის თავისუფლებისა და კანონიერი პრინციპების ურთიერთშეთანხმებისა.

კანონით მემკვიდრეთა ნაწილის ინტერესების დაცვა მოხდა აუცილებელი სამკვიდრო წილის შენარჩუნებით, რომელსაც მოანდერძე ვერ განკარგავდა.

ახლა განვიხილოთ როგორ არის ასახული რომაულ სამართალში მემკვიდრეობის წესი.

სამართალი ბერძული იგივე რომაული სამართლის 108-ე მუხლი გვამცნობს: „ანდერძი არის სამართლისა განზრახვა, რომელიცა ანდერძსა იქს სიკვდილის დროსა, ანდერძსა სამი სჯულიერი საქმე უნდა ჰქონდეს: 1. სოფლიურისა მოქალაქეობისა, 2. წესი და რიგი რომელიც არის, 3. მოსამართლისა მიერი. სოფლისა მოქალაქეობისა ანდერძი არს: რაჟამს ენებოს

¹ გ. ნადარეიშვილი, რომის სამართალი, თბილისი, 2004 წ. გვ. 139-140.

ვისმე ანდერძის ქმნა, მაღვით არა ქმნას, არამედ კაცთა წინაშე დასწეროს ანდერძის წიგნი. წესისა და რიგის არს, რამეთუ რომელიცა ქმნა ანდერძი წინაშე კაცთა, იგინი მოწმედ იქნებიან ანდერძისათვის მოსამართლის წინაშე. ანდერძის წიგნში მოწამეთა სახელი უნდა ეწეროს და მათი ბეჭდების უნდა ისხდესა, რომე მერმე სიტყუაი არავინ არ თქვას.

უკეთუ ანდერძის მქმნელმა წიგნი იცოდეს და შეეძლოს რომე თვითონ მოაწეროს, თუ ამ კაცმა ვქენ ანდერძი სამკვიდრებლისა ჩემისა, უკეთუ თავისი სახელი ვერ დასწეროს, მოწამეთა უნდა თქვან მემკვიდრის მის კაცისა სახელი. უკეთუ მოწამეთა ყველას ბეჭედი არა ჰქონდეს, ყველამ ერთი თითი დააჭირონ და თითითა მით ყველამ დაბეჭდოს, ესრეთ დამტკიცების ანდერძის წიგნი“¹

110-ე მუხლით კი: „უკეთუ მოწამეთა თქვან, რომ, ამ კაცის ანდერძის წიგნი ჩვენ წინ დაიწერაო მოწამეთა თუ ასრე უმოწმონ ბეჭედი რომ არ უჯდეს, ესეც დაიჯერება“²

ამავე კანონის 111-ე მუხლში იკითხება: „უკეთუ ანდერძის წიგნზედა იმ ალაგის უფროსის ბეჭედი არ იჯდეს და იქ დამხვედრნი მოწამენი მოწმობდნენ და მათი ბეჭედი იჯდეს, დაიჯერება“³

კანონმდებელი ანდერძის შედგენისას ითვალისწინებს იმ წესების დაცვას, რომელიც საჭიროა ანდერძის შედგენისათვის. პირველ რიგში მოწმეები,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 158-159.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 159.

³ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1953 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 159.

ამავე მუხლებიდან ვგებულობთ, რომ შეიძლება მოანდერძემ არ იცოდეს კითხვა, მაგრამ მას ანდერძი წაეკითხება. ხელმოწერის გარეშე იგი დაუსვამს თითს, რაც ანაბეჭდის სახით გადავა და ამით ანდერძი დამტკიცდება. მაგრამ კანონმდებელი იმ მოწმეს, რომელიც უსახელოა, მრუშია, სახელგატეხილია, არ შეიძლება, რომ მოწმედ იყოს გამოკითხული. ანდერძის შედგენის დროს, მას არ დაეჯერება.

113-ე მუხლით: „მემრუშე კაცის ანდერძის მოწმეები არ დაიჯერება. უკეთუ იმოწმოს და ბეჭედიც დასვას, არ ირწმუნება, ამისათვის, რომ ქვეყანამ მისი მრუშობა იცის და მემრუშე მოწმედ არ დაიჯერება.

უკეთუ ცოდვა იგი რომ ქნა, ანდერძის წიგნიც მაშინ ბოლოს დაიწერა, და ქუეყანამ მისი ცოდვა არ იცის, მაშინ დაიჯერება“¹

გარდა ამის, მოწმედ არ შეიძლება ყოფილიყო ღირსება შელახული, მემრუშე, ასევე არც ერთ ჩანაწერში არ ჩანს, რომ ქალი ყოფილიყოს მოწმე.

116-ე მუხლით: „უკეთუ ვინც რომ დასწერა, მერმე აღარ მოეწონოს იმასვე ის ანდერძი და მერმე სხვა დასწეროს თავისი საქმითა და ჭკუითა და გამოსცვალოს, ხუთ-ექვს მოწამესთანა დასწეროს და მოწამემაც ნიშანი დაასმევიროს ამ წიგნზედა სამკუიდროი და საბოლოო იქნეს ის ახალი ანდერძის წიგნი და აღარც მოიშლება“²

მაგრამ კანონში ჩაწერილია მუხლი თუ რა შემთხვევაში შეიძლება კიდევ ანდერძის მოშლა, აქედან

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1953 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 159.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1953 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 160.

ერთ-ერთია როდესაც მოანდერძეს ჩადენილი აქვს დანაშაული და ბრძანება გამოვა მისი სიკვდილის დასჯისა, სისრულეში მოყვანის შემდეგ ანდერძი მოიშლება. ე.ი. მოანდარძე თუ იგი დამნაშავეა, მძიმე დანაშაული აქვს ჩადენილი მისი ანდერძი მისაღები არ არის და თუ კი იგი დაწერილია უნდა მოიშალოს.

რა შემთხვევაშია შესაძლებელი ქალებმა უმოწმონ მოანდერძეს.

118-ე მუხლის მიხედვით: „უკეთუ მოხდეს და ორსული დედაკაცი აბანოში შევიდეს და იქ ბანებაში მოკვდეს და იქ ანდერძი ქნას ცხრასა-ათსა დედაკაცთანა, რომელნიცა მასთან ებანებიან, იმ დედაკაცებმა უნდა უმოწმონ, დაიჯერება ანდერძი“¹

პირველად უნდა დაიწეროს წელიწადი და დრო მერმე თავისი შვილების სახელი დასწეროს თავისი ხელით და თვითონ შვილს რა მისცა სახელდობით დასწეროს ყველა ერთ ქაღალდზე, რომ ძმებში ჩხუბი არ ჩამოვარდეს.

„უკეთუ ცოლსა მისცეს რამე ან ნასყიდ მსახურს აზატი უყოს ვისმე, ის ცალკე ქაღალდზე დასწეროს მოწმეებთანა, მერმე რაც დაიწერება, დაიბეჭდოს, ესრეთ ყოველივე მტკიცე და უცვალებელი იქნების. მისმა შვილებმა რომ დაიჯერონ რადგან თავისი ხელით დასწერა და თავისის ენით თქვა, მოწამენნი დამხდურნი არიან, ის წერილი აღარ მოიშლების“²

საიდუმლო ანდერძისათვის ორი რამ არის გამოყოფილი, პირველი ის, რომ ანდერძი იწერება ცალკე

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1953 წ. ბერძნული სამართალი, გვ. 161

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ბერძნული სამართალი, გვ. 162

შეიღებისათვის, მოწმეების თანდასწრებით, სადაც გამოყოფილია, რომ იგი მარტო ვაუებისთვისაა, სჯობს, რომ ძმებში ჩხუბი აღარ ჩამოვარდესო.

რაც შეეხება მეორე ნაწილს აქ სხვა ქალაქებზე იწერება ანდერძი, სადაც იგი გარკვეულ წილს უანდერძებს ცოლს. აქაც მოწმეთა ჩვენებით. ასევე ანდერძით შეიძლება არამარტო ქონების გადაცემა ვისმეზე, არამედ შეიძლება თავისი მსახური გააზატოს და ეს ანდერძში იქნეს მითითებული.

კანონი ასევე ითვალისწინებს ანდერძის მოშლასაც, რაც დღესდღეობითაც თანამედროვე სამოქალაქო სამართალშიც ასეა.

როგორც რომის სამართალში, ასევე სხვა ქვეყნების სამართალშიც განსაკუთრებული ადგილი აქვს დათმობილი მზითევის ინსტიტუტს. ბერძნულ სამართლის 215-ე მუხლში ეკითხულობთ: „რომელმან კაცმან ქორწილი ქნას და ცოლი შინ მიიყვანოს, მერმე მამა და დედა ქალს, რომ მოსაკითხავს გაუზავნიან იმის გარეთ ზითევი ქვიან, იმის დასახარჯავად ქმარს ხელი არა აქვს. უკეთუ დახარჯოს, ერთი დრო მოვა, რომე მისთა მშობელთა ის საქონელი ითხოონ იმ ქალის ქმრისაგან და მისთა ნათესავთაგან. თუ შეილი არ დარჩა როგორც ზითევს ითხოვენ, ისე ამას გამოართმევენ“¹

აქ ლაპარაკია არა ქალის იმ ძირითად მზითევაზე, რომელსაც დედ-მამა გაატანს ქალიშვილს ქმრის ოჯახში, არამედ ეს ითვლება, როგორც მოსაკითხი, მის გარეთ მზითევი ჰქვია. მეუღლეს არა აქვს ხელი მის დასახარჯავად. თუ მოხდეს ისე, რომ ქალის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963 წ. ბერძნული სამართალი, გვ. 179.

მშობლებმა მოითხოვეს ის საქონელი, რაც მათ მისცეს თავიანთ ქალს, თუ ქალს ამ ოჯახში შეიღი არ დარჩება ისინი წაიღებენ უკან. აქ ლაპარაკია რაღაც საქონელზე, არ ჩანს ქალს უძრავი ქონება მსითვეში ეძლეოდა თუ არა.

ამავე კანონში გკითხულობთ, რომ ქალს, ის ქონება, რომელიც მოსაკითხის სახით მისცეს თავისმა მშობლებმა, უფლება აქვს, რომ ივაჭროს და სარგებელი შეიძინოს, ხოლო რაც შეეხება სხვა მსითვეს, რომელიც წიგნით (ანუ ხელწერილით) აქვს მიღებული სანამდის მისი ქმარი ცოცხალია, იმას ქალი ვერ დახარჯავს.

კანონი ასევე ეურადღების გარეშე არ ტოვებს უმსითვო ქალს.

286-ე მუხლის თანახმად „თუ ვინმე მოიყუანს სჯულიერ ცოლს და მსითვეი არ მოჰყვეს და ქმარი მოკუდეს, დედაკაცს მას, უკეთუ, სამი შეიღი დარჩეს იმ დედაკაცთანა თავისი ქმრის ყოვლისფერი საქონლისაგან მეოთხედი იმ დედაკაცს მიეცეს, თუ ამ კაცს ვალი დარჩეს პირველად ის ვალი გადაწყვიტონ და მერმე, რაც დარჩების მეოთხედი მისცენ.

ხოლო უკეთუ უფრო ბევრი შეიღები დარჩეს, ერთი წილი იმ დედაკაცს მისცენ და სხვა მის შეიღებს დარჩეს. დედაკაცს მას, რომ წილი მიეცა, იმას ნუ ხარჯავს, შეინახოს, ხოლო უკეთუ ამ დედაკაცს შეიღი არ დარჩეს იმ კაცთანა, რაც რომ წილი ერგება დედაკაცსა მისი უფლება აქვს, რომე რაც უნდოდეს,

უყოს. უკეთუ უწინვე ქმარმა თავისი ცოლის საქონელი მისცეს რამე ისიც თავისი ქმრის საქონელში უნდა გარიოს და ისე გაიყონ, წილი ისე აიღოს“¹

აქ ლაპარაკია არა მზითევზე, არამედ იმ ქალზე, რომელსაც მზითევი არ მიუტანია ქმრის ოჯახში. კანონმდებელი აქ იყენებს არა ანდერძიმიერ არამედ კანონისმიერ მემკვიდრეობას.

აქ დედაკაცი მიუხედავად იმისა, რომ მას ქმრის ოჯახში არ მიუტანია მზითევი, მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ იგი შვილებთან ერთად იღებს გარკვეულ ქონებას, გარდაცვლილი მეუღლისაგან, თუმცა კანონმდებელი განმარტავს, რომ მან ეს ქონება უნდა მოახმაროს შვილებს.

ასევე ამავე მუხლში მითითებულია, რომ ქმარს უფლება ჰქონია თავის სიცოცხლეში, მიუხედავად იმისა, რომ უმზითვო ქალი ჰყოლია, შეუძლია, რომ მისთვის გარკვეული საქონელი მიეცა, ხოლო ქმრის გარდაცვალების შემთხვევაში ცოლს შეეძლო ეს საქონელი ერთმანეთში აერია, შეერთებინა და შემდეგ გაეყო. ბერძული ანუ რომაული სამართალი ასევე დიდ ყურადღებას აქცევს სამკვიდრებლის დამკვიდრებას, იგი არ ასხვავებს ამ შემთხვევაში ქალი იქნება მემკვიდრე თუ ვაჟი.

277-ე მუხლი განმარტავს: „უკეთუ ყუანდეს ვისმე კაცს შვილი ვაჟი ან ქალი ისინი იქნებიან მემკვიდრენი და დამკვიდრებელნი თავისი მამისა და დედის საქონლისანი.

უკეთუ მამა ამათი მოკუდეს და დარჩეს მამა და ძმა, ესენი ვერ დაიჭერენ იმის საქონელსა, არამედ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ბერძული სამართალი, გვ. 196.

მისნი შვილნი, ვინ იცის, რომ ანდერძი შვილზედ ქნას ამათმა მამამ, მაშინაც შვილები დაიმკვიდრებენ მათ სამკვიდრებელსა“¹

კანონმდებელი აქ არ არჩევს ვინ უნდა იყოს მემკვიდრე ქალი თუ ვაჟი. ისინი თავისი მამის და დედის მემკვიდრენი იქნებიან, მაგრამ არ ჩანს ქალი გათხოვილია თუ არა, მას მზითვი წადებული აქვს თუ არა. იგულისხმება, რომ ქალიც და ვაჟიც მშობლების მემკვიდრენი არიან, აქ არ არის ლაპარაკი უძრავ ქონებაზე.

ასევე გამონაკლისიც არსებობს, თუ მამა მოკვდა, ხოლო მისი მამა და ძმა ცოცხალია, ისინი მაინც ვერ მიიღებენ თავისი ძმისა და შვილის მემკვიდრეობას, აქ მხოლოდ შვილები იმკვიდრებენ სამკვიდრებელს.

კანონმდებელი განსხვავებულ ვერსიასაც სთავაზობს მამკვიდრებლებს.

279-ე მუხლი: „როდესაც გაზითაეს მამა თავის ქალსა. თუ მაშინვე მამა-შვილნი ასე შერიგდნენ, რომ მამამ უთხრას ქალსა, რომ რაც მართებულია შენთვის ზითეს მოგცემ და სხვა ჩემს საქონელთან ხელი არ გაქვსო. ასე რომ შერიგდნენ, მაგრამ სჯული ამ შერიგებას არ ირწმუნებს და არც ის ქალი ამ საქმეზე არ დადგება.

როდესაც რომ მამამისი მოკვდება, უანდერძოდ ის ქალი თავის მზითევს მოიტანს და თავის მამის საქონელთან დასდებს, და სხვათ თავის ძმებთა და დებსაც მოატანინებს თავთავის ზითევესა, იმ ზითევესა და თავის მამის საქონელსა ყუელანი ძმები და დები ყველას თანასწორად გაიყოფენ.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1953 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 192.

უკეთუ მამამან მათ სიკედილის დროს ანდერძი ქნა და ესრეთ ეწერა, რომ ქალები თავის ზითევს დასჯერდნენ, სხვას ჩემს საქონელთან ხელი არ აქეთო, იმას უნდა დასჯერდნენ, და თუ 'ზითევი არა აქეს და არ მისცემია, საქონელი უნდა გაუყონ'.¹ აღნიშნული მუხლი შეიძლება ორ ნაწილად გაიყოს. ერთ შემთხვევაში როდესაც მამა გაამზითევს თავის ქალიშვილს და ეუბნება, რომ ის რასაც წაიღებ ამის მეტი არაფერი არ გეკუთვნისო და შვილი დაეთანხმება.

მეორე ნაწილის მიხედვით ქალი არ თანხმდება ამაზე (მიუხედავად იმისა, მას მზითევი მაინც მიაქვს მამის სახლიდან) და მამის გარდაცვალების შემდეგ თავის მზითევს აბრუნებს მამის ოჯახში, თავის დაძმასაც მოატანინებს ქონებას შეაერთებენ, შემდეგ გაინაწილებენ თანაბრად. აქ იგულისხმება, რომ გათხოვილ ქალებს, ვაჟებს ერთნაირად შეიძლება გაუნაწილდეთ მამის ქონება, მამის გარდაცვალების შემდეგ. მუხლში ისიც არ არის მითითებული ვის რა წილი ჰქონდა, მიუხედავად ამისა, თანაბრად გაინაწილებენ.

თუმცა ამავე მუხლში დატანილი ეს ყველაფერი მოიშლება, თუ მამას ანდერძი ჰქონდა დაწერილი, სადაც მითითებულია, რომ ქალები თავიანთ მზითევს დასჯერებულიყვნენ და სხვა ქონებასთან მათ ხელი არ ჰქონდათ.

მაგრამ გასათვალისწინებელია ერთი შემთხვევაც. ქალებს არ აქვთ მზითევი, ასეთ შემთხვევაში მამის დანატოვარი ქონება თანაბრად უნდა გაიყოს თუ არა.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, 1953 წ. ბერძული სამართალი, გვ. 192.

აქ არ აქვს მნიშვნელობა შვილები ქალები არიან თუ ვაჟები. ერთი კი ფაქტია კანონმდებელი უძრავ ქონებაზე, ადგილ-მამულებზე არ ლაპარაკობს.

282-ე მუხლში ცოლ-ქმარის ქონების გაყოფაზეა ლაპარაკი „უანდერძოდ თუ მოკუდეს ვინმე ქმარი ან ცოლი და შვილი არ დარჩეს, არც მამა და დედა, არც ძმა და და, და სხვა ნათესავი არც კაცსა და არც ქალსა, არამედ მარტო ცოლ-ქმარნი იყვნენ. თუ ქმარი მოკვდება მის საქონელს მისი ცოლი დაიმკვიდრებს, ქორწილის უკან რომ ორი თვის მეტი არ დასცალდეთ ერთად მაშინც ასრე უნდა ქნან“¹

ამ მუხლში ქონების დამკვიდრებასთან ერთად ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალების შემთხვევაში ლაპარაკია ხანდაზმულობაზე, თუ რამდენ ხანს ცხოვრობდა ცოლ-ქმარი ერთად. აქ მითითებულია ვადა 2 თვე. ე.ი. 2 თვეზე მეტი თუ ერთად ცხოვრების პერიოდია, მაშინ ერთ-ერთის გარდაცვალების შემთხვევაში მათი ქონება გადავა ცოცხლად დარჩენილზე.

კანონმდებელს არ გამორჩენია აგრეთვე იზრუნოს უკანონო შვილებზეც. ბუნებითი შვილნი - ესენი არიან სჯულიერი ქორწინებიდან, ხასისგან ნაშობი კი ითვლება უკანონო შვილად.

284-ე მუხლში: „უკეთუ ვინმე სჯულიერითა ქორწინებითა ქალთან ყუანდეს შვილი, იმას ეწოდების ბუნებითი შვილი, რამეთუ სჯულიერთა ქორწინებისაგან ყავს იგი. სხვაც ყუანდეს შვილი ხასისგან, ხასისგან რომ შვილი ყუანდეს, იმას უნდა მისცეს თავისის ყოვლის სამკვიდრებლისგან მეტორმეტედი წილი.

¹ ი. დოლიძე ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი ბერძული, გვ. 194.

ხოლო უკეთუ ხასა ყუანდეს და მისთანა შვილი არა ჰყუანდეს იმ დედაკაცს უნდა მისცეს თავისის ყოვლისა სამკვიდრებელთ მეთორმეტედი წილი.

უკეთუ სჯულიერი ცოლისაგან შვილი არ ჰყუანდეს და აღარცა მამა და დედა. და ძმა ყუანდეს იმ კაცსა არცა სხვა ნათესავი ამას ბრძანებს სჯული: თუ მართალი შვილი არ ყუანდეს, რაც რომ ჰქონდეს ყოველი სამკვიდრებელი თავისი, ხასასთან რომ შვილი ჰყავს იმას უნდა დაუმკვიდროს მამამან მისმან, სხვა შვილი, რომ არღარა ჰყავს მაშინ ბუნებითი შვილი იმას დაერქმევა.

უკეთუ მამა მოკუდეს და მას მამა და დედა დარჩეს მისის ყოვლის სამკუიდრებელისაგან ნახევარი მის მამასა და დედას მიეცემა, ნახევარი ხასასთან რომ შვილი ჰყავს იმასა.

ხოლო უკეთუ კაცსა მას მართალი შვილი დარჩეს და თვითონ მოკუდეს უანდერძოდ, ხასასთან რომ შვილი ჰყავს იმას სხვა არა მიეცემა რა, არამედ თხუთმეტ წლამდის თავის მამის საქონლით უნდა იზრდებოდეს და თხუთმეტ წელიწადს უკან უკეთუ ეს კაცი მდიდარი იყოს, მისი სამკვიდრებლისაგან წილი იმასაც მიეცეს, ვითარცა ზემოთ ვთქვი.

ხოლო უკეთუ ღარიბი იყოს და ღარიბს კაცს ყუანდეს ესევეთარი შვილი, არცა მისგან გაიშვება ცარიელი, არამედ მისის ყოვლის ფერის სამკვიდრებლისაგან მეექვსედი მიეცეს მას¹

აღნიშნულ მუხლში კანონმდებელი მიუთითებს როგორც სჯულიერ, ასევე უკანონო შვილზე. აქ კა-

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი ბერძულში, 1953 წ. თბილისი, გვ. 194-195.

ნონისმიერ მემკვიდრეობაზეა ლაპარაკი, როცა ანდერძი არ არის საწერილი, მაშინ ხასასთან რომ შვილი ჰყავს, მას მიეცემა მეთორმეტედი წილი მამის ქონებიდან.

მაგრამ თუ კანონიერი შვილი არ ჰყავს, მაშინ ის შვილი, რომელიც ხასასთან ჰყავს დაიკავენს კანონიერი შვილის აღგილს და მიიღებს მამის ქონებიდან იმდენს, რამდენიც უნდა მიეღო კანონიერ შვილს.

თუ გარდაიცვალა მამკვიდრებული, და მას დარჩა დედ-მამა და უკანონო შვილი მისი ქონება დარჩება, როგორც მის დედ-მამას, ასევე უკანონო შვილსაც.

აქ ცოლი მიიღებდა თუ არა მემკვიდრეობას არ ჩანს.

კანონმდებელი ასევე არ ივიწყებს ღარიბ კაცს და იგი თუ იგივე მდგომარეობაში აღმოჩნდეს, რომ უკანონო შვილი ეყოლება, მისი გარდაცვალების შემდეგ, თუ ანდერძი არ ექნება შედგენილი უკანონო შვილი მიიღებს კანონისმიერი მემკვიდრეებიდან მეექვსედ წილს.

ამდენად, რომის სამართალში განსაკუთრებული აღგილი აქვს დათმობილი სამემკვიდრეო საკითხებს. ეს სამართლის მოლიანი ინსტიტუტია. კანონის მიერ და ანდერძის მიერ მემკვიდრეობაზე, უნივერსალურ და სინგულარ მემკვიდრეობაზე, სავალდებულო წილზე, მზითვის ინსტიტუტზე ყველგან აქ ქალი ითვლება, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი.

ხაშურაბის კანონები:

ფეიქრობ მკითხველისათვის საინტერესო იქნება როგორ განისაზღვრებოდა ხაშურაბის კანონების მიხედვით ქალი, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი.

ხაშურაბის კანონები ძვ. წ. XVIII საუკუნის ბაბილონური მწერლობის ძეგლია, რომელიც 1901 წელს აღმოაჩინა საფრანგეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ირანის ტერიტორიაზე, იქ სადაც ერთ დროს იდგა ძველი სახელმწიფოს ელამის სატახტო ქალაქი სუზა. ეს არის შავი ბაზალტის სვეტი, რომელიც შესრულებულია ღურსმული მონუმენტური დამწერლობის ნიშნებით. ხაშურაბის კანონები 1500 წლის მანძილზე მოქმედებდა.

ბაზალტის ქვაზე ასეთი წარწერაა: „მე ვარ ხაშურაბი, მეფე სამართლისა, როგორც შამაშმა ჭეშმარიტება შთააგონა, გამორჩეულია სიტყვანი ჩემნი, ტოლი არ ეძებნება საქმეთა ჩემთა, ოღონდ ფუჭია უგუნურთათვის, გაბრძნობილთათვის კი სანაქებო“.¹

ხაშურაბის კანონები ნიმუშია მსოფლიო კანონმდებლობაში, ის იძლევა მკაფიო სურათს არა მხოლოდ სამართლებრივი ვითარებისა ბაბილონის იმპერიაში, არამედ მისი საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურასა და კულტურულ დონის ამაღლებაში.

საინტერესო ცნობები მოიპოვება ამ კანონების მიხედვით, თუ როგორ მდგომარეობაში იმყოფებოდა ქალი, კერძოდ იყო თუ არა იგი სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი.

¹ ხაშურაბის კანონი, გამოცე. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 50.

137-ე მუხლის მიხედვით: „უკეთეს კაცმა განიზრახა გაუშვას შუგითი, რომელმაც მას შვილები უშვა, ანდა ნადითი, რომელმაც მას შვილები შეაძენინა, ამ ქალს მზითევი უნდა დაუბრუნონ და შვილებს გასაზრდელად მიწის, ბაღის ან სხვა ქონების ნახევარი უნდა მისცენ, შვილების გაზრდის შემდეგ იმ ქონებიდან, რაც შვილებისათვის მიეცა, ერთი მემკვიდრის წილი უნდა გამოუყონ, ქალი მის გულის ქმარმა წაიყვანოს“¹

წარმოდგენილი მუხლის თანახმად კანონმდებელი ორ საკითხზე მსჯელობს. პირველი ის, რომ თუ ცოლ-ქმარს შორის მოხდება გაყრა და მათ პყავთ საერთო შვილები ამ ქალს ქმარმა უნდა დაუბრუნოს თავისი მზითევი, ხოლო მეორე საკითხია ის, რომ მეუღლემ თავისი ქონების ნახევარი უნდა მისცეს ცოლს, რათა გაზარდოს შვილები. ხოლო როდესაც შვილები გაიზრდებიან ერთი სამემკვიდრეო წილი ეკუთვნის ცოლს. ამ მუხლით მტკიცდება, რომ ძვ. წ. XVIII საუკუნეში ბაბილონის ქვეყანაში არსებობდა მზითევის ინსტიტუტი და ქალი არ რჩებოდა სამემკვიდრეო წილის გარეშე.

თუ ამ მუხლს შევადარებთ რომაულ სამართლის მსგავს მუხლთან და გავევლებთ პარალელს, აქ ქალი უფრო პატივდადებულია. ცოლს ეძლევა ქმრის ქონებიდან გარკვეული წილი, მზითევეზე არ არის ლაპარაკი, ხოლო რომაული სამართლის მიხედვით ცოლი კანონისმიერი მემკვიდრეობის თანახმად სამემკვიდრეო წრეში 6-ე ადგილზეა.

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 28.

ამავე კანონის 150-ე მუხლი გვამცნობს: „უკეთუ კაცმა თავის ცოლს მიწა, ბაღი ან სხვა რამ საქონელი აჩუქა და ბეჭდიანი საბუთიც მისცა ქმრის შემდეგ შვილები მას ვერ შეეცილებიან. დედა თავის მემკვიდრეებიდან საყვარელ შვილს მისცემს“¹

ეს მუხლი ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმას, რომ ჩუქება შეიძლებოდა ქალისათვის, ქმარს შეეძლო გადაეცა (ერუქებინა) მისთვის როგორც მოძრავი, ასევე უძრავი ქონება. ამ ქონებაზე შვილებს ხელი არ მიუწვდებოდა. მხოლოდ დედას ჰქონდა უფლება მისთვის საყვარელი შვილისათვის გადაეცა თავისი მემკვიდრეობა.

აქედან არ ჩანს როგორ ქალზეა ლაპარაკი, თავისუფალ ქალზე, მხევალზე, მონაზე, ლიტზე თუ დიდებულზე.

კარგად არის გამოკვეთილი სამოქალაქო სამართლის ორი ინსტიტუტი ჩუქებისა და მემკვიდრეობის.

დედას შეეძლო თავის სიცოცხლეში გაერუქებინა თავისი ქონება, ან ანდერძი დაეწერა.

162-ე მუხლის თანახმად: „უკეთუ კაცმა ცოლი მოიყვანა, ცოლმა შვილები უშვა და ქალი მოკვდა, მის მზითევს ქალის მამა უკან ვერ მოითხოვს, მზითევი შვილებს ეკუთვნის“²

ამ მუხლის თანახმად მარტივად არის გადაწყვეტილი კანონისმიერი მემკვიდრეობის საკითხი. ე.ი. ცოლ-ქმრის ქონებიდან აქ მზითევზეა ლაპარაკი, ცოლის გარდაცვალების შემდეგ კანონმდებელი მთლიანად აკუთვნებს აღნიშნულ მზითევს შვილებს. აქ ქა-

¹ ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 30.

² ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 31.

ლის მამა მზითვს ვერ მოითხოვს და იგი ვერც მიიღებს მას. თუმცა აქ არ არის მითითებული როგორი ქონებაა, რა შედის ამ მზითვში, მოძრავი თუ უძრავი ქონება. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ორივე, რადგან წინა მუხლების მიხედვით ქალს შეიძლება გადაცემოდა როგორც მოძრავი, ისე უძრავი ქონება ჩუქებით.

163-ე მუხლში ვკითხულობთ, „უკეთუ კაცმა (კოლი მოიყვანა, ქალმა შეიღები გაუჩინა და ეს ქალი მოკვდა, თუკი ურვადს, რომელიც კაცმა სიმამრის სახლში მიიტანა, სიმამრი დაუბრუნებს, ქალის მზითვს ქმარი ვეღარ მოითხოვს, მისი მზითვეი მამის სახლს ეკუთვნის“¹

ხოლო 164-ე მუხლში: „უკეთუ სიმამრმა ურვადი არ დააბრუნა, ქმარმა მისი მზითვეიდან ურვადის ღირებულება უნდა გამოქვითოს და მისი მზითვეი მამამისის სახლში დააბრუნოს“²

ეს მუხლი სხვა ინტერპრეტაციას აძლევს კანონისმიერი მემკვიდრეობის გადაცემის საკითხს. აქ თუ მეუღლე, რომელმაც გააჩინა შეიღები და გარდაიცვალა მეუღლის ოჯახში, თუ სიმამრი სიძეს დაუბრუნებს ურვადს, მაშინ იგი გადასცემს სიმამრს მეუღლის მზითვს. აქ ჩანს, რომ მზითვეი აღარ ეკუთვნის ქმრის ოჯახს, აღნიშნული მუხლი ეწინააღმდეგება 162-ე მუხლს. 164-ე მუხლის თანახმად, მიუხედავად იმისა, რომ იქ დედას აღსაზრდელად დარჩა შეიღები, მათთვის უკვე მარტო ურვადი ითვლება დედის სახელზე არსებულ ქონებად: ქმარი მზითვეიდან გამოქვითავს ურვადის ღირებულებას და დანარჩენ მზითვს გადაუგზავნის სიმამრს.

¹ ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 32.

² ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 32.

აქვე იკვეთება ურეადის მნიშვნელობაც, იგი თითქმის მზითევის საპირწონეა და მეტობა გადაწყვეტს თუ სად წავა მზითევი, დარჩება შეილებთან თუ მიიღებს სიამარი.

167-ე მუხლი: „უკეთუ კაცმა ცოლი მოიყვანა და ცოლმა შეილები უშვა, ეს ქალი მოკედა, მის შემდეგ კაცმა მეორე ცოლი მოიყვანა და მანაც შეილები შვა, მამის სიკედილის შემდეგ შეილები დედების მიხედვით არ უნდა განიყვნენ. თითოეულმა თავისი დედის მზითევი უნდა აიღოს, ხოლო მამის სახლის ქონება თანაბრად გაიყონ“¹

აქ ისევ მზითევზეა ლაპარაკი. დედის გარდაცვალების შემდეგ, როგორ განაწილდეს დედისეული მზითევი. აქ თითოეულმა შეილმა თავისი დედის მზითევი უნდა მიიღოს, ხოლო მამის გარდაცვალების შემდეგ ისინი მამის ქონებას თანაბრად გაინაწილებენ.

ზემოთ ჩამოთვლილი მუხლები ისევ კანონისმიერი მემკვიდრეობის საკითხებს განიხილავს, თუ როგორ უნდა გადაწყდეს მამკვიდრებლის გარდაცვალების შემდეგ ქონების მიღების საკითხი.

რაც შეეხება 170-ე მუხლს აქ სხვა მდგომარეობაა: „უკეთუ კაცს პირველმა ცოლმა შეილები უშვა, მონა ქალმაც შეილები უშვა და მამამ თავის სიცოცხლეში უთხრა მონა ქალის შეილებს „ჩემი შეილები ხართ“ და ცოლის შეილებთან გაათანასწორა, მამის სიკედილის შემდეგ მამისეული სახლის ქონება, ცოლსა და მონა ქალის შეილებმა თანასწორად უნდა გაიყონ,

¹ ხაშურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 33.

პირველი ცოლისაგან ნაშობ მემკვიდრე ვაჟს გაყოფისას შეუძლია თავისი წილი აირჩიოს და წაიღოს“¹

აქაც მარტივად წყვეტს კანონმდებელი საკითხს, საკმარისია მხოლოდ მამის თქმა მონა ქალთან შეძენილ შვილებზე რომ ჩემი ხართ, ისინი მოიპოვებენ კანონიერი გზით შეძენილ შვილებთან, მემკვიდრეობას თანაბარ წილად. აქ არავენ არ ამტკიცებს, რომ ეს სიტყვები ნამდვილად უთხრა თუ არა მამამ ამ შვილებს, არც ანდერძი არ არის დაწერილი, მაგრამ ასეთი წესით გაჩენილი შვილები ხდებიან კანონიერი შვილების თანამესაკუთრებად მამის ქონებაში.

თუ შევადარებთ ზემოთ მოყვანილ მუხლებს რომაული სამართლის მსგავს მუხლებთან და გაავლებთ პარალელებს, რომაულ სამართალს მსგავს შემთხვევაში უფრო რადიკალური ღონისძიება აქვს გატარებული. აქ კანონიურ ანუ ბუნებით შვილს არ უთანაბრებენ ხასასთან გაჩენილ შვილს. და თუ კი მიეცემა მემკვიდრეობა მამის ქონებიდან მხოლოდ მეტორმეტედი წილი.

171-ე მუხლში კი ვკითხულობთ: „თუ მამამ თავის სიცოცხლეშივე არ უთხრა მონა ქალისაგან ნაშობ შვილებს „ჩემი შვილები ხართ“ მაშინ მამის სიკვდილის შემდეგ მამის სახლის ქონებას მონა ქალისაგან ნაშობი შვილები ცოლის შვილებთან ერთად ვერ გაიყოფენ, ხოლო მონა ქალი და მისი შვილები უნდა გაააზატონ. ცოლის შვილები მონა ქალის შვილების მიმართ მონობის სარჩელს ვერ აღძრავენ.

პირველმა ცოლმა უნდა მიიღოს თავისი მზითვეი და საჩუქარი, რომელიც ქმარმა მისცა და საბუთებში ჩაუწერა, ქმრის საცხოვრებელში იცხოვროს ვიდრე

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 33.

ცოცხალია, ამით ისაზრდოოს, ევრცხლზე მას ვერ გაყიდის რადგან მისი მემკვიდრეობა მის შვილებს ეკუთვნის“¹

170-ე მუხლიდან თვალნათლივ ჩანს, რომ კაცს, რომელსაც გარდა კანონიერი ცოლისა ჰყავს მონა ქალი, რომელმაც შვილები გაუჩინა და მამამაც ისინი აღიარა შვილებად სიცოცხლეშივე, მაშინ მისი ქონება კანონისმიერი მემკვიდრეობის წესით მისი გარდაცვალების შემდეგ თავის შვილებსა და მონა ქალის შვილებს თანაბრად უნდა გაუყოს, ამასთანავე პირველი ცოლისაგან ნაშობ მემკვიდრე ვაჟს უპირატესობა აქვს წილის არჩევის უფლებით სარგებლობს, მაგრამ რა შედეგი დგება 171-ე მუხლის მიხედვით? აქ იგივე მდგომარეობაა, მხოლოდ მამა თუ არ ეუბნება მონისაგან ნაშობ შვილებს ჩემი შვილები ხართო, რის შემდგომ მამის ქონება მისი გარდაცვალების შემდეგ მხოლოდ მის კანონიერ შვილებს დარჩებათ, მხოლოდ ერთი უპირატესობით სარგებლობენ მონა ქალის შვილები, ისინი გააზატდებიან (მონობის მდგომარეობიდან ამოვლენ), ხოლო პირველი ცოლის შვილებს მონა ქალის შვილების მიმართ აღძრან სარჩელი გააზატების უარყოფაზე არ შეიძლება.

ამავე მუხლში პირველი ცოლის ბედიცაა გადაწყვეტილი. მას მხოლოდ მზითევის მიღების უფლება აქვს და ქმრისაგან მირთმეული საჩუქრებისა. მას ეკრძალება, რომ აღნიშნული ქონება გაყიდოს, რადგან მისი სამემკვიდრეო ქონება მისი გარდაცვალების შემდეგ მის შვილებს უნდა დარჩეთ.

ამ მუხლებში ნათქვამია როგორც კანონისმიერი მემკვიდრეობაზე, ასევე მზითევის ინსტიტუტზე, ის,

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 34.

რომ ქალს რომელსაც მზითვეი დარჩება, მას არა აქვს უფლება, რომ იგი გაყიდოს, არამედ უნდა მიიღოს იგი მემკვიდრეობით თავისმა შვილებმა, რაც შეეხება საჩუქარს, რომელიც ქალს მირთმეული პქონდა მეუღლისაგან და აგრეთვე შეიძლება სხვასაც მიერთშია ისიც მემკვიდრეობის დროს გაიგივებულია მზითვეთან და მისი გაყიდვა არ შეიძლება. ის შვილებს ეკუთვნის დედის გარდაცვალების შემდეგ.

ასედაც შეიძლება გადაწყვეტილიყო სამემკვიდრეო წილის საკითხი, თუ ქმარს ცოლისთვის საჩუქარი არ მიუცია, მაშინ მან ქმრის ქონებიდან ერთი წილი უნდა მიიღოს, მაგრამ თუ ამ ქალს აიძულებენ შვილები სახლიდან წასვლას, ასეთი საკითხის გადაწყვეტა მოსამართლის მიერ უნდა მოხდეს და შვილებს ასეთი საქციელისათვის სასჯელი დაედებოდა.

მაგრამ ქალი თუ თვითონ მოისურვებდა სახლიდან წასვლას, მაშინ საჩუქარი შვილებისათვის უნდა დაეტოვებინა, ხოლო მზითვეი შეეძლო ქალს წაეღო ან დაეტოვებინა ეს მისი უფლება იყო.

173-ე მუხლში: „უკეთუ ქალმა სადაც შევიდა, თავის მეორე ქმარს შვილები უშვა, მერე ეს ქალი მოკვდა მის მზითვეს პირველი და მეორე ქმრის შვილები იყოფენ“¹

ამ მუხლის მიხედვით ქალი შესაძლებელია, რომ გათხოვილიყო მეორედ, ის არ იყო შეზღუდული. ქალის მზითვეს მისი გარდაცვალების შემდეგ შვილები გაიყოფენ თანაბრად, როგორც პირველი, ასევე მეორე ქმრის, მაგრამ თუ მეორე ქმართან ამ ქალს შვილები

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 35.

არ ეყოლებოდა, მაშინ პირველ ქმართან მყოფი 'შვილები წაიღებენ მზითვს. ეს არ დარჩება მეორე ქმრის ოჯახში.

178-ე მუხლი: „უკეთუ ქალ ქურუმს, ნადითს ან სიქრს მამამ მზითვეი მისცა, საბუთი დაუწერა, მაგრამ საბუთში არ ჩაუწერია, რომ მას თავის ნებაზე შეუძლია თავისი მემკვიდრეობის გაცემა, ყოველი სურვილის აღსრულების წესი არ მისცა, მამის სიკვდილის შემდეგ მისი მიწა ან ბაღი მისმა ძმებმა უნდა წაიღონ, ხოლო მას მისი წილის კვალობაზე სარჩო, ზეთი და სამოსელი უნდა აიღონ და მისი გული შეაჯერონ.“¹

ამ მუხლში როდესაც ლაპარაკია ქალ-ქურუმზე, ნადითზე ან სიქრზე მათი მზითვეის მიცემის დროს მამამ არ ჩაუწერა საბუთში მემკვიდრეობის გაცემის წესი, თუ ეს არ იქნება ჩაწერილი, მამის სიკვდილის შემდეგ მიწა ან ბაღი ძმებმა უნდა გაიყონ, ხოლო უნდა არჩინონ თავიანთი დები ისე, რომ მათი გული შეაჯერონ. აქ განსხვავებით წინა მუხლებისაგან ქალი უძრავ ქონებას ვერ მიიღებს მემკვიდრეობით, თუ მამამ ანდერძი არ დატოვა, იგი ძმებმა უნდა არჩინონ ისე, რომ უკმაყოფილონი არ იყვნენ დები. მაგრამ გაურკვეველია ეს ქალები რომელთაც მამამ საბუთით მისცა მზითვეი გათხოვილები არიან თუ გასათხოვრები.

მაგრამ 178 ბ მუხლის მიხედვით კი თუ ძმებმა თავიანთი დების გული არ შეაჯერეს, არ მისცეს ჩასაცმელი, არ გამოკვებეს, მაშინ დებს შეუძლიათ მიწა ან ბაღი იმ მიწათმოქმედს ჩააბარონ ვისაც სასურველად მიიჩნევენ და მიწათმოქმედი მათ არჩენთ. ვიდრე ცოცხლებია დები ან და, რაც მამამ დატოვა,

¹ ხაშურაბის კანონი, გამოცე. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 36.

მიწათმოქმედი თვითონაც მოიხმარს და დებსაც ასარგებლებს, მაგრამ აღნიშნულ ქონებას ვერცხლზე ვერ გაყიდის. საბოლოოდ უძრავი ქონება ძმებს ეკეთენით.

179-ე მუხლი იგივე პროცესს სხვანაირ განმარტებას აძლევს „უკეთუ ქალ ქურუმს, ნადითს ან სიქრს მამამ ბეჭდიანი მზითვეის საბუთი დაუწერა და მასში ჩაწერა, რომ ქალს თავის ნებაზე შეუძლია მემკვიდრეობის გაცემა, ყოველი სურვილის აღსრულების ნება მისცა, მამის სიკვდილის შემდეგ შეუძლია თავისი მემკვიდრეობა თავის ნებაზე გასცეს, ძმები ვერ გამოედავებიან.¹

ეს მუხლიც წინააღმდეგობაშია 178-ე მუხლთან იქ იგულისხმება, რომ ქალიშვილები მზითვეს კი მიიღებენ ბეჭდიანი საბუთით, მაგრამ უძრავ ქონებაზე ხელი არ მიუწვდებათ. აქ ქალი უკვე თავისუფალია, ვისაც უნდა იმას გადასცემს თავის მემკვიდრეობას, იქ ძმები ვერ გამოედავებიან. მამის სიკვდილის შემდეგ ქალი მამის სახლიდან ერთი მემკვიდრის წილს წაიღებს, იგი ისარგებლებს ვიდრე ცოცხალია, მაგრამ მას არა აქვს უფლება იგი თავის მომავალ მემკვიდრეებს გადასცეს. იგი უბრუნდებათ ძმებს.

ზემოთ ჩამოთვლილი მუხლებიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ თუ მამა ბეჭდიანი საბუთით გასცემს მზითვეს, ასეთ შემთხვევაში მამის სიკვდილის შემდეგ ქალიშვილს თავისი მემკვიდრეობის უფლება აქვს თავის ნებაზე გასცეს, ძმები ვერ გამოედავებიან, ხოლო თუ მამა მზითვეს არ გასცემს თავისი ქალიშვილებისათვის, ქალი ისარგებლებს მამის ქონებით ვიდრე ცოცხალია, მაგრამ მას არა აქვს უფლება თავის მომავალ მემკვიდრეებს გადასცეს იგი. აქ ერთი

¹ ჰამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 36.

განსხვავებაა მამა თუ ბეჭდიანი საბუთით გადასცემს ქალს მზითვეს მაშინ სხვა შედეგი დგება, ხოლო თუ ჩვეულებრივად გადასცემს სხვა.

183-ე მუხლი გვამცნობს: „უკეთუ მამამ თავისი ქალიშვილი შუგითი გაამზითვა, ქმარს მიათხოვა და ბეჭდიანი საბუთიც დაუწერა მამის სიკვდილის შემდეგ, ეს ქალი მამის სახლის ქონებიდან წილს ვერ ირგუნებს“¹

ამდენად, ხამურაბის კანონებში კარგად არის გამოკვეთილი მზითვეის ინსტიტუტი რომელიც დიდ როლს თამაშობს სამემკვიდრეო სამართალში, როგორც ანდერძისმიერი, ისე კანონისმიერი მემკვიდრეობის გადაცემის დროს. ხამურაბის კანონში ბევრი მუხლი აქვს დათმობილი ქონების გაყოფას, ქალის წილს, უძრავი და მოძრავი ქონების ქალებისათვის გადაცემას. ჩუქებას, ძმების მოვალეობაზე, მათ დამოკიდებულებას გათხოვილ დებზე, რჩენის ვალდებულებას. ერთი კი ცხადია, მეფე ხამურაბი ქალს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, იგი ლაპარაკობს დიდებულ ქალებზე, ქალ ქურუმებზე, ნადითზე, შუგითზე, სიქრზე, მონა ქალზე, მხევალზე. ხამურაბის კანონები, რომელიც შედგენილია 3800 წლის წინათ, 500 წლით ადრე ვიდრე მოსეს სჯული დაიწერებოდა მოწოდებულია დაიცვას ქალის ინტერესი, იბრძვის საზოგადოებრივი ცხოვრების მოსაწესრიგებლად, მაგრამ მაინც იმ წყობილების ინტერესებს იცავს, რომელსაც მეფე აშენებდა. სადაც აღნიშნული კანონი არსებული წეს-წყობილების გამოხატულებაა.

¹ ხამურაბის კანონი, გამომც. მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ. გვ. 37.

კანონებიდან ჩანს, თუ როგორ იქმნებოდა ოჯახი, რა უფლებები ჰქონდათ ოჯახის წევრებს ერთმანეთის მიმართ.

ბაბილონის ლიტერატურის არც ერთი სხვა ჟანრის ძეგლი არ გვიჩვენებს ესოდენ სრულ წარმოდგენას საზოგადოების შემადგენლობაზე, როგორც ხამურაბის კანონები.

სალიკური სამართლი:

რამდენიმე სიტყვით შევჩერდები ადრეული ფეოდალური სახელმწიფოს ფრანკების სამართალზე, რომელიც „სალიკური სამართლის“ სახელწოდებითაა ცნობილი. სალიკურ სამართალში გაერთიანებულია როგორც მონათმფლობელური, ასევე ფეოდალიზმის საწყისები. კერძო საკუთრების და სახელმწიფოს წარმოშობამ ახალი ეტაპი შექმნა პატრიარქალურ და შედარებით პროგრესულ კერძო მესაკუთრულ იდეებს შორის, ბრძოლა საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა. საბოლოოდ იმარჯვებს კერძო საკუთრება საგვარეულო საოჯახო საკუთრებაზე. სამართალი ნებას რთავს კერძო მესაკუთრეს თავისუფლად გაასხვოსოს თავისი ქონება. წარმოიშვა საანდერძო განკარგულება, ანდერძის განვითარებული ინსტიტუტი. ქონებრივი უფლებებისა და ვალდებულებების გადასვლა წესრიგდებოდა გარდაცვლილი პირიდან მის უფლებამონაცვლეზე. მემკვიდრეობის უპირველესი საგანი ცხადია ქონება იყო, მაგრამ ქონების მიღებით არ ამოიწურებოდა მემკვიდრეობა. მემკვიდრე ვალდებული იყო დაეცვა მამკვიდრებლის ქონება, შეენარჩუნებინა ოჯახის ტრადიციული ურთიერთობები.

ფრანკთა სახელმწიფო, რომელიც მეფე ხლოდვიგის დროს (ჩვ. V-VI საუკ.) განმტკიცდა, ადგილი ჰქონდა მწარმოებლური ძალების აღმავლობას. განმტკიცდა სამემკვიდრეო სამართალი, გამოიკვეთა როგორც ანდერძის მიერ, ისე კანონისმიერი მემკვიდრეობა. ქალი გახდა სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი.

სალიკურ სამართალში, რომელიც შედგენილია მეფე ხლოდვიგის დროს და გაგრძელდა მეფე სილპერიკის მეფობით ქალს ჰქონდა გარკვეული უფლებები სამემკვიდრეო ქონების მიღებისათვის.

ხლოდვიგის II კაპიტულარის §2-ში ჩანს: „უკეთუ რომელიმე, ან მამა ან დედა გაათხოვებს შვილს და აჩუქებს საქორწინო ღამეს რასმე, დაე იგი ფლობდეს ამას, ვისიმე ჩარევის გარეშე, ასევე შეიძლება ითქვას, რომ ვინც თავის შვილს აჩუქებს სრულწლოვანებამდე რასმეს იგი ფლობს ამ ქონებას და არავინ არ ერევა მისი ქონების საქმეში, დარჩენილ ქონებას გაიყოფენ თანაბრად“¹

ნაჩუქარი ქონება განსხვავებული იყო დანარჩენი ქონებისაგან. იგი სამემკვიდრეო ქონებაში, (კანონისმიერში) არ შედიოდა. ხლოდვიგის კაპიტულარის მიხედვით არ შეიძლებოდა ნაჩუქარი ქონების გაყიდვა, ან გასაჩუქრება. ის სხვა ქონებასთან წილში არ შედიოდა. თუმცა ამ კაპიტულარის მიხედვით არ ჩანს რის ჩუქებაზეა ლაპარაკი, უძრავ თუ მოძრავ ქონებაზე.

თუ ჩვენ გავავლებთ პარალელს ხამურაბის კანონთან, ჩუქებასთან დაკავშირებით იქ შესაძლებელია,

¹ Салическая правда. М. Т. I, стр. 60.

რომ ქმარმა აჩუქოს ცოლს გარკვეული ქონება, როგორცაა მოძრავი, ისე უძრავი. ხოლო აქ არ ჩანს, მოძრავია თუ უძრავი გაჩუქებული.

სამემკვიდრეო ქონებაში შედიოდა მზითვეი. როგორ ხდებოდა მზითვეის განაწილება კანონისმიერი მემკვიდრეობის დროს ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში.

ხლოდვიგის V კაპიტულარის §4-ში ვკითხულობთ: „უკეთუ ვინმე წაიყვანს ქალს ცოლად და მათ არ ეყოლებათ შვილები და თუ ქმარი მოკვდება და ცოლი დარჩება ცოცხალი, მაშინ ქალმა აიღოს ნახევარი მზითვეი, ხოლო მეორე ნახევარი მიიღოს გარდაცვლილი ქმრის ნათესავებმა. იგივე ხდება თუ ქალი მოკვდება“.¹

ამ კაპიტულარის მიხედვით ლაპარაკია ცოლის მიერ მიტანილ მზითვეზე ქმრის ოჯახში. იმ შემთხვევაში თუ შვილები არ ეყოლებათ და ცოლი გარდაიცვლება. მის მზითვეს მიიღებს ნახევარს გარდაცვლილი ქმრის ნათესავები.

აქ მზითვეი, როგორც ცოლის, ასევე ქმრის საკუთრებად ითვლება და ერთ-ერთის გარდაცვალების შემთხვევაში ნახევარი გადაეცემა ქმრის ნათესავებს, ნახევარი დარჩება ქმარს. ან პირიქით თუ ქმარი გარდაიცვლება მზითვეის ნახევარს მიიღებენ ცოლის ნათესავები. ამ კაპიტულარიდან ირკვევა, რომ მზითვეი, რომელიც მიიტანა ცოლმა ქმრის ოჯახში ხდება მათი საერთო საკუთრება, ამიტომ ხდება განაწილება ერთ-ერთის გარდაცვალების შემთხვევაში ან ქმრის ან ცოლის ნათესავებზე.

¹ Салическая правда. М. Т. I, стр. 60.

არც ერთი ქვეყნის სამართალი მზითევს არ თელის საერთო საკუთრებად. იგი მხოლოდ ცოლის მიტანილია და ითვლება მის საკუთრებად.

ისმება კითხვა როგორ გადაწყდება მზითევის გადაცემის საკითხი როცა ერთ-ერთი მეუღლე გარდაიცვალა და ცოლ-ქმარს საერთო შვილები ჰყავთ. ასეთ შემთხვევაში გარდაცვლილის ქონება დარჩებოდათ მათ შვილებს და არა ნათესავებს. ე. ი. სამემკვიდრეო სამართლის მიხედვით მზითევი, რომელიც ქმრის ოჯახში ცოლის მიერაა მიტანილი თანაბარწილად ფლობენ მეუღლეები. თუ მათ შვილები ჰყავთ ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალების შემთხვევაში ნახევარი მზითევი რჩებოდა ცოცხალ მეუღლეს, ხოლო მეორე ნახევარი გარდაცვლილის შვილებს. ასეთ შემთხვევაში ნათესავებზე ქონების გადაცემა გამორიცხული იყო.

ხილპერიკის ედიქტით, თუ ქმარი მოიყვანდა მეორე ცოლს, მას არავითარ შემთხვევაში არ ჰქონდა უფლება, რომ გამოეყენებინა ის მზითევი, რომელიც დატოვა პირველმა ცოლმა. გარდა ამისა ქმარი არ გადასცემს მეორე ცოლს იმ დასაწინდავს, რომელიც გადასცა მან თავის პირველ ცოლს.

ხილპერიკის ედიქტის VII მუხლის §1-იდან, თუ შვილები არასრულწლოვანები არიან, ისე რომ, ვერ მოიხმარენ დანატოვარ ქონებას, მაშინ მთელი ქონება უნდა შეუნახონ მათ, სანამ სრულწლოვანები გახდებიან, არ შეიძლება ამ ქონების გაყიდვა ან გასაჩუქრება, ხოლო §2-იდან ჩანს, თუ გარდაცვლილმა ცოლმა არ დატოვა შვილები, მაშინ მზითევის ნაწილი გადადის გარდაცვლილი ცოლის უახლოეს ნათესა-

ვებზე, ხოლო მზითვეის მეორე ნაწილი, ისევე როგორც ხლოდვიგის კაპიტულარიდან, რჩება გარდაცმულის ქმარს.

გასარკვევია ეკუთვნოდა თუ არა ქალს მემკვიდრეობით უძრავი ქონება, მიწა, ტყე, ციხე-სიმაგრე. ხლოდვიგის მოღვაწეობის პერიოდში ადგილი ჰქონდა მიწადაქსაქსულობას, მიწის ნაკვეთი დაჭრილი იყო იმდენად, რამდენი მეომეც არსებობდა. ამ ნაკვეთს სალიკურ სამართალში ეწოდებოდა ალოდი.

ალოდი არის მიწის ნაკვეთის მემკვიდრეობის უფლება. აქ სამიწათმოქმედო თემში ძირითად ფორმას დიდი ოჯახი წარმოადგენდა, მარკაში კი პირიქით, პატარა ოჯახი. ალოდი იქცა მცირე ოჯახის კერძო საკუთრებად ე.ი. ალოდი წარმოადგენდა თავისუფალ გასასხვისებელ მიწის კერძო საკუთრებას. ე.ი. წარმოიშვა საადგილმამულო საკუთრება. ალოდის მეოხებით შეიქმნა არა მხოლოდ შესაძლებლობა, რომ მიწათმფლობელობის თავდაპირველი თანასწორობა მის წინააღმდეგ გადაქცეულიყო, არამედ როცა წარმოიშვა ალოდი, მიწის საკუთრება, როგორც საქონელი, მხოლოდ დროის საკითხად იქცა.

სალიკური სამართლის მიხედვით ქალს არ ჰქონდა უფლება მემკვიდრეობით მიეღო მამული. თუ გარდაიცვლებოდა ოჯახის უფროსი და არ დარჩებოდა ვაჟი, მისი საკუთრება გადადიოდა ქალის ხელში, მაგრამ მიწა კატეგორიულად არ გადაეცემოდა ქალს.

ამას ამტკიცებს კანონის ხუთი მუხლი, რომელიც ალოდს შეეხება. ამ მუხლში აღნიშნულია მემკვიდრეობის წესები. პირველ ოთხ მუხლში საკითხი ეხება მოძრავი ქონების მემკვიდრეობას და ამ შემთხვევაში უპირატესობა ქალს ეძლევა მამაკაცის წინაშე, რაც

შესაძლებელია მატრიარქატის გაუღენის ნაშთის წარმოადგენდეს, ხოლო მეხუთე მუხლში გამოყოფილი საკითხი მიწის მემკვიდრეობისა, სადაც მიწაზე ქალის მემკვიდრეობა სრულიად გამორიცხულია. მემკვიდრეობა გადადის მამრობითი სქესის წარმომადგენლებზე „ვინც ძმები იქნებიან, მთელი მიწა იმათზე გადადის“.

ქალმა შეიძლება ანდერძით მიიღოს დანარჩენი ქონება, ხოლო მემკვიდრეობით ქალს არა აქვს უფლება მიიღოს ადგილ-მამული.

აქ სალიკური სამართალი ასხვავებს სამემკვიდრეო სამართლის ორ სახეს. ანდერძისმიერ და კანონისმიერ მემკვიდრეობას. მემკვიდრეობით თუ მასში არ შედის ადგილ-მამული მას ქალი თავისუფლად მიიღებს. ეს ჩანს სალიკური სამართლის LIX მუხლში სადაც ლაპარაკია ალოდზე. ეს ტიტული შედგება 5 პარაგრაფისაგან:

LIX – მუხლი:

§1 უკეთუ ვინმე მოკვდება და შვილებს არ დასტოვებს და თუ დედა ცოცხალი დარჩება, იგი დაეუფლოს მემკვიდრეობას.

§2 უკეთუ დედა არ აღმოჩნდება და თუ მას დარჩება ძმა და და ისინი დაეუფლონ მემკვიდრეობას.

§3 იმ შემთხვევაში თუ ისინიც არ იქნებიან დეიდა დაეუფლოს მემკვიდრეობას.

§4 უკეთუ არ იქნეს დეიდა, მამიდებმა მიიღონ მემკვიდრეობა.

§5 ხოლო ადგილ-მამული არაერთარ შემთხვევაში არ უნდა დარჩეს ქალს მემკვიდრეობით, არამედ მთელი მიწა გადავიდეს მამაკაცების ე. ი. ძმების ხელში“¹

ამ ტიტულებიდან ირკვევა, რომ მემკვიდრეობას დედა უნდა დაეუფლოს, თუ დედა არ იქნება ცოცხალი, მაშინ გარდაცვლილი დედის შვილები მიიღებენ მემკვიდრეობას. ისინიც თუ არ იქნებიან, მაშინ მამიდებმა, მაგრამ ადგილ-მამული არ უნდა გადავიდეს ქალის ხელში. ქალი, რომელიც ძველ გვარს გაეთიშება და ახალში გადადის განსაკუთრებული ადგილი უკავია ამ კავშირში. მართალია ამ გვარის წევრია, მაგრამ ამ გვართან სისხლით არ არის დაკავშირებული. მემკვიდრეობას ღებულობს ქმრის გარდაცვალების შემთხვევაში.

სალიკური სამართლის LIX მუხლის §5-ში, ალოდის შესახებ ჩაწერილია, რომ ადგილ-მამული უნდა გაიყონ მამაკაცებმა, ე. ი. გადავიდეს ძმების ხელში. საინტერესოა ვის გადაეცემოდა ადგილ-მამული, გარდაცვლილის ძმებს, თუ შვილებს, რომლებიც ერთმანეთის ძმები არიან. ისტორიკოსთა ერთი ნაწილი ფიქრობს, რომ ესენი იყვნენ მიცვალებულის ძმები, რომლებსაც გადაეცემოდათ ადგილ-მამული, ხოლო გერმანელი მეცნიერი ჰაიბნ-ბლუმენშტოკი და რუსი მეცნიერი ა. ნიუსიხინი ფიქრობენ, რომ მამაკაცები არიან მიცვალებულის ვაჟიშვილები და ისინი ერთმანეთის არიან ძმებიო.

ადგილ-მამული ალოდის მიხედვით არ გადადის ქალის ხელში.

¹ ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, სალიკური სამართალი, თბილისი, 1950, გვ. 38.

ხლოდვიგისგან განსხვავებით ხოლპერიკის ედიქტით კი, ქალს, ამ საკითხში, გარკვეული შეღავათი ეძლევა.

ედიქტის თანახმად ქალი იმ შემთხვევაში ღებულობდა მემკვიდრეობით ადგილ-მამულს, როდესაც ძმები ცოცხლები აღარ ჰყავდა ან სულ არ ჰყავდა.

მარკულფის ფორმულიდან კი ქალიშვილი ძმების თანაბრად ღებულობდა მონაწილეობას ალოდის მემკვიდრეობაში. აი რა სწერია მარკულფის ფორმულაში „ჩემს უტკბეს ქალიშვილს ამ... ამას, მე... ეს... და ეს ძველთაძველი, მაგრამ უღვთო ადათი არსებობს ჩვენს შორის, რომ დებს მამისეული მიწის მემკვიდრეობაში არ ჰქონდათ წილი ძმების თანაბრად მე კი ამ უღვთო ადათის მოფიქრებული განსჯის შემდეგ გადავწყვიტე, რომ ყველა თქვენგანზე თანახმად ღვთის მიერ ჩემთვის ერთნაირად ბოძებულმა შვილებმა, თანაბრად ისარგებლეთ ჩემი სიკვდილის შემდეგ ჩემი ქონებით, ამიტომ ამ სიგელით მე გხდი შენ, უტკბესო ჩემო ქალიშვილო შენი ძმების, ჩემი ვაჟების კანონიერ და თანასწორუფლებიან მონაწილედ მთელი ჩემი მემკვიდრეობისა, რათა როგორც მამის ალოდური, ისე შეძენილი მიწა აგრეთვე მონები და ყოველივე, რასაც ჩვენ დავტოვეთ სიკვდილის შემდეგ, შენი ძმების, ჩემი შვილების თანაბრად გაიყოს და არას გზით არ მიიღო მათთან შედარებით ნაკლები წილი, არამედ ყოველივე თქვენ ურთიერთშორის თანაბრად გაიყოს“¹

¹ Н. Грацианский, Западная Европа в середине века, М. 1925 г. стр. 24.

განსხვავებით ხლოდვიგის კაპიტულარისაგან, ხილპერიკის ედიქტით ქალი იმ შემთხვევაში ღებულობდა მემკვიდრეობით ადგილ-მამულს, როდესაც ძმები ცოცხლები აღარ ჰყავდა ან სულ არ ჰყავდა, ხოლო მარკულფის სიგელით კი ძმებიც რომ ჰყოლოდა ცოცხალი, ქალი მაინც მიიღებდა მემკვიდრეობით ადგილ-მამულს, თანაბრად ძმებისა.

სალიკური სამართალი მეფე ხლოდვიგის კაპიტულარებიდან გამომდინარე სასტიკად ილაშქრებს ქალის უფლების აღიარების წინააღმდეგ უძრავ ქონებაზე, აგრეთვე გამორიცხული იყო ქალის უფლების აღიარება ტახტის მემკვიდრეობაზე. ცნობილია ასეთი ფაქტი: 1328 წელს ინგლისის მეფემ ედუარდ III-ემ წამოაყენა პრეტენზია საფრანგეთის მეფის ტახტზე, მას მემკვიდრეობის უფლება ენიჭებოდა საფრანგეთის მეფის ფილიპე IV-ის ასულ იზაბელას მხრიდან. მას თავის პრეტენზიაზე უარი უთხრეს შემდეგი განცხადებით: ეინაიდან სალიკური სამართლით ქალს არა აქვს მემკვიდრეობის უფლება მიწაზე, ტახტზე თანხმობას ვერ განგიცხადებთო.

ხოლო სულ სხვა საფუძველით ეუბნება თანხმობას ინგლისის მეფე ჰენრი I 1100 წელს თავის ქალიშვილს. ქარტიაში სწერს: უკეთუ ბარონს ან სხვა რომელიმე ჩემი კაცის სიკვდილის შემდეგ, მემკვიდრედ დარჩება ქალი, მე მას გაეათხოვებ, ჩემი ბარონების რჩევით მისი მიწითურთ¹. ამ ქარტიიდან იგულისხმეს, რომ მამის გარდაცვალების შემთხვევაში თუ ქალია მემკვიდრე მას რჩება მამისეული მემკვიდრეობა, გათხოვების შემთხვევაში იგი მიწას არ კარგავს.

¹ შუა საუკუნეების სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 181.

რაც შეეხება ედუარდ III-ის პრეტენზიას საფრანგეთის ტახტზე და უარს საფრანგეთიდან აქ გამოყენებულია სალიკური სამართლის ხლოდვიგის კაპიტულარები, რაც ფაქტიურად შემდგომ პერიოდში როგორც ხილპერიკის ედიქტით, ასევე, მარკულფის ფორმულით (ქარტიით) გაბათილებული იქნა.

ამდენად, ზოგადად ფეოდალიზმი არ გამოირიცხავდა ქალს, არც სამოქალაქო, არც სახელმწიფო სამართლის სუბიექტს, რაც უფრო განვითარების მაღალ საფეხურზე იდგა ფეოდალური საზოგადოება, მით უფრო ხელშესახები და მნიშვნელოვანი იყო ქალის უფლებები.

სალიკური სამართალი ასახავს ფრანკების საზოგადოებაში ყოფა-ცხოვრებას ადრეულ ფეოდალიზმის ხანაში, მაგრამ ამ სამართალში ცალკეული მუხლების შინაარსი ხშირად მეორდება სხვა ქვეყნების უფრო გვიანდელ ეპოქაშიც.

სომხური სამართალი:

მემკვიდრეობით სამართალს ეხმაურება სომხური სამართალი, რომელიც ბერძნულ-რომანული სამართლის სახელწოდებითაა ცნობილი.

აღნიშნულ ძეგლთა ავტორები ბერძნულ-რომანულ სამართალს, წიგნი სამართლისას უწოდებენ.

„თუ იკითხავთ და შეტყობა გინდათ, თუ რომლის წიგნისგან შეგვიკრებია, მოგახსენებთ, ანუ რომლის გვარი შეეკრიბეთ პირველ რიგი ღმერთისა რომ მისსა ღმერთთან მოსეს პირველქმნილისა და მეორის რიგისაგან, და სხვათა თაგთაგან და წმინდის სახარებისაგან და ყოველთა წმინდა წერილთა, ძველთა და ახალთაგან, რამეთუ ჩვენ ასრე შევძელით და დავწე-

რეთ. არათუ ჩვენ ამას მოგახსენებთ, თუ ნურვინ ნურას შემატებთ, ასე გეხვეწებით თქვენ, ყოველთა ღირსთა და მცოდნეთა ფილოსოფოსთა, რამეთუ რამ ამაში ნაკლები თხოვნით შეუმატეთ და გაასრულეთ“¹

სომხური სამართალი მოიცავს 150 მუხლს, რომელიც ძირითადად სამოქალაქო სამართალს შეეხება. აქ არ არის განსხვავება და არ გამოყოფს კანონმდებელი მამულსა და სხვა ქონებას. თუ მამკვიდრებულს არ ჰქავდა ვაჟი და მარტო ასული, იგი მიიღებს მამის მთლიან ქონებას, როგორც მოძრავს, ასევე უძრავს.

კანონმდებელი განმარტავს, ვინ შეიძლება იყოს მოანდერძე სუბიექტი, ქალი თუ მამაკაცი და წლოვანება მისი. ჩვენთვის საინტერესოა ქალს ჰქონდა თუ არა ანდერძის გაცემის უფლება და რომელი წლიდან.

მე-3 მუხლის თანახმად „ქალი თორმეტ წლამდე ეპისკოპოსთა ხელთა არის, არ მართებს ანდერძის თქმა. რა თორმეტი წლისა უფრო შეიქმნების და გამოვა ეპისკოპოსის ხელქვედამდე, მასუკან მართებს და შეუძლია ანდერძის თქმა და დიათიკი“²

სომხური სამართალი აქ მოანდერძე სუბიექტად მიიჩნევს როგორც მამაკაცს, ასევე ქალს, არ არის შეზღუდული ქალი სად დასწერს ანდერძს ან რამდენი წლისა იქნება. თუ ჩვენ შევადარებთ რომაული სამართლის 118-ე მუხლს, ანდერძის შედგენის უფლება ქალს ეძლევა განსაკუთრებულ შემთხვევაში,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი 1963 წ. გვ. 225.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი სომხური, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ. გვ. 228.

თუ დედაკაცი აბანოში შევა და ცუდად გახდება, შეეძლო, რომ თუ მას ქალები უმოწმებდნენ დაიჯერებოდა მისი ანდერძი.

სომხური სამართალი ასევე ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევას, როდესაც მოანდერძე ისე გარდაიცვალა, რომ მას ანდერძი არ დაუწერია, მაშინ ცოლი იკისრებს შვილების მოვლა-პატრონობას, იგი მივა მოსამართლესთან, მოახსენებს, რომ აღარ შეირთავს სხვა ქმარს, სანამდე გაზრდიდეს ობლებს, თუ ასეთი რამ არ მოხდება ქალაქის უფროსი ნახავს ობლებს, მისცემენ ფასს ვინმეს, ვინც დაუდგება ობლებს თავდებად, რომელიც შეუნახავს მამულს და საქონელს, სანამ ობლები დაიზრდებიან.

სამართალი სომხური ეურადღებას ამახვილებს მზითვეის ინსტიტუტზე.

მე-12 მუხლში ვკითხულობთ: „ვინც შეირთოს ცოლი ორი, მზითვით მისული, წინამ მიიტანოს მზითვი და უკანამ არა, დარჩეს შვილი ორისაგანვე, თუ ინდომოს მამამ ორისა ცოლის ნაყოფი, სწორედ მისცეს პატრონობა, ხელი შესწევს მიცემად-ვითამ უცხო სათვის მიუცია. არ უნდა თქვას წინა ცოლის შვილმან, თუ ზითვეი დედისხემისა არისო. და თუ მამა მათი მიიცვალოს და სიცოცხლეში ასრე არ გაურიგოს და ან ანდერძი არა ქნას, რომლისაც შვილის დედის მოტანილი იყოს, იმის შვილს დარჩეს მზითვი თავის დედის“¹

აქ იმ შემთხვევაზეა ლაპარაკი, როდესაც კაცს ორი ცოლი ჰყავს მოყვანილი, წინამ მიიტანა მზითვი,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი სომხური, გამოცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1950 წ. გვ. 231.

მეორემ არა და თუ მათი ორივეს გარდაცვალების შემდეგ დარჩებათ შვილები, მამამ უნდა უპატრონოს ორივეს და იმ შვილს, რომლის დედასაც ჰქონდა მიტანილი მზითვეი, არ უნდა თქვას რომ დედინემისა არისო, მაგრამ თუ მამა გარდაიცვლება და სიცოცხლეში ასეთი გარიგება არ ყოფილა, მაშინ ის შვილი, რომლის დედისაცაა მზითვეი დარჩება მას.

ასეთ შემთხვევასაც იხილავს კანონმდებელი, მიიკვალოს დედა და არ დარჩეს შვილი, მისი ქონება შუაზე უნდა გაიყოს, ნახევარი ქმარს მიეცემა, ხოლო მეორე ნახევარი ქონების მას, ვიზეც აქვს დაწერილი ანდერძი გარდაცვლილ მეუღლეს.

51-ე მუხლი ითვალისწინებს გამონაკლისის შემთხვევასაც, როდესაც დედაკაცი გარდაიცვალა, მას სიცოცხლეში გარდაცვლილი ჰყავდა შვილები, მაშინ დედაკაცის ქონების მეექვსედი აიღოს ქმარმა მისი შვილების სულის მოსახსენებლად, ხოლო თუ დედაკაცი თანაცხოვრებიდან სამ წელიწადში მიიცვალა, მაშინ ქმარმა მეოთხედი უნდა აიღოს ცოლის ქონებიდან, ნაწილი ცოლის მამას, რაც დარჩება მისი სულის მოსახსენებლად.

თუ 12 წლის ერთად ცხოვრების შემდეგ მიიცვალა დედაკაცი, ქმარს დარჩება მისი ქონება, ხოლო მზითვი უნდა შესწიროს საყდარს, საფლავისა და მისი სულის მოსახსენებლად.

ამ მუხლში კანონმდებელი დაწერილებით მსჯელობს ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ქონება ცოლის გარდაცვალების შემდეგ უნდა განაწილდეს, მაგრამ აქ ერთი გარემოებაა გასათვალისწინებელი, რამდენ ხანს ცხოვრობდა ცოლ-ქმარი: სამ წლამდე; ექვს

წლამდე თუ თორმეტ წლამდე და ამის მიხედვით ხდება გარდაცვლილი მეუღლის ქონების გადაანაწილება. ეს ისეთი შემთხვევაა ანდერძი არ არის შედგენილი და გამოიყენება კანონისმიერი მემკვიდრეობის წესები.

61-ე მუხლი გვაჩვენებს: „ვისაც ქმარმან უყიდოს სოფელი ან სხვა მამული, ან სხვა რაგინდრა, თუ მისცეს ბრძანება, ქმარმან სამკვიდრო შეუქმნას ცოლსა მისისა, რადგან სახელდობრ დაიწეროს როგორც მისი მზითვეი“¹

ეს მუხლი მიუთითებს ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ქმარი ცოლს ჩუქნის უძრავ ქონებას, სოფელს ან მამულს. ეს ქონება ცოლის სამკვიდრო შეიქმნება და იგი დაიწერება როგორც მისი მზითვეი. ასეთი შემთხვევა უიშვიათესია აქ კანონმდებელმა გამონაკლისი დაუშვა.

64- მუხლი კი მსჯელობს ნაჩუქარი ქონების გამრავლებაზე. ცოლს შეუძლია ქმრისაგან ნაჩუქარი ქონების გამრავლება, მაგრამ ისეთი ქონებისა როგორიცაა ცხვარი, ძროხა, პური ან ღვინო ეს არ გამრავლდეს იგი შესასმელ-შესაჭმელია.

კანონმდებელი ისეთ შემთხვევასაც იხილავს, როდესაც ქალი არ იყო ზნეობრივად წმინდა.

67-ე მუხლი: „თუ ქმარმან შეიტყო, რომ მისი ცოლი მართლა ავის მქმნელი იყოს და ბოზი, შეუძლია იმ ავის საქმისათვის გაგდება, მასუკან დააცალოს თვე ორი და გასინჯოს ძრახვა მისი: თუ მართლა ავი საქმის მქმნელი იყოს, მაშინ შეუძლია გაშორდეს მას, ასრე, რომ მზითვეი მისი ქმარმა დაიჭიროს და იგი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ბერძულ სირიული, სომხური სამართალი, 1950 წ. გვ. 244.

დედაკაცი დარჩეს მზითვისა მისგან ცარიელი, რომელ არის მზითვი მისი“¹

აქ ლაპარაკია ისეთ ქალზე, რომელიც უზნეოა, ასეთ შემთხვევაში ქმარს უფლება აქვს გაშორდეს, ხოლო მზითვი დარჩეს ქმარს, ცოლი წავიდეს ცარიელი, ეს ეროგვარი დაჯარიმებაა ცოლის.

აქ კანონმდებელი ყურადღებას აქცევს ოჯახურ სიწმინდეს, ამის მიხედვით მოხდება სამკვიდროს განაწილება. ეს მუხლი გამოიყენება ძირითადად კანონისმიერი მემკვიდრეობის დროს, კანონის მიხედვით მოხდება სამკვიდროს განაწილება. კანონმდებელი ძირფესვიანად არგებს კანონს ნებისმიერ გარემოებას.

სომხური სამართალი ასევე იცავს კანონისმიერ მემკვიდრეთა რიგს. იქ მემკვიდრეთა რიგში მოხსენიებულნი არიან როგორც ქალები, ასევე კაცები.

სამემკვიდრეო რიგის მიხედვით თუ პირველი რიგის მემკვიდრეები არ არიან, მაგრამ თუ არიან კაცი ნათესავები ისინი დაეპატრონებიან ქონებას, თუ არ არიან, მხოლოდ მაშინ დაეპატრონება ქალი მემკვიდრეობას.

ეს მუხლი წააგავს სალიკური სამართლის დროს ხილპერიკის ედიქტით განსაზღვრულ ქალის უფლებებს. მაგრამ აქ ჩვენ ვერ ვგებულობთ მარტო მოძრავ ქონებაზეა ლაპარაკი თუ უძრავზეც.

48-ე მუხლიდან: „რომელნი იყვნენ მოყუარულნი ცოლ-ქმარნი და მოკუდეს კაცი, დარჩეთ შვილი, რაც მისი მზითვი იყოს ისიც და ნიშანიც სახლის ნახევარიც დარჩეს ქვრივსა.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, 1960 წ. გვ. 245.

და თუ დარჩეს შვილი და დედაკაცმა გასვლა მოინდომოს გავიდეს ცარიელი დაპატრონდეს შვილი ქონებას, რაც ჰქონდეს დედასა მისსა“¹

ამ მუხლის თანახმად თუ გარდაიცვალა ქმარი და დარჩა შვილი და ცოლი, რაც ნიშანი, მზითევი და სახლის ნახევარი დარჩეს ქვრივს, ხოლო მეორე ნახევარი შვილს, მაგრამ თუ დედაკაცმა მოინდომოს გასვლა (გაყრა) შვილისაგან, მაშინ იგი ვერაფერს ვერ წაიღებს, ყველაფერს დაეპატრონება შვილი. ეს მუხლი სრულ წინააღმდეგობაშია 3-ე მუხლთან. იქ ქვრივი დედაკაცი მიდის მოსამართლესთან და პირობას სდებს, რომ აღარ გათხოვდება, სანამ არ გაზრდის შვილებს, ხოლო ამ შემთხვევაში მთლიანი ქონება ამ ქალის მზითვიც დარჩება შვილს.

კანონმდებელი ყველა შემთხვევას იყენებს და ხელიდან არ უშვებს, კანონისმიერი მემკვიდრეობის განხილვისას ყველა გარემოებასა და არგებს შესაბამის მუხლს.

49-ე მუხლში კი როდესაც გარდაიცვალა ცოლი და დარჩა ქმარი და ცოცხალი შვილი, აქ ქმარს არაფერი არ დარჩება, ცოლის არც მზითვი და არც ქონება, ყველაფერს დაეპატრონება მათი შვილი.

განხილულია ისეთი შემთხვევა, როდესაც ბებია აწარმოებს გარიგებას.

80-ე მუხლის თანახმად: „თუ დაწეროს დედაკაცმან ანდერძი და მისცეს ქონებისა მისისა დაპატრონება შვილიშვილისა მისსა, არ შეუძლიათ ამისი თქმა ვისაც, რატომ ისე შურებისო თუ შვილი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, გამოცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ. გვ 240.

ყოლოდა, შვილს თავისი შვილის გარიგება თვითონ უნდა ექნა, რადგან შვილი არ ჰყავს ცოცხალი და შვილის ობლები დარჩოძია, გარიგება მათი ბებუის ხელთ არის“¹

ეს მეხლი ნათლად მიუთითებს იეთ გარემოებას, როდესაც ბებია არის მოანდერძე, თავის ქონებას გადასცემს შვილიშვილებს, რადგან შვილი აღარ ჰყავს ცოცხალი.

აქ არ არის მითითებული შვილიშვილებს არცერთი მშობელი აღარ ჰყავს. თუ ერთი მაინც. ამ მეხლიდან ირკვევა, რომ შვილიშვილებს მშობლები არ უნდა ჰყავდეს, ისინი ასეთ შემთხვევაში კანონის მიერად რა თქმა უნდა მიიღებენ მათი მშობლების ქონებას. ხოლო ამ მეხლში კი ლაპარაკია ბებუის ქონებაზე, რომელიც სწერს ანდერძს, რომ მისი ქონება მისი გარდაცვალების შემდეგ მიიღონ მისმა შვილიშვილებმა.

კანონი ასევე ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევას, როდესაც მეუღლეებს შორის ერთ-ერთი ქმედუენარა. ასეთ შემთხვევაში კანონი ასე განსაზღვრავს ქონების განაწილების საკითხს.

82-ე მეხლში ვკითხულობთ: „თუ შეხუდეს კაცს ცოლი ისეთი, რომ იყოს გიუი და ბნედიანი და მოინდომოს კაცმან გაშეება, მოსამართლემ მოკითხული ქნას: თუ ქორწილის უკან ქმრის ხელში დამართებია, ვერც გაუშეებს და არც იქნება, თუ უწინვე, ქორწილამდე სჭირვებია, გაშეება ხომ კიდევ ძნელია, მაგრამე არ იქნების და გაუშეებს, ნიშნი რაც გაეგზავნოს, მას კაცს დარჩეს და ზითევი მისი ქალისა.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, თბილისი, 1963 წ. გვ 248.

და თუ ქმრის ხელში დამართოდეს, გაუშვას, ზითევიც და ნიშანიც სრულ უკლებლივ მიეცეს ქალს“¹

აქ ქალის ქმედუნარიანობაზეა ლაპარაკი, კანონმდებელი ითვალისწინებს რა პერიოდში დაავადდა ქალი, გათხოვებამდე თუ გათხოვების შემდეგ. თუ ქორწილამდე ყოფილა დაავადებული, მაშინ ნიშანი ქმარს გაეგზავნება, ხოლო მზითვი ქალს დარჩება.

ეს მუხლი გათვალისწინებულია კანონისმიერი მემკვიდრეობის საკითხის გადაწყვეტისათვის.

87-ე მუხლში კი კანონმდებელი თვითონ სვამს კითხვას და თვითონვე პასუხობს: „შეუძლია კაცსა ცოლისა თავისის გაგდება და ზითევის წართმევა?

რომ არ იყოს მისის ზედა სამართლის რიგის საბაბი, არ შეუძლია, მაგრამ თუ იყოს მასზედ რიგითი გაგდების საბაბი, რომ არის: ბოზობა, ანუ უცხო კაცის სახლში დაწოლა და ძილი, რომ არ იყოს ნათესავი და ქმრის უდასტუროდ ან წავიდეს ავს ალაგას სხვაგან სათამაშოდ, ამისთანა საქმეების კნისათვის შეუძლია ზითევის წართმევა და გაგდება მისი. თუ ესეები არ იყოს, ვერ შეუძლია გაგდება და გაშვება“²

აქ იკვეთება ერთი. მხოლოდ იმ შემთხვევაში არ გაატანს ქმარი ცოლს მზითევს, თუ იგი უღალატებს ცოლს, ეს თითქმის გამეორებაა 67-ე მუხლისა. აქაც ცოლის გაგდებაზეა ლაპარაკი იმ შემთხვევაზე თუ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ. გვ. 249.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ. გვ. 250.

იგი უზნეოა, ღალატობს ქმარს. აქაც მზითვეი ცოლის გაგდების შემთხვევაში რჩება ქმარს.

89-ე მუხლი ითვალისწინებს ცოლ-ქმრის უანდერძოდ გარდაცვალების შემთხვევაში ქონების გაყოფას.

„კაცი ვინც მიიცვალოს უანდერძოდ, დაპატრონდნენ ქალნი მისნი ძმებთან და თუ ცოლი ვისიც მიიცვალოს ქმრის უკან ისიც უანდერძოდ, რაც ქონება დარჩეს, ქალ-ვაჟნი მათნი სწორად დაპატრონდნენ.

მაგრამ მამას თუ თავის სიცოცხლეში ქალი ზითეუვით გაესტუმრებინოს ის ზითეუვით უნდა უკლებლივ მოატანიონ ძმების წინ და ყველამ სწორად გაიყონ.

და თუ მამის უკან დედა ცოცხალი ყუიანდეს, ვაჟნი რომ დაეხოცნონ და ქალნი დარჩნენ და ვაჟთა ანდერძი არ ქნან, დაპატრონდნენ დანი მათნი და დედასაც მათთან სწორად ქონდეს დაპატრონება“¹

აქ ერთ გარემოებაზეა ლაპარაკი, როდესაც ანდერძი შედგენილი არ არის, პირველ შემთხვევაში კაცის გარდაცვალებაზეა ლაპარაკი, მაშინ მთელ მის ქონებას დაეპატრონებიან, როგორც მისი ქალ-ვაჟნი, ასევე ცოლი. თუ ქალი გათხოვილია, იგი გასტუმრებულია და წაღებული აქვს მზითვი მოიტანოს უკან, შეაერთონ მთელი ქონება და ისე გაინაწილონ თანაბრად.

მეორე გარემოებაა, როდესაც დედა ცოცხალია, მას შვილები ვაჟები გარდაეცვალნენ, დარჩათ მარტო ქალნი, ანდერძი არ იყო შედგენილი, მაშინ ქალები დედასთან ერთად თანაბრად გაინაწილებენ მთელ ქონებას.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ. გვ. 231.

ნებას, კანონმდებელი არცერთ შემთხვევაში არ ზღუდავს ქალებს მიიღებენ თუ არა უძრავ ქონებას ადგილ-მამულს. კანონმდებელი დაწერილებით აღწერს ამ მუხლში შემთხვევას, როდესაც ვაუები გარდაიცვალნენ, მაგრამ თუ მოხდა ისე, რომ ვაუებს შვილები დარჩენოდეთ, ისინი მიიღებდნენ თუ არა სამემკვიდრო ქონებას, თავის მამიდებთან ერთად კანონმდებელი არ მიუთითებს.

სომხური სამართლის (ბერძნულ-რომაულის) გაგრძელებაა მხითარ გოშის სამართალი. რომელიც სომხური სამართლის გაგრძელებაა და იწყება 151-ე მუხლიდან.

მხითარ გოშის სამართალი:

სომხური სამართლის წიგნის ავტორი, სომხური კლასიკური მწერლობის გამოჩენილი წარმომადგენელია მხითარ გოში. იგი დაიბადა XII საუკუნის 30-იან წლებში ქ. განჯაში. სწავლობდა თავის დროზე ცნობილ ღვთისმეტყველ იოანე ტაუშელთან, რომლისგანაც ვარდაპეტის ხარისხი მიიღო, შემდეგ გაემგზავრა კილიკიაში, კილიკია ამ დროს სომხური განათლებისა და კულტურის ცენტრს წარმოადგენდა. აქ გადატანილი იქნა სომეხთა საკათალიკოსო ცენტრიც. მხითარ გოში საღვთისმეტყველო განათლებას იღებს და შემდეგ ბრუნდება თავის სამშობლოში, განჯაში. აქ აშენებს მონასტერს, სადაც სკოლას აარსებს და სამეცნიერო მუშაობას აჩაღებს. ამ საქმიანობაში გოშს ყოველმხრივ მფარველობდა ადგილობრივი მთავარი, სახელად ქურდი, რომელიც დაკავშირებული იყო საქართველოს სამეფოს ტახტთან თავისი ნათესავებთან ზაქარია და ივანე მხარგრძე-

ლებთან. პირადად გოში ახლოს იცნობდა მხარგრძელებს და დიდმნიშვნელოვანი სახელმწიფო ხასიათის მიმოწერა აქონდათ მათთან.

მხითარ გოშის სახელი კარგად იყო ცნობილი თამარის სამეფო კარზე.

მხითარ-გოშის მიერ სამართლის წიგნის შედგენა განაპირობა საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებმა და მოთხოვნებმა. კანონთა შედგენა განსაზღვრა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ, სახელმწიფოებრივ, საეკლესიო და სამოქალაქო ურთიერთობათა მოწესრიგების აუცილებლობამ.

ჩვეულებრივად გოში სამართლებრივ ნორმებს გადმოსცემს იმ წყაროების მიხედვით, საიდანაც ისინი ამოღებულია. ასეთი წყაროებია: ბიბლია, სახარება, მოციქულთ კანონები, მსოფლიო და ადგილობრივი საეკლესიო კრებების დადგენილებანი და სხვა.

სამართლის წიგნის ერთ-ერთ ძირითად წყაროს ძველი აღთქმა წარმოადგენს. ბიბლიიდან და სახარებიდან ამოღებული ადგილები შეტანილია სამართლის წიგნის ბევრ მუხლში. მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა საეკლესიო კრების დადგენილებანი. ასევე მთავარ წყაროს წარმოადგენს სომხური ჩვეულებითი სჯული. სამართლის წიგნის ერთ-ერთ წყაროს სასამართლო პრაქტიკა შეადგენდა.

ჩვეულებითი სამართალი და სასამართლო პრაქტიკა საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებულ ხანგრძლივი და მრავალგზის გამოყენების შემდეგ დამკვიდრებულ მტკიცე წესებს წარმოადგენდა.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა სამართლის წიგნის წყაროდ მიჩნეულ უნდა იქნას – ვარდაპეტების სჯულის მოძღვართა იურიდიული კონსულტაციები, შუა

საუკუნეების სომხეთში სამართლის ახალი ნორმების შექმნაში ისინი ისეთივე როლს ასრულებდნენ, როგორც სწავლული იურისტები ძველ რომში. თვითონ მხითარ-გოში, როგორც ეს სასამართლო წიგნიდან ჩანს, გამოჩენილი სჯულის მოძღვარი, კანონთა კომენტატორი და სასამართლო საქმეთა კონსულტანტი იყო.

ეხლა განვიხილოთ როგორ აქვს გადაწყვეტილი მხითარ გოშს სამართლის მიხედვით მემკვიდრეობის საკითხი ქალთან დაკავშირებით.

330-ე მუხლის თანახმად: „თუ კაცი ვინც მიიცვალოს დარჩეს ვაჟი(კა და ქალიც, დანარჩომი მშობელთა, აიღონ ორმა დამ ერთ ძმასთან და მისცენ სწორად ასრე წილი რიგით. წინა სასამართლოებშიც დავწერეთ და დავდევით ეს სამართ ღი.

თუ მამის სიკვდილის დღეს, ქალი, რომელიც მამის სახლში იყო დაუსახლებელი მან ძმასთან აიღოს წილი და, რომელიც გათხოვილი გასული და დასახლებული იყოს, ორმა დამ ერთის ძმის წილი აიღოს, აგრეთვე თუ ვაჟს ქალები დარჩეს ვაჟის შვილიშვილთა ორმა დამ ერთის ვაჟის წილი აიღოს, პაპისა და მამის საქონელზე რაც იყოს“.¹

კანონისმიერი მემკვიდრეობის გადაწყვეტისას აღნიშნული მუხლიდან გამომდინარე თუ გარდაიცვალა მამა და დარჩა როგორც ვაჟი, ასევე ქალები, ორმა დამ ასეთ შემთხვევაში უნდა აიღოს ერთი ძმის წილი თანაბრად.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 342.

ასევე ყურადღებას აქცევს მხითარ-გოში მამის სიკვდილის შემდეგ ქალი გათხოვილი იყოს და გასული მამის სახლიდან, თუ სახლში იყო. თუ ქალი სახლშია და გაუთხოვარია, იგი ძმის თანაბრად მიიღებდა თავის წილს. მაგრამ ქალი თუ გათხოვილია და დასახლებულია სხვაგან, მაშინ იგი მამის წილიდან მიიღებდა ასეთი შეფარდებით ორი და ერთი ძმის წილს.

აქ არ არის გამოკვეთილად მარტო მოძრავ ქონებაზეა ლაპარაკი, თუ უძრავსაც. მაგრამ თუ ვაჟიც გარდაიცვალა და დარჩა შვილები, მაშინ აქაც ორმა დამ ვაჟის ერთი წილი უნდა აიღოს.

ამავე მუხლში გრძელდება: „და თუ ორი ცოლი ჰყოლოდეს მათ მამას და ორისაგანვე დარჩომოდეს ქალნიცა და ვაჟნიც არ ერგების წინაპირველის ცოლის შვილებთან უკანას ცოლის შვილებს სწორედ წილი. მათ ცოტა რამ ნაკლები მიეცეს, როგორც რომ დაგუიწერია სხვას სამართლებშია.“¹

აქ კანონმდებელი უპირატესობას ანიჭებს პირველი ცოლის შვილებს, მაგრამ არ არის განსაზღვრული როგორ გადაწყდებოდა საკითხი, თუ პირველი ცოლის შვილი ქალი აღმოჩნდებოდა მეორე ცოლის შვილი ვაჟი.

მხითარ-გოში ძირითადად იყენებს სასამართლო პრეცედენტებით და პრაქტიკებით გადაწყვეტის წესებს.

331-ე მუხლი: „თუ ორსულად იყო დედაკაცი, მოკედეს ქმარი მისი, უყურონ მოსამართლეებმა დაბადებამდე და იმგვარად დააპატრონონ. თუ დედა მისი იმავე დღეს შვილთან ყოლაზე მიიცვალოს, კმაწვილი

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 342-343.

დააპატრონონ და თუ ემაწვილიც იმავე დღეს მოკედეს და დედა მისი დარჩეს დაპატრონდეს საპატრონოს“¹

აქ ისევ მოსამართლის ძალაზეა დამოკიდებული, თუ ქალი ორსულია და მშობიარობამდე ქმარი გარდაიცვალა, მაშინ მოსამართლეებმა უნდა დაუცადონ ქალის მშობიარობას და მერე მიიღონ გადაწყვეტილება სამემკვიდრეოდ ქონების განაწილების შესახებ.

თუ დედა, შვილის ყოლის დროს გარდაიცვალა, მაშინ ახალდაბადებულს დააპატრონებენ დედ-მამის ქონებას. თუ ახალდაბადებული გარდაიცვალა, მაშინ ცოლს დარჩება სამემკვიდრო ქმრის ქონება. მაგრამ თუ ორივენი დედაც და შვილიც გარდაიცვალნენ, მაშინ ქონებას დაეპატრონებიან სამემკვიდრეო წრის მიხედვით ქმრის და ცოლის მშობლები, თუ ისინი არ არიან, მაშინ ნათესავთა შემდეგი წრე. მაგრამ თუ გარდაცვალებამდე ან ცოლს, ან ქმარს დაწერილი ჰქონდათ ანდერძი, მის მიხედვით მოხდება ქონების დაპატრონება. მაგრამ თუ მშობიარობის დროს შვილი დაიღუპა და დედა გადარჩა იგი გახდება მთლიანი ქონების მეპატრონე.

ასევე მხითარ-გოში განსაზღვრავს თუ როგორი ფორმით უნდა შედგეს ანდერძი.

333-ე მუხლი განსაზღვრავს: „ანდერძი იყოს, როგორც რომ ასწავლის კანონი, სამი დღის ავადმყოფმან დაუძახოს მღვდლებს და მეპატრონეთ საყდრისა და სამის მოწმით ქნას ანდერძი. და ყოველი რაც სახლსა მისსა იყოს ანუ სულისათვის რაც გაუშვან, ანუ ვის რა მისცეს და დაუგდოს, ილაპარაკოს თავის

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 343.

ნებითა. და თუ იმ დღეს მოხდეს სიკეთის კაცის მის, დამტკიცებით იუოს ის ანდერძი, თუ არ იუოს ჭკუიდამ წასული. არათუ როგორც მაჰმადიანნი უკან ორმოც დღემდის დარჩეს და დამტკიცდეს ანდერძი“.¹

აქ ლაპარაკია ანდერძის შედგენის ფორმაზე, რომ აუცილებელია ავადმყოფობის შემთხვევაში დაძახებით, უნდა მივიდნენ მღვდლები მაგრამ იგი უნდა იუოს სრულ ჭკუაზე, თუ ქმედუნაროა, მაშინ ანდერძი არ შედგება. თუ მოანდერძე მაჰმადიანია ორმოც დღემდე დარჩეს და შემდეგ დამტკიცდეს ანდერძი.

მაგრამ გაურკვეველია ერთი საკითხი მაჰმადიანი მოანდერძე ქრისტიან მღვდლებს დაეთანხმება თუ არა, რომ მათ მიერ მოხდეს ანდერძის შედგენა.

შესაძლებელია მოანდერძემ შეცვალოს ანდერძი, მაგრამ ვერ მოასწრო მისი დამტკიცება, მაშინ ის მოწმეები, რომლებიც ესწრებოდნენ ანდერძის შედგენას, აღთქმა დადონ რომ სიმართლეს იტყვიან.

ანდერძის შედგენის დროს მოანდერძე თავისუფალია.

გარდა ავადმყოფისა, შესაძლებელია სრულიად ჯანმრთელმა დაწეროს ანდერძი, მიიწვიოს მოწმეები და მათი თანდასწრებით. აქ წლოვანება შეზღუდული არ არის, თუ იგი ზრდასრულია.

მხითარ გოში ასევე აწესრიგებს უშიგლო დედაკაცის მიმართ ქონების განაწილების საკითხს, თუ მას ქმარი გარდაეცვალა.

334-ე მუხლში ვკითხულობთ „თუ ცოლ-ქმართა ერთად ბევრს ხანს დაეყოს ერთმანეთთან, შვილი მისცემოდეს, მათი ალალი იუოს და სხვადასხვისა არ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 344.

იყოს მათს ერთობაში ქონება, მკუდრისა (სამარხავად) იყოს. მაგრამ თუ გამოჩენით დედაკაცისა იყოს ქონება და სხვა მეპატრონისა იყოს. თუ ხელი შეუდიოდეს კაცსა, მკუდარსა დაწილდეს თუ არ იყოს – მათი დაპატრონება ნუ.

და თუ უშვილო დედაკაცთან ქმარი მისი ერთად ბეგრს ხანს ყოფილიყუნენ, (დამარხვა) ქმრისა მისი იყოს, არ იყოს სხვისა წილის დაპატრონება რისაც მისაზე სხვათ ხელი არა აქუთ.

და თუ ცოტა ხანს ყოფილიყუნენ ცოლ-ქმარი, იმრიგი ერთად ერთმანეთთან არ მისულიყუნენ, ამისთანას ქალისა, რომ მიიკვალოს, მისი რაც ქონდეს, სამშობლონი დაპატრონდნენ და არა ქმარი.

და თუ მისცემოდეს მასთან ან ვაჟი და ან ქალი, ეუანდეს, თუ კიდევ დახოცოდეს, იმრიგის ცოლის საქონლის დაპატრონება ქმრისა არის. და იმ სამართლებით მოხდომაზე ვისაც დარჩეს, მის სულსაც მათ უნდა მოახმარონ მართებულად. წინათ თუ უკანა, მეორე ცოლ-ქმრობა, ასრე ერთი ისრევ იქნას. მაგრამ მკუდარი კაცისა, რომელიც იყოს ნათქუამი, ყოველი მკუდარისა ნაშენი მისი ვაჟი და ქალი, და ცოლიც მასთან მეპატრონე იყოს და თუ უშვილო იყოს, ვერ დაპატრონდეს (ცოლი), მაგრამ ცოტა რამ ნიშანის წილი მისცენ მას სახლის მოვლისათვის.

და თუ მალ მოკუდეს კაცი და დარჩეს ცოლი მისი, ისრევ ქალწულად, ის ვერ დაპატრონდეს. თუ ნიშანი ჰყოლოდეს ან ოქრო ან რაც ფერი ქალისა ზითუვი თვითონ გაიტანოს, და ტანისამოსი, რაც გაცვეთილია ქორწილის ხარჯი, ყველა ჩაივლის, მაგრამ თუ ქმრის

ნამალევით აუღია რაჟე, ისევ ქმრის სახლისკაცს უნდა მიუბრუნოს“.¹

ამ მუხელში მხითარ გოში რამდენიმე შემთხვევას განიხილავს.

ქონების განაწილების დროს, ან ერთ-ერთი მუუდლის გარდაცვალების დროს მნიშვნელობა აქვს ცოლ-ქმართა ერთად ცხოვრებას რამდენად ხანდაზმულია მათი ერთად ყოფნა და თუ შეილიც ჰყავთ, მაგრამ ერთობლივი ქონება არ ჰქონიათ, მაშინ თუ გარდაიცვალა ცოლი, ქმარი ვალდებულია გააპატიოსნოს (დამარხოს). მაგრამ თუ ქალის იყოს ქონება, მაშინ მას ქმარი ვერ დაეპატრონება.

ქალი თუ უშვილო იყო და ცოლ-ქმარი დიდხანს ცხოვრობდა ერთად, მაშინ ცოლის დამარხვა ქმრის ხარჯზე იქნება, ხოლო ქონებას ქმარი დაეპატრონება. მაგრამ თუ უშვილო ცოლ-ქმარი ცოტა ხანს ცხოვრობდნენ ერთად და ქალი გარდაიცვალა მისი ქონება რაც ებადა, მას თავისი მშობლები დაეპატრონებიან.

თუ ცოლ-ქმარს შვილები ჰყავდათ, მაგრამ ისინი გარდაიცვალნენ, მაშინ ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში ცოლის ქონებას ქმარი დაეპატრონება, და ნაწილი მის სულს უნდა მოახმაროს.

თუ კაცი მოკვდა ისე, რომ ცოლი ქალწულად დარჩა, იგი ვერ დაეპატრონება ქმრის ქონებას. მაგრამ თუ რაიმე ნიშანი ჰქონდა მიტანილი ქმარს, ისევ ქმრის სახლიკაცს ანუ ძმას უნდა მიუბრუნოს. (აქ იგულისხმება რომ ქალი დანიშნული იყო).

მხითარ-გოში იხილავს ისეთ საკითხს, როდესაც ქმარი სრულიად უმიზეზოდ გაუშვებს ცოლს, მაშინ

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 344-345.

ყოველი ქონება, როგორც მოძრავი, ასევე უძრავი იყოფა შუაზე. სახლ-კარი, საქონელი, მიწა - წყალი. ასე სახლიდან წასულ ქალს აქვს უფლება რომ გათხოვდეს იგი არ არის შეზღუდული. მხითარ გოში იხილავს გაყრის საკითხებსაც.

346-ე მუხლით: „თუ ვინ ცოლი შეირთოს, მოხდეს, რომ უშვილო გამოდგეს, ქმარმან გაუშვას უშვილობისათვის, თუ რამ მიჰყოლია მას დედაკაცსა მსახური თუ მხლებელი, ანუ პირუტყვი თუ ტანისამოსი, ოქრო თუ ვერცხლი გამოართვას და გავიდეს. მაგრამ თუ უშვილობის გარდა სხვათა გამო მოინდომებს გაშვებას, ჯარიმა 1200 დრამი ვერცხლი მისცეს ცოლს, თუ აზნაურის შვილი იყო, თუ გლეხი იყოს ექვსასი დრამი მისცეს“.¹

ამ შემთხვევაში თუ ცოლი იქნება უშვილო და ამ მიზეზით გაუშვებს ქმარი, ის ქონება, რაც ცოლს მოუტანია და მზითვი უკლებლივ უნდა დაუბრუნდეს უკან. მეუღლის ქონებიდან იგი ვერაფერს ვერ დაიტოვებს. მაგრამ თუ ცოლი გაუშვა, გარდა უშვილობისა, სხვა მიზეზით, მაშინ ჯარიმის სახით ცოლს უნდა გადაუხადოს 1200 დრამი, და თავისი ქონებაც უკლებლივ დაუბრუნდეს უკან, თუ გლეხია ქალი მაშინ ჯარიმა უნდა გადაუხადოს 600 დრამი.

აქ კანონმდებელი განასხვავებს იერარქიით სხვადასხვა საფეხურზე მყოფ ქალებს.

მხითარ გოში განსაკუთრებით ყურადღებას აქცევს ცოლის ქონებას, იგი არ ურევს მას ქმრის ქონებაში.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 350.

368-ე მუხლში მითითებულია: „რას დროს რომ მოინდომონ ძმათა გაყრა და გაიყარნონ და მამული და რაგინდ არა გაიყონ, ჯერ უწინ უნდა რძლების ზითევი მათი კერძი, რაც რამ აიღონ გარდუდგან თავთავისი“.¹

აქ კანონმდებელი ცოლის ქონებას არ ურევს საერთო ქონებაში და ძმების გაყრის შემთხვევაშიც კი, მათი მეუღლეების ქონება გადავა ისევ მათ საკუთრებაში. ყველანაირად ცდილობს, რომ ქალს არ დაეკარგოს თავისი ქონება.

ამდენად, მხითარ გოში თავისი სამართლის წიგნის შედგენისას დიდ ყურადღებას უთმობს ქალთა საკითხებს, დაწვრილებითაა აღწერილი ქალის, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტის უფლება მოვალეობები. იგი იყენებს ჩვეულებით და სასამართლო პრაქტიკის შედეგებს. რომელსაც დიდი მნიშვნელობა და ძალა ჰქონდა ფეოდალურ საზოგადოებაში, შუასაუკუნეების ყველა საქრისტიანო სახელმწიფოში.

ძართული ფეოდალური სამართალი:

ფეოდალურ საქართველოს სინამდვილეში ქალი სარგებლობდა მემკვიდრეობის უფლებით, ღებულობდა მზითევს, გამოდიოდა მფლობელობისა და საკუთრების სუბიექტად.

საცოლქმრო ქონება სამი სხვადასხვა წყაროსაგან მომდინარეობდა, ეს იყო „მამული“, „დედული“ და „მონაგემი“. მამული ის ქონებაა, რომელიც მამას ჰქონდა და შვილისათვის დაუტოვებია, ეს უმეტესად

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი 1963 წ. გვ. 363.

მამა-პაპული საგვარეულო ხვედრითი წილისაგან შედგებოდა. დედული კი ის უძრავი ქონება უნდა იყოს, რასაც გათხოვებისას ქალს მშობლები აძლევდნენ და რომელიც დედის სიკვდილის შემდეგ შვილებს უნდა დარჩენოდათ. ეს დამკვიდრებული დედული მამულს მიემატებოდა და მამულის შემადგენელ ნაწილად იქცეოდა. ხოლო პიროვნების მიერ საკუთარი შრომა გარჯილობით შეძენილ ქონებას კი მონაგები ერქვა. ამავე კატეგორიებს მიეკუთვნებოდა ქორწინების დროს მეუღლეთა მიერ შეძენილი ქონებაც. გიორგი მერჩულეს თხზულებაში „ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა“. საოჯახო ქონების სამივე სახეობაა დასახელებული. „ვითარცა აღესრულნენ მშობელნი მისნი, მონაგები მათნი დაუტოვეს ზენონს და დასსა მისსა, რომელიც იყო სახლსა შინა და ზენონ გულს ეტყოდა, რაითამცა მამული და დედული, მონაგები დასსა თავისსა დაუტევა ნებისაებრ მისასა“.¹

დედული, როგორც აღვნიშნეთ იმ ქონებას ერქვა, რომელიც შვილებს დედისაგან დარჩენოდათ ხოლმე. ამ ქონებას, დედ-მამის სახლიდან გატანებულს, მზითევი ეწოდებოდა.

მზითევი, როგორც ცოლის ქონება წარმოადგენდა ოჯახში ქალის პატივისცემისათვის ეკონომიურ ბაზას.

მზითვის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოში უკვე VI საუკუნიდან გვაქვს. ეს მიუთითებდა იმაზე, რომ მშობლებსა და შვილებს შორის დამოკიდებულება მაღალგანვითარებულ ფეოდალურ საზოგადოებას შეეფერებოდა, პირველ ხანებში მზითევად მხოლოდ მოძრავი ქონება უნდა ყოფილიყო, ხოლო შემდეგ უძრავი ქონებაც შეიძლებოდა.

¹ ქართული მწერლობა, ტ. I თბილისი, მეცნიერება 1987 წ. გვ. 547.

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ს ავტორის ცნობით როცა თამარ მეფემ თავისი ნახევარ და /ხარჭის შვილი/ რეცა სელჯუკელ ბატონიშვილს მიათხოვა, მას მზითვად დიდი ქონება გაატანეს. გარდაიხადეს ქორწილი დიდად სახელოვანი, შემოსასათანა პირველად მრავალს უბოძეს ცხენნი და აკაზმულობანი სხუათა საქონელთა და სიმდიდრეთა თანა და ღართა, და წარგზავნეს იგი თვისად საყოფლადა არზუმად“¹

შემონახულია ცნობები, რომ ზოგჯერ მთელ სადღეოფლოსაც ატანდნენ, ჟამთააღმწერელი მოგვითხრობს, რომ რუსუდანის ასულ თამარს აწყვერი მზითვად გაატანესო. ევედრა მრავალთ ნიჭითა და ძღვენითა მიერ რათა მისცეს ცოლად ასული მისი თამარ და აღუთქვა ფიცით, არა დატეევა სჯულისა ქრისტიანეთასა, რომელი ისმინა მეფემან რუსუდან და მისცა ასული მისი სულთანსა ყიასადინს, რომელი ესე უჯერო იყო ქრისტიანეთა მიერ. ხოლო დილით დიდებითა მისცა აწყვერი ზითევად“²

გვიან ეს აწყვერი საბერძნეთის სულთანს წაართვა, მონღოლთა წინაშე ორგულობისათვის, ნოინებმა მოაკლევინეს საბერძნეთის სულტანი, ხოლო შემდეგ აწყვერი უბოძეს სარგის ჯაყელსა და მის ძესს ბექას.

ქართველი ისტორიკოსი ჯუანშერი მოგვითხრობს, რომ ვახტანგ გორგასალმა ერთი საბრძოლო გამარჯვების შემდეგ „ითხოვა სპარსთა მეფის ასული ცოლად, ხოლო სპარსთა მეფემან მისცა ასული ცოლად,

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II ჟამთააღმწერელი, გვ. 44-45.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ჟამთააღმწერელი, გვ. 172.

რომელსაც ერქვა ბალენდუსტ და მისცა სომხეთი და ყოველნი მეფენი კავკასიონნი ზითევად“.¹

იგივე ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ ბერძენთა კეისარმა უთხრა ვახტანგ მეფეს „ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა ასულსა ჩემსა, მაშინ მომეც მისგან ქვეყანა და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა ქვეყანა ზითევად“.²

როგორც მოტანილი ცნობებიდან ჩანს, მზითევის ინსტიტუტს განვითარებული სახით გვხვდებით ქართველთა და უცხო სახელმწიფოებს შორის მეფეთა ურთიერთობაში. ეს გასაგებიცაა. შუა საუკუნეების სინამდვილეში მეფეებისა და მთავრებისათვის ქორწინება პოლიტიკური და ეკონომიკური გარიგებაა. დაქორწინება საშუალება იყო ეკონომიკური და პოლიტიკური ძლიერების გასადიდებლად.

ფეოდალურ საქართველოში ადრე წარმოშობილი ჩანს აზნაურთა წრის ქალებისათვის მზითევად, მოძრავ ქონებასთან ერთად, უძრავი ქონების, ადგილმამულის მიცემაც.

უძრავი ქონება-მიწა, შეიძლებოდა ფეოდალურ საქართველოში გაცემულიყო ჯერ კიდევ ადრე ფეოდალურ ხანაში, იგივე ტენდენცია ჩანს შუა საუკუნეების ფეოდალურ საქართველოს პერიოდშიც, რაც შეეხება გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს, მიწა, როგორც მზითევი გვხვდება, მაგრამ შეზღუდულად.

შოი მღვიმის მონასტრის ერთი სიგელიდან, რომელიც XIII საუკუნის ორმოცდაათიან წლებშია შედგე-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ჯუანშერი, გვ. 119.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ჯუანშერი, გვ. 119.

ნილი, ჩანს რომ ისევ გრძელდებოდა ადგილ-მამულისა მზითევად მიცემის პრაქტიკა „შენ ზოსიმეს დედულსა, ზითვად მოცემულსა ზედა სტეფანეთ მამულისაგან, რომელსა სამსახური არარაი ზედაა, მისსა ნაცვლად სტეფანეს ძე გარდაიხდის – პაგრე მოცემულ არის ესე მიწაი ზითევად. ამის მიწასა დედისა შენისა ზითევისა ზედ შენ ზოსიმე და შენმან გამზრდელმან სახლ-კარი ააშენეთ და მოკიდებით ვენახი კარგი“.¹

XI-XIII საუკუნეებში მწარმოებლური ძალების აღმავლობასა დიდ სახელმწიფოებრივ მშენებლობასა და ეკონომიურ გაძლიერებასთან ერთად მზითევის ინსტიტუტიც განვითარებას განიცდიდა. ამ ხანებში მზითევად ეძლეოდათ როგორც მოძრავი, ისე უძრავი ქონებაც.

როგორც სახელმწიფო, ისე სამოქალაქო სამართლიდან ირკვევა, რომ ქალები არ არიან გამორიცხულნი მემკვიდრეობითი ურთიერთობის სფეროდან. გავეცნოთ ვახტანგის სამართლის წიგნის 257-ე მუხლს: „უშვილო ვინმე იყოს და ქალი დარჩეს, თუ ქმრის ხელით არის ანდერძისაგან მოცემის, თუ გაუთხოვარი სახლში დარჩეს, თუ ღარიბია ნახევარი საქონლისა მისცენ, ჩვენს ქვეყანას მამულს არ მისცემენ. თუ მდიდარი არის მის ქალს მის წესით კაი საზითო მიეცემის. ესეც იქნების რომე თავის ადგილზე ქმარი შეერთოს, პატრონი ბევრს ნურას უკითხავს, ესეც იქნების, რომე ქალი დაეარდეს მამის სახლში,

¹ ისტორიული საბუთები შიო-მღვიმის მონასტრისა და ძეგლთა ვაჰანის ქვაბთა თ. ჟორდანიას რედაქციით, თბილისი 1896 წ. საბუთი 60.

იმას ამ გაჩენილისაგან ზითევისა უფროსი უნდა მიეცეს“.¹

აღნიშნული მუხლი თითქოს წინააღმდეგობაშია 84-ე მუხლთან. ეს უკანასკნელი აწესრიგებს ქალის ქონებრივ მდგომარეობას და აწესებს მზითევს. კანონმდებელი ადგენს, რომ მოტაცებულ ქალს „თუ რამ თავისი ზითევი გაეტანოს, ქმარყოფილი იმას ნულარ სთხოვს თუ რამ ზითევი პირველ ქმართან დარჩომოდეს, აგრევე თუ რამ სამამულე ზითევი დარჩომოდეს, მისი არის, რომ პირველ ქმართან შვილი დარჩეს და თუ არა სანამდის სისხლი მისცეს ის მამული პირველ ქმარს ეჭიროს, რახან სისხლი მისცეს, ის მამული იმ ქალის სამშობლოსი არის“.²

257-ე მუხლით: „ჩვენს ქვეყანას მამულს არ მისცემენ ზითევად, ხოლო 84-ე მუხლი იხსენიებს „სამამულე ზითევს“

1557 წელს დათარიღებულ შამადუხ ჯავახიშვილის მზითევის წიგნში ნათქვამია: „მოგეცით ჩვენ ქალს ჯავახიშვილმა, გამრეკელმა და შვილთა ჩემთა თამაზ და შანბერ, მოგათხოვეთ ჩვენი ასული ჩვენი ბატონი შამანდუხ ბატონისა მეფეთ-მეფისა სახლის უხუცესისა ბატონის ზურაბის ძმის, მივეცით და წარუმძღვარეთ ზითევად ცხირეთი, გოჩის გარეთ, რაც ჩვენი კერძო მამული იყო, ზითევად მოგვიცია მთითა, ბართა, წყლითა, წისქვილითა, საძოვრითა, ტყითა, სათიბითა, ველითა, ვენახითა, გზითა, რუთა.“³

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 546.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 503.

³ საქართველოს სიძველენი ტ. II, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1909 წ. გვ. 43.

ზემოთ მოტანილი დოკუმენტიდან ჩანს, რომ XVI საუკუნეშიც ადგილ-მამუელი მზითევის ობიექტია, ისიც ირკვევა, რომ მამულის მზითევად გატანება ჩვეულებრივი და დომინირებული მოვლენა არ უნდა ყოფილიყო, თვით ა'ხნაურთა წრეშიც კი, რადგანაც ასეთი აქციისათვის „დიდისა და მადლისა ხელმწიფისა ბრძანება და ნებართვა ყოფილა საჭირო. უნდა ვიფიქროთ, რომ მეფის ნებართვა დიდებულების ადგილ-მამულის მზითევად გაცემისას მხოლოდ მაშინ ან განსაკუთრებით, მაშინ დაჭირდებოდათ, თუ გასამზითებლად განკუთვნილი მიწა მას ბენეფიციუმის ან ლენის პირობით ჰქონდათ მიღებული. ხოლო იმ შემთხვევაში როდესაც ადგილ-მამუელი ნაზითევი, ნასისხლი, ნასყიდი ან განსაკუთრებით საკუთარი მონაგებით ნასყიდი იყო. მეფის ნებართვა გამზითევისას ან სულ არ ყოფილა საჭირო ან ფორმალურად.

XIV საუკუნიდან ქართული საკანონმდებლო ძეგლი იხსენებს სამამულე მზითევს, რომელიც მის ლეგალურ არსებობაზე მიუთითებს.

უფრო გვიან XV-XVIII საუკუნეებში დიდებულ ახნაურთა წრეში მიწის მზითევად გაცემა მართალია გამოჩნდის, მაგრამ არც თუ იშვიათ გამოჩნდის სახით გეხვდება, სწორედ ამ ფაქტების შექმნა უნდა გადაწყდეს სამართლის 257-ე და 84-ე მუხლებს შორის წინააღმდეგობა. ერთ შემთხვევაში კანონმდებელს მხედველობაში აქვს წესი, ხოლო მეორეში წესიდან გამონაკლისი.

როცა გარდაცვლილ ოჯახის უფროსს მემკვიდრედ ქალი ეყოლებოდა, ეს უკანასკნელი ხდებოდა უძრავ-მოძრავი ქონების მფლობელი და ქმარსაც იგი თავის მამულზე მიიყვანდა.

ქალის ქონებრივი მდგომარეობის შესახებ საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის ალბუდა-ამირ-სპასალარის სამართლის წიგნის 81-ე მუხლი. სადაც ნათქვამია: „დიაცსა თუ ქმარი მოუკვდეს და შვილი არ დარჩეს, ზითევი თანა გაჰყვეს უკლებლად, თუ დედაკაცი მოკუდეს უშვილოდ, ზითევი მისსა სამშობლოს მართებს დაუკლებლად.

თუ შვილოსანი დაქერიედეს, სასაქონლო დიაცსა რადა გინდა იყოს ანუ ქმარი შეერთოს ანუ თავის წინა რადმე იყოს.

სამამულებცა ასრე, რომე ნუცა რას გაუყიდის ნუცა რას გაუცემს.

ესე ეგების, რომ მონასტერთა შიგა შესწიროს და მას შვილნი ნუ ეცილებიან“.¹ ე.ი. თუ უშვილო ქალი ქმრის გარდაცვალების შემდეგ ოჯახში არ დარჩება, მას როგორც ვხედავთ უფლება აქვს მზითევი უკლებლივ წაიღოს უკანვე. ე.ი. მზითევი როგორც ქონებრივი მასა მთლიანად საოჯახო ქონებაში არ იყო გათქვეფილი და განსაზღვრულ შემთხვევაში ქალს შეეძლო მისი ოჯახიდან წაღება.

უშვილოდ გარდაცვლილი ქალის მზითევი მისსავე „სამშობლოს“ უბრუნდება, ე.ი. ქალის გვარსა და სახლს.

მზითევად შეიძლებოდა ყოფილიყო სულ სხვადასხვა სახით ქონებრივი მასა, იგი ქალის ქონებად ითვლებოდა. მხოლოდ ამ უკანასკნელის მხრივ საოჯახო ხასიათის დანაშაულებრივი ქმედობის ჩადენას შეეძლო ამ წესში რაიმე გამოწვევის შესატანა.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ალბუდას სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 456-457.

ქალი ფეხებს როგორც „ხახაქონდო“ ასევე „პირუტყვის“ „სამამულებს“ სახით მისთვის ბოძებულ მზიოებს. შეუხლუდველად მოვლენათა ნორმალურად მსგეღელობის დროს, თუ ქალი ოჯახის ანგრეეს, ქმარს თვითნებურად ტოეებს და სხვას თავს წააგვრევენებს ისე, რომ თავისი მოძრავი მზიოევის წადებას ვერ მოასწრებს, მხოლოდ ამ შემთხვევაში კანონმდებელი პირადად ცოლეოფილს სჯის ყოფილი ქმრის სახლში დარსენილი მოძრავი მზიოევის აკარგვით.

ხსენებულსავე შემთხვევაში, როდესაც წამგვრელი ორმაგ სისხლს დაუერეებს მოტაცებული ქალის პირველ ქმარს, დგებოდა საკითხი „სამამულე ზითევის“ ბედის შესახებ. სამამულე მზიოევი, როგორც წესი ქალის მშობლებს უბრუნდებოდათ და მათზე იყო დამოკიდებული, დაუბრუნებდნენ თუ არა მას თავიანთ შვილს.

მეუღლეთა შორის უფლებრივი ერთიერთობის თვალსაზრისით საინტერესოა ბექა მანდატურთეხეცესის სამართლის წიგნის 29-ე მუხლი: „თუ კაცმან უბრალოდ ცოლი დააგდოს სისხლის ნახევარი მისცეს და მისი ზითევი სრულად.

თუ ბოზობისთვის დააგდოს მისი ზითევი მაშინაც მისცეს სრულად: თუ დიაცი ბოზია, ზითევიცა ბოზი იქნების“.¹

არა მარტო ცოლის უბრალოდ დაგდების დროს, არამედ აგრეთვე მრუშობის მიზეზით მასთან განშორების შემთხვევაშიც ქალის ქონებრივი უფლებები ასე თუ ისე საკმაოდ არის დაცული. მრუშ ცოლს

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ბექას სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 435.

ოჯახიდან აძევებენ, მაგრამ მზითევს ვერ დაუკავენ. ცოლმა ქმრის მიმართ რა სახის საოჯახო ზნეობრივი დანაშაულიც არ უნდა ჩაიდინოს, იგი მზითევზე ქონებრივ უფლებას მაინც არ კარგავს. მოვლენათა ჩვეულებრივი მსგელობის დროს მზითევს ქალი ხელუხლებელ ქონებად თელის. სამართლის წიგნი ანალოგიურ დებულებას ავითარებს გლეხი ქალის მიმართაც.

კანონმდებელი თავისი დებულების საფუძველზე გულისხმობს მეუღლეთა ქონების განკერძოებულობას, ვინაიდან ცოლ-ქმრის ქონება, რომ ათქვეფილი იყოს ერთმანეთში, შეუძლებელი იქნებოდა იგი თავისი პირვანდელი სახით ქვრივს დაუკლებლად თან წაედო. ქალის უშვილოდ გარდაცვალების შემთხვევაშიც „მზითევი მისსა სამშობლოს მართებს დაუკლებლად“ ესეც მეუღლეთა ქონებრივ განკერძოებულობას გვაგულისხმებინებს.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია გაბრიელ ნიკოლოზის ძის, ასათიანოვის, სიგელი, გაცემული მეფელად სტეფანეს ძე ოქრომელიძეზე, თავისი დის მარინეს მზითევის გამო. არის მზითევის სრული ჩამონათვალი სადაც ვკითხულობთ: „როგორც დამან ჩემმან მარინემ მემკვიდრემან მისმან არც ჩემგან და არც მემკვიდრეთა ჩემგან არღარა რამე ითხოვოს, არამედ მზითვით ამით იყოს კმაყოფილი“.¹ ამ შემთხვევაში იგულისხმება მზითევი, როგორც სამემკვიდრო წილი. აქ უძრავ ქონებაზე არ არის ლაპარაკი.

¹ ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი. 1453.

საქართველოს ჩვეულებით სჯულში, რომელიც მოქმედებს რა კანონის გვერდით და მის პარალელურად, მზითევის შესახებ ასეა ნათქვამი: „უკეთესეთი კაცი მოკვდა იყო კეთილშობილთა ანუ მოქალაქთაგანი, რომელსაც დარწმობილიყო ქალნი გაუზი-თავნი და ეყოლებოდათ ქალ-ვაჟი გაუყრელი ძმა ან ძმის წული, ამისთანა შემთხვევაში ქონებას მისსა დაემკვიდრებოდნენ შვილნი, ძმანი და ძმისწულნი, ქალს შეძლების დაგვარად გაამზითევდნენ მაშინ თუნდაც მამისაგან არ დარწმობოდათ რა.“¹

აქ არ ჩანს მზითევში იგულისხმება თუ არა უპრავი ქონება აღნიშნული კანონით ერთნაირად იმოქმედებდა როგორც კეთილშობილთ, ასევე ჩვეულებრივ მოქალაქეზე. ზემოთ აღნიშნული ადამიანთა სამართლებრივი ნორმაა, რომელიც გამოყენებულია კანონმდებლის მიერ.

მზითევის ინსტიტუტთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ქალის უფლება როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტისა.

მემკვიდრეობის სამართალი შეიძლებოდა მხოლოდ მაშინ გაჩენილიყო, როდესაც კერძო საკუთრება გაჩნდა.

როგორც ნარატიული ძეგლებიდან ჩანს, უკვე V საუკუნეში ღვიძლ ძმებს ერთსახლად აღარ უცხოვრიათ, თუ უპრავი გაყოფილი არ ჰქონდათ თითოეულს მაინც თავისი მეურნეობა და მონაგები უნდა ჰქონოდა. საკუთრების შექმნა შეიძლებოდა ან მემკვიდრეობით ან სყიდვით, ან ჩუქებით.

¹ საქართველოს ჩვეულებითი სჯული, გამომც. მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1960 წ. გვ. 55, მუხლი 30.

როგორც ეტყობა VII-IX საუკუნეებში მემკვიდრეობა და გაყრა ახალი მოვლენა არ ყოფილა.

გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში ვკითხულობთ: „რაითამცა მამული და დედული, მონაგები დასსა თვისსა დაუტოვა ზენონს“.¹ ამ თხზულებიდან ირკვევა, რომ მშობლებმა ქონება დაუტოვეს ზენონს და მის დას, ხოლო შემდეგ ზენონმა თავის დას. მშობლები შეიძლებს მემკვიდრეობით უტოვებდნენ არა მარტო მონაგებს, არამედ დედულსა და მამულსაც. გ. მერჩულეს თხზულებიდან ჩანს, რომ ქალი შეიძლება იყოს მშობლების მონაგების, მამულის და დედულის პატრონი. რადგანაც ბერად აღკვეცის მსურველი ძმა ყიქრობს, რომ ზემოხსენებული ქონების სახეების მფლობელად შეიძლება მისი და გახდეს, მშობლების მონაგების დამტკიცების უფლება ამ დას სწორედ იმიტომ ჰქონდა, რომ იგი იყო „სახლსა შინა“ და გათხოვილი არ ყოფილა.

როგორც ეტყობა გათხოვილ დას მშობლების მემკვიდრეობაში წილი არ სდებიოთ. სახლის მამრობითი სქესის ჩამომავალსა და მემკვიდრეს „მკედრი“ ერქვა. VII-IX საუკუნეებში საკუთრების დამკვიდრება შეიძლებოდა თუ მშობლები აღესრულნენ, მაგრამ თუ მშობლები მოისურვებდნენ თავის სიცოცხლის დროსაც, საკუთარი ხელით „ხორციელად“ მშობელთა მონაგები შეიძლოა განეყვიან ხოლმე.

კონსტანტინე პორფიროგენტსაც მოთხრობილი აქვს, რომ ბაგრატმა გაუყო თავისი მამული თავის სამ შვილს: ადარნესეს, გურგენსა და აშოტკისკასს.

¹ ქართული მწერლობა გ. I. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. გამომც.: თბილისი, მეც. აკადემია, 1987 წ. გვ. 547.

კონსტანტინე პორფიროგენტის თხზულებიდან ირ-
კვევა, რომ ქალი შეიძლება ყოფილიყო მამის უძრავი
ქონების მფლობელი. თუმცა ზოგჯერ კი ისმოდა სა-
კითხი შეეძლო თუ არა ქალს დაპატრონებოდა მამი-
სეულ ციხეს. ჩანს ამ ქალს იურიდიულად ამის უფ-
ლებაც ჰქონდა, მაგრამ მას ზღუდადნენ ამ მიმართუ-
ლებით. როდესაც გურგენ მაგისტროსი გარდაიცვა-
ლა, არტანუჯი დარჩა აშოტ პატრიკიოსის ქალი-
შვილს, როგორც მისი მამისეული ქონება, მაგრამ
სუმბატმა ძალით წაართვა გურგენ მაგისტროსის
მეუღლეს არტანუჯი და ასე უთხრა: „შენ ქალი ხარ
და არ შეიძლება ციხე გეპყრასო“ მაგრამ ფაქტად
რჩება ის, რომ სუმბატმა ციხის მაგივრად მისცა
ქალს სხვა მიწები. კონსტანტინე პორფიროგენტის
ცნობების მიხედვით დასტურდება, რომ მაღალი
წოდების სინამდვილეში ქალს მემკვიდრეობისა და
ადგილ-მამულის ფლობის უფლება ჰქონია.

ქართლის ცხოვრებაში ვკითხულობთ: „ხოლო
ამან, დავიტ, იმეფა ექვს თვეს და მოკვდა, დაუტევა
ჲე ერთი სახელით დიმიტრი, და შემდგომად მისა
დაჯდა მეფედ გიორგი, ჰმა მისსივე და ჲე დიმიტრი
მეფისა, ქორონიკონსა ამასვე წელსა მიიცვალა
მეფე დიმიტრი, წელი ერთ ჩოხოსანი და დაი დიმიტ-
რისი, თამარ, თიღვის აღმშენებელი, იგიცა შემონაზე-
ნებული გარდაიცვალა“.¹

აქ ჩვენთვის საინტერესოა ის, რომ დიმიტრის და
თამარ გარდაიცვალა, რომელიც იყო თიღვის აღმშე-
ნებელი. (თიღვა) არის ისტორიული ადგილი. ე.ი.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 383.

ქალს აქონდა იმის უფლება, /თუ საშუალება ექნებოდა/ აღეშენებინა მონასტერი და რა თქმა უნდა მის საკუთრებაშიც დარჩებოდა.

ბასილ ზარზმელი თავის ნაწარმოებში „ცხოვრება სერაპიონ ზარზმელისა“ მოგვითხრობს, რომ ფეოდალი გიორგი ჩორჩანელი უშვილო იყო, როდესაც იგი კედებოდა მან ყოველივე რაც აქონდა მამული. ეკლესიანი და მონაგები მისი დასსა მისსა შეჰყვდრა და შვილთა მისთა საკუთრებით განუთვისა. რომელთა ეწოდათ სულა, ბეშქენ და ლაკლაკისი.“¹ როგორც ჩანს უშვილო გიორგი ჩორჩანელმა სიკვდილის წინ მთელი თავისი ქონება, მამული, ეკლესიანი და მონაგები დასსა და დისშვილებს უბოძა. გ. ჩორჩანელს თავისი უკანასკნელი სერვილი ანდერძით აქონდა გამოთქმული.

გიორგი ჩორჩანელის დისშვილებმა, რომელთაც გიორგიმ მთელი თავისი ქონება დაუტოვა. მოკლეს თავისი სიძე დის ქმარი. მოკლა ლაკლაკმან დის ქმარი თავისი, რამეთუ მძლავრობით ერქოდა ვითარმედ: ნაწილი მამულის თანა თქუენსა დასა ამას თქუენსა ვინაიდგან თქვენცა დედისა მისერ გაქუს, რომლისთვის განმრავლდეს სიტყვისა გაგებანი ურთიერთს და ესრეთ მოკლა დის ქმარი (სიძე) თვისი“.²

ცხადია მოკლული სიძე წილს მოითხოვდა თავისი ცოლისა და ჩორჩანელის დისათვის. როგორც ჩანს ანდერძში გათხოვილი დისშვილისათვის ქონება არ იყო განკუთვნილი, სიძე კი თავის მოთხოვნას ასე

¹ ქ. ქართ. ლიტერატურის კრესტომათია, ტ. I. თბილისი, 1946 წ. გვ. 96.

² ქ. ქართ. ლიტერატურის კრესტომათია, ტ. I. თბილისი, 1946 წ. გვ. 96.

ასაბუთებდა: „თქვენ დასაც ერგება წილი გიორგი ჩორჩანელის ქონებაში იმიტომ, რომ თქვენს დედას ერგო ქონება და თქვენც მისი მეშვეობით გერგოთ. გი. დედის მიერ ანდერძით დამკვიდრებულ ქონებაში გათხოვილ ქალსაც უდევს წილი.

ბასილ ზარზმელის თხზულების ეს აღგილი გვინვენებს, რომ საქართველოში ქალს მშობლების ქონებაზე მემკვიდრეობის უფლება ჰქონია. რა წილი ერგებოდათ გაუთხოვარ ქალებს ძმების თანასწორი თუ ნაკლები ეს მასალებიდან არ ჩანს. იმ შემთხვევაში როდესაც მამრობით სქესის წევრები არ მოიპოვებოდნენ და მამული უმკვიდროდ“ და „შთომით“ იყო, მაშინ ქონება, მამულ-დედული მდედრობით სქესსა და მის ჩამომავლობაზე გადადიოდა. ხოლო როდესაც საგვარეულოდან არც ერთი წევრი აღარ იყო შერჩენილი, რომელსაც დარჩენილი ქონების დამკვიდრების უფლება ჰქონდა, მაშინ ამ ამოყარდნილ გვარეულობის მამულს მეფე, სახელმწიფო იღებდა. სამეფო ანუ სახელმწიფო საკუთრება ხდებოდა.

გათხოვილ ქალს არ ჰქონდა უფლება მიეღო გარდაცვლილი მშობლების უძრავი ქონება, იგი იმ შემთხვევაში მიიღებდა, თუ მის ოჯახში ძე არ იყო და სიძე მივიდოდა მოსაველელად საპატრონებლად, ხოლო გაუთხოვარ ქალს თავისთავად ცხადია დარჩებოდა თავისი დედ-მამის ქონება ხელუხლებლად. გათხოვილი ქალის მემკვიდრეობად როგორც ჩანს, მისი მზითვეი ყოფილა აღიარებული.

გათხოვილი ქალის სამოქალაქო კმედუნარიანობა საერთო საოჯახო ქონების მიმართ მემკვიდრეობის წილში ნაწილობრივ შეზღუდულია.

ეკლესია და საეკლესიო კანონი შვილების სქესის განურჩევლად მემკვიდრეობის თანასწორ უფლებას იძლეოდა. ბასილი დიდის ქადაგებიდან, მშობლები, რომლებიც თითოეული თავის შვილს თანასწორად სიცოცხლეს აძლევს, ამგვარადვე მოვალენი არიან საცხოვრებელი და სარჩო თანასწორად გაუყონ.

დიდი სჯულის კანონი უზიარებლობისა და კრულის სასჯელს აწესებს იმ დედ-მამისათვის, რომელნიც თავის შვილებს ქონებას თანასწორად არ გაუყოფდა.

საქართველოში ამ მოძღვრებას სრულყოფილი გავლენა არ ჰქონდა.

საქართველოს ჩვეულებითი სჯული ქალთა მემკვიდრეობის საკითხებს ასე აწესრიგებს: „გარდაცვლილ მოქალაქეთა, რომელსაც არ დარჩებოდა ვაჟი, გაუყრელი ძმა ან ბიძაშვილი, არამედ ქალები, ქალის ქმარს ზედსიძედ შეიყვანდნენ და დააპატრონებდნენ გარდაცვლილის ქონებას და შეიქმნებოდა ისე სამეფო ხარჯის მძევალი, ვითარცა მამულის პატრონი იყო.

და უკეთუ ქალიც არ ეყოლებოდა ცოლს შეეპლო ქმრის ახლო მონათესავეთაგანი შვილად აეყვანა და ქმრის ქონებაზედ დაეპატრონებინა“.¹

აქ ლაპარაკია ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც გარდაცვლილს არ დარჩებოდა არც ვაჟიშვილი მემკვიდრე, არც ძმა ან ბიძაშვილი, მაგრამ თუ სხვები აღმოჩნდებოდნენ ჩანს, რომ ქალიშვილი საქმროს სახლში მიიყვანდა და დაეუფლებოდა ადგილ მამულს.

¹ საქართველოს ჩვეულებითი სჯული. დოლიძის რედაქციით, თბილისი, 1960 წ. გვ. 32.

ამ შემთხვევაში სიძე სამეფო ხარჯის მძევალი გახდებოდა, და მიიღებდა მეუღლის გვარს, რომ ოჯახი არ ამოვარდნილიყო. თუ არც ქალი დარსებოდათ, მაშინ ცოლს შეეძლო, რომ აეყვანა ვინმე შვილად და იგი მის ქონებას დაეპატრონებოდა.

დოკუმენტალურად დამოწმებულია, რომ ქალი, ქმრის სიცოცხლეში თავის საკუთარი სახსრებით იძენს მოძრავ და ზოგჯერ უძრავ ქონებასაც. ცხადია ასეთ შემთხვევაში მას შეძენილი ქონების გასხვისების უფლებაც ეძლეოდა.

1620 წლით დათარიღებული განჩინებით, რომელიც ქაიხოსრო ჯავახიშვილისა და გიორგი სააკაძეს შორის სხვადასხვა და მრავალგვარი სარჩელის თაობაზეა დაწერილი, საიდანაც ჩანს, რომ ქალს გარკვეული უფლება გააჩნდა. დოკუმენტის მიხედვით დიდი მოურავი აღინიშნავდა „ბატონმა თეიმურაზმა, ბატონს დედაჩემს, მანუჩარი მიუგზავნა, რომ ქაიხოსრო თქვენის შვილისაგან ბევრსა ჩივისო და გაებრტუო.“¹

როგორც ვხედავთ შვილი დედას-ოფიციალურად „ბატონ დედაჩემს“ უწოდებს. რაც მარტო ზრდილობის გამომხატველი არ არის. დედას უფლება ჰქონდა მიეღო მონაწილეობა სასამართლო პროცესში, როგორც შვილის უფლებამონაცვლეს.

ქალებს, ქონებრივი ურთიერთობის სფეროში ვხედებით როგორც სრულუფლებიან სუბიექტებს, XI-საუკუნის ძეგლი, ნიკორწმინდის, ორჯერ იხსენიებს ქალს, რომელიც თავის ქონებას ასხვისებს.

ქალი, რომ თავის უდავო ქონებას მონასტერს სწირავდა ამის შესახებაც მრავალი დოკუმენტი არსებობს.

¹ საქართველოს ჩვეულებითი სჯული. თბილისი, 1969 წ. გვ. 51.

გვიან შუა საუკუნეებშიაც ქალი ქმედუნარიანი ჩანს. გერმანოზაშვილის ოთარის ცოლყოფილი მარიამ 1701 წელს ყიდის ზვარს და სხვა.

ქალს ჰქონდა უფლება მეუღლის გარეშე აეღო ვალი. ქმარიც ცოლს შეიწყნარებდა.

საქართველოს ჩვეულებით სჯულში ეკითხულობთ: „დედაკაცს არ შეეძლო ქმრის დაუკითხავად ვალის აღება და არც ქმარი გარდაუხდიდა მას და თუ ქმარი ეყოლებოდა სხვა მხარეს გაგ'საენილი, ანუ რომელსამე საოჯახო საჭიროებისათვის აიღებდა და მოიხმარებდა. ესეთი ვალი შეიწყნარებოდა და ქმრის ქონებიდან გარდაიხდებოდა.“¹

ამ ჩანაწერიდან ირკვევა, რომ ქალი იყო ქონებრივი ურთიერთობის მონაწილე სუბიექტი. იგი მონაწილეობას იღებდა გასხვისებაშიც.

საინტერესოა ქართული სამართლის წყაროები როგორ შეფასებას აძლევს ქალს, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს.

ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნში 140-ე მუხლში ეკითხულობთ: „თუ ცოლი დასნეულდეს, ქმარი ცოლის გვარსა არას ემართლების, მისთვის რომე მისსა ხელსა შიგან დამართებია, თუ გაეყაროს შეფიცოს ნაბნითა, რომე სიძულვილითა არა გაყროდეს, და ნახევარი სისხლი დაუურვოს. და დედაკაცი ზითევს ნუ ითხოვს, თუ შეილი დარჩეს“.²

ამ მუხლში ღაპარაკია დასნეულებულ ცოლზე, რომელიც ქმრის ხელში დაავადმყოფდა. ამ შემთხვევაში მათ შორის გაყრა შესაძლებელია, მაგრამ

¹ საქართველოს ჩვეულებითი სჯული. თბილისი, 1969 წ. გვ. 55.

² ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ბაგრატის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 468.

ქმარმა სისხლის ფასი უნდა დაუკერვოს ჯარიმის სახით. თუ ამ ქალს შვილი დარჩება მაშინ მან თავისი მზითვენი არ უნდა მოითხოვოს. მაგრამ თუ შვილი არ ჰყავს, ან ჰყავდა და მოუკვდა ამაზე არ მსჯელობს კანონმდებელი. სხვა შემთხვევებიც არ არის განხილული, გაურკვეველია რა შედეგი დაადგებოდა, როცა ცოლი თავისი ოჯახიდან მივიდა ქმრის ოჯახში დასნეულებული.

ამავე კანონის 175-ე მუხლში ვკითხულობთ: „თუ დედაკაცს ქმარი მოუკვდეს და საქონელი მან ქურივმან მონასტერს შესწიროს, შვილნი ნუ ეცოდებოდნენ“.¹

აქ განხილულია ისეთი შემთხვევა, როდესაც ქალი დაქვრივდა, მას აქვს უფლება, რომ საქონელი მონასტერს შესწიროს და ამაში შვილები არ უნდა შეეცდიონ.

ე.ი. ქმრის გარდაცვალების შემდეგ ცოლი ხდება ქონების მესაკუთრე და მისი უფლებები თუ კი იგი შესწირავს ქონებას მონასტერს შეზღუდული არ არის. მაგრამ ამავე მუხლში არ არის გამოყოფილი, რომელ ქონებაზეა ლაპარაკი, ცოლის მზითვზე თუ ქმრის ქონებაზე, რომელიც მას დარჩა გარდაცვალების შემდეგ.

ბაგრატ კურაპალატის სამართლი ფრაგმენტების სახით არის ჩვენამდე მოღწეული და ბევრი კითხვა პასუხგაუცემელია.

მეფე გიორგი ბრწყინვალე თავის „ძეგლისდებაში“ რომელიც მან მიუძღვნა აღმოსავლეთ მთიულებს

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ბაგრატის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 473.

სამემკვიდრო სამართლის სუბიექტი, ქალი, განხილული არ არის.

ბექა-მანდატურთუხუცესის 46-ე მუხლში ჩაწერილია: თუ კაცმა კაცს ცოლი წაგვაროს, ასრე რომე, დიაცი მისის ნებით და წადილით გაჰყვეს თანა, რასაცა გვარისა იყოს, მისითა წესითა სისხლი ორ ნაწილად დაუურვოს ქმარსა და რაიცა მისი სასაქონლო რა გინდა რამე წაეტანოს, იგიცა აგრევე შეაქციოს დიაცსა.

და თუ რამ მისი მოტანილი ზითევისაგან, გინა სასაქონლო გინა პირუტყვი, გაეტანოს დიაცსა, იგი ქმარყოფილი იმას ნუ სთხოვს და რაცა ქმარყოფილს დარჩეს მას დიაცი ნუ ითხოვს, რა გინდა შეილნი უდგნენ ამაღ რომე თავის გულით დაუგდიან სახლი, ქმარი და ზითევი რა ჟამს სისხლი დაუურვოს წამგვრელმან, თუ რამ სამამულე ზითევი იყოს, იგი მის სამშობლოსავე მართებს და თუ ქალსავე მისცემენ მათ იციან.

თუ შეილები არ დარჩომილიყვნენ პირველსა ქმრისანი სახლსა შიგა იგი წამგვრელი კაცი სისხლისა საქმესა შიგა მოსრულსა არას ემართლების, მის ქალისაგან სამშობლოსაგან კიდე“.¹

ამ მუხლის თანახმად მითითებულია მზითევის დაბრუნების შემთხვევაზე, როცა ქალი სხვას გაჰყვება ცოლად, მაშინ მეორე ქმარმა ქმარყოფილს ორნაწილი სისხლი უნდა დაუურვოს, და თუ ქალს მოტანილი ჰქონდა მზითევი ქმარყოფილს დარჩება, ის ქალმა არ უნდა მოითხოვოს. აქ ისეთ გატაცებაზეა ლაპარაკი, რომელიც შენიღბულია, თავისი ნებით

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ბექას სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 441.

მიჰყვება სხვას. ასეთ შემთხვევაში მეორე ქმარი ქმარ-
ყოფილთან ახდენს სისხლის დაურეგებას, მზითევი
ქალს დარჩება თუ ოჯახ'შს ეს მათი გადასაწყვეტია.
კანონმდებელი მხარეებს ანდობს გადაწყვეტას.

რაც შეეხება 47-ე მუხლს აქ კი გათხოვილი ქალის
ძალად გატაცებაზეა ლაპარაკი. აქ ახალმა ქმარმა
ქმარყოფილს ორმაგი სისხლი უნდა დაუურვოს, თუ
მომტაცებლები ჯგუფურად იყო მათ მიმართ გადა-
სახდელი იქნება ჯარიმები. რაც შეეხება მზითევის
საკითხს ისევე როგორც 46-ე მუხლ'შია მოცემული,
მხარეების გადასაწყვეტია.

როგორც ვთქვით ათაბაგ აღბუღას 81-ე მუხლი
ეხება იმ ქონებას, რომელიც მზითევის სახით წამოი-
ღო ქალმა მეუღლის ოჯახ'ში.

82-ე მუხლი კი გლეხის ქალის უფლებას ეხება, იმ
ქონებაზე რომელიც მზითევის სახით მიიღო,
„გლეხთ ესე ქნან: ყოფილაცა რომე, თუ დიაცი უ'შვი-
ლო მოკედეს, ზითევი ნახევარი სულისა სა'ურავად
გაუ'შვან და ნახევარი სამშობლოს მართებს. და თუ
ქალი დარჩეს მას მართებს. აქენდეს-ვინცა გა'ხარდოს
და გაათხოვოს, მას მართებს და აქენდეს, და მას
გაატანოს.

და თუ ვაჟიცა დარჩეს, აბჯარი ვაჟსა და საქო-
ნელი ქალსავე“.¹

აქ რომელი იერარქიის საფეხურ'ზე მეოფე ქალ'ზეა
ლაპარაკი სულერთია, ისინი სამემკვიდრეო სამართ-
ლებრივი ურთიერთობის სუბიექტებია.

მართალია, როგორც ბექას, ისე აღბუღას სამარ-
თალი სამცხე-ჯავახეთის საათაბაგოს ეხება, მაგრამ

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, თბილისი,
1963 წ. გვ. 457.

იგი მთელი საქართველოსათვის იყო გათვალისწინებული, თავისი კულტურით, თვითმყოფადობით, სამართლიანობით.

ქართული სამართლის ძეგლებიდან უმნიშვნელოვანესი ადგილი აქვს დათმობილი ბატონიშვილ ვახტანგ VI-ის სამართალს. ვახტანგის სამართლის ძირითად წყაროს ჩვეულებითი სამართალი წარმოადგენს. მის მიერ შექმნილი საკანონმდებლო სწავლულ კაცთა კომისია ფართოდ იყენებდა სასამართლო პრაქტიკასაც. განსაკუთრებულია ბექასა და აღბუღას კანონების გავლენა ვახტანგის სამართალზე. გაგლეჯა ასევე დიდია ბერძნულ-რომანული და ბიზანტიური სამართლებისა. თავისებური ხასიათი, რომელიც ვახტანგის სამართლის წიგნთა კრებულს ახასიათებს, მას სამართლის მსოფლიო ისტორიის პირველხარისხოვან ძეგლთა შორის აყენებს.

ვახტანგის სამართალში განსაკუთრებული ადგილი აქვს დათმობილი სამემკვიდრეო საკითხებს, ქალის როლს, მის უფლება-მოვალეობებს სამემკვიდრეო სამართალთან დაკავშირებით.

ვახტანგის სამართლის 67-ე მუხლი მიუთითებს მზითვეის შესახებ „თუ ქალს ბოზობა შეემთხვიოს ქმარმა თუ უნდა გაუშვებს და თუ უნდა არა. მაგრამ თუ გაუშვა რაც მზითვეი მოჰყოლია ისიცა და ბოზობით შექენილი შვილიც უნდა გაატანოს.

მაგრამ თუ მართალს ქმართან შვილი ჰყავს, ზითვეი მთლად არ მიეცემის, ამიტომ, რომ შვილსაც წილი აქვს, ნახევარი ანუ უმცროსი, ან არა რადგან შვილი ყუანდეს, შვილებსა და დედას თვითო-თვითო წილად მისცეს ყველას სწორად.

რომელიც ზითევი ავის ქნამდის თვითონ დაუ-
ხარჯავს თავისი ნებით იმას ვეღარ ითხოვს“¹

ამ ჩანაწერში ნაგულისხმევია ისეთი შემთხვევა,
როდესაც ცოლი ზნეობრივად არ არის წელში გამარ-
თული, ქმარზეა დამოკიდებული გაუშვებს თუ დაი-
ტოვებს, მაგრამ თუ გაუშვებს მთლიან მზითევსაც
გაატანს, მაგრამ მას თუ შვილები რჩება სახლში,
მათ დედის მზითევიდან თანასწორი წილი ეძლევათ.

72-ე მუხლში ვკითხულობთ: „თუ კაცმან უბრა-
ლოდ ცოლი დააგდოს, მთელი სისხლი მისცეს და
თავისი მზითევი უკლებლივ“²

მემკვიდრეობითი სამართლის მუხლების განხილ-
ვისას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მზითევის
საკითხს. 72-ე მუხლის თანახმად მამაკაცი თუ ცოლს
დატოვებს მან მთელი სისხლი უნდა დაუურვოს
ქალს, ხოლო მზითევი მთლიანად წაიღოს ქალმა. აქ
არ იკვეთება როგორ ქალზეა ლაპარაკი უშვილოზე
თუ შვილიანზე. მთავარი ის არის, რომ აქ ქმარმა
უმიზეზოდ მიატოვა ცოლი, ამიტომ მთელი სისხლი
უნდა დაუურვოს მას.

145-ე მუხლში ლაპარაკია ისეთ შემთხვევაზე, რო-
დესაც ოჯახში ვაჟი არ არის, ასეთ ოჯახს ვახტანგი
ამოვარდნილს უწოდებს: „თუ კაცი ამოვარდეს და
ვაჟიშვილი არ დარჩეს და ქალი დარჩეს, ეს ქალი
ვინც შეირთოს თავის მამის სახლ-კარი, საქონელი,
მამული იმ ქალს მიეცეს. იმ კაცის ვალიც იმ ქალმან
და მისმა ქმარმან გადაიხადოს. თუ ის ქალიცა და

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის
სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 499.

² ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის
სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 500.

მისი ქმარიც მამკუდარა და შვილები დარჩომია მათ გარდაიხადონ.

თუ ქალი მამის სიცოცხლეში გათხოვილია, ვერა-ვინ რას შეუა და თუ მამას უკან თავისის ზითევის მეტი არა წაუღია რა და ისე გათხოვილა, იმით ვერას შეუვლენ“¹

ამ მუხლის თანახმად კაცი ამოვარდნილად ე.ი. ამოწყვეტილად ითვლება თუ მას ვაჟიშვილი არ ჰყავს, მაგრამ თუ მარტო ქალიშვილი ჰყავს და გაუთხოვარი ვინც შეირთოს ეს ქალიშვილი თავისი მამის სახლ-კარი მას დარჩება. საქონელი, მამულიც ქალს მიეცემა, თუ რამ ვალი დარჩა მამამისის ისიც მათ უნდა გადაიხადონ. მაგრამ თუ ეს ქალიც და ქმარიც მოკვდება და გადასახდელი დარჩებათ მამის ვალი, ეს მათ შვილებმა უნდა გადაიხადონ. ე. ი. შვილიშვილებმა. მაგრამ თუ ქალიშვილი მამის სიცოცხლეში გათხოვილია და მას მზითევიც გაატანეს, მაშინ მას მამის ვალს ვერ გადაახდევინებენ.

146-ე მუხლის თანახმად კი თუ კაცს თავისი დედისა და დის მეტი არავინ დარჩენია, მისი ვალის გადახდა მათ არ მოეთხოვებათ. მაგრამ გარდაცვლილს თუ რაიმე საქონელი დარჩენია მაშინ დედამ და დამ ვალი იმისაგან უნდა გადაიხადონ. მაგრამ თუ დედასაც და დასაც ჰყავთ საქონელი, ამაზე მევალეს ხელი არ მიუწვდება.

ვახტანგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ისეთ შემთხვევას, როდესაც უშვილო ქალზეა ლაპარაკი. 224-ე მუხლის თანახმად: „ვისაც სახლში უშვილო ქალი მოკუდეს და ქმარი დარჩეს და მის სულს

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 517.

კარგად მოუაროს დიდი ხნის ცოლ-ქმარნი არიან, არა
ეთხოვების რა.

თუ ახალი შეყრილნი არიან და შეიღი არ ჰყავთ,
ზითევი სამად გაიყოს. ერთი ნაწილი სულისათვის,
ერთი წილი იმისათვის, რომ საქორწილო მიუტანია
და მესამედი ქალის პატრონს მიეცეს.

თუ ქალის ქმარი მოკუდეს, ქერივი უშვილო მო-
კუდეს, თუ რამ საკაცო აქვს სახლისა არის, სხვა
მონაგები სულისა არის, და ზითევი რაც იქნება თუ
რამ სულისათვის დაიხარჯება, ის არის, სხვა, ქალის
სამშობლოს უნდა მიეცეს“.¹

აქ სხვადასხვა შემთხვევაა განხილული, ერთი ის
არის რომ უშვილო ქალი გარდაიცვალა, რომელიც
დიდი ხნის გათხოვილი იყო, ასეთ შემთხვევაში ქმარს
არაფერი არ მოეთხოვება ცოლის ქონებიდან. მაგრამ
თუ ცოლ-ქმარი ახალი შეყრილები არიან და ქალი
გარდაიცვალა, მაშინ ცოლის მზითევი სამად გაიყო-
ფა, ერთი მისი სულის მოსახსენებლად, მეორე იმი-
სათვის რომ ქმარს საქორწინო მიუტანია და მესამე
ნაწილი ქალის პატრონს ეძლევა. ამავე მუხლში ის
შემთხვევაა განხილული თუ ქალს ქმარი მოუკუ-
დება, შემდეგ თვითონაც ცოლი, მაშინ ქმრის ქონება
რაცაა იგი სახლისაა, სხვა მონაგები ორივეს სულის
მოსახსენებელია, ხოლო მზითევი ქალის მშობლები-
საა. აქ არ არის ლაპარაკი ასეთ ცოლ-ქმარს შვილები
ჰყავთ თუ არა. ამ მუხლში ძირითადად მაინც ყურად-
ღებაა გამახვილებული თუ რამდენი ხნის ცოლ-ქმა-

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგის
სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 539.

რია, მათი ქორწინება ხანდაზმულია თუ არა. თუ ახალი დაქორწინებულები არიან სხვა შედეგია, თუ დიდი ხნის შედეგი სხვაა.

ცალკე მუხლს უძღვნის ვახტანგი ქვრივი ქალის სამკვიდროს.

231-ე მუხლში: „ვის შვილი დარჩეს, მას უკან მოკუდეს დედაკაცი დარჩეს უშვილოდ, თუ სახლში დადგების რადგან ქმარი და შვილი იქ მოკედლობია ისრევ თავისი პატივით იყოს.

თუ გამოვა, ან სამშობლოს მივა, ან მოლოზნათ შედგება სახლიდან საკაცის საქონელს ვერ წაიღებს.

და თუ რამ თავისი ქმრის კერძო საქონელი და სულადი არის, მისი მესამედი სამკვიდროდ გაეუეს იმ დედაკაცსა, მამულს გარდა.

თუ ქმრის სახლში გაუყარი კაცი არა ჰყავს, საქონელს თავისი ბატონის მეტი ვერავინ შეეცილება“.¹

ამ მუხლში ქალის სამკვიდროზე განსაკუთრებით, მსჯელობს კანონმდებელი. თუ ქალს გარდაცვლილი ჰყავს მეუღლე და შვილი და ეს ქალი ოჯახშია. მას არავინ არ შეეხება და თავისი პატივით იქნება, მაგრამ თუ ეს ქალი მიატოვებს ქმრის სახლს ან მოლოზნათ აღიკვეცება, მეუღლის საქონელსაც ვერ შეეხება. მხოლოდ მის მზითევს წაიღებს. მაგრამ თუ იგი ისე ტოვებს ქმრის სახლ-კარს, რომ აღარ დაბრუნდება, მხოლოდ ბატონს აქვს უფლება, რომ მას ქონებაში შეეცილოს.

232-ე მუხლის მიხედვით თუ იგივე შემთხვევაა რაც 231-ე მუხლში და ქალს მამულის გაყიდვა და

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 141.

შეწირვა არ შეუძლია, მაშინ როგორც უნდა ისე მოიხმარს, მაგრამ მას თუ გამოუჩნდა სხვა სახლის კაცი, ან ბატონი ისე გადაწყდება როგორც 231-ე მუხლში სწერია.

ამდენად კანონმდებელი ქვრივ დედაკაცს არ ტოვებს სამკვიდროს გარეშე.

ცალკე მსჯელობს სწავლულ კაცთა კომისია ქალის სამკვიდროსათვის.

257-ე მუხლში ვკითხულობთ: „თუ უშვილო ვინმე იყოს და ქალი დარჩეს თუ ქმრის ხელით არის ანდერძისაგან მიეცემის, თუ გაუთხოვარი სახლში დარჩეს, თუ ღარიბია, ნახევარი საქონლისა მისცენ, – ჩვენს ქვეყანას მამულს არ მისცემენ თუ მდიდარი არის მის ქალს მის წესით კაი საზითო მიეცემის. ესეც იქნების, რომე თავის ადგილზე ქმარი შეირთოს, პატრონი ბევრს ნურას უკითხავს ესეც იქნება, რომე ქალი დავარდეს მამის სახლში, იმას ამ განენილისაგან ზითევისა უფროსი უნდა მიეცეს“.¹

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ვკითხულობთ: „მის ღირსებას მოძღვარს მღვდელ ტერ-იოანეს, მამაო, აღლემოვის სახელი გაყიდულია, გაუყიდიათ მაგდასა და გაიანეს და ჩემ საწილოზე არ უფიქრიათ, რადგან ჩემი ქმარი იყო და მეშვიდედი ნაწილი მეც მერგებოდაო“

კეთილისმოსურნე ანნა კაკაოვისა. სიმონის მეუღლე²

ეს ქალი ანნა კაკაოვი მეუღლეზე გაყრილი ყოფილა, მაგრამ სახლიდან, სადაც თავისი ყოფილი

¹ ი. დოლიძე, ქართ. სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1963 წ. გვ. 546.

² ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი. 2333

მეუღლეც ცხოვრობდა მას მეშვიდედი წილიც უნდა რეგებოდაო.

ეს წერილი დაწერილია 1891 წელს, ე.ი. სამემკვიდრეო სამართალი კარგად ითვალისწინებდა როგორც კანონისმიერ, ისე ანდერძისმიერ მემკვიდრეობის საკითხებს, რომლის არსებობა ჯერ კიდევ ხამურაბისა და XII ტაბულის კანონებიდან იწყებოდა და გრძელდება დღესაც.

ამდენად, ქართული სამართლის ძეგლებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ქალს, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს.

ისევე როგორც ქართული კანონმდებლობა, ასევე ქართული ფეოდალიზმი განსხვავდება სხვა ქვეყნების ფეოდალიზმისაგან.

დასავლეთ ევროპაში ფეოდალს მინიჭებული ჰქონდა იმუნიტეტი რომელიც მას მისი ყმების მიმართ ერთ-ერთ უზენაეს მსაჯულად ხდიდა. მის სამფლობელოში სამეფო სასამართლო არ მოქმედებდა. „არაფერი ამის მსგავსი საქართველოში არ ყოფილა, პატრონებს თავიანთი ყმებისადმი მსაჯულის უფლება არ ჰქონიათ, არამედ ყმებიც სამეფოს მოსამართლეებს ექვემდებარებოდნენ და ყმათათვისაც სახელმწიფო სასამართლოს კარები მუდამ ღია იყო“.¹

აკად. ივ. ჯავახიშვილს გამოჰყავს დასკვნა, რომ საქართველოში სახელმწიფო სამართლის ორი უზენაესი გამოხატულება მართლმსაჯულებისა, გადასახადების გაწერისა და აკრეფის უფლება მეფეს მტკიცედ ეპყრა, სწორედ ამაში ხედავს იგი იმ ნიშნებს,

¹ აღ. ვაჩიიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან თბილისი, ტ. I, 1946 წ. გვ. 32.

რომლითაც ქართული ფეოდალიზმი არსებითად განსხვავდება დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმი-საგან. ე.ი. სასამართლო შეეცალობა საქართველოში არასოდეს არ ყოფილა, რამაც გამოიხატულება ქვეყნა ქართულ ფეოდალური სამართლის ძეგლებში და არსებითად წარმოადგინა ქართველი ქალის სახე, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტისა.

THE WOMAN AS A SUBJECT OF INHERITANCE LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LAW OF DIFFERENT COUNTRIES

Summary

Since ancient times women have played a big role in the life of all countries. They defended their Motherland, its dignity but their main task was to bring up seedlings.

The aim of my work is to find out the role of a woman as a subject of inheritance legal relationship having studied ancient legal works including the epoch of feudalism.

Heritage means to transfer the property of a deceased person to another one.

Heritage has a long history. Transferring heritage existed even in the time of the tribal order.

Heritage is of two types: inheritance by Law and inheritance by the Will. There was also a Universal and Singular heritage.

A testamentary legacy was based on the person's will, in the legal hereditary or the decedent's death, his property was distributed according to the law.

The inheritance relationship in civil law was reflected in the law of all countries.

I have studied how the inheritance relationships between family members and other people were determined according to the Laws of Khamurab, Roman Law, Salian Law, Georgian Feudal Law, Armenian Law and Law by Mxitar Gosh. I also studied the role of a woman, her rights and responsibilities as a mother, as a spouse and as a child. Women's rights were more or less protected in every country.

As for the Georgian feudal law, the rights and obligations of the legitimate legal relationship have been protected.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სამურაბის კანონები, გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1988 წ.
2. ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, მეცნიერება, 1950 წ.
3. ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, I და II ტომი, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1963 წ.
4. საქართველოს ჩვეულებითი სჯული, გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1980 წ.
5. ქართლის ცხოვრება ტ. I, თბილისი, 1897 წ.
6. ქართლის ცხოვრება ტ. II, თბილისი, 1859 წ.
7. ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი.
8. Салическая правда М. Т. 1982 г.
9. გ. ნათაძე, სალიკური სამართალი, გამომცემლობა აკადემია, თბილისი, 1958 წ.

10. გ. მერსულე, ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა ქართ. მწერლობა ტ. I.
11. შუა საუკუნეების სამართალი, თბილისი, 1963 წ.
12. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტ. ტ. VI, გამომცემლობა მეცნიერება, 1982 წ.
13. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტ. ტ. VII, გამომცემლობა მეცნიერება, 1983 წ.
14. გ. ნადარეიშვილი ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 1971 წ.
15. Н. Грацианский, Западная Европа в середине века. М. 1925 г.
16. ქართული მწერლობა ტ. II. მეცნიერება, თბილისი, 1987 წ.
17. ისტორიული საბუთები შიო-მღვიმის მონასტრისა და ძეგლთა ვაჰანის ქვაბთა თ. უორდანიას რედაქციით, თბილისი, 1896 წ.
18. საქართველოს სიძველენი ტ. II. ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1909 წ.
19. ძვ. ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ტ. I, თბილისი, 1946 წ.
20. ვ. მეტრეველი, რომის სამართალი. გამომც. მერიდიანი, თბილისი 1995 წ.
21. ალ. ვახეიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან ტ. II, 1946 წ.
22. გ. ნადარეიშვილი, რომის სამართალი თბილისი (ლექციების კურსი), 2009 წ.
23. ი. პოკროვსკი სამოქალაქო სამართლის ძირითადი პრობლემები, პეტროგრადი, 1917 წ.

ქალის მოტაცება ფეოდალური კანონების
მიხედვით და მისი სამართლებრივი
შეფასება

წინამდებარე გვერდებზე განხილულია ქალი როგორც საქორწინო საოჯახო და სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი და როგორი იყო მათი უფლებრივი მდგომარეობა.

ჩემი ნაშრომის მიზანია სხვადასხვა ქვეყნების ფეოდალური სამართლის ძეგლები შევაჯამო და გამოვარკვიო ადგილი ჰქონდა თუ არა ქალის მოტაცებას და იგი დაცული იყო თუ არა კანონით.

შუა საუკუნეების განვითარებულ ფეოდალურ სახელმწიფოებში ქალის წაგვრით ანუ მოტაცებით ცოლის შერთვა უწესობად და უკანონობად ითვლებოდა და ყველა ქვეყნის სამართალი ამ მოვლენას ებრძოდა, როგორც ძალადობას.

ქალის მოტაცებას ადგილი ჰქონდა არამარტო ადრეული ფეოდალურ ხანაში (ფეოდალიზმის გარიჟრაჟზე-ფრანკების მაგალითი), არამედ სხვა ეპოქაშიც, მასზე უფრო ადრეც და მოგვიანებითაც. ფ. ენგელსი სტატიაში „ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა“, წერს, რომ ჯერ კიდევ ძველი დროიდან არსებობდა ქალის მოტაცება. ეს ის პერიოდია, როდესაც მყარდებოდა ერთცოლიანობაზე გადასვლა. ახალგაზრდა ვაჟი თავისი მეგობრების დახმარებით ქალიშვილს მოიტაცებდა და ყველანი მასთან რიგრიგობით სქესობრივ ურთიერთობაში იქნებოდნენ, მაგრამ ამის შემდეგ ქალი იმ ახალგაზრდა

ვაუს დარწმობდა ცოლად, რომელმაც მოტაცება მოაწყო, ეს ის პერიოდია, როდესაც იქმნებოდა მონოგამიური ოჯახი. ავგუსტ ბაბელი წილეს მაგალითზე ასე აღწერს მოტაცების სცენას: „იმ დროს როცა ვაუს მეგობრები მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ ქალიშვილის მამასთან, ვაუი ამხედრდებოდა ცხენზე, შემოისვამდა საცოლეს და მიაჭენებდა ტყისკენ. ბავშვები, ქალები, მამაკაცები ცდილობდნენ ხელი შეეშალათ ამ კაცისათვის ქალის გატაცებაში, ისინი ტყიდან როდესაც უკან დაბრუნდებოდნენ ქალ-ვაუს ქორწინება დამთავრებულად ითვლებოდა. ეს ძალაში რჩებოდა მაშინაც, როდესაც ვაუი ქალს იტაცებდა მშობლების ნებადაურთველად“¹

ეს მაგალითები იმ პერიოდისაა, როდესაც ოჯახი გადადიოდა მონოგამიურ საწყისებზე.

სულ სხვა მდგომარეობაა ფეოდალურ სახელმწიფოებში. ვფიქრობ ინტერესმოკლებული არ იქნება ქართული ფეოდალური სამართალი იცავდა თუ არა მოტაცებული ქალის ინტერესებს და იგი როგორ იყო წარმოდგენილი კანონებში.

ქალის მოტაცების დანაშაულებრივი ფაქტის წინააღმდეგ საქართველოში იბრძოდა როგორც სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება, ასევე ეკლესია.

ქალის მოტაცებით შერთვის შემთხვევებს უფრო კავკასიელ მთიულებში ვხვდებით, მაგრამ იგი აქაც ქორწინების გაბატონებული სახეობა არ ყოფილა.

ყოველ შემთხვევაში ეს მოვლენა დაკავშირებული იყო საზოგადოებრივი განვითარების ადრეულ სტადიიდან.

¹ А. Бебел, Женщина настоящего, прошедшего и будущего времени М. 1966 г. стр. 78.

ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით, ქალის მოტაცება, როგორც დანაშაულიც კი ნაკლებად ჩანდა, საკანონმდებლო ძეგლები უფრო მეტად ცოლის მოტაცებაზე (გათხოვილ ქალზე) საუბრობდნენ და უპირატესად ასეთ შემთხვევაში გულისხმობდნენ მოტაცების ფორმალურ სახეს, როდესაც იგი ქალის თანხმობით ხდებოდა.

ქართულ საქორწინო წეს-ჩვეულებაში შემონახული საცოლის მოტაცების ინსცენირებაც ვერ გამოდგება, იმის დასამტკიცებლად, რომ ოდესღაც, თუნდაც გვაროვნული წყობილების დროს, საქართველოში მოტაცებით ირთავდნენ ცოლებს, რაც ჩვენი ქვეყნის დიდ კულტურაზე მიუთითებს.

მეუღლეთა პირადი ურთიერთობის საკითხების რეგულირებისას ქართული ფეოდალური სამართალი საერთოდ, ფეოდალური სამართლის პრინციპებს ემყარებოდა. არაა გამორიცხული, რომ საქართველოში საუკუნეების მანძილზე არსებული ქალისადმი ჰუმანური დამოკიდებულების ტრადიციებს ერთგვარი დადებითი გავლენა მოუხდენიათ კანონმდებლობაზე.

როგორაა ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნში ეს საკითხი გადაწყვეტილი: 135-ე მუხლში ეკითხულობთ „თუ კაცმან კაცსა ცოლი წაუღოს სრული სისხლი დაუურვოს“¹

აქ არ არის გამოკვეთილი, როგორ ცოლზეა ლაპარაკი, რა წოდებრიობის, რა იერარქიის წარმომადგენელია. სასჯელის სახით აქ სისხლის დაურევებაზეა ლაპარაკი. შესაძლებელია ბაგრატ კურაპალატს კი-

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი ბაგრატის, თბილისი, 1963 წ. გვ. 411.

დეგ ჰქონოდა სხვა მუხლები ქალის მოტაცების შესახებ, მაგრამ თვითონ კანონი ფრაგმენტულადაა წარმოდგენილი.

გიორგი ბრწყინვალის სამართლის „ძეგლის დადება“-ში ორი მუხლი ეხება ქალის მოტაცებას.

მეფე გიორგი ბრწყინვალემ, ძეგლის დადება მიუძღვნა საქართველოს აღმოსავლეთ მოიუღებს, სადაც გამეფებული იყო მრავალი უმსგავსოება, მათ შორის ცოლის წაგვრა. გატაცებით ცოლის წაგვრა მძიმე დანაშაული იყო და იგი ისჯებოდა სისხლის დაურევებით. თუმცა ჩვენ თუ გავავლებთ პარალელებს ასეთი ქმედებისათვის სალიკურ სამართალთან, ხილპერიკის ეფექტებთან და ვესტმინისტერის სამართალთან იქ მკაცრი სასჯელებია გათვალისწინებული.

22-ე მუხლში ვკითხულობთ: „კაცმან კაცსა თუ ცოლი წაართუას იგი ცოლ-წაგურული კაცი რასაც ვის ემტეროს ერთ წლამდის - დაწვასა, მოტაცებასა, დარბევასა, - არა მიეფასოს, რა რიგად წაუღოს სისხლის კნისაგან მეტი.

და ერთს წელიწადს უკან რას ემტერების, იგიც მიეფერების: ნახევარი სისხლის დაურევა მართებს მათს გუარს ზედა ცოლის წაგურისათვის და სისხლსა მიეფასების. რასაც მოკლავს მტერობასა შიგან ერთსა წლამდის, სისხლი აროდეს გაუცუდდების, თვინიერ დამსხმელისა, ისე რომე ქვემო გაგვიჩენია“¹

ამ მუხლში ლაპარაკია გათხოვილ ქალზე, მის გატაცებაზე, ნახსენებია, რომ წაართვა ქმარს. აქ სასჯელის სახით ერთი წლის განმავლობაში

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი გიორგის ბრწყინვალის, თბილისი, 1963 წ. გვ. 411-412.

სასჯელის სახით სისხლის დაურევება მმართვებს ცოლის წამგრელს. ეს უნდა მოხდეს ერთი წლის განმავლობაში, თუ ასე არ მოხდება, მაშინ ნათესაეებს მართებს სისხლის დაურევება.

აქ კანონმდებელი არ მიუთითებს ეს წაგვრა (გატაცება) მძლავრობით იყო თუ ნებაყოფლობით, ქალი რომელი იერარქიის მატარებელი იყო, მაშინ უნდა ეიფიქროთ, რომ ასეთ შემთხვევაში კანონმდებელი ერთნაირად დასჯიდა გამტაცებელს.

ამავე კანონის 23-მუხლი ლაპარაკობს: „კაცმან თუ გვირგვინ ნაკურთხი ცოლი წაგვაროს, თუ არ შეეწოდეს, ნახევარი სისხლით დაიურვოს მათსა გუარსა ზედა“¹

აქ ისეთ მოტაცებაზეა ლაპარაკი, რომელიც არ დასრულებულა. მაშინ გამტაცებელმა მათ გვარს ნახევარი სისხლი დაუურვოს. გიორგი ბრწყინვალე ამ მუხლით, ასევე წინა მუხლშიც როცა სისხლის დაურევებაზეა ლაპარაკი, კონკრეტულად მეუღლე მიიღებს თუ არა ან თვითონ დაზარალებული სისხლით დაურევების შედეგს არ ჩანს.

24-ე მუხლში გიორგი ბრწყინვალე ჯვარგაცვლილი ცოლის წაგვრაზე ლაპარაკობს: „კაცმან თუ ჯვარგაცვლული ცოლი წაგუაროს სისხლის მეექვსედი დაიურვოს მათსა გუარსა ზედა“²

ეს მუხლი განსხვავებულია 23-ე მუხლისაგან, 23-ე მუხლში განხილულია ისეთი შემთხვევა, როდესაც გვირგვინ ნაკურთხი ცოლი წაგუარეს, ხოლო 24-ე

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. გიორგი ბრწყინვალეს სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 412.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. გიორგი ბრწყინვალეს სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 412.

მუხლში ჯვარგაცვლილ ცოლზეა ღაპარაკი და ამიტომ აქ სისხლის მეექვსედის დაურეებაა მოთხოვნილი.

30-ე მუხლში მითითებულია: „თუ კაცსა ცოლი წაგუაროს და ანუ მოკლას რა უბრალო ასეთი, და იგი კაცი დაესხას ზედა, მის მომკულელისა და ცოლის წამგურელისა კაცისა დასხმისათვის არა ჰქევან“¹

აქ განსხვავებულ შემთხვევას აფასებს კანონმდებელი. აქ ცოლის წაგვრაზეა ღაპარაკი, მაგრამ არ იკვეთება ეს ცოლი მოიტაცეს არა იმიტომ, რომ ცოლად წაეყვანა თავდამსხმელს, თუ მოიტაცეს იმისთვის რომ მოეკლათ. ეს არ არის გამოკვეთილი. შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ მოკელა ასეთ შემთხვევაში არც შეიძლება განზრახული ყოფილიყო. როგორც ჩანს, ქმარი დაესხა ცოლის წამგურელს და იგი დასხმისთვის არ უნდა გასამართლდეს. რადგან ეს დასხმა (თავდასხმა) გამომდინარეობდა გარკვეული მიზეზებიდან. ასეთ შემთხვევაში ცოლის წამგურელი სხვა წესით დაისჯება. ქართული ფეოდალური სამართალი ქალის „წაგვრას“ ანუ მოტაცებას უწესობად, უკანონობად თვლიდა და იგი ამ მოვლენას ებრძოდა.

ქალის მოტაცების წინააღმდეგ იბრძოდა, როგორც საერო, ასევე საეკლესიო სამართალი. ეკლესია კიდევ უფრო მკაცრია, რადგან მოტაცებას აიგივებს ტყვეთა სყიდვასთან, თუ არ მოხდებოდა ადამიანთა მოტაცება, მაშინ მისი სყიდვა როგორ იქნებოდა. ეს მაგნე ჩვეულება განსაკუთრებით გაძლიერდა თურქოსმალთა და ირანელთა ბატონობის პერიოდში, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში. კათოლიკოსთა სამართალი შედგენილია 40-იან

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. გიორგი ბრწყინვალეს სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 415.

წლებში იმერეთის მეფის ბაგრატის დროს (1510-1565) თუმცა ეს თარიღი სადაუოა მეცნიერებაში. სამართლის შედგენაში მონაწილეობა აქვს მიღებული როგორც ქუთათელ გაენათელს – მთავარ ეპისკოპოსს ანტონს, ასევე აფხაზთა ეპისკოპოსს, მამა ჭყონდიდელს, დრანდელ მიტროპოლიტს ფილიპეს, ცაგერელ ეპისკოპოსს კოზმანს, ხონელ ეპისკოპოსს ზაქარიას და სხვებს. კათალიკოსთა სამართალი მთელ საქართველოში მოქმედი საეკლესიო სჯული იყო, იგი დამყარებულია სჯულის კანონზე, რომელიც ძველთაგანვე მოქმედებდა საქართველოში, აღნიშნული სამართალი მარტო დასავლეთ საქართველოთი არ შემოიფარგლებოდა, მისი ასპარეზი მთლიანი საქართველო იყო. კათოლიკოსთა სამართლის უპირველესი მუხლი ითვალისწინებდა ტყვეთა სყიდვის აკრძალვას.

„რამანც კაცმა კაცი გაყიდოს, ანუ დიდმან ან მცირემან, ან თავად მან, ანუ აზნაურმან ან გლეხმან წმიდათა კრებულთაგან შეჩვენებული იყოს ან განხდილი.

რასაც კაცს მართლით განკითვითა და გამოძიებით კაცის სყიდვა გამოაჩნდეს, თუ ის კაცი დაიხსნას და მოიყუანოს მისსა საყდარსა და ეპისკოპოსს დაუურვოს და ერთიც ძალ-ედუას, დამკლებლის უფალსაცა დაუურვოს, და თუ ვერ მოიყუანის, ვინ გინდა იყოს, თავადიშვილი, უნდა აზნაურის შვილი, უნდა გლეხი, მაშინაც ვერა საქმემ ვერ იხსნას უკანონდცა არს-ძელსა მიეცეს და ვინც ქრთამი აიღოს და არ ჩამოარჩოს, შეჩუენებული იყოს წმიდათა კრულთაგან და კანონასმცი ქუეშე არის წმიდათა მოციქულთასა“¹

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი კათალიკოსთა, თბილისი 1963 წ. გვ. 393.

კათოლიკოსთა სამართალი ძალიან მკაცრია, აქ მართალია ლაპარაკია კაცის სყიდუაზე, მაგრამ იგულისხმება, რომ იგი მოტაცებულია, სასჯელის სახეობა უმკაცრესია, ითვალისწინებს ძელზე ჩამოხრჩობას. მაგრამ თუ ვინმემ ქრთამი აიღოს და არ ჩამოახრჩოს იგი შეწვენიებული და დაკრულვილი იქნება.

ბექასა და ალბუღას სამართლის გარკვეული მუხლები შეეხება წაგერის საკითხებს. ბექას სამართლის 39-ე მუხლი მიუთითებს: „თუ კაცმან კაცის ჯვარგაცვლილი საცოლე წაგვაროს, სამღურავისა, კიდე დასაურვებლად არას ემართლების, მაგრამ სამღურავი ერთობ იქნების.

თუ უღირს, სჯობს, ორთავე მოყვარენი კაცნი შემოასხნენ შუა და ქალისა ქმარმან მისაცემელთა რათმე გული დაუმყოს და ზეავი მოშალოს შუაკაცმან“¹

ამ მუხლის თანახმად ლაპარაკია ჯვარგაცვლილი საცოლის მოტაცებაზე. აქ საქმეში შესაძლებელია ჩაერიონ შუაკაცები და მხარეებს შორის ჩამოაგდონ მშვიდობა. ქალის ქმარი ამ შემთხვევაში მიიღებს მისაცემელ რაიმეს გამტაცებლისაგან. თუ შუაკაცებმა ვერ მოარიგეს, მაშინ მოხდება სისხლის დაურევებით ჯარიმის გადახდა.

ბექას სამართლის 24-ე მუხლში ვკითხულობთ: „თუ კაცმან კაცს სეფე ქალი წაგვაროს, ორის მსახურის სისხლი დაუურგონ“² აქაც სისხლის დაურევბას-

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი ბექასი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 439.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი ბექასი, თბილისი 1963 წ. გვ. 433.

თან გვაქვს საქმე. გატაცებულია მოახლე - სეფე ქალი. მხოლოდ ამ მუხლის მიხედვით ნაჩვენებია, რომ მოიტაცეს არა ცოლი ან საცოლე, არამედ გასათხოვარი ქალი, რომელიც ამავე დროს მოახლეა. აქ კანონმდებელი არ იფიქრებს დაბალ საფეხურზე მყოფ ქალს და სასჯელს უფარდებს მომტაცებელს.

კანონმდებელი იცავს ქალის პირად უფლებებს, აქ არ არის განსხვავება როგორ ქალზეა ლაპარაკი ჯვარგაცლილია, გვირგვინ ნაკურთხია თუ გაუთხოვარია, სახელმწიფო გამოდის ძალადობის წინააღმდეგ.

ვახტანგის სამართლის მიხედვით 71-ე მუხლში მითითებულია: „თუ ერთმან მეორის ცოლს უაშიყოს და გამოინდეს, რომ მასთან ყოფილიყოს, და დააგდოს მისმან ქმარმან, სრული სისხლი მისცეს.

და თუ წაგუაროს მაშინც მთელი სისხლი მისცეს.

და თუ ამ ქალთან არ ყოფილიყოს და ფიცით თავი იმართლოს და თუ აშიყობა ვერ ფიცოს, და თან კი არ ყოფილიყოს მისთვის მართლის ბოზობის ნახევარი სისხლი მისცეს“¹

ამ მუხლში სამი ეპიზოდია გამოკვეთილი პირველი ის, რომ გათხოვილ ქალს ვინმემ უარშიყოს და აღმოჩნდა, რომ ამ კაცთან, ყოფილა ეს ქალი, მაშინ ამ კაცმა სრული სისხლი უნდა დაუურვოს მის ქმარს. თუ ეს ქალი მოიტაცეს, მომტაცებელმა ისევ ქალის ქმარს სრული სისხლი უნდა დაუურვოს.

მესამე ეპიზოდია როდესაც იფიცებს ქალი, რომ იგი ამ კაცთან არ ყოფილა, არშიყობას ვერ უარყოფს,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. სამართალი ვახტანგის, თბილისი, 1963 წ. გვ. 500.

ამისათვის ბოზობის ნახევარი სისხლი უნდა გადაიხადოს გამტაცებელმა.

ვახტანგის სამართლის 84-ე მუხლი მიუთითებს: „თუ კაცმა ცოლი წაგვაროს კაცსა, ანუ რომე დედაკაცი მისის ნებით გაუუეს იმ დედაკაცის ქმარი, რასაც გვარისა იყოს, მისი სისხლის ორი წილი გადაიხადოს, და რაც პირველის ქმრისა გაეტანოს, ისიც უკლებრივ მისცეს.

თუ რამ თავისა ზითევი გაეტანოს, ქმარყოფილი იმას ნულარ სთხოვს, თუ რამ ზითევი პირველს ქმართან დარწმოდეს, ის დედაკაცი ნულარ ითხოვს, რაგინდ შვილიც არ დარწმოდეს.

აგრევე, თუ რამ სამამულე ზითევი დარწმოდეს, მისი არის, რომ პირველს ქმართან შვილი დარწეს, და თუ არა, სანამდინ სისხლს მისცემდენ, პირველს ქმარს ეჭიროს, რახან სისხლი მისცეს, ის მამული იმ ქალის სამშობლოსი არის, თავის დას უნდა მისცენ“¹

აქაც ცოლის გატაცებაზე მიუთითებს კანონმდებელი, როდესაც ვითომ გატაცებას აქვს ადგილი, რადგან ქალი თავისი ნებით მიჰყვება. ამ ქალის ქმარს გამტაცებელმა ორი წილი სისხლი უნდა დაუურვოს. მაგრამ თუ ამ ქალმა თავისი მზითვი გაიტანა, ამას ქმარყოფილი უკან ვეღარ მოითხოვს, თუ შვილი არ ჰყავთ.

თუ შვილი დარწა პირველ ქმართან, მაშინ ის მზითვს დატოვებს, რაც შეეხება მამულს თუ იგი ქალისაა, ამ მამულს ქალის სამშობლოს გადასცემენ, მაგრამ არა ამ ქალს, თუ და ჰყავს დას მისცემენ.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 502-503.

ვახტანგის სამართლის 85-ე მუხლში ჩაწერილია: „თუ დედაკაცი ძალად მოიტაცოს და წაიყუანოს, ეს გამოჩენილი შეიქნება, ულაშქროდ ვერ წაიყუანს ვერც დიდი და ვერც ცოტა. მაშ, ლაშქრით თავ დასხმა იქნების, იმისი ასრე იქნას.

იმ ქმარყოფილს წამყუანმან ორი წილი სისხლი მისცეს. მიხდომისა და ძალად წართმევისათვის ერთი მთელი სისხლი მისცეს, რომ შეიქმნების ყველაყა ერთი მთელი სისხლი კიდევ მთელის სისხლს ორი წილი.

წანადებისა ასე იქნას. წამლებმა, რაც დაიფიცოს, ამის მეტი არ წამიღიო, ისრევ შემოაქციოს., მზითვი რაც თან გაჰყოლოდეს ან აქ დარჩომოდეს, როგორც დაგვიწერია ისე ქნან“¹

აქ იმ შემთხვევაზეა ლაპარაკი, როდესაც ქალი ცოცხალი ქმრისაგან ძალად მოიტაცეს, აქ ალბათ რამდენიმე ადამიანი იღებდა მონაწილეობას, რაც შეიძლება ვიგულისხმოთ, როგორც თავდამსხმელები. ქმარყოფილს უნდა გადაუხადოს გამტაცებელმა ორი სისხლის დაურევებით შემდეგ დამატებით კიდევ მთელი სისხლის ერთი წილი, რადგან, იგი მარტო არ ყოფილა და ახლდა სხვებიც (ჯგუფი). რაც შეეხება მზითევს მისი ბედი გადაწყდება 84-ე მუხლის შესაბამისად.

ვახტანგ ბატონიშვილი იმეორებს თავის წინაპართა კანონებს და ქალის მოტაცებას გარკვეულ ყურადღებას აქცევს. აქაც მთელი სისხლის დაურევაზეა ლაპარაკი, თუმცა ყველა იერარქიის მქონე პირთა სისხლი შეფასებულია შკალებით.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. ვახტანგის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 503.

ქართულ სამართალში ქალის მოტაცებაზე მუხლები ნაკლებად ჩანს, ეს იმაზე მეტყველებს, რომ სამართალი იცავდა ქალს, ხევესურეთში ზოგჯერ დანიშნულ ქალსაც იტაცებდნენ. მოტაცებული ქალი არ დაიკივლებდა და მომტაცებელსაც არ გაუძალიანდებოდა, რადგან ეშინოდა, რომ ძმები და ბიძაშვილები არ დადევნებოდნენ და შუღლი და მტრობა არ ჩამოვარდნილიყო მომტაცებელსა და ქალის ნათესავებს შორის. აქედან ჩანს ხევესური ქალის წინდახედულობა და კაცთმოყვარეობა. ხევესურული ადამიანთ მოტაცებული გაუპატიურება არ შეიძლებოდა და მოტაცებული ქალი უმანკოებას არ ჰკარგავდა. ამიტომ გატაცებულ ქალს შეეძლო უკან გამობრუნება, მხოლოდ მოტაცების საქმე უნდა დამთავრებულიყო შერიგებით, რომელსაც „ბანზე შეხტომას“ ეძახდნენ. ამ მიზნით მოვიდოდნენ მოტაცებული ქალის ძმა და ბიძაშვილები და მომტაცებლის ბანზე შესხდებოდნენ. ბანზე შემსხდარნი ოჯახს არ დაანებებდნენ თავს, სანამ მომტაცებლის ოჯახი მათ არ შეურიგდებოდა და ჯარიმად არ მისცემდა სამ ჩარეჩიან ქვებს და ორი წლის კურატს, თუ არადა ბანზე შემსხდარნი ქალს უკან წაიყვანდნენ. მოტაცების საქმე უმთავრესად შერიგებით უნდა დამთავრებულიყო, და თუ შერიგებით არ დამთავრდებოდა ნათესავები ქალს უკან წაიყვანდნენ.

ქართულ სამართალში ქალის მოტაცებაზე მუხლები ნაკლებია, ეს იმაზე მეტყველებს, რომ სამართალი იცავდა ქალს, რაც ეპოქის თავისებურებებით იყო განპირობებული. საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური დასუსტება-დაცემის დროსაც, რასაც ხალხის კულტურული ღონის დაქვეითება მოსდევდა,

ქართული სამართალი ხელს არ იღებდა (კდაზე, სასტიკი და შეუწელებელი წინააღმდეგობა გაეწია ცოლების მოტაცებით შერთვისათვის.

ახლა განვიხილოთ სალიკური სამართლის მიხედვით ადგილი ჰქონდა თუ არა ქალის მოტაცებას ადრეული ფეოდალური ეპოქის ხანაში.

სალიკურ სამართალში ქალის მოტაცებას ეძღვნება მთლიანად XIII ტიტული, რომელიც მეფე ხლოდვიგის დროს იქნა შედგენილი.

არესებობდა მოტაცების სხვადასხვა სახეები: ჯგუფური, როდესაც რამოდენიმე პირი იტაცებს ერთ ადამიანს, ქორწილის დროს გატაცება, ძალადობრივ გატაცებას, თანხმობით გატაცებას და სხვა. ყოველგვარ გატაცებას გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი სალიკური სამართლის ტიტულებში. მომტაცებლებზე გათვალისწინებულია ჯარიმები, გააჩნია რა პირობებში იყო ქალი და როგორ მოიტაცეს. განსხვავებულია, თუ როგორი ქალია მოტაცებული თავისუფალი, ლიტი თუ მხევალი და სასჯელიც მის მიხედვითაა დაწესებული. თავისუფალი ქალის გატაცება შეფასებულია 63 და 90 სოლიდად. (სამ სოლიდად შეფასებული იყო ერთი ძროხა).

სალიკური სამართლის ხლოდვიგის კაპიტულარის XIII მუხლის §10-ში ნათქვამია „უკეთუ ვინმე მოიტაცებს სხვის საცოლეს და დაქორწინდეს მასზე გადაიხდის 63 სოლიდს“¹

საინტერესოა ვის უხდის მომტაცებელი ჯარიმას. აქვე მოცემულია, რომ მომტაცებელი საქმროს უხდის 15 სოლიდს. მაშინ 63 სოლიდს იგი უხდის ხაზინას.

¹ ი. დოლიძე „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ. გვ. 14.

გარდა ამისა მომტაცებელი იმ შემთხვევაში გადაიხდის 63 სოლიდს, როდესაც მოიტაცეს მეფის მყარ-ველობის ქვეშ მყოფი ქალი.

თუ მოიტაცებენ თავისუფალ ქალიშვილს და მომტაცებლები სამზე მეტია, მაშინ ისინი ნაკლებ ჯარიმას იხდიან. თითოეული იხდის 30-30 სოლიდს. ხოლო, თუ მომტაცებელი სამზე ნაკლებია თითოეული გადაიხდის 5-5 სოლიდს. დამამძიმებელ გარემოებად ითვლება შეიარაღებული ადამიანის მონაწილეობა ქალიშვილის მოტაცებაში. სალიკური სამართალი ამ დროს აწესებს ჯარიმას, თითოეული გადაიხდის სამმაგს. ესენი არიან მომტაცებლის ხელშემწყობები, ხოლო თვითონ მომტაცებელი ვისაც ქალიშვილი ცოლად უნდა გადაიხდის 63 სოლიდს. შესაძლებელია, რომ ვაჟს ქალიშვილი უყვარდა და არ აძლევდნენ ოჯახიდან გარკვეული მიზეზების გამო, ასეთ შემთხვევაში ვაჟი იძულებულია, რომ მოიტაცოს, მაგრამ მან ჯარიმა 63 სოლიდიც უნდა გადაიხადოს და ეკარგება უფლება, რომ მზითვი წამოიღოს ან გამოატანონ.

ქალიშვილის მოტაცებისათვის დაწესებულია შემდეგი სახის ჯარიმები: 5 სოლიდი, 15 სოლიდი, 30 სოლიდი, 63 სოლიდი. ყველაზე ნაკლებ ჯარიმას ხელშემწყობი იხდის. ხოლო 63 სოლიდი, როგორც ვახსენეთ გადაიხდება სხვისი საცოლის ან თავისუფალი ქალის მოტაცების შემთხვევაში. როდესაც დანიშნულ ქალს იტაცებენ, როგორც ზემოთ ითქვა, საქმროს უხდიან 15 სოლიდს, დანარჩენი კი მიდის ქალის მშობლების სასარგებლოდ.

ხლოდვიგის I კაპიტულარის §6, (ფიქრობენ რომ იგი ხლოდვიგის შედგენილი არ უნდა იყოს, (არამედ

სხვა მეფეების დროს). მითითებულია: „თუ ვინმეს სურს, რომ შეუღლდეს მშობლების უკითხავად და მხილებული იქნეს, ამაში ჩარეული იქნებიან ნათესავები ან დამხმარეები, ისინი უნდა დაისაჯონ სიკვდილით, ხოლო თვითონ მომტაცებელი არ ისჯება, გარდა იმისა, რაც სასჯელი არის დადგენილი სალიკური სამართლით“¹

ამ შემთხვევაზე ვერ ვიტყვით, რომ მოტაცებას აქვს ადგილი, რადგან ქალ-ვაჟი თანახმაა, ხოლო მშობლებია წინააღმდეგი, ამიტომ ისინი მშობლების უკითხავად შეუღლდებიან. ეს კაპიტულარი სასტიკად უსწორდება იმათ, ვინც ხელი შეუწყო და დაეხმარა ამ ნაბიჯის გადადგმაში. ისინი სიკვდილით უნდა დაისაჯონ.

ამ კაპიტულარის გამოყენება იმდენად სასტიკია, იშვიათი შემთხვევა იქნებოდა.

სალიკურ სამართალში განხილულია ისეთი შემთხვევაც, როდესაც იტაცებენ არა ქალიშვილს ან დანიშნულს, არამედ გათხოვილ ქალს ცოცხალი ქმრისაგან. ქმრისათვის ეს ძალიან დიდი შეურაცხყოფა იყო. დაწესებული იყო ჯარიმა 200 სოლიდი, თუ ვინმე მოკლავდა თავისუფალ ადამიანს, უნდა გადაეხადა 200 სოლიდი, ასევე თუ ვინმე მოიტაცებდა ქალს ცოცხალი ქმრისაგან ჯარიმა იყო 200 სოლიდი.

XV ტიტულის §1-ში სწერია: „უკეთუ ვინმე მოკლავს თავისუფალ ადამიანს ან მოიტაცებს სხვის ცოლს ცოცხალი ქმრისაგან გადაიხდის ჯარიმას 200

¹ ი. დოლიძე, „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ. გვ. 16.

სოლიდს“¹ მაგრამ ვის უხდის ჯარიმას მომტაცებელი? რა თქმა უნდა ქალის ქმარს, ეს ჩანს შემდეგი პერიოდის ტიტულებიდან, სადაც ნათქვამია, რომ თუ ვინმე მოიყვანს ქალს, რომელსაც ქმარი ცოცხალი ჰყავს მომტაცებელმა პირველ ქმარს უნდა გადაუხადოს 200 სოლიდი, გარდა ამისა, ქალიც დაიბრუნოს უკან. ეს ჩაწერილია ხლოდვიგის კაპიტულარის XV-ტიტულში. თუ დანიშნულის მოტაცების შემთხვევაში მომტაცებელი საქმროს უხდიდა 15 სოლიდს, ცოლის მოტაცებისთვის ჯარიმის სახით გადასახდელია 200 სოლიდი.

კიდევ უფრო გაზრდილია ჯარიმების რაოდენობა შემდეგი პერიოდის კაპიტულარებში, დაემატა გრაფი-სათვის 10 სოლიდი, რომელსაც მომტაცებელი იხდიდა.

თუ გავავლებთ პარალელს ქართულ ფეოდალურ სამართალთან ქალის მოტაცების დროს სისხლის დაურეებასთან გვაქვს საქმე. თუ ქალი არ არის თანახმა, მაშინ მომტაცებლები ქალის მშობლების სასარგებლოდ სრული სისხლით დაურეებას ახდენენ. ხოლო თუ დანიშნულ ქალს გაიტაცებენ, მაშინ მომტაცებელი ქალის მშობლებს უხდის მესამედ სისხლს.

კიდევ უფრო ამკაცრებს სასჯელს ქალის მოტაცებაზე უესმინსტერის მეორე სტატუტი „უკეთუ კაცი მოიტაცებს ქმრიან ქალს მისი თანხმობის გარეშე მოტაცებამდე და მის შემდეგ, მაშინ იგი სიკვდილით უნდა დაისაჯოს“, იგივე სასჯელია გათვალისწინებული თუ კაცი ძალით მოიტაცებს ქმრიან ქალს ან ქალიშვილს ან საერთოდ ყველა ქალს მისი თანხმობის გარეშე, მაშინ ის სიკვდილით ან ასოთმოკვეთით

¹ ი. დოლიძე, „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ. გვ. 13.

უნდა დაისაჯოს. (შსს. 1285. 406). აქ სასჯელის უმაღლესი ზომა-სიკედილით დასჯაა გამოყენებული ან ასოთმოკვეთა. იგივე სასჯელია თუ კაცი ძალით მოიტაცებს ქმრიან ქალს, ქალიშვილს ან საერთოდ ქალს.

ასეთივე სასჯელებს აწესებს გერმანიის სტრასბურგის პირველი საქალაქო სასამართლო. ქალწულთა მოტაცება ან ძალადობა ისჯება თავის მოკვეთით, თუ დამნაშავე დაიმალება, მაშინ დამფარველს რომლისგანაც მოსამართლე მოითხოვს დამნაშავეს გადაცემას ბრალდებულთაგან ერთად დაუდგენენ თანაბარ სასჯელს და განაჩენს (შსს, 1285.406).

უისმინსტერის სტატუტიდან ჩანს, რომ თუ ქალს მისი თანხმობის გარეშე მოიტაცებდნენ ე.ი ადგილი ექნებოდა ძალადობას, მაგრამ თუ თანხმობით იყო მოტაცება, არსებობდა თუ არა რაიმე სასჯელი თუნდაც ჯარიმის სახით, ჩაწერილი არ არის, ხოლო გერმანიის საქალაქო სასამართლო კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, დამნაშავეს თავის მოკვეთა ელოდებოდა და მისი ხვედრი უნდა გაეზიარებინა დამფარველსაც.

სალიკური სამართლის ეპოქაში მკვიდრად არსებობს სოციალური განსხვავება, რაც თავისუფალ ქალს, არ აძლევს საშუალებას, რომ შექმნას ოჯახი სოციალური მდგომარეობით მასზე უფრო დაბალ საფეხურზე მყოფ ადამიანთან, თვით სამართალიც იმგვარად არის აგებული. მეფის მსახური (მონა) ან ლიტი მოერიდებოდნენ თავისუფალი ქალის მოტაცებას, რადგან თუ თავისუფალი მამაკაცი თავისუფალი ქალის მოტაცებისთვის მხოლოდ ჯარიმდებოდა, მონა და ლიტი ასეთივე დანაშაულისთვის სი-

კედლით იხჯებოდა. მონა ამ სასჯელისგან თავისუფლდებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუკი ქალი-შვილი ნებაყოფილობით გაჰყვებოდა მას და მოტაცებას ადგილი არ ექნებოდა, მაგრამ ამ ნაბიჯის გადადგმისათვის მას დაეკარგებოდა თავისუფლება და მხეველად გადაიქცეოდა.

ხლოდვიგის კაპიტულარის XIII მეხლის §2-ში სწერია: „მეფის მსახური ან ლიტი თავისუფალი ქალის მოტაცებისთვის სიკედილით დაისჯებიან“¹

მხეველს არ აქვს საკუთარი ვერგელდი ის შეფასებულია იმდენად, რამდენადაც უღირს თავს ბატონს.

სალიკური სამართლის §5-ე ნათქვამია: „უკეთუ სერვი წაიყვანს სხვის მხეველს, მისი ნების წინააღმდეგ, მან უნდა გადაუხადოს მხეველის პატრონს 3 სოლიდი“, ხოლო თუ სერვი მოკლავს სხვის მხეველს მან უნდა გადაიხადოს 15 სოლიდი, გარდა ამისა მხეველის ფასი.

სალიკური სამართლის 10-ე ტიტულის §1-ში ჩაწერილია: „თუ ვინმე მოიპარავს ხარს, ჯარიმაა 30 სოლიდი“ §2-ში კი „თუ ვინმე მოკლავს სხვის მხეველს გადაიხდის 35 სოლიდს“. მხეველის მკვლელობის საზღაური მხოლოდ 5 სოლიდით განისხეავდება ხარის მოპარვისათვის დადგენილი საზღაურისაგან. მონას და მხეველს განიხილავდნენ როგორც ნივთებს, ობიექტებს. სამართალი იცავს არა მონას, არამედ მონის პატრონის უფლებებს. მონის მოკვლის შემთხვევაში ვერგილდი არ არის დაწესებული. დაწესებულია ჯარიმა, ფასი და ზარალის ანაზღაურება.

¹ ი. დოლიძე, „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ. გვ. 11.

X-ტიტულის დამატება 2-ში ნათქვამია: „უკეთეს ვინმე მოიპარავს სხვის მხევალს გადაიხდის 30 სოლიდს“, აქ ჩაწერილია მხევლის მოპარვაზე და არა მოტაცებაზე. თავის ბატონს მხევალი და მონა იგივე უღირს რაც ცხენი, ხარი ან სხვა შესაბამელი პირუტყვი და მათი გაყიდვისათვის, გათავისუფლებისათვის იხდის ჯარიმას 35 სოლიდს. ეს იმიტომ, რომ ბატონისათვის ერთია მონა და მხევალი და სხვა პირუტყვი. თუ მას არ ემსახურება იგი გინდა გათავისუფლებული იყოს, გინდა მოკლული და გინდა გაყიდული. მაგრამ თუ მხევალს გარკვეული სპეციალობა აქვს, მაშინ მომპარველი იხდის 85 სოლიდს.

ამდენად, მუხლებს ქალის მოტაცების შემთხვევაში სალიკურ სამართალში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი, ეს იმას ნიშნავს, რომ ხშირი ყოფილა მოტაცების შემთხვევები.

სალიკური სამართალი იცავს ქალს და მოტაცების შემთხვევაში გარკვეული ჯარიმებია დაწესებული, მაგრამ სოციალური იერარქიით დაბალ საფეხურზე მყოფნი: ლიტის, მხევლის და მონა ქალის მოტაცების შემთხვევაში ნაკლები ჯარიმები იყო დაწესებული.

მკითხველისათვის საინტერესო იქნება, იცავდა თუ არა სომხური (სირიულ-რომაული) და მხითარ გოშის სამართალი ქალის ინტერესებს მისი მოტაცების შემთხვევაში.

ქალის მოტაცებას, როგორც დანაშაულს, ასევე დიდ ყურადღებას უთმობს სომხური სამართალი.

¹ ი. დოლიძე, „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ. გვ. 11.

სომხური სამართლის 62-ე მუხელში კკითხულობთ: „ვინ მოიტაცოს ქალი ქალწული, უქმრო, იგი კაცი შეიქნა სასიკუდილო და სიკუდილის ღირსია და თუ გვერც არ მისწოლოდეს და გაპარებით გაეპარებინოს, როგორც რომ სხვას ბოზობის მოქმედზე მართებთ მიღება ავისა, იმრიგად იმაზედაც მიიღონ“¹

ამ მუხელში ორი ეპიზოდი შეიძლება იგულისხმო, პირველი, როდესაც მოიტაცებენ ქალწულს, ასეთ შემთხვევაში მომტაცებელი სიკუდილის ღირსია, ხოლო მეორე ეპიზოდის მიხედვით გამპარებელი, რომელიც ხელშემწყობად ითვლება მის მიმართაც იგივე სასჯელია გათქალისწინებული.

ამავე კანონის 118-ე მუხლი ითვალისწინებს არა ქალის, არამედ ყმაწვილის მოპარვას, აქ მოპარვა უთანაბრდება გატაცებას, მომპარავი სიკუდილით უნდა დაისაჯოს.

„თუ ვინ მოიპაროს ყმაწვილი, ყმაწვილის მამპარავი მისცენ სიკუდილს უწყალოდ“²

ამავე კანონის 85-ე მუხლის თანახმად კი: „თუ ვინც კაცმან მოიტაცოს ქალი და დედაკაცი უნდოდეს ცოლად, და მათი პატრონი არ აძლევდეს და ძალად, მას უნებურად, მოტაცებით წაეყუანოს უმზითოდ და ურიგოდ, და მართებს ქალის მამას მოტაცებისა და ურიგოდ წაყვანის მოკითხვა, და თუ ქალსაც უნდა, შეუძლია მამას გამორთმევა“³

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, თბილისი, 1963 წ. გვ. 259.

² ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, თბილისი, 1963 წ. გვ. 251.

³ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, სამართალი სომხური, თბილისი, 1963 წ. გვ. 250.

ამ შემთხვევაში მოტაცება გამოწვეული იყო იმის გამო, რომ ვაჟს ქალის მშობლები არ აძლევდნ. ასეთი მოტაცების შემთხვევაში ქალს მშობლები მზითვს არ მისცემენ. ასევე თუ ქალსაც არ აქვს სურვილი, რომ ამ ოჯახში განერდეს მამას შეუძლია, რომ უკან წაიყვანოს.

მომტაცებელი დაისჯება 62-ე მუხლის თანახმად. სომხური სამართალი კიდევ უფრო მკაცრია, როგორც ქალის მოტაცებასთან, ასევე ყმაწვილის მოპარვის შემთხვევაში და სიკვდილით დასჯაა გათვალისწინებული.

მხითარ გოშის სამართლის 203-ე მუხლი მიუთითებს: „რომელმან მოიპაროს შვილი ქრისტიანისა და გაყიდოს, სიკვდილით გარდიცვალოს, თუ ქრისტიანმა ქრისტიანი გაყიდოს და გამოჩნდეს მისის ბოროტის ნაქმარობა, რომე ურჯულოსათვის მიეყიდოს, საკანონოს გულისათვის ნუ მოკულებს და საპყრობილეში ჩააგდონ, თავდები გამოართვან და მისგან გასყიდული დაახსნევენონ.

და თუ ვერ დაიხსნას, რაც ფასი აუღია, მის ტყუის პატრონისათვის მიაცემინონ და გამყიდველის თვალების დათხრა ითხოვოს ტყუის პატრონმა და ან ერთი რამ სხვა ნიშანი დასდვან მის ტანსა“¹

ამ მუხლის თანახმად პირველ რიგში ლაპარაკია ქრისტიანი ადამიანის გაყიდვაზე და მისი უსჯულოს მიცემაზე, ამისათვის სასჯელის სახით გათვალისწინებულია პირველ რიგში გაყიდულის დახსნევენება, საპყრობილეში ჩაგდება. თუ სასყიდი ვერ გადაიხადოს, მაშინ მას თვალები უნდა დათხარონ.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 229.

აქ პატრონზეა დამოკიდებული თვალების დათხრას მოითხოვს თუ სხვა სასჯელს.

290-ე მუხლი გვიჩვენებს: „თუ გათხოვილი ერთხელ ნალაპარაკევი ქალი შეკაზმული ნახოს ვინმე და მოიტაცოს და ამისთანა საქმე მოხდეს, ეცადონ რომ დაიჭირონ ის კაცი და წაართვან ქალი ხელიდამე, თუ გვერდით არ მისდგომოდეს მოტაცების საუპატიო გადაახდევინონ და ქალი მასვე მისცენ, ვისთვისაც პირველი ნათხოვნი ყოფილიყოს.

თუ ვერ ჩაიგდონ ხელში და გვირგვინი იკურთხოს მას ქალთან, გვირგვინის მკურთხეველ მღვდელს ეპისკოპოზმა გარდაახდევინოს, ამიტომ რომ ძალად მოტაცებული რატომ აკურთხა? და მას კაცს მოსამართლემ გარდაახდევინოს, რამეთუ მართლა სხვისი ნათხოვნი ყოფილიყოს, სიკვდილის ღირსია, მაგრამ ჯარიმითა და სისხლის მიცემით მორჩეს ტანი მისი.“¹

ამ მუხლში უფრო ჰუმანურადაა შეფასებული აღნიშნული ქმედება, თუ ქალი წაართვას და დაუბრუნოს თავის პირვანდელ საქმროს, მხოლოდ საუპატიოს გადახდით დაკმაყოფილდება გამტაცებული, მაგრამ თუ ქალი წაიყვანა და გვირგვინი იკურთხეს ამ გვირგვინის მკურთხეველი მღვდელი ეპისკოპოსმა უნდა დასაჯოს, რატომ მოახდინა ძალადობით გვირგვინის კურთხევა, ხოლო მოსამართლე საბოლოოდ ჯარიმით დაამთავრებს აღნიშნულ საქმეს, თუმცა იქვე მიუთითებს კანონმდებელი, რომ აღნიშნული ქმედება სიკვდილით უნდა დამთავრებულიყო.

აქ სასჯელის ალტერნატიული სასჯელებიაა შემოთავაზებული და ყველაზე მკაცრია სიკვდილით დასჯა.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 329.

ამავე მუხლში თუ ძალად წაყვანილ ქალს ჯვარი დასწერეს, ეპისკოპოსმა მღვდელი უნდა დასაჯოს.

ამავე კანონის 348-ე მუხლი ითვალისწინებს: „თუ ვისაც კაცს ვისიც ქალი უნდოდეს, სთხოვდეს და არ აძლევდეს, ან ითხოვოს, ან უთხოვნელი ან გათხოვილი მოიტაცოს ქალი, მისი მამის და დედის უნებურად, წაიყუანოს სადაც, წაართვან მას კაცსა და მამას მისცენ თავისი ქალი, და საუპატიო მომტაცებს წაართვან ათასორასი დრამი ვერცხლი ჯარიმა, თუ აზნაურიშვილი იყოს, და, თუ გლეხი იყოს ექვსასი დრამი ვერცხლი.

და ვინც მას ტყუილ სიძეს მიჰყოლოდეს თან, მათ ას-ასი დრამი ვერცხლი წაართვან და ესეები შუა გაყონ, ნახევარი საყდარსა, ნახევარი ხელმწიფესა“¹

ზემოთ მოყვანილი კანონიდან დასტურდება, რომ სანამ ქალს მოიტაცებს მომტაცებელი მიდის მის მშობლებთან და სთხოვს ქალს. აქ არ ჩანს ქალი არის თუ არა თანახმა. ამის შემდეგ ხდება ქალის გატაცება. აქ სასჯელი 1200 დრამი ვერცხლი ჯარიმაა, თუ თანამონაწილეებიც ახლდა ესენი გადაიხდიან 100-100 დრამ ვერცხლს.

აქ ჯარიმა ნაწილი გადადის სახელმწიფო ხაზინაში, ნაწილი საეკლესიო ხაზინაში, ქალის მშობლებს მიაკუთვნებენ თუ არა რამეს არ ჩანს. ეს მუხლი უფრო მსუბუქია, ვიდრე სომხური სამართლის მუხლები, სადაც მოტაცებისთვის გათვალისწინებული იყო სიკვდილით დასჯა ან დამასახიჩრებელი სასჯელები.

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, მხითარ გოშის სამართალი, თბილისი, 1963 წ. გვ. 351.

სომხურ სამართალში ნადებუელია მუხლი, სადაც, თუ ვინმემ მოიპარა ემაწეილი სიკვდილით ისჯება, ხოლო მხითარ გოშის სამართალი უფრო შორს მიდის, თუ ვინმემ გაიტაცა ვისიმე შვილი და გაყიდა საპყრობილეში უნდა ჩაადგონ, თუ პატრონი (დაზარალებული) მოითხოვს დამნაშავეს დასჯას, თვალეზის დათხრაა გათვალისწინებული ან სიკვდილით დასჯა.

ეს წააგავს სალიკურ სამართალს და ეკსტმინსტერის სტატუტს, აქ ქალის მოტაცებაზე ზოგიერთი მუხლი ითვალისწინებს სიკვდილით დასჯას ან დამასახიჩრებელ სასჯელს, არა მარტო გამტაცებლებზე, არამედ დამხმარეებზეც.

რაც შეეხება ქართულ სამართალს, სადაც მუხლები შეეხება ქალის მოტაცების საკითხს, სასჯელის სახით ჯარიმაა ან სისხლის დაურევებასთან ან გვაქვს საქმე.

ამდენად, ყველა ქვეყნის სამართალი, როგორც ადრეულ, ასევე გვიანდელ შუა საუკუნეებში იცავდა ქალს, მაგრამ მაინც შეინიშნება წოდებრივი იერარქიით რა საფეხურზე იმყოფება ქალი და მათი გატაცებისათვის შესაბამისი სასჯელები იყო დაწესებული. სამართლებრივ მდგომარეობას კონკრეტული საზოგადოებრივი წყობილება განსაზღვრავდა, კანონმდებელი კი განსაზღვრავდა სამართლებრივ გარანტიებს ქალის პირადი უფლებების დაცვისათვის.

WOMAN'S KIDNAPPING ACCORDING TO THE FEUDAL LAWS AND ITS LEGAL ASSESSMENT

Summary

Women's rights were always different in different epochs and in different countries.

The aim of my work is to draw parallels to the legal articles of various countries concerning the abduction of a woman. In every country, as in the early and later feudal state, kidnapping of a woman was considered to be a crime. Accordingly corresponding punishments were applied everywhere.

According to the Salian Law, the Khloupegie Capitols, the Khilperex Eduqui, Westminster Statute and the German Law of early centuries used a number of body cuts and penalties, in some cases fines as a punishment.

The Armenian Law (Syriac-Roman) and the Law of Mxitar Gosh also contain Articles about kidnapping of a woman. The punishments were a fine, sentencing to prison and cutting out eyes. The death penalty was stipulated for theft and sale of a young man.

Special Articles are dedicated to the kidnapping of a woman in the Georgian feudal law (as Bagrat Kurapat's as well as Giorgi Brtskinvale's "Dzeglis Dadeba"), in Beka and Aghbugha's Law, in Vakhtang's Law. The punishments for the kidnapping were the fine or "taking blood".

So, every woman's interest has been protected by law in spite of the title hierarchy.

In the conclusion we may say that any society was against kidnapping of a woman. The law defended her.

ბამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ი. დოლიძე „ქართული სამართლის ძეგლები“ ტ. I. გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1963 წ.
2. ი. დოლიძე „ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები“ გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი, 1950 წ.
3. საქართველოს ჩვეულებითი სჯული გამომცემლობა განათლება, თბილისი, 1965 წ.
4. ივ. სურგულაძე „სახელმწიფო სამართლის საკითხები“ გამომცემლობა განათლება, თბილისი, 1977 წ.
5. ივ. ჯავახიშვილი, 12 ტ, ტ. VI. გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1982 წ.
6. ივ. ჯავახიშვილი, 12 ატ, ტ. VII. გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1982 წ.
7. შუა საუკუნეების სამართალი ტ. II, თბილისი, 1962 წ.
8. ფრ. ენგელსი „ოჯახის კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა“ თბილისი, 1953 წ.
9. Н. Граианский, Западная Европа в середине века М. 1925 г.
10. А. Бебел, Женщина настоящего, прошедшего и будущего времени М. 1966 г.
11. გ. ნადარეიშვილი „ქართული საოჯახო სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, 1965წ.
12. ქართული მწერლობა, ტ. II. თბილისი 1987 წ.

**ძალი, როგორც სახელმწიფო სამართლებლივი
შრთიერთობის სუბიექტი ფეოდალურ
საქართველოში**

IV-X საუკუნეები საქართველოში ფეოდალიზმის ჩასახვის გამარჯვებისა და განმტკიცების ხანაა. ამ პერიოდში აღგილი აქვს მნიშვნელოვან მოვლენებს ქვეყნის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. სწორედ ამ პერიოდში გამოცხადდა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად (326 წ.). მომზადდა ნიადაგი ერთიანი ფეოდალური სახელმწიფოს შესაქმნელად.

ერთიანი ფეოდალური ქართული სახელმწიფოს შექმნა განაპირობა როგორც საგარეო, ისე საშინაო ფაქტორებმა. საქრთველოსათვის გადამწყვეტი და მთავარი აღმოჩნდა უცხოელ დამპყრობთა უღლის გადაგდება, ამ საფრთხის თავიდან აცილება და ამისთვის ქვეყნის გაერთიანება.

ერთიანი ფეოდალური ქართული სახელმწიფო შეიქმნა XI საუკუნის დასაწყისში. ქვეყნის გაერთიანების პარალელურად ყალიბდება სახელმწიფო ორგანოები, ზოგიერთი სამოხელეო ინსტიტუტი შეიცვალა ახალი მოთხოვნების შესაბამისად.

გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს სახელმწიფო წყობილების სისტემაში მოყვანა ინტენსიურად მიმდინარეობდა მეფე დავით აღმაშენებლის დროს. დავითის მიერ დაწყებულმა რეფორმებმა სახელმწიფოს გარდაქმნის სახით საბოლოოდ დასრულებული სახე მიიღო. ამის დამადასტურებელია

გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს კონსტიტუციური ხასიათის ძეგლი „ხელმწიფის კარის გარიგება“.

საქართველო მმართველობის ფორმის მხრივ მონარქიულია, წყობილების ფორმის მხრივ კი რთული სახელმწიფოა, რომელშიც სხვადასხვა ტერიტორიები და სხვადასხვა ეთნოსის ხალხი შედიოდა. სახელმწიფოს განაგებდა მეფე-მონარქი, სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო იყო დარბაზი, ხელისუფლების აღმასრულებელ ორგანოს წარმოადგენდა საეპისკოპოსო.

სახელმწიფო მმართველობაში ყურადღებას იპყრობოდა საქვეყნოდ გამრიგე მოხელენი ანუ გარკვეული ტერიტორიის მმართველნი, რომელნიც ქვეყნის სამეფო ხელისუფლების ნება-სურვილს ახორციელებდნენ. ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, საქართველოს მეფის უფლებამოსილება გამოიხატებოდა გამოთქმით: მეფის „მართებანი“ და „განსაგებელნი“ მართება გულისხმობს მეფის მოვალეობას, ხოლო განსაგებელი მეფის უფლებებს. დ. აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიხედვით მეფის უფლება-მოვალეობა ძალზე ფართოა, იგი უფსკრულს გაეს და რომელი უბნური იქნებოდა, რომ ამ უფსკრულის ძირი ეპოვნა.

მეფის უფლებამოსილებაში შედიოდა საგამგეო, სამხედრო, საერთაშორისო, საფინანსო, მართლმსაჯულებისა და საკანონმდებლო ფუნქციები.

მაშინდელი საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილება კერძო უფლებრივ საფუძვლებზე კი არა, არამედ სახელმწიფოებრივ შეგნებასა და სამართალზე იყო დამოკიდებული.

ჩვეულებრივად, როცა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის უთანხმოება არ არსებობდა, საეკლესიო კრების შეყრის ბრძანების გამცემი მეფე იყო. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევის საკითხი დავით აღმაშენებელმა გადაწყვიტა, კრებას თვით მეფე ხსნიდა. კრების წინამძღვარს მეფე ნიშნავდა, ხოლო კრების თავმჯდომარედ თვით კათალიკოსი უნდა ყოფილიყო. მის შემდეგ მეფეს უკვე არავითარი უფლება აღარ ჰქონდა სჯა-ბაასში ჩართულიყო.

საეკლესიო კრებას განგების ხელისუფლება ჰქონდა, მეფეს კი აღმასრულებელი. ბასილ ე'ზოის მოძღვარს აღნიშნული აქვს, რომ წარმოთქმული სიტყვის მიხედვით „ჯდე უკვე თამარ მცირედ ჟამ. შორის მათსა, მერმე მიიღო კურთხევა მათგან და წავიდა პალატად თავისად“.¹ მეფეს უფლება არ ჰქონდა საეკლესიო კრებაში მონაწილეობა მიეღო და „შჯულის მოძღვრებასა იკადრებდეს“.

მეფეს არ ჰქონდა უფლება განესაჯა სამართლიანი, საბუთიანი იყო თუ არა ეკლესიის განაჩენი. იგი ამ განაჩენის სრულყოფილი აღმასრულებელი იყო.

მაგ. საეკლესიო დაკრულებას სამოქალაქო სფეროშიც „შერისხვა“ მოსდევდა, რომელიც ადამიანის მოქალაქეობრივ უფლებათა ჩამორთმევას წარმოადგენდა და მამულის წართმევითა და სამხედრო სამსახურისაგან გასეპეებით, თუ ის მანამადე მსახურობდა, ან „ლაშქართა შინა“ შეუშვებლობით გამოიხატება თუ ის ჯერ სამსახურში არ იყო.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, მეცნიერება, 1959, ბასილ ე'ზოის მოძღვარი, გვ. 118.

მეფის უზენაეს უფლებას სამართლის დადება და ქმნა ანუ კანონმდებლობა და უზენაესი მართლმსაჯულება შეადგენდა, მაგრამ მეფეს მარტო დამოუკიდებლად საქართველოში არას დროს ახალი კანონი არ დაუდგია, არამედ ყოველთვის დარბაზის ერთა თანამშრომლობითა და განჩინებით.

მეფის უფლებას მართლმსაჯულება ანუ მომჩივანთა მართალი გამოძიებანი შეადგენდა. მეფე უზენაეს მსაჯულად ითვლებოდა.

როდესაც სახელმწიფო გაფართოვდა და საზღვრები მეტად გავრცელდა, სამეფოს მართვა გამგეობაც საგრძნობლად გაძნელდა. მეფე იძულებული იყო თავისი განთქმული მხნეობა და თავისუფალი დრო გაერთიანებული საქართველოს პოლიტიკური ძლიერების დამყარებისათვის მოეხმარებინა.

მეფე სახელმწიფო ჯარის უზენაესი პატრონი და მთავარი წინამძღოლიც იყო. თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსი ბასილ ეზოის მოძღვარის სიტყვით საქართველოს წარჩინებულნი თამარის ქმროსნობას იმიტომაც აჩქარებდნენ, რომ ამით წინამძღვართა სპათასა ითხოვდესო.

რასაკვირველია სამხედრო საქმიანობისათვის განკუთვნილი ვაზირი ამირსპასალარი მთელი ამ საქმის გამძღოლი იყო და მეფე მხოლოდ ზოგად ხელმძღვანელობას უწევდა და თვალყურს ადევნებდა.

საქართველოს მეფის საზრუნავ საქმედ საფინანსო საქმეები ანუ საჭურჭლეთა შემოსავალნი იყო. თამარ მეფის ისტორიკოსიც ამტკიცებს, რომ თამარმა საქართველოში თავისუფალ ყუანა ეკლესიანი ხარაჯისა და ბეგარისაგან. (ისტ და აზმ. შარავანდ. გვ. 411)

სახელმწიფოსაგან გადასახადებისა და ბეგარი-საგან გათავისუფლება მეფის უფლება იყო. მის უფლებას შეადგენდა „სიმტკიცე შეუვალობისა“ და „სიგელი შეუვალობისა“ ასევე სახელმწიფო მიწებისა და ყმების „წყალობა“ და „ბოძება“.

მეფის უმთავრეს საზრუნავს სახელმწიფოს შინა-ური საქმეების გაძღოლა- მოწესრიგება შეადგენდა. თავდაპირველად ქვეყნის საზღვრების დაცულობი-სათვის უნდა ეზრუნა. „კიდით პერობანი“ და „ნაპირ-თა ჭირვანი“ სწორედ ამ მოვლენას გულისხმობდა.

ასევე მეფის უფლებას საერთაშორისო საქმეებისა და დამოკიდებულების წარმოებაც შეადგენდა. მისი საზრუნავი მეზობელი თუ შორეული დიდი სახელ-მწიფოების მოციქულთა მიღება და „პასუხნი“ მოლა-პარაკებისას წარმოადგენდა.

მეფის ძირითად ფუნქციას სამხედრო ფუნქცია წარმოადგენდა. მეფე გვევლინება სახელმწიფო ჯა-რის პატრონად. თვითვონ მონაწილეობდა ომში.

მეფის საზრუნავი იყო ლაშქართა მეცადინეობანი ანუ ჯარის წრთვნა „მხედართაგან წესებანი“ ანუ სამხედრო თანამდებობაზე დანიშვნა „სპათა დაწყო-ბანი და ღონენი“, ანუ ჯარის შეგროვება და ბრძო-ლის უნარიანობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობდა სპეციალური სამხედრო უწყება, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ამირსპასალარი, იგი სამხედრო საქმეებსა და ჯარის ორგანიზაციას განაგებდა, მაგრამ მეფის მეთვალ-ყურეობის ქვეშ იყო.

ამდენად, მეფე იყო სახელმწიფოს უზენაესი სა-ჭეთმპყრობელი და გეზის მიმცემი.

მაშინდელი საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილება კერძო უფლებრივ საფუძველზე კი არა, არამედ სახელმწიფოებრივ შეგნებასა და სამართალზე იყო დამყარებული.

გვიჩრობ მკითხველისათვის საინტერესო იქნება მეფეთა-მეფე თამარის, როგორც სახელმწიფო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტის მონაწილეობა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

თამარი, როგორც თანამოსაყდრე ავიდა ტახტზე 1179 წელს და მართავდა სახელმწიფოს მამის, გიორგი III-თან ერთად, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ 1184 წელს იგი განმეორებით აკურთხეს მეფედ და შეუდგა საქმიანობის განხორციელებას. თავდაპირველად მის მეფედ კურთხევას მოჰყვა, დიდებული და ძაძალებით, უგვარო ვაჭირების გათავისუფლება. ყუთლუ არსლანის და მის თანამოაზრეთა პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილების შესაცვლელად.

თამარმა, როგორც პოლიტიკურმა მოღვაწემ, როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ურთიერთობებში გამოამჟღავნა ნიჭი, პოლიტიკური გეზი და აზროვნება.

საშინაო საქმიანობაში არ შეიძლება არ დავასახელოთ ყუთლუ არსლანის გამოსვლა სამეფო ხელი-სუფლების წინააღმდეგ.

თამარის ისტორიკოსის „ისტორიანი და აზმანი შარაგანდედთანის“ ავტორი მიუთითებს: „და ესეცა უცხო მოსაგონებელი ყუთლუ არსლან ცხოვარმან ჯორის სახედ, ორ ბუნებისა მყოფელმან, ვითარ მისცემს ბიჭთა გონებასა მზაკუარება, მომღებელმან წესსა რასმე სპარსთა განაგისა, ითხოვა კარავი

დადგმად ველსა ისანისა და სანახებსა საღოდაბლი-
სასა და თქუა: „დასხდომილნი მუნ შიგა, განმგე-
ბელნი მიცემისა და მიღებისა, წყალობისა და შერის-
ხვისანი, ვჰკადრებდეთ და ვაცნობებდეთ თამარს,
მეფესა და დედოფალსა, მაშინღა სრულ იქნებოდეს
განგებული ჩვენი“¹

ისანში იყო მოთავსებული მეფეთა-მეფის სასახლე
და საქართველოს უმაღლესი დაწესებულება სახელ-
მწიფო დარბაზი, იგი თვით მეფის სასახლეში იყო.
დარბაზის წევრთ მეფე იწვევდა ხოლმე და სახელ-
მწიფოს სხვადასხვა მნიშვნელოვანი საქმეების შესა-
ხებ ეკითხებოდა რჩევას, მაგრამ დარბაზის მოწვევა
მხოლოდ და მხოლოდ მეფის ნებაყოფილებასა და
სურვილზე იყო დამოკიდებული. არსებობდა ორი
სახის დარბაზობის წესი, დიდი და მცირე. დიდი
დარბაზობა დარბაზის საზეიმო სხდომას წარმოად-
გენდა, რომელსაც დარბაზის ნამდვილ წევრთა,
დარბაზის ერთსა გარდა მრავალრიცხოვანი ხელში-
ნაური მოხელეობა და დარბაზის ყმანიც ესწრებოდა,
სადაც ისეთი საქმეები იხილებოდა, რომელთა შესა-
ხებ საჯაროდ მსჯელობა უხერხული და სახიფათო
არ იყო.

დარბაზის უმცირესთა წესით სახელმწიფო დარ-
ბაზის საქმიანი სხდომა უნდა ყოფილიყო, რომელსაც
ვაზირობის მსგავსად, მხოლოდ დარბაზის ნამდვილი
წევრები, დარბაზის ერნი ესწრებოდნენ და რომლის
საიდუმლოება ისეთი სიმკაცრით იქნებოდა დაცული,
როგორითაც ვაზირობისას იცავდნენ ხოლმე.

ყუთლუ არსლანის დასი თხოულობდა, რომ
სასახლის გვერდით კარავი ყოფილიყო დადგმული იმ

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, მეცნიერება, გვ. 30.

მიზნით, რომ იქ მეფისაგან დამოუკიდებლად და მეფის დაუსწრებლივ სახელმწიფოს მართვა გამგეობასა და უსენაეს მართლმსაჯულებასთან დაკავშირებული საქმეები განეხილათ. ამ დაწესებულების გადაწყვეტილება მეფისათვის უნდა ეცნობებინათ, რომელსაც ამ გადაწყვეტილების მხოლოდ აღსრულების უფლება ჰქონდა დატოვებული.

ყუთლუ არსლანის პოლიტიკური დასის მოთხოვნები მოკლედ რომ გამოისახოს, იმაში მდგომარეობდა, რომ მეფეს კანონმდებლობითი ხელისუფლება უნდა ჩამორთმეოდა და მთლიანად ამ ახალ დაწესებულებას გადასცემოდა, მეფეს ისინი მხოლოდ აღმასრულებელ ხელისუფლებას უტოვებდნენ¹

თუ ჩვენ გადავხედავთ მართვა გამგეობისა და სახელმწიფო წყობილების ფორმებს იმ ეპოქაში, როცა არსებობდა ერთიანი ფეოდალური ძლიერი სახელმწიფო, მაშინ ეს იყო საქართველოში პარლამენტის ჩამოყალიბების პირველი ცდისა.

„თუ თამარ-მეფეს გაფიცულმა დიდგვაროვნებმა აზნაურ-მოხელეებმა წარუდგინეს ის, რომ თავიანთი წოდებრივი უპირატესობა დაუბრუნდათ, ყუთლუ არსლანის დასს კი რაიმე წოდებრივი უპირატესობის მოპოვება მიზნად დასახული არ ჰქონია, არამედ უნდოდა, სახელმწიფო-წეს წყობილება ისე შეცვლილიყო, რომ ქვეყნის მართვა-გამგეობა და მართლმსაჯულება მარტო მეფის სურვილზე არ ყოფილიყო დამოკიდებული“²

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ტ. VII. გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1982 წ. გვ. 374.

² ივ. ჯავახიშვილი, ტ. VII. გამომცემლობა მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1982 წ. გვ. 375.

მეფე მიხვდა, რომ მისი ასრულება მეფის ხელისუფლების თითქმის მოსპობას უდრიდა, სახელმწიფოს იმ დროინდელ მესვეურთა რწმენით, თამარმა განკარგულება გასცა, რომ პოლიტიკური დასის მესვეურნი დაეჭირათ, მეთაურის დაჭერა ამ მოძრაობას ჩაახშობდა და ისიც თავისუფლად დაიშლებოდა, მაგრამ ასე არ მოხდა.

ყუთლუ-არსლანის დაჭერის შემდეგ მისი თანამოაზრენი კვლავ შეიკრიბნენ ხელმეორედ და ფიცის წიგნი დადეს. მეფეს ყუთლუ-არსლანის გათავისუფლება მოსთხოვეს და იმ პოლიტიკური მოთხოვნის ასრულება რაც წინათ ჰქონდათ წარმოდგენილი. მათი მონათხოვნი შეწყნარებული არ ყოფილა. ურთიერთობა იმდენად გამწვავდა, რომ საქმე სამხედრო ძალას უნდა გადაეწყვიტა. ამ პასუხსაგებ დროს თამარმა ბრძნული წინდახედულება გამოიჩინა და ორი ჭკვიანი მანდილოსანი, დიდგვაროვანი, აზნაური რატი I, სურამელის ერისთავთერისთავის დედა ხვაშაქ ცოქალი და კრავაი ჯაყელი დიდგვაროვანი ფეოდალის სამძივარის დედა გააგზავნა ყუთლუ-არსლანის აჯანყებულ პოლიტიკურ დასთან მოსალაპარაკებლად. ამ მანდილოსნებმა კონფლიქტის მოგვარება დიპლომატიური გზით მოახერხეს. შეთანხმება ურთიერთთანხმობით გახდა შესაძლებელი. ამიერიდან საქართველოს დიდებულთა და თანადგომითა ერთნებაობით გადანაწყვეტი წარსდგენოდა ხოლმე მეფეს დასამტკიცებლად, თავის მხრივ დასის წარმომადგენლებმა აღიარეს, რომ ისინი ერთგულებას განუცხადებდნენ თამარ მეფეს, დაემორჩილებოდნენ მას და მის ხელისუფლებას ცნობდნენ.

ამგვარად, თამარ მეფემ დარბაზის თანადგომის ე.ი. სახელმწიფო საქმეების განხილვა გადაწყვეტის მონაწილეობის უფლება აღიარა, მაგრამ სამაგიეროდ უარყო, რომ მეფეს ამ დადგენილების აღსრულების გარდა სხვა აღარავითარი ხელისუფლება არ ჰქონოდა.

ამიერიდან, საქართველოს მეფეთა-მეფის ხელისუფლება სახელმწიფო დარბაზის თანადგომითა და ერთნებაობით იყო შეზღუდული. საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილებაში მომხდარი ეს ფრიად მნიშვნელოვანი ცვლილება იმ ცვლილების საგულისხმოა და წინამორბედ ანალოგიურ მოვლენას წარმოადგენდა, რომელიც XIII საუკუნის დამდეგს ინგლისში მოხდა და თავისუფლების დიდი ქარტიის სახელითაა ცნობილი.

ამ შეთანხმებამ საქართველოს ხანგრძლივი პოლიტიკური მყუდროება მიანიჭა.

თამარი ორივე პოლიტიკის გამტარებელი იყო, ან უშუალოდ ქვეყნების შემოერთება და სახელმწიფო საზღვრებში მოქცევა ანდა ყმადნაფიცობისა და ვასალური დამოკიდებულების დამყარება.

ჩრდილო კავკასიაში მყოფი პოლიტიკური ერთეულები სწორად ამ უკანასკნელი წესით იყვნენ საქართველოსთან დაკავშირებულნი და საქართველოს სახელმწიფოს ყმად-ნაფიცები გახდნენ. თუმცა შირვანი და რანი თავდაპირველად უშუალოდ შემოერთებულნი იქნა, მაგრამ შემდგომ ეს ქვეყნებიც ყმად-ნაფიცობის ერთგულნი გახდნენ და ამ წესზე იყვნენ მოწყობილნი. სამხრეთით მდებარე მაჰმადიანთა სამფლობელოებიც აგრეთვე საქართველოს ყმად-ნაფიცად იქნენ ქცეულნი. ყოფილ სომხეთის სამეფოს,

სომეხთა მიერ დასახლებული ტერიტორია კი საქართველოს სახელმწიფოს უშუალო მფლობელობას და კუთვნილებას წარმოადგენდა.

სომხურ თემებში დამყარებული წესის განსხვავება იმით აიხსნება, რომ როდესაც იქ საქართველოს სახელმწიფოებრიობა შედიოდა, თითქმის მთელი საუკუნით უწინარეს იქ სომხური ხელისუფლება უკვე მოსპობილი იყო და საქართველო ამ ტერიტორიას მაჰმადიან მმართველებს ართმევდა. ადგილობრივი სომხური ხელისუფლება, რომელთანაც შესაძლებელი ყოფილიყო ურთიერთობა არ არსებობდა. საქართველოს მთავრობა მეტადრე თამარის ხანაში, მაინც, აქაც გარკვეულ პოლიტიკას დაადგა და ამის წყალობით სომეხთა მიერ დასახლებული ტერიტორია თანდათან შემოკრიბა და მისი გაერთიანებაც ხდებოდა. სხვადასხვა თემს თავიანთი დანიშნული მმართველები ჰყავდათ, თავიანთი ეროვნული მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სრული საშუალება ჰქონდათ. პოლიტიკურად კი მათი არსებობა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ფარგლებში იყო გათვალისწინებული და განხორციელებულიც. მეფე თამარი საერთაშორისო და სახელმწიფოთაშორისო დამოკიდებულებაში მეზობელთა შორის პოლიტიკურ წონასწორობას და ხელშეუხებლობის პრინციპს მისდევდა. ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, როდესაც ვინმე სხვის სამფლობელოში შეჭრას გაბედავდა, საქართველო თავის თავს მოვალედ სთვლიდა, რომ ჩარეულიყო და შელახულის უფლებები აღედგინა.

საქართველომ საერთაშორისო დამოკიდებულებაშიც დიდი გავლენის მოპოვება მოახერხა.

- დიდია თამარის დამსახურება საგარეო პოლიტიკაში.

ძლევამოსილი გალაშქრება არზრუმს, კარნუ ქალაქის კართან.

ყარყიათგან ბელაქუნამდის და არეზის პირის მორბევა. ომი განძის კართან.

რაქსის პირის მორბევა მხარგრძელთან ერთად და ქარავნის მეკობრეთა ამოწყვეტა.

დიდი გელაქუნისა სპარსი ბაზარისა და გორალუქის მორბევა და სახელოვანი გამარჯვება.

- გიორგი რუსის შემოსევა კამბეჩოვანში და მისი სრული დამარცხება.

- შამქორის დიდი ომი. მისი მიზეზი შირვანშაჰის მუდარა თამარისადმი და დახმარების თხოვნა.

- აბუბაქარ ათაბაგის მსადება ომისათვის და მოკავშირეთა შეყრა – დიდი სამეფო სამხადისი სამეფო კარზე.

გალაშქრება განძისაკენ, ქალაქის უბრძოლველად დამორჩილება. ქართველთა დიდი გამარჯვება და დარბაზობა განძაში, დღესასწაული გამარჯვების გამო.

შამქორის ომის ისტორიული მნიშვნელობა.

გელაქუნთან მტრის ლაშქრის დამარცხება ივ. მხარგრძელის მიერ.

- ამბერდის დაპყრობა 1196 წელს. ბიჯნისის აღება 1203 წ.

აბუ-ბაქრის დასასჯელად მოწყობილი ლაშქრობა განძისა და დვინს.

- 1203 წელს თურქთა შემოსევა და სამაგიეროდ მათი სამფლობელოების მორბევა ქართველთაგან.

- ხახულის, ოშკის და ბანას აღება

ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება 1204 წ.

1206 წ. კარის აღება.

რუქრადინის დიდი მზადება ქართველების წინააღმდეგ საომრად და მისი წერილი თამარისადმი.

ქართველების სამხედრო მოქმედების გეგმა და ბასიანის ომი. ქართველთა გამარჯვება.

არჭეშის აღება 1208-1209 წ.

ქართველთა ლაშქრობა ხლათის ასაღებად.

არდაველის სულტნის შემოსევა და ანისის საშინელი აოხრება.

ქართველთა სამაგიერო გალაშქრება სპარსეთში და არდაველის სულტნის დასჯა.

მარანდის ომი, თავურიუს უბრძოლველად დამორჩილება.

ზანგირის ციხე-ქალაქის გარემოცვა და აღება, ყაზმინის მორგება და მრავალი სხვა.

ფხოველთა და დიდოთა განდგომა და მათი დამორჩილება.

XII საუკუნეში საქართველოს ისტორიაში სამეფო ტახტზე ავიდა ქალი – თამარი.

მან გაატარა ისეთი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, სადაც გამომჟღავნდა მისი ნიჭი, პოლიტიკური გეზი და აზროვნება.

თამარი იყო პოლიტიკოსი, სტრატეგი, სახელმწიფო მოღვაწე, სახელმწიფო სამართლებრივს ურთიერთობის მონაწილე, ძალმომრეობისა და მესისხლეობის მოძულე, გულმოდგინე, ქვრივ-ობოლთა დამწყალობელი, მართლმადიდებელი ქრისტიანი, მარტო ის რად ღირს, რომ მან აკრძალა სიკედილით დასჯა და დამასახიჩრებელი სასჯელები.

ამდენად, ქართულ სინამდვილეში XII საუკუნის II ნახევარსა და XIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოს სამეფოს სათავეში ედგა ქალი მეფეთა მეფე თამარი.

ქართველი ქალები მონაწილეობას იღებდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მათ თავიანთი დიპლომატიით რამდენჯერმე იხსნეს ქვეყანა განსაცდელი-საგან.

XIII საუკუნის პირველი ნახევრიდან ცხოვრების პირობები ძალზე გადუხჭირდა, ხალხი კულტურულად დაქვეითდა, ასეთ პირობებში ბოროტი ადამიანების მხეცურმა ბუნებამაც იზინა თავი. უღმობელი სიმკაცრის გარდა სხვას არაფერს შეეძლო მისი შეკაება.

საქართველოს სახელმწიფოს სათავეში XIII საუკუნის 20-იან წლებში ლაშა გიორგის გარდაცვალების შემდეგ სამეფო ტახტზე ავიდა თამარ მეფის მეორე შვილი რუსუდანი. ლაშა გიორგის ანდერძის თანახმად, იგი აკურთხეს მეფედ. მეფე რუსუდანს ძალიან რთულ ვითარებაში მოუწია მეფობა.

პირველ რიგში მეფე რუსუდანი იყო სახელმწიფო სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილე სუბიექტი.

XIII საუკუნის 30-იან წლებიდან საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება საგრძნობლად შეიცვალა, რუსუდან მეფის დროს მეფის ძალაუფლება კიდევ უფრო დასუსტდა. ამ დასუსტების ერთ-ერთი მიზეზი ხვარაზმელების (ჯალალ-ედ-დინის) და შემდეგ მონღოლების შემოსევა გახდა. მაგრამ ამ შემთხვევის გარეშეც თამარ-მეფის დროსაც მსხვილმა ფეოდალებმა მეფის ხელისუფლებასთან ბრძოლა-

ში ნაწილობრივ გამარჯვებას მიაღწიეს. ეს გამარჯვება მომდევნო ხანაში კერძოდ, რუსუდანის მეფობაში, კიდევ უფრო სრული ხდება ქვეყნის პოლიტიკური ვითარების გამო. მეფე რუსუდანი ივანე ათაბაგთან ერთად ორ პირ წერილს უგზავნის რომის პაპს, მეფე ატყობინებს პაპს, რომ ჯვაროსნულ ომში ქართველი ჯარიც მიიღებს მონაწილეობას, მაგრამ ამ დახმარების აღმოჩენა შეუძლებელი შეიქმნა. ვინაიდან საქართველოს მოეკლინენ აღმოსავლეთიდან ახალი მტრები, მონღოლების სახით. კრიტიკული მდგომარეობის გამო რუსუდან მეფე იძულებულია წერილი მისწეროს რომის პაპს, გრიგოლ IX-ს. ეს წერილი არ არის აღმოჩენილი, მაგრამ რომის პაპის პასუხია, სადაც იგი უარს ეუბნება დახმარებაზე, მხოლოდ სიამოვნებით გამოხატავს აღფრთოვანებას, თუ ქართველები კათოლიკობას მიიღებდნენ.

ამ წერილის ირგვლივ დაცულია მასალები სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში (მიხეილ თამარაშვილის წერილი კონსტანტინოპოლიდან ივ. გვარამაძისადმი) „1224 წელს პაპ იოანე III-ს ორგზის წერილი მოუწერიათ რუსუდანისა და დავით მეფისათვის, წერილის შინაარსი არის ჯვაროსნობის საგანი“.¹ ფონდი 1977

„1240 წელს პაპ გრიგოლ IX-მ მიიღო დედოფალ რუსუდანისა და თავისი შვილ მეფე დავითისაგან წერილი, რომლითაც უცხადებდნენ პაპს თავიანთ რომის ეკლესიასთან შეერთებას და სთხოვენ შემწეობას, რომ საქართველოს მტრები განდევნონ.

¹ სჯ-ის ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი, ფ. 1977. 1899 წ. 9 იანვარი, კონსტანტინეპოლი.

დასავლეთმა გაჭირვებაში ჩავარდნილ ჩვენს ქვეყანას სამხედრო დახმარებაზე თავაზიანი უარი უთხრა, სამაგიეროდ აღფრთოვანებით შეხვდა რომის ეკლესიასთან მისი შეერთების საკითხს“.¹ ეს წერილიც მიხ. თამარაშვილის მიერაა გამოგზავნილი ივ. გვარამაძისადმი.

მუზეუმის ფონდში დაცულია მასალები სადაც მიხეილ თამარაშვილი წერილს უგზავნის ივ. გვარამაძეს ქ. პიზადან, იტალიიდან: „როდესაც გიორგიმ და დავით მეფემ ანის ქალაქი აიღეს სამგზის იქედან საქართველოში გადმოასახლეს სომხები, თუ საქართველოდან გადაასახლეს იქ ქართველები?

როდესაც რუსუდან დედოფალმა ინოჩიო პაპს წიგნი მისწერა, ეს წიგნი გამოუგზავნა დავით ანის ეპისკოპოსის ხელით, ეხლა საჭიროა შევიტყოთ ეს ანის ეპისკოპოსი ვინ უნდა იყოს ქართველი თუ სომეხი“.² 1899 წ. 9 იანვარი პიზზა, იტალია.

ისევე ფონდის ჩანაწერებიდან მიხეილ თამარაშვილის წერილი ივ. გვარამაძისადმი.

„მანდ არიან სადმე ქართველი კათოლიკეები? 1224 წელს რომის პაპმა მოსწერა წერილი რუსუდან დედოფალსა, რომ იმპერატორი ფრიდრიხი აპირებს ურწმუნოთ წინააღმდეგ ომის დაწყებას, ურჩევს დედოფალს, რომ ოღონდაც ქართველებმა მიიღონ მონაწილეობა.

1240 წელს რუსუდანი წერს პაპ გრიგოლ IX-ს ჯვაროსნებმა ქართველებთან შეერთებული ძალით

¹ ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი, ფ. 1977. 1896. 3/II. კონსტანტინეპოლი.

² ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმი ფ. 1830. 1899 წ. 9 იანვარი.

გააბრუნონ ურწმუნო მაჰმადიანები, როგორც საქართველოდან, ისე აღმოსავლეთ ყველა საქრისტიანოდან. პაპი პასუხობს, რომ ჯვაროსნებს არ შეუძლიათ საქართველოს საზღვრებისაკენ წასვლა, რადგან გასავალი ადგილები არაბებს უჭირავთო¹. ფონდი 107.

ეს მიმოწერები გვატყობინებს, რომ რუსუდან მეფეს, როგორც პოლიტიკურ მოღვაწეს, მიმოწერა ჰქონია რომის პაპ გრიგოლ IX-სთან. იოანე III-სთან, ინოჩიო პაპთან, იგი გრიგოლ IX-ს ორჯერ მიმართავს დახმარებისათვის, რომ ჯვაროსნებთან ერთად ქართველებმა ერთობლივი ძალებით გააბრუნონ ურწმუნო მაჰმადიანები, მაგრამ ყველა წერილზე რუსუდან მეფე ზრდილობიან უარს ღებულობს. მაგრამ აღფრთოვანებულნი არიან. თუ ქართველები მიიღებენ კათოლიკობას და რომის ეკლესიას შეუერთდებოდნენ. ერთი საყურადღებო წერილიც არის, სადაც მიხეილ თამარაშვილი მიუთითებს, რომ როდესაც ინოჩიო პაპს მისწერა წერილი, პასუხი გამოგზავნილი ყოფილა ანისის ეპისკოპოსის ხელით. თვით მიხეილ თამარაშვილია დაინტერესებულია და ეკითხება ივ. გვარამაძეს, რომ საჭიროა გაგება იმისა, ეს ანისის ეპისკოპოსი ქართველი იყო თუ სომეხი.

რუსუდანს ერთ-ერთი გზა დარჩენოდა, მონღოლებს დაზავებოდა. დაზავების შესახებ უამთააღმწერელს არაფერი არა აქვს ნათქვამი, მაგრამ არსებობს ბოძების სიგელი მწიგნობართუხუცესს არსენისა, რომელიც თავის თავზე სწერს, რომ იგი რუსუდან დედოფლის მიერ გაგზავნილი იყო ბათო ყაენთან, რათა უვნებლობის სიმტკიცის აღთქმა პირადად მისგან მიეღო. უამისოდ ის მონღოლებისათვის მინდობას

¹ ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმი ფ. 107.

ქუთაისითგან საქართველოს დედაქალაქში გადმოსვლასა და საზავო შეთანხმების საბოლოოდ დამთავრებას ეერ ბედავდა. რუსუდანის წყალობით საქართველოსა და მონღოლთა საყაენოს შორის ზოგადი პოლიტიკური და საზავო შეთანხმება მოხერხდა.

რუსუდან მეფეს მეფობა მოუწია განსაკუთრებით რთულ პერიოდში მის მიერ მართებანისა და განსაგებელთაგან ძირითადად ყურადღება გადატანილ ჰქონდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკაზე. რასაც მოწმობს ის მიმოწერები, სადაც იგი უგზავნიდა დასავლეთს, კერძოდ რომის პაპებს დახმარებისათვის. მისი მეფობის წლებიდან მნიშვნელოვანია ის, რომ მან მოახერხა ბათო-ყაენთან საზავო ხელშეკრულების დადება, რამაც დროებითი სიმეუდროვე მისცა ხალხს. რუსუდანი იყო სახელმწიფო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი. ამდენად, ჩვენმა წარსულმა ცოტა როდი იცის. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილე ქალები პოლიტიკოსები, პიმნოგრავები, მთარგმნელები, გადამწერები და სხვა. ამ მიმართულებით განვითარებას ხელი შეუწყო XI-XII საქართველოს პოლიტიკური და სამეურნეო ძლიერების ზრდა-განვითარებამ.

ქართველ ქალთა გონიერება, შორსმჭერეტელობა და ნიჭი წარმოჩინდა არა მარტო იმით, რომ ისინი სახელმწიფოს სათავეში იდგნენ და მართავდნენ მას, არამედ მათი დიპლომატიური საქმიანობითაც.

სპეციალური თავი მივუძღვენით ქალს, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს. მკითხველისათვის შეიძლება დაისვას კითხვა, სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის წესი როგორ იყო

გადაწყვეტილი საქართველოში. ქალს გადაეცემოდა თუ არა მემკვიდრეობით სამეფო ტახტი.

ტახტის მემკვიდრეობის საკითხი მჭიდროდაა დაკავშირებული როგორც სახელმწიფოსა და სამართლთან ასევე, მემკვიდრეობით სამართალთან. საერთოდ, მემკვიდრეობითი და საოჯახო სამართლის პრინციპები გავლენას ახდენდენ ტახტის მემკვიდრეობის მომწესრიგებელი ნორმების ამა თუ იმ შინაარსზე.

ქართული სამართლის მიხედვით შეიძლებოდა ცოლ-ქმრული ხელშეკრულების დადება. ჩვეულებრივ როგორც წესი, ქალს გაათხოვებდნენ, ე.ი. ქმრის ოჯახში გაისტუმრებდნენ, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში, უმთავრესად კი მაშინ, როდესაც გასათხოვარი ქალის მშობლებს ვაჟი არ ჰყავდათ, სიძეს ქალის ოჯახში მიიყვანდნენ, რომ ოჯახში გვარი არ გადაშენებულიყო. ზედსიძეობის ინსტიტუტის დანიშნულება სწორედ იმაში მდგომარეობდა, რომ გაბატონებული კლასის წარმომადგენლებს, რომელთაც ვაჟი არ ჰყავდათ სიძის ოჯახში მოყვანით გადაერჩინათ ეს ოჯახი გადაშენებისაგან. ვახტანგი თავისი სამართლის 145-ე მუხლში ასეთ ოჯახს „ამოვარდნილს“ უწოდებდა. თუ ოჯახში ქალი დარჩება იგი ქმრის ოჯახში კი არ წავა გათხოვების შემდეგ, არამედ ქმარს მიიყვანს თავისი მშობლების ოჯახში და განაგრძობს მამის გვარს. ე.ი. ქმარი გადავიდეს ცოლის გვარზე ეს წესი გავრცელებული იყო თითქმის მე-20 საუკუნეშიც კი.

არსებობდა თუ არა ქალის სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის რაიმე საკანონმდებლო აქტი, ჯერ-ჯერობით ცნობილი არ არის. ასევე არ არის ცნობილი საკანონმდებლო აქტი, რომელიც სამეფო ტახტის

მემკვიდრეობას ვაჟიშვილს გადასცემდა. ეს მოდიოდა ჩვეულებითი სამართლიდან, ტრადიციებზე დაყრდნობით, მაგრამ მაინც გარკვეული წარმოდგენა შეიძლება ვიქონიოთ გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში ტახტის მემკვიდრეობის ზოგიერთ საკითხზე. აკად. ივ. ჯავახიშვილს თვითონვე მოჰყავს გიორგი მერჩულის სიტყვები იმის შესახებ, რომ აშოტ-კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ ტახტი „ბრძანებითა ბერძენთა მეფისათა“ მიიღო საშუალო ძმამ ბაგრატმა, მაშინ, როდესაც მას ჰყავდა ძმები აღარნასე და გუარამ. მერჩულე განმარტავს, რომ ბაგრატს მისცა „ფლობაი ხელმწიფებისაი ზეგარდმო“¹ და ძმები „მორჩილ იქნეს“ ბაგრატის ძმობითა და სიყვარულით, აქედან ჩანს, რომ ტახტი დაიჭირა საშუალო ძმამ, რაც არსებული წესის დარღვევა იყო. უფროსის ტახტის მემკვიდრეობის გადაცემის წესი გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში არსებობდა ჩვეულებითი სამართლის სახით.

ლეონტი მროველის ცნობით ასფარუნგ მეფე (IV ს) გადაშენდა, რადგანაც „არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი“.²

ქართლის წარჩინებულებმა სოხოვეს სპარსეთის მეფეს უფლისწული მირიან მეფედ დასმა ქართლისა, რომელიც შეირთავდა ასფარუნგის ქალს, მირიანს უნდა დაეცვა ქართველობა, ქართველთა სჯული და ქართველები არ უნდა ყოფილიყვნენ სპარსთაგან შევიწროებულნი.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II ნაკვ. II, თბილისი, 1929 წ. გვ. 120.

² ქართული მწერლობა, ტ. I, ლეონტი მროველი, ცხოვრება მეფეთა, მეცნიერება, 1987, გვ. 58.

როგორც ვხედავთ ქალს ტახტის მემკვიდრედ არ თვლიან, მაგრამ ქალი მაინც სარგებლობდა მამის უფლების ერთგვარი ანარეკლით, რადგანაც უფლისწულ მირიანს გარკვეული პირობების შესრულება იმიტომ მოსთხოვეს, რომ მისი საცოლუ ქართველთა მეფის ნათესავი იყო. ქალი რეალურად ტახტის მემკვიდრედ არ ითვლებოდა, მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში დაისმებოდა ქალის ტახტზე აყვანის საკითხი, როცა მეფეს ვაჟი არ ჰყავდა. ამ წესით მოხდა მეფე გიორგი III-ის მიერ თამარის ტახტზე აყვანა.

უძეობის გამო მამრობითი სქესის მემკვიდრის უყოლობამ საქართველოს სამეფო ტახტზე ქალის აყვანის აზრი წარმოშვა. ასეთი აზრის სრული სიახლისა და არაჩვეულებრიობის გამო, გიორგი III-ეს თავისი ამ განზრახვის განსახორციელებლად დარბაზის ერთა, მოწინავე წოდებისა და ეკლესიის თანხმობა სჭირდებოდა. და მართლაც თავისი ასულის თამარის თანამოსაყდრედ დასმა მან მხოლოდ ასეთი თანხმობითა და დასტურით მოახერხა. ასეთი თანხმობის მოსაპოვებლად გიორგი III-ეს უეჭველია დიდგვაროვან აზნაურთა წრესთანაც უფრო ღმობიერი დამოკიდებულების დამყარება დასჭირდებოდა, მეტადრე კი ეკლესიის გავლენიან პირთა დახმარება იყო აუცილებელი. რასაკვირველია, ასეთი დახმარებისათვის მეფეს ზოგიერთ ამათგანის, სახელდობრ, ყველაზე უფრო აქტიური პირებისათვის, სამაგიეროდ უხვად დაჯილდოება, „სამადლობელის“ მიცემა მოუხდებოდა. ამ პირებს ასეთი დახმარების შემდგომ სამეფო კარზე და თვით ხელმწიფეზეც გავლენა ექნებოდა. ამ საგულისხმო საკითხის შესასწავლად პირდაპირი ცნობები არ მოგვეპოვება.

რუსუდანის ტახტზე აყვანის საკითხი კი ანდერძით მოხდა. ღაშა-გიორგი, რომელიც სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებს ითვლიდა, მოიხმო დიდებულნი და თქვა: „უწეი უმანკოება და ერთგულება მეფეთა ნათესავთაგან თქვენ – მკვიდრთა საქართველოსათა შეხედვებითა ღმრთისათა მიგათვაღაც დასა ჩემსა რუსუდანს, რათა შემდგომად ჩემსა მეფე ჰყოთ, ვითარ არს ჩვეულება ნათესავისა თქვენისა... დაღათუ არა მამაკაცი არს, არამედ დედაკაცი, არა აკლია სიბრძნესა და სამეფოთა საქმისა ცნობისა.აწ შეგვედრებ წინაშე ღმრთისა, რათა მეფე ჰყოთ იგი შემდგომად ჩემსა... ხოლო დასსა ჩემსა რუსუდანს ვამცნობ წინაშე ღმრთისა და სასმენელად თქვენდა ყოველთა, რათა აღზარდოს შვილი ჩემი დავით, ხოლო რა უამს შეძლოს მეფობა და მხედრობა, რომელ დავით მეფე ყოს, და იგი დაადგინეთ მეფედ და მემკვიდრედ მეფობისა ჩემისა“.¹

აღნიშნული ანდერძი გვაძლევს უფლებას, რომ დავადგინოთ სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის უფლების გაცემა ქალებზე. მართალია როგორც იურიდიული ნორმა არ ყოფილა ჩამოყალიბებული, მაგრამ შეიძლებოდა მისი გამოყენება როგორც კანონისმიერი, ასევე ანდერძისმიერი მემკვიდრეობით.

მეფე თამარი და მეფე რუსუდანი ითვლებიან ტახტის მემკვიდრეებად, ხოლო მათი მეუღლეები არიან სუვერენის თანამოსაყრდენი, შვილები, დედის გვარის მატარებელნი მამა-ზედსიძეა, რომელიც მემკვიდრეობითი ხაზით კარგავს თავის გვარ-ტომსაც. ეს გათვალისწინებული იყო ქართული საქორწინო სამართ-

¹ ქართლის ცხოვრება ტ. II, თბილისი, 1959 წ. გვ. 166.

ლით – ზედსიძეობის შესახებ. თამარისა და რუსუ-
დანის ქმრებმა ზედსიძეობის სახით დაკარგეს თა-
ვიანთი გვარი ე.ი. ზედსიძენი შეიქმნენ. ამასთანავე,
როგორც ვთქვით ისინი მეფეებიც იყვნენ, მეფის ტი-
ტულის მატარებლები, ქართული ფეოდალური
სამართლის მიხედვით, ეს გარემოება არავითარი
წინააღმდეგობის შემცველი არ არის. საქართველოს
ისტორიაში მრავალი შემთხვევაა ცნობილი როცა
ერთსა და იმავე დროს ორი პირი ატარებდა მეფის
ტიტულს. ასე მაგალითად, მეფე გიორგი III-ემ სი-
ცოცხლეში აკურთხა მეფედ თავისი ქალიშვილი
თამარი, ის რომ თვითონ მეფის ტიტულზე უარი არ
უთქვამს, რუსუდანი დარჩა საქართველოს სახელ-
მწიფოს უმაღლეს სუვერენად სიკედილამდე. ე.ი. მას
შემდეგ როცა მან ტახტზე აიყვანა თავისი შვილი –
დავითი შემდეგ ნარინად წოდებული, მეფის ტიტუ-
ლზე უარი არ უთქვამს დავით აღმაშენებელის მამა-
საც, თუმცა დავითის ტახტზე აყვანის შემდეგ სახელ-
მწიფოს მართვას ფაქტიურად ჩამოშორდა. გიორგი II,
გიორგი III, თამარი და რუსუდანი თვით იყვნენ
სუვერენები, ხოლო თამარისა და რუსუდანის ქმრები
ამ ტიტულის, სუვერენტა თანამოსაყდრეობას ატარე-
ბდნენ, რაც შეეხება თამარისა და რუსუდანის ქმრებს
მათი მეფობის იურიდიული საფუძველი მემკვიდრეო-
ბის გაგრძელება იყო, რისთვისაც ქმარი იზიარებდა
თავისი სუვერენი თანამეცხედრის ტიტულს. ყოველთ-
ვის ახორციელებდა მის ნება სურვილს და ამის
მიხედვით მონაწილეობდა სახელმწიფოს მართვაში.

დავით ულუ და დავით ნარინი მეფედ დამპყრობ
მონღოლთა მთავრობამ ერთი და იმავე საფუძველით

დაამტკიცა. დაისვა საკითხი ერთ-ერთი მეფის გადაყენებისა, ტახტის გამო ატეხილმა ბრძოლამ გამოარკვია: თამარისა და რუსუდანის მეფობის შემდეგაც ქალის მეფობას საქართველოში გარკვეული წრეები უკანონოდ თვლიდნენ.

უამთააღმწერელის გადმოცემით სარგის თმოგველი „ძლიერად წინააღმდეგობდა“ მეფე დავით ნარინს, რომ არ შეიძლება ტახტი მიღებული იქნას ქალისაგანო, მოწინააღმდეგენი სარგის თმოგველს პასუხობდნენ, რომ თუმცა დავით ნარინი რუსუდანის შვილია, მაგრამ რუსუდანი თვითონვე იყო მეფე და მეფობა რუსუდანმა თავის ძმისგან ე.ი. მამაკაცისაგან მიიღო, ხოლო დავით ულუ უკანო შვილია და ამიტომ არ შეიძლება მისი მეფობაო. ეს ეპიზოდი საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ რუსუდანის მეფობაც კი, როგორც ქალისას, ფეოდალურ საქართველოში საუკუნოდ ხდიდნენ. თამარისა და რუსუდანის შემდეგ ქალის მეფობას საქართველოში ადგილი არ ჰქონია, ე.ი. მათ მეფობა გამონაკლისის სახით აქვთ და ქართულ სამართალს ეს წესი საბოლოოდ არ მიუღია. ხოლო ორმეფობის ინსტიტუტი თითქმის განუწყვეტლივ არსებობდა გიორგი II-ის დროიდან დავით ნარინამდე. გიორგი II-ემ თანამოსაყდრედ გაიხადა დავით აღმაშენებელი, დავითმა დემეტრე, დემეტრემ გიორგი III-ე, გიორგი III-ემ თამარი, თამარმა ლაშა-გიორგი, რუსუდანმა დავით ნარინი.

როგორც ჩანს საქართველოში გაერთიანების პერიოდში არსებობდა სხვაგვარი ორმეფობა: თამარ მეფისა და რუსუდანის ერთი მხრივ და მათი ქმრების მეორეს მხრივ, მაგრამ ამ შემთხვევაში ისინი სუვერენი მეუღლეების თანამეცხედრობით ატარებდნენ

მეფობის ტიტულს. ე.ი. მათი მეფობა დამყარებული იყო არა საკუთარ, არამედ მეუღლეების უფლებებზე. ე.ი. ისინი სარგებლობდნენ მეუღლეთა უფლებების რეფლექსებით.

თამარი და რუსუდანი კანონიერი მეფეები იყვნენ, ისინი მხოლოდ და მხოლოდ მეფის ასულები რომ ყოფილიყვნენ, მათ ისევე გაათხოვებდნენ საზღვარგარეთ, როგორც თამარის მამიდა ან თვით რუსუდანის ასული, მაგრამ მათი საზღვარგარეთ გათხოვების საკითხი მოხსნილი იყო, რადგან ისინი საქართველოს სუვერენები იყვნენ და სახელმწიფო უნდა ემართათ, ტახტის მემკვიდრეობის გასაგრძელებლად უფლისწულს საქართველოში, სახელმწიფო სამართლის მიხედვით, უცხოელი მოჰყავდა მეუღლედ და საქართველოს დედოფლად, აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს ის, რომ ამავე სამართლის მიხედვით საქართველოში მეფე ქალს უცხოელი უფლისწული უნდა მოეყვანა ქმრად, ზედსიძედ, რომელიც იქნებოდა მეფე ქალის თანამოსაყდრე, მეფის ტიტულით, რადგანაც ქორწინებას, როგორც პოლიტიკურ აქტს ისე უყურებდნენ რომელიც ერთმანეთთან დააკავშირებდა სხვადასხვა სახელმწიფოებს.

საუკუნეების მანძილზე საქართველო და სხვა სახელმწიფოები სამეფო გვარეულობიდან საზღვარგარეთ ათხოვებდნენ ქალებს და უცხოეთიდან მოჰყავდათ ცოლები, ეს ხდებოდა პოლიტიკური ანგარიშით, უმრავლეს შემთხვევაში დასაქორწინებელთა ნება სურვილის გარეშე. რასაკვირველია ქალისა და ვაჟის ნება-სურვილზე დამყარებული ქორწინება უადრესად გაბატონებული და პროგრესული იდეა იყო ფეოდალიზმის დროს, დიდმა შოთა რუსთაველმა

ხმა აღიმადლა ამ უწმინდესი გრძნობის დასაცავად, ეს იყო ადამიანის სიყვარულის თავისუფლება. რუსთაველმა წამოაყენა ეს იდეა და ამასთანავე გვიჩვენა, ის დიდი წინააღმდეგობანი, რომელიც სიყვარულის გათავისუფლების იდეას ხედებოდა ცხოვრებაში. მიუხედავად მრავალგვარი დაბრკოლებისა, პოეტმა ამ იდეას გაამარჯვებინა.

რუსთაველმა თავის დროზე მოწინავე იდეა წამოაყენა და ტახტის მემკვიდრეობის საკითხში ქალის თანასწორობა იქადაგა. რუსთაველის შეხედულებით სამეფო გვარის ქალს შეეძლო დაეჭირა ტახტი მამაკაცის თანასწორად, ტახტი ჩვენზე იმიტომ უნდა გადმოვიდეს, სწერს ტარიელი ფრიდონს, რომ შენ „ღმერთმან არ მოგვცა ყმა შვილად, მამის ერთი ქალია“ (563) ქალი კი ტარიელის აზრით, არ შეიძლებოდა, რომ მეფე გამხდარიყო. ქალი, რომ მეფედ არ შეიძლება ყოფილიყო ეს იყო კანონი. ეს კანონი როსტევანმა შეცვალა, ასეთივე კანონი იყო საქართველოს სინამდვილეში და ეს კანონი გიორგი მეფემ შეცვალა. ტარიელი ამაზე არ ჩერდება, რადგანაც ქალი არ შეიძლება აყვანილი იქნეს ტახტზე, ამიტომ მისი აზრით ხვარაზმშას შვილის ჩასიძება ნიშნავდა იმას, რომ „სხვა მეფე დაჯდეს ინდოეოს“ (565) ამას კი ვერ მოვითმენ, ეს ჩემი შეურაცხყოფა იქნებოდა. თუკი ნესტანი სუვენერი იქნებოდა ხვარაზმშას შვილის სიძეობა არ გამოიწვევდა უცხოელების ინდოეთში გაბატონებას, ისევე როგორც ისტორიულ სინამდვილეში დავით სოსლანის მეფობას არ გამოუწვევია უცხოთა ბატონობა საქართველოში. კიდევ მეტი: ჩასიძებული მირიანი თვითონ იყო სუვერენი, მაგრამ მის

მეფობასაც არ გამოუწვევია საქართველოში სპარსელების გაბატონება. პირიქით თვითონ მირიანი გაქართველდა, მიიღო ქრისტიანობა და თავის პერიოდში იგი გამოაცხადა სახელმწიფო რელიგიად.

გიორგი III-ემ ქართული სახელმწიფო სამართლით არსებული მემკვიდრეობის წესი შეცვალა და ქალი გაამეფა, მაგრამ გიორგი მესამე იყო სახელმწიფოს უზენაესი და ამდენად, მას იურიდიულად შეეძლო კიდევ ახალი მემკვიდრეობის კანონი მიეღო. (თუმცა ასეთი კანონი მოძიებული ვერ იქნა). გიორგი III-ის მოქმედება უკანონო არა, მაგრამ ოღითგანვე მომდინარე წესის დარღვევა იყო.

ქართული ჩვეულებითი სჯულით, ქართული ტრადიციებით სამეფო ტახტზე უნდა ასულიყო ხელმწიფის მემკვიდრე უფროსი ვაჟი, რაც იშვიათად წყვეტილი იყო.

მხოლოდ ერეკლე II-ის დროს, ისიც პოლიტიკური მოსაზრებით სამეფო ტახტზე უფროსი ვაჟის გამეფების შემდეგ ტახტზე ავიდოდა არა მისი მემკვიდრე, არამედ მომდევნო ვაჟი. ეს ახალი მოვლენა იყო რაც განჩინებით დააკანონა ერეკლემ.

ჩვეულებითი ნორმის შეცვლამ, რამდენადაც ფეოდალიზმის დროს ძლიერია ტრადიციები, თამარის თანამოსაყდრედ დასმის დროს ადგილი ჰქონდა მოულოდნელ აჯანყებას, ამირსპასალარის, ივანე ორბელის მიერ, რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული მეფე გიორგის დატყვევება და მის მაგიერ საქართველოს სამეფო ტახტზე გიორგი III-ის უფროსი ძმის, დავითის ვაჟიშვილის, დემნა უფლისწულის აყვანა. ეს უკანასკნელი ივანე ორბელის სიძე იყო. ივანე

ორბელს დიდგვაროვან მემბოხეთაგან ბევრი მიემხრო. შეუგროვდათ 30000-მდე მებრძოლი. ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით ივანე ორბელს, როგორც ამირსპასალარს, უფლება ჰქონდა ჯარი შეეყარა, ამით აიხსნება ის გარემოება რომ გიორგი III იოანე ორბელს იღუპა ზრახვას ვერ მიუხვდა და ეჭვიც კი არ შეპარვია, თუ სამხედრო ვარჯიშობა არ იყო.

გიორგი III-ემ მონასპის უფროსი, ნაყიფადარი ყუბასარი დაიბარა და სამხედრო ძალის მოკრებას შეუდგნენ. მალე მემბოხეთა ბანაკი ბევრმა მიატოვა. ბრძოლა დაიწყო, გიორგი III-ის სამხედრო ძალა ლორეს ციხეს მიადგა. დემნა უფლისწულმა შეცვალა პოზიციები, ციხიდან საბლით ჩამოეშვა და თავის ბიძას წარუდგა პატიების სათხოვნელად. იოანე ორბელიც იძულებული იყო მეფეს დამორჩილებოდა. ამდენად, აჯანყება ჩაქრობილი იქნა. გიორგი III-ემ დამნაშავენი სასტიკად დასაჯა, სისხლის სამართლის ძალით თითოეულ მათგანს მკაცრი სასჯელი დაუნიშნა. იოანე ორბელი და სხვა ამბოხებულები სიკვდილით იქნა დასჯილი. დაისაჯა დემნა უფლისწულიც, რომელიც დააბრმავეს, შემდეგ კი დაასაჭურისეს, რაც ვერ გადაიტანა და გარდაიცვალა. ასევე მოაშთეს დემნა უფლისწულის ვაჟიც. ამის შემდეგ სამეფო ტახტზე აყვანილი იქნა გიორგი მესამის ერთადერთი ქალიშვილი თამარი. როდესაც თამარი ავიდა ტახტზე იგი მამასთან ერთად მართავდა სახელმწიფოს თანამოსაყდრეობის წესით, ხოლო მამის გარდაცვალების შემდეგ იგი ხელმეორედ აკურთხეს მეფედ.

რუსუდანის ტახტზე აყვანა კი ანდერძით მოხდა. ლაშა-გიორგიმ მოიხმო დიდებულები და დაიბარა ანდერძით, რომ სამეფო ტახტი მისი გარდაცვალების შემდეგ დაეკავებინა მის დას რუსუდანს, ხოლო როდესაც მისი შვილი დავითი სრულწლოვანი გახდებოდა, მაშინ მისთვის დაეთმო ტახტი.

აღნიშნული ანდერძი გვაძლევს უფლებას, რომ დავადგინოთ: სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის უფლება ქალებზე, მართალია როგორც იურიდიული ნორმა არ ყოფილა ჩამოყალიბებული, მაგრამ შეიძლებოდა მისი გამოყენება. საგულისხმოა ერთი ფაქტიც, ლაშა-გიორგიმ რატომ არ გადასცა ანდერძით ტახტი თავის არასრულწლოვან მემკვიდრეს და რენეგატად რატომ არ დაუნიშნა თუ გინდ თავისი მამიდა. იგი ანდერძში ითხოვს, რომ დავითის გაზრდის შემდეგ მიეცათ მისთვის ტახტი, ასევე ლაშა-გიორგი იძლეოდა განკარგულებას, რომ დავითისთვის საუფლისწულო დაეტოვებინათ. ლაშა-გიორგიმ კარგად იცოდა, რომ მაშინდელი ქართული სახელმწიფო სამართლის თანახმად, „უკანონო“ შვილი მამის სრულუფლებიანი მემკვიდრე ვერ იქნებოდა და მეფეც უნებურად თავისი ვაჟიშვილის მხოლოდ სათანადო აღზრდასა და ქონებრივად უზრუნველყოფაზე უკანასკნელი განკარგულებით უნდა დაკმაყოფილებულიყო. დარბაზის მიერ საქართველოს სახელმწიფო ტახტზე ლაშა-გიორგის და რუსუდანი იქნა აყვანილი, მისი მეფედ კურთხევა საეკლესიოცა და საეროც მის სრულუფლებიან სახელმწიფოებას ცხადყოფდა. საქართველოს მეფეებს თავიანთი მემკვიდრეები ზოგჯერ თვითონვე აჰყავდათ ხოლმე სახელმწიფო ტახტზე და ხმალსაც საკუთარი ხელით შემოარტყამდნენ, რაკი მეფე ჯერ

ცოცხალი იყო და სახელმწიფო ხელისუფლების ნიშნები მას ეკუთვნოდა, მემკვიდრის ტახტზე თანამოსაუდრედ დასმის დროს, ხმალ-გვირგვინს, რასაკვირველია დიდგვაროვანი აზნაურები კი არა, არამედ თვით მეფე გადასცემდა, ხოლო მემკვიდრე, მეფის სიკედილის შემდეგ რომ ასუფიქო სახელმწიფო ტახტზე, მაშინ ჩვეულებრივ დიდებულებს კურთხევის წესრიგში შესაფერისი მონაწილეობა უნდა მიეღოთ. ყურადღების ღირსია, რომ თამარ მეფეც კი, რომელიც მამის გარდაცვალების შემდეგ მხოლოდ მაშინ ავიდა სამეფო ტახტზე, როცა შეკრებილმა დიდებულებმა, ბჭობის შემდეგ შესაძლებლად ახსნეს მისი გამეფა, ხოლო თამარი ამბობდა: სამეფო ტახტი „მერწმუნა პირველ ღვთისაგან და მერმე მშობელთა ჩემთაგან-ო“¹

მეფედ კურთხევის შემდეგ დღესასწაული გრძელდებოდა სამი დღის განმავლობაში, ხოლო შემდეგ უნდა მომხდარიყო საეკლესიო კურთხევა „ცხება“, ყოფილი მეფე, რომელიც ნაკურთხი იყო ცხებულად ითვლებოდა.

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ კურთხევის წესში მეფის თანამეცხედრე – დედოფალი, არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა. მეფის ეკლესიიდან დაბრუნებამდე ის არსად არ ჩანს, დედოფალი მხოლოდ მილოცვის დროს ჩნდება და პირველი მიმლოცველია.

ამდენად უძეობის გამო მამრობითი სქესის მემკვიდრის უყოლობამ ქალის, საქართველოს სამეფო ტახტზე აყვანის აზრი წარმოშვა, ასეთი აზრის სრული სიახლისა და არაჩვეულებრიობის გამო გიორგი III-ემ თავისი ამ განზრახვის განხორციელება

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959 წ. გვ. 432.

დარბაზის ერთა მოწინავე წოდებისა და ეკლესიის თანხმობით განახორციელა და გაერთიანებული საქართველოს სამეფო ტახტზე დასვა ქალი-მეფე თამარი. ასევე სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის უფლებით ისარგებლა თამარის შვილმა რუსუდანმა, ლაშას-გიორგის გარდაცვალების შემდეგ. იგი აკურთხეს მეფედ, მიუხედავად ამისა ფეოდალური ხანის საქართველოში არ მოგვეპოვება არც ერთი სამართლის ძეგლი, სადაც ჩამოყალიბებული იყოს იურიდიული ნორმა, რომელიც გაითვალისწინებდა სამეფო ტახტის მემკვიდრეობას ქალებზე. ქალი, რომ მეფედ დამჯდარიყო ეს საქართველოსათვის ახალი არ იყო, მაგრამ მეფის მაგიერ, რომ მის თანამეცხედრეს, დედოფალს, ჰქონოდა ხელში მართვა-გამგეობა, ეს საქართველოს ისტორიაში პირველი შემთხვევა იყო, სამაგიეროდ ასეთი წესი მონღოლებს ჰქონდათ, თუ გავიხსენებთ, რომ დავით ულუს ცოლი, ჯიგდა-ხათუნი, მონღოლთა ბატონიშვილი იყო, მაშინ ცხადი გახდება, რომ ამ შემთხვევაში აუცილებლად ცოლის ძლიერი გავლენის ანარეკლი ჩანდა, ქართველი უამთააღმწერელი წერს: „როდესაც დავით ულუ ჩრ. ულუსის ყაენმა ბათომ დაიბარა, საქართველოდან წასვლის ჟამს ქვეყანა ორ პირს ჩააბარა: „დაუტოვა გამგებლად სახლი სამეფოსა ჯიგდა-ხათუნს და მესტუმრე ჯიქურს, რომელნიც ძირითადად ქვეყნის მართვა გამგეობას ახორციელებდნენ. როდესაც მეფე დავით ულუ საქართველოში დაბრუნდა დედოფალს ჯიგდა-ხათუნს და მესტუმრე ჯიქურს“. ქვეყნის მართვა-გამგეობა ხელიდან არ გაუშვიათ, მათი თვითნებო-

ბა იმდენად დიდი ყოფილა, რომ ქართული სახელმწიფოს და სისხლის სამართლის წინააღმდეგ მეფის დაუკითხავად სიკვდილით დასჯაც კი გაუბედნიათ.¹

საქართველოში სიკვდილით დასჯა და დამასახინრებული სახჯელები დიდი თამარის დროს მოსპობილი იქნა, ეს იმიტომ იყო, რომ იმ ხანაში საქართველო ეკონომიკურად, პოლიტიკურად და კულტურულად მაღალ დონეზე იდგა.

ქართველ ქალთა გონიერება, შორსმგვრეტელობა და ნიჭი წარმოიჩინდა არა მარტო იმით, რომ ისინი სახელმწიფოს სათავეში იდგნენ და მართავდნენ მას, როგორც პოლიტიკოსები არამედ მათი დიპლომატიური საქმიანობითაც.

მეფე თამარი, როგორც პოლიტიკური სტრატეგი და დიდი დიპლომატი, მეფე რუსუდანი, როგორც განსაკუთრებული ფიგურა დიპლომატიურ სარბიელზე.

თამარ მეფეს, როდესაც ყუთლუ-არსლანის დასის მომხრენი აუჯანყდნენ, თამარმა, როგორც სახელმწიფოს მეთაურმა საკმაოდ დიპლომატიური გამჭრიახობა გამოიჩინა. მას კარგად ესმოდა, რომ ისეთი დიდი კონფლიქტის მშვიდობიანად მოსაგვარებლად, როგორც იყო ყუთლუ-არსლანის მომხრეთა აჯანყება, შეიძლებოდა მას გამოდგომოდა მანდილოსანთა მიგზავნა მოწინააღმდეგეთა შესარიგებლად.

თამარ მეფემ მისთვის აშკარად არახელსაყრელ მომენტში მოახერხა თავისი ინტერესებისათვის გამოყენებინა ქართველ ხალხში შემონახული ქალისადმი პატივისცემის ტრადიციები. თამარ მეფის ორმა ქალმა, დიპლომატმა, ქართლის ერისთავთ-ერისთავთა

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959 წ. გვ. 299.

რატის დედამ ხუაშაქ ცოქალმა და დედამ „აწ მყოფთა სამძივართა“ კრავი ჯაყელმა დაეალება საუცხოოდ აასრულეს. ყუთლუ-არსლანის დასის მეგრძოლნი „მოჰყუეს“ თურმე „ბრძანებასა პატრონისასა“ და თამარისაგან შემოთვლილ პირობებს დასთანხმდნენ. ამიტომ თამარ მეფის „წინაშე მოსრულთა დარდომით თაყუანისცეს“, შემდეგ „აღიარეს ფიცი პატრონისაგან“, ხოლო თავიანთ მხრივ მეფეს „მისცეს პირი ერთგულებისა და ნებაყოფლობისა მათისა-ო.

თუ ეს ისტორიაში პირველი არა, მაინც იშვიათი საგულისხმო შემთხვევა იყო, რომ მანდილოსანს ასეთ რთულ მდგომარეობაში დიპლომატიური მოვალეობა დაეკისრა. თამარ მეფემ „წარმგზავნელმან ორთა „საპატიოთა დიოფალთამან“ უბრძანა ფიცით მინდობა და სხუისა არავითარი არადობა“-ო.¹

მთავრობასა და დასს შორის შუამავლად მყოფ მანდილოსნებს მშვიდობიანობა რომ მხოლოდ გარკვეული პირობით მოუხერხებიათ, ეს გარემოება ისტორიკოსის სიტყვებითგანვე ცხადი ხდება. ასეთ მდგომარეობაში უეჭველია ორთავე მხარეს თამარ მეფესაცა და დასსაც დათმობა მოუხდებოდათ. მოსტხოვა თუ არა თამარმა მათ აუცილებელი მორჩილება, თუ მანდილოსან მოციქულებს მაშინვე დაავალა აღელვებული და საბრძოლველად გამზადებული დასისათვის ეცნობებინათ, თუ რას სთხოვდა თამარი მათ და რის დათმობა შეეძლო მას დასისათვის, ისტორიკოსის მოთხრობიდან არ ჩანს, მხოლოდ ორთავე მხრივ, რომ პირობები ყოფილა ეს ცხადია და იქ ნათქვამიც არის. ამ გარემოებიდან ირკვევა, რომ

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959 წ. გვ. 90.

ქართველი ქალები თავისი პოლიტიკური და დიპლომატიური სიძლიერით მამაკაცებს არ ჩამოუვარდებოდნენ, ზოგჯერ ისინი თავიანთი კლდემამოსილებით, კეთილი ბუნებით მეტს აკეთებდნენ, ვიდრე მამაკაცები. მათ მოახერხეს ისეთი შეთქმულთა განიარაღება, რომელსაც ვერც ერთი მამაკაცი ვერ მოახერხებდა ბრძოლის გარეშე.

ქართველი ქალები დიპლომატიურ სარბიელზე სხვადასხვა მდგომარეობის გამო გვევლინებიან. ჩვენამდე მოაღწია ცნობებმა, როდესაც ბაგრატ IV-ის დედა მარიაში მიდის „საბერძნეთად ძიებად მშვიდობისა და ერთობის, ღალად ძიების პატივისა კურაპალატისა ძისათვის თვისისი ვითარცა არს ჩეულება და წესი სახლისა თვისისა“¹

ეს მომხდარა 1030-1031 წელს. მარიამ დედოფალმა ბიზანტიის მმართველს სთხოვა, რომ „არღარა იყოს ბრძოლა ბერძენთა და ქართუელთა და გლახაკნი დაწყნარებულ და მყუდრო იყუნენო“² იგი კეისართან წასული იყო საქართველოსათვის.

„კჳალად ძებნად პატივისა კურაპალატობისა ძისა თვისსა“³ ბაგრატიანთათვის და მისთვისავე „მოყუანებისა თვის ცოლისა“⁴

ბაგრატი კარგა ხანი მაგისტროსად იყო, ეს პატივი მემკვიდრე გიორგი კედრენის სიტყვით რომ ეთქვათ, ნაწყალობელი უკვე 1023 წ, როდესაც იგი მძევლად მყოფი კონსტანტინეპოლთაგან შინ გამოუშვეს.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 209.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 256.

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 256.

⁴ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 257.

თავისი მოციქულობა და განზრახვა მარიამ დედოფალს ბრწყინვალედ აუხსრულებია. კეისარმა მას „აღუსრულა ყოველი სათხოვნელი, სიხარულით მისცნა ფიცნი და სიმტკიცენი ერთობისა, მოსცა პატივი კურაპალატობისა და მოსცა ცოლად ბაგრატიანთავის ელენე დედოფალი“¹

დედამ თავის შვილს თანამეცხედრე მოჰგვარა და ქვეყანას მშვიდობა მოუტანა. დაწოკებული და ხშირი ომებით მოქანცული ქვეყნისათვის კეისრის მოყვრობა და მეგობრობა ნამდვილი საღებუნი იყო. გახარებულმა დედამ შვილს აღუსრულა ქორწილი, უკურთხეს გვირგვინი ბანას დიდებულ ტაძარში. ამ პატარა ფრაგმენტიდანაც სჩანს, რომ ქალი პოლიტიკურ სარბიელზე მამაკაცს ტოლს არ უდებდა, იგი გამოდიოდა, როგორც სახელმწიფო მოღვაწე, ამყარებდა დიპლომატიურ კავშირს სახელმწიფოსთან, რჩევა-დარიგებას აძლევდა მეფეებს, ზრუნავდა მშვიდობისა და სახელმწიფოს განმტკიცებისათვის. მისი პირველი საზრუნავი ქვეყნის გადარჩენა და მშვიდობის დამყარება იყო.

აქვე მინდა მოვიყვანო დიდი თამარის უკანასკნელი ანდერძი: „ქრისტე, ღმერთო ჩემო მხოლოო, დაუსრულებელო მეუფეო, ცათა და ქვეყანასაო, შენ შეგავედრებ სამეფოსა ამას, რომელი შენს მიერ მერწმუნა და ერსა ამას, პატიოსნითა შენითა სისხლითა მოსყიდულთა და შვილთა ამათ ჩემთა, რომელნი შენ მომეც, და მერმე სულსა ჩემსა“²

როგორც ანდერძიდანაც სჩანს, თამარის, როგორც სახელმწიფო მოღვაწის პირველი საზრუნავი იყო

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ. გვ. 257.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II თბილისი, 1959 წ. გვ. 145.

სამეფო და ერი მისი, და შემდეგ შვილები, ხოლო სულსა მისას იგი ღმერთს ავედრებდა ბოლოს.

ქართველი ქალი გამოდის პოლიტიკურ სარბიელზე არა მარტო როგორც მეფე, არამედ დედოფალიც. ამის ბრწყინვალე მაგალითია ქეთევან დედოფალი, მეფე დავითის თანამეცხედრე.

კახეთის მესვეურებს, რომელთაც სათავეში დავით მეფის ქვრივი, ქეთევან დედოფალი ედგათ, კარგად ესმოდათ, რომ კახეთს „გაყიზილბაშების“ საფრთხე დაემუქრა. ისინი იძულებულნი იყვნენ გარეგნულად კონსტანტინესათვის ერთგულება ეჩვენებინათ, ფარულად კი აჯანყებისათვის ემზადებოდნენ, ამავე დროიდან ქეთევან დედოფალმა ბაგრატ იესესძე, ალექსანდრეს ძმის შვილი, რუსეთში გააგზავნა დახმარების სათხოვნელად.

შაჰ-აბასმა თეიმურაზი რამდენჯერმე დაიბარა თავისთან, მაგრამ მან თავი აარიდა წასვლას და მის მაგივრად ეახლა დედამისი, ქეთევანი, ათასკაციანი რაზმით. თეიმურაზის გაუტეხლობით და მისი ოსმალეთთან და რუსეთთან კავშირით გაცოფებულმა შაჰ-აბასმა შური იძია მისი ოჯახის წევრზე, 1620 წელს თეიმურაზის ვაჟები ლევანი და ალექსანდრე დაასაჭურისებინა რის შედეგად უმცროსი ვაჟი გარდაიცვალა, უფროსი კი ჭკუიდან შეიშალა. უფრო გვიან დიდი წამების შემდეგ სიკვდილით დასაჯეს თეიმურაზ მეფის დედა ქეთევან დედოფალიც. გახურებული შანთებით დადაღეს, მკერდი დაუგლიჯეს და ისე გამოასალმეს წუთისოფელს, 1624 წლის 22 სექტემბერს. ქართულმა ეკლესიამ სამშობლოსათვის და ქრისტიანობისათვის წამებული დედოფალი წმინდანად აღიარა. ეს იყო ქეთევან დედოფლის პოლიტიკა

ქრისტიანობის დასაცავად. მან რჯულის შეცვლას, წამებით სიკვდილი ამჯობინა. ამით ყველა ქართველს განუმტკიცა რწმენა ქრისტიანობისათვის, რადგან სარწმუნოება, ქრისტიანობა (მართლმადიდებლობა) გაიგივებული იყო ერთან და სარწმუნოების ღალატი ერის ღალატს ნიშნავდა. ქეთევანი რომ არა, საქართველოს გათათრება არ ასცდებოდა.

პორტუგალიელმა მისიონერებმა ამბროზიომ და პედრომ ისპაჰანში მალულად წმ. ავგუსტინეს მონასტერში დაასვენეს დედოფლის ნეშთი. წმინდა ნაწილები გადმოსვენებული იქნა ალავერდში, რომელიც 1723 წელს დაიკარგა. ასევე გადასვენებული იქნა ბელგიაში, რომში და ინდოეთში გოაში. 1630 წელს უმაღლეს სასულიერო ხელისუფლებას მიმართეს რომში, რომ დედოფალი წმინდანად კათოლიკედ შეერაცხათ, მაგრამ ეს ვერ გაბედა პაპმა, რადგან დედოფალი მიეახლა იესოს, როგორც მართლმადიდებელი. დედოფლის მთავარი მიზანი იყო ქრისტესათვის სიკვდილის ძიება.

ქეთევან დედოფლის შესახებ სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცულ ხელნაწერებში ვკითხულობთ: „ახლა მე გაცხარებული ვეძებ იმ ხელნაწერს, ვნახო, იქნებ ვიპოვნო, წერილებიდან შევიტყუე, რომ დომინიკანი, რომელიც დასწრებია ქეთევან დედოფლის წამებას, იმაზედ, აქ რომ მოსულა დაუწერიია, მაგრამ აქამდინ ვერ ვიპოვნე“¹ მიხ. თამარაშვილის წერილი ივ. გვარამაძისადმი 1897 წ. ქ. რომი.

ქართველი ქალი არა მარტო იბრძოდა ქვეყნის თავისუფლებისა და კეთილდღეობისათვის, არამედ

¹ სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი. ფონდი 1987.

ხშირად ამ ბრძოლის ორგანიზატორისა და ხელმძღვანელის როლშიც გამოდიოდა.

ქართველ მანდილოსნებს შორის არ შეიძლება გვერდი აუუაროთ სოლომონ პირველის მეუღლეს მარიამ დედოფალს.

სოლომონ პირველმა მარიამ დედოფლის შემწეობით შეძლო ოსმალების დამარცხება და დასავლეთ საქართველოში მშვიდობიანობის დამყარება. ეს ღირსეული მანდილოსანი თურქებთან ბრძოლის დროს პირველი შეიჭრა ბაღდათის ციხეში, ამის შესახებ ვეიდენბაუმი წერდა. „ქართველებმა მტერი მეტად შეავიწროვეს, რის გამოც ციხეში მყოფებმა შემოუთვალეს ქართველებს: დაგნებდებით, თუ იმერეთის დედოფალი მეციხოვნეთა სიცოცხლისა და ქონების ხელუხლებლობას დაგვპირდებაო. წინადადება მირებული იქნა. თურქები გამოვიდნენ დროშებით, ხოლო დედოფალი მარიამი თავისი ამალით პირველი შევიდა ბაღდათის ციხეში“¹

მარიამ დედოფლის დახმარებით იმერთა მეფემ სოლომონ პირველმა აკრძალა ტყვეებით ვაჭრობა.

ასევე ტყვეთა ვაჭრობის აკრძალვისათვის იმერთა დედოფლის რუსუდანის წერილი „წიგნი“ კათალიკოზს დომენტისადმი ტყვეთა სყიდვის აკრძალვაზე: „ნებითა და შეწევნითა ღმრთისათა ესე წიგნი და პირი მოგართვათ ჩვენ დედოფალთ-დედოფალმან პატრონმა რუსუდან და ძემან ჩემმან სასურველმან ბატონიშვილმან, პატრონმა ბაქარ, თქვენ, კათალიკოზს პატრიარქს ბატონს დომენტის, ასე და ამა პირსა ზედა რომე, ზოგს ერთს ალაგას ტყვის სყიდვა გამოჩნდა და თქვენ ვითაც მართებული იყო, ეგრეთ იწყინეთ

¹ Е. Вейденбаум, Кавказские этюды. М. 1901 г. стр. 182-183.

და გამოეკიდნით. ახლა კი აღთქმა დაგვიდგია თქვენ-
სა წინაშე, სადაც ან სადედოფლოში და ან საუფლი-
სწულოში, ან საცა ჩუენს საბატონოსა და მამულში
ან ტყვის გამსყიდველზე გამოჩნდეს და ან გაყიდოს
ვინმე და ან საყვენოს გარდა ჩვენს საბატონოში ტყვე
მოიყუანოს გასაყიდელი და ჰყუანდეს ვინმე და წა-
ართვათ და თქვენ გაუწყრეთ და გამოენახნეთ, მოი-
კითხოთ, არცა ვინ. ამისთანა საქმე აქნევინოთ, არც
ვიწყინოთ და დიდითაც ხელი მომიმართოთ.

და თუ ვინმე წინ აღგიდგეთ და თქვენი ნება არა
ქნას დიდათაც გამოვენახოთ და უწყინოთ.

ეს ასრე მოგვიხსენებია და დაგვიმტკიცებია, ნები-
თა ღმრთისათა ჭეშმარიტ არს უკუნისამდე, ამინ
ქორონიკოსნს, მარიამობისთვის

თუ იმერელმან კაცმან მოიყუანოს ტყუე, საქართ-
ველოს კაცმან სამომსახუროთ შესანახავათ დაიხს-
ნას თუ არა გასასყიდლათ ნუ იყიდის და ნურც გა-
ყიდის“¹

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ტყვეთა ვაჭრობის წი-
ნააღმდეგ ხმა აღიმალლა იმერთა დედოფალ-დედო-
ფალმა რუსუდანმა.

ქართველი ქალი მამაკაცთან ერთად იღებდა მონა-
წილეობას როგორც პოლიტიკური, ისე სამოქალაქო
ცხოვრებაში. ასეთ მოღვაწეთაგან დიპლომატიური
ნიჭითა და პოლიტიკური გამჭრიახობით ცნობილია
თამარ ბატონიშვილი, რომელიც იყო თეიმურაზ II-ის
მეუღლე, დედა პატარა კახისა.

თამარ ბატონიშვილმა ძნელბედობის უამს იკისრა
ქვეყნის მართვა. ამ დროს ქართლს ძალიან უჭირდა,

¹ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბილისი,
1965 წ. გვ. 332-333.

შიმშილობის წლები იდგა, ხოლო გადასახადები ბევრი. თეიმურაზ II-მ მოიწვია დიდებულთა სხდომა და გადაწყდა ნადირ-შაჰთან გაეგზავნათ ელჩად თამარი, რომელსაც ქართლზე დადებული ხარაჯა უნდა მოეხსნეინებინა.

თამარ ბატონიშვილმა ბრწყინვალედ შეასრულა თავისი მისია და სპარსეთის მბრძანებელმა თავის განზრახვაზე ხელი აიღო, ქართლ-კახეთზე დადებული ხარაჯა მოხსნა.

ნადირ-შაჰმა თამარი დაამტკიცა, ქართლის გამგებლად ამ საქასუხისმგებლო საქმეს თამარი ასრულებდა სამი წელი, ხოლო 1744 წელს თამარ ბატონიშვილის თხოვნით ნადირ-შაჰმა ქართლი მისცა ქმარს თეიმურაზ II-ს, ხოლო კახეთი შვილს ერეკლე მეორეს.

ამრიგად, ეს ორი სამეფო ამ ბრძენმა მანდილოსანმა ნათესაური კავშირით შეკრა. ჭკვიანი და სათნო ქალი ამოყვრებდა, ამეგობრებდა და არიგებდა გადამტკრებულ პირთ, ზოგ შემთხვევაში სახელმწიფოს წარმომადგენლებსაც კი. ანალოგიური ჩვეულების შესახებ ასეთი ცნობაც არის შემორჩენილი. 1692 წელს როსტომ მეფემ ზოვრეთის ციხეში ალყა შემოარტყა ნოდარ ციციშვილს, მაშინ ციციშვილმა თავისი დედა მიუგზავნა როსტომს სახვეწრად, რათა გაეშვა ციხიდან თავისუფლად და მიეცა მშვიდობიანი გზა მისთვის სამცხეში წასასვლელად. „ეს ნოდარს შეეტყო, რომ ყმანი ღალატს უპირებენ, ჩათრეულს ჩაყოლა ამჯობინა და თავისი დედა, კახეთის ბატონიშვილი, როსტომ მეფესთან სახვეწრად გამოგზავნა, რა მივიდა ნამეტნავად მეფემ ღიდი პატივი დასდვა და სახვეწარი დაუჯერა, გაცლის გზა სთხოვა, ვითაც

ნათესავი იყო და მერმე დედათა შიგა სიკეთეზედ ნაქები იყო და საქართველოში ძველი წესი იყო, რომ ვისაც გაჭირვებულს ან დედას, ან ქალებს მიუგზავნის მეფენი და თავადნი პატივს დასდებიან“.¹

ჩვენ მოგვეპოვება არა ერთი საგულისხმო ცნობა, რომელიც ნათლად ამტკიცებს, რომ ქალთა გავლენას მამაკაცთა მკაცრი მოქმედება მოუბილდებია და კეთილშობილური იერი მიუცია. არაბი მემატიანე მოგვითხრობს, რომ 1162 წელს როდესაც ქართველებმა დვინში გაიმარჯვეს და ძლევამოსილნი ნადავლითა და ტყევობით დატვირთულნი შინ ბრუნდებოდნენ, მაჰმადიანი ტყვე მამაკაცები სააუგოდ სულ, მთლად გააშიშვლეს და ისე წამოასხესო, მაგრამ ქართველმა ქალებმა ეს შეიტყვეს თუ არა, მაშინვე თავიანთ ქმრებს ეს საქციელი დაუწუნეს და უსაყვედურეს, რომ ისინი მაჰმადიანთ ასეთ ცუდს მაგალითს აძლევდნენ, რომელიც მათ შეიძლება ქართველებზე გამოიყენონ და ამ საქციელით ქართველ ქალსაც სირცხვილი აჭამონ. იბნ-ალასირის სიტყვით ქართველი ქალების ამ საყვედურის შემდგომ ტყვეებს თავიანთი ტანისამოსი დაუბრუნეს და ჩააცვეს. ქართველმა ქალებმა ის მაღალღმობიერება და სიბრალული გამოიჩინეს, რომელიც ასე საგრძნობლად და საჭიროა ომიანობის საშინელ სიმკაცრის დროს.

არა მარტო პოლიტიკოსმა და დიპლომატმა ქალებმა, არამედ ქართველმა ქალმა კარგად იცოდა შვილის აღზრდა, მამულის მოვლა, გუთნის დედობა, ცხენოსნობა, თოფის სროლა, ხანჯლის ხმარება,

¹ გ. ნადარეიშვილი, ქართული საოჯახო სამართლის ისტორიიდან, თბილისი, 1965წ. გვ. 57-58.

საერთოდ კი სოციალურმა და პოლიტიკურმა პირობებმა ქალს დააკისრა ოჯახისა და სოფლის მეურნეობაში მამაკაცზე მეტი მოღვაწეობა. ამავ დროს ქალი დიდი სახელით სარგებლობდა. ხალხის განათლების საქმეშიც, ქართველ ქალებს მამაკაცებთან ერთად დიდი ღვაწლი მიუძღვით ჩვენი ქვეყნის სულიერი და მატერიალური კულტურის შექმნასა და განვითარებაში. ისტორიულ დოკუმენტებს მრავლად შეუწახავთ მასალები იმ ქართველი ქალების შესახებ, რომლებიც ძველ საქართველოში ლიტერატურულ და კულტურულ საქმიანობას ეწეოდნენ. საერთოდ მწერალ ქალთა სახეებს XVII საუკუნიდან ვხვდებით.

„დედაკაცნი მამაკაცთა ზურგ-მხარნი არიან, თითქმის ყოველ საქმეში, მეტადრე კი რწევაში, ბოსტანში მუშაობაში, სიმინდის თოხნაში, მკაში, კალორებაზეც, იციან შალის ქსოვა ხალიჩებისა და ფარდაგების ქსოვა, თავიდანვე წერა-კითხვაც ჩვეულებად ჰქონდათ“¹

(ვინმე მესხი, იე. გვარამაძის წერილი უთარილო)

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში გკითხულობთ: „მივიღეთ მანდაური ქალების თხოვნაც მე ამას გწერთ ეპისკოპოსის მინდობილობით, მიკვირს, როგორ მარტო ქალები ინტერესდებიან და არა კაცებიცა და არ ვიცი რანაირად უნდა უპასუხო ქალებსა. მე ვგონობ კარგი არ იქნება მე პასუხი მიეწერო და თქვენ თვითონვე უთხრათ იმათ, რომ მათი თხოვნა მომივიდა და აუცილებლადაა, რომ დავიცვა ქართული ენა მხოლოდ მთავრობის ქაღალდით ამბობს, რომ წირვის დროს ნუ იხმარებენ ქართულ ენასო, მერე თუ მოითხოვენ,

¹ სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი, ფონდი 1835.

რომ წირვის გარეთაც მოსპონ ქართული ენაო, მაშინ სხვა საქმე იქნებაო, მეტად უნდა დაედგეთ მაგრად დასაცავად ქართული ენისა“¹

(ივ. ანტონოვის წერილი სარატოვიდან ივ. გვარამაძისადმი) წერილი დაწერილია 1891 წელს 27 II ფონდი 2960.

აღნიშნული წერილიდან ირკვევა, რომ ქართველ ქალებს თხოვნა გაუგზავნიათ რათა აღდგენილიყო ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვა, რადგან შესაძლებელია წირვის გარეთაც მოისპოს ქართული ენაო. ეს დიდი ეროვნული სატკივარი მთავრობის დონემდე აუყვანიათ ქართველ ქალებს.

იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი სამეგრელოს აღწერაში ეხება სწავლა განათლების საქმესაც და წერს: „ქართული წერა-კითხვა დღეს მოსპობილი იქნებოდა, აქ რომ ქალებს არ შეენახათ იგი, ისე რომ ამ ქვეყანაზე თუ ვისმე სურს კითხვა შეისწავლოს უნდა რომელსამე ქალს მიეზაროს სასწავლებლად“.²

ქართველი ქალის სწავლა-განათლებაზე მიუთითებს სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულ პ. მღებრიშვილის წერილი იოანესადმი გამოგზავნილ გორიდან. „ყაუხჩოვს მოახსენე, რომ სტამბოლითგან რომ ელისაბედ არღელმა ქალმა, რომელიც ახლა სტამბულში ცხოვრობს სახარება რომ მომწერაო უნდა გაუგზავნოო, თუ პასუხს რას მას წერთ მაცნობეთ, რომ მე აგერ წიგნი უნდა

¹ სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი, ფონდი 2960.

² არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 1938. გვ. 164.

მივწერო და შევატყობინებ და ამის პასუხად მაცნობეთ რას მეტყვის, მღებროვს უთხარიტ, როდესაც ახალციხეს იყო არღელლიანტ ქალს მაშინ უთხოვებია სახარება მაგისტოვის და მაშინ წემი ჩამოსვლის დროს მეხვეწა, წიგნიც გამომატანა მაგათთან რომელშიც მწერდა, რომ მჭირვია და გამომიგზავნეო“¹

პ. მღებრიშვილის წერილი იოანესადმი. 8.04.1874 წ. ფ. 2334.

ამ წერილიდან ირკვევა, რომ ვინმე ელისაბედ მღებროვი არღელი ქალი, რომელიც სტამბოლში ცხოვრობდა ითხოვეს თავის წიგნს, სახარებას, რომელიც უთხოვებია ვინმე ყაუხჩოვისათვის და ესაჭიროებოდა ძალიან.

ელისაბედ მღებროვს იგულისხმება, რომ გარკვეული განათლება უნდა ჰქონოდა, მაგრამ ამ წერილიდან არ ჩანს მას ეს წიგნი სტამბოლში თავისთვის ესაჭიროება თუ სხვებისათვის გასანათლებლად.

ქართველი ქალები ასევე მონაწილეობას იღებდნენ როგორც ეკლესია მონასტრებისათვის შემოწირულობათა გაცემაში, ასევე აღდგენასა და აღმშენებლობაში.

არ შეიძლება არ გავიხსენო ქ. ვალეში არსებული დეთისმშობლის სახელობის მართლმადიდებლური ეკლესია აგებული X საუკუნეში. იგი შემკულია ქართულენოვანი წარწერითა და რელიგიური ბარელიეფებით. ეკლესია თავდაპირველად გუმბათიანი ყოფილა, რომელიც მტრის შემოსევის შემდეგ დანგრეულა. XVI საუკუნეში საფუძელიანი აღდგენა-გადაკეთების შემდეგ მიიღო სამნავიანი ბაზილიკის სახე. იგი ხელმეორედ ააშენა ქაიხოსრო ათაბაგის მეუღლემ

¹ სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი, ფონდი 2334.

მეფე ბაგრატ III-ის ასულმა დედისიმედმა. 1561-1564 წლებში. ტაძარში სამხრეთის სვეტზე ამოკვეთილია 45 სტრიქონიანი წარწერა მიძღვნილი დედისიმედი-სათვის.

ნასოფლარ ჯაყისმანის სამონასტრო კომპლექსში სამრეკლოს უკან (აღმოსავლეთით) თაღებ ჩამოქცეულ ეკლესიის კედელში 1970-იან წლებამდის იყო მოჩუქურთმებული წარწერიანი ქვა. ქვის ფილის ცენტრში აღმართულია ჯვარი ამოკვეთილი წარწერით. იგი წარმოადგენს ტაძრის სქემატურ გამოსახულებაში მოდელს, რომელსაც „ახალი იერუსალიმი“, „სიონი“ ეწოდება ქრისტიანულ სამყაროში. როგორც ცნობილია სიონი განასახიერებს მაცხოვრის საფლავზე აღმართულ „აღდგომას“. ტაძრის ჯვრის მკლავებს შორის არის წარწერა, რომელიც იკითხება:

„წმიდაი სიონი - გურანდუხტ

ესე სამრეკლონი აღაშენა

ეფროსინემ, ამენ ღმერთო“

შესაძლებელია გურანდუხტ და ეფროსინე ერთი და იგივე პიროვნება ყოფილიყო, გურანდუხტ-საერო, ხოლო ეფროსინე მონოზენად აღკვეცის შემდეგ მირუბული.

ასევე ასპინძის რაიონის სოფელ ქვემო-ოშორის ეკლესიის შვიდ სტრიქონიან წარწერაში ვკითხულობთ... „მე დედოფალ ყოფილმან ეფროსინემ...“ არ არის გამორიცხული, რომ დედოფალი ყოფილი გურანდუხტი ყოფილიყო ერობაში და შემდეგ ეფროსინე.

ამგვარად, ფეოდალურ საქართველოში სახელმწიფო მმართველობაში, მის მართვა-გამგეობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ქალები, გაერთიანებული საქართველოს სახელმწიფო საჭეც მტკიცედ ეპყრა

ქალს მეფეთა მეფე თამარს. დიპლომატიურ საქმიანობაშიც დიდი როლი შეასრულეს ქალებმა.

ქართველი ქალები მამაკაცებთან ერთად იყვნენ ერისა და ქვეყნის დამცველნი, ისინი იცავდნენ ქრისტიანობას, მონაწილეობას იღებდნენ ეკლესია მონასტრების აღდგენასა და მშენებლობაში. ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ქართველი ხალხი ათეული საუკუნეების მანძილზე მოზღვავებულ დამპყრობთ გადაურჩა და არ განადგურდა.

THE WOMAN AS A SUBJECT OF STATE LEGAL RELATIONSHIP IN FEUDAL GEORGIA

The formation of a unified feudal Georgian state was caused by domestic and external factors. The main thing for Georgia was to break the yoke of foreign invaders.

The united feudal state of Georgia reaches the peak of its development from the reign of King Davit IV- Davit the Builder, including King Tamar (XII century). At that time state governance was monarchical and difficult in the sense of the structure.

The state is ruled by the king, the monarch. The state's highest legislative body is "Darbazi". (ჭირდება განმარტება) The Executive Body of the Government is " Savaziro". (for viziers).

Our goal is to find out whether a woman in the Georgian feudal reality was a subject of state legal relationship.

In the Georgian reality the royal throne was legally inherited to King Tamar from her father, Giorgi III.

Tamar was a great politician and a strategist in diplomatic activity.

Tamar's son Lasha-Giorgi succeeded to the royal throne after the death of Tamar.

After the death of Lasha-Giorgi, the daughter of Tamar, Rusudani, inherited the royal throne.

Rusudan had to rule the country in a difficult time, during the reign of Jalal-edin and then the Mongol dictatorship.

Rusudani was distinguished as a great diplomat. She managed not to pay taxes to the Mongols for some time and people could breathe freely.

In 1124-1240 Rusudan had diplomatic relations and correspondence with the Popes of Rome to assist Georgia.

There was an institution of co-ruling in Georgia. For example: King Giorgi II and Davit IV, Davit the Builder (they jointly ruled the royal throne) King Davit the Builder and Demetre, King Giorgi III and Tamar, King Tamar and Lasha -Giorgi, King Rusudani and Daviti.

Nothing was said about a woman to be the heir of the throne in the legislation.

Georgian women were busy in the state governing. In addition to this, they were diplomats too. It is noteworthy to mention Khuashak Tsokali and Kravai Jakeli, mother of Bagrat IV – Mariami, widow of Davit King - Ketevani, Queen of Kartli, Mariami, Queens of Imereti, Mariami and Rusudani who contributed to strengthening the state and they also were considered as subjects of state legal relations.

Georgian women actively participated in restoration and building churches and monasteries.

ბამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1897 წ.
2. ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959 წ.
3. სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუხეუმის ხელნაწერთა ფონდის მასალები.
4. ი. დოლიძე ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბილისი, 1965 წ.
5. ივ. ჯავახიშვილი, თ. III, თბილისი მეცნიერება 1982 წ.
6. ივ. ჯავახიშვილი, თ. VI, თბილისი მეცნიერება 1982 წ.
7. ივ. ჯავახიშვილი, თ. VII, თბილისი მეცნიერება 1984 წ.
8. ი. დოლიძე, ადრეული ფეოდალური სამართლის ძეგლები, თბილისი, 1950 წ.
9. ივ. სურგულაძე, სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხები ვეფხისტყაოსნის მიხედვით, თბილისი, 1977 წ.
10. საქართველოს ჩვეულებითი სჯული, თბილისი, 1960 წ.
11. ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1946 წ.
12. რ. მეტრეველი, მეფე-თამარი, თბილისი, 1991 წ.
13. ვ. მეტრეველი, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, 2013 წ.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის
ხელნაწერთა ფონდის კვალია

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში „ვინმე მესხის“ - ივ. გვარამაძის „ისტორიული მასალები“, მივაკელიე გაზეთ „დროება“-ში 1879 წ. № 214-ში ორბელიანის ქალის სიკვდილთან დაკავშირებულ ლექსს, რომელსაც უცვლელად გთავაზობთ:

„შარიფ-ფაშამ რომ საქმე ჰქმნა, სტამბოლს
ხეანთქარი გაჰკვირდა,
ძმამ-ძმას ჰღალატა, აცდინა, საშინლად ატყდა
ახირდა
გაჯავრდა, მოჰკლა ხანუმი, ბოლოს თვითონვე
ატირდა
ფალევეან აღა-მიაკლა და მოახლებიც დაჰკიდა!
შევიდნენ მყრალი ლაზები, ჯალათად დაადგნენ
თავსა,
ხელ-მანდილი გადააგდეს, სახე ლამაზს, გიშრის
თმასა,
მაშინ ატირდა ხანუმი, ცრემლი გარდმოსდინდა
თვალსა
– ვაი, შენ ჩემო ქალობავ, გაფუჭდი ამ ქვეყანასა!
იჯექ და სვამდი ყავასა, სრულ არ გახვიდოდი კარსა
არც ვის თავს გაუყადრემდი, არცა შეხედამდი
სხვასა,
დღე-ღამ გულს სისხლი მდიოდა, ვერც დებს
ვხედამდი, ვერც ძმასა!
ეს სიტყვები მაშინ მოსთქვა, ტკბილის სულის
ამოსვლისას,

წამიღეთ, ა, იქ დამმარხეთ, სხვილისის კლდის კაპნის
გზასა,

გამელელნი და გამომელელნი, მაყრიდნენ ვაგლახს
და ვასა!

ყაფლანიანთ გაუგზავნა, წასაკითხავად ძნელია
მე ხელმანდილთ დამახრჩეს, ხომ არ გამომჭრეს
ყელია!”

ეს ლექსი ისტორიული სინამდვილეა, რომელიც
თამარ ორბელიანის ტრაგიკული სიკვდილის შემდეგ
იქნა გავრცელებული. იგი თაობიდან თაობაში გადა-
დიოდა.

ამბავი ნამდვილად მოხდა XIX საუკუნის დასა-
წყისში სოფელ სხვილისში.

ამის შესახებ მომითხრო სოფელ იელიტაში
მცხოვრებ მოხუცმა რიფსიმე მამუკაშვილმა, რომელ-
საც თავისი წინაპრისაგან ჰქონია გაგონილი.

შარიფ-ფაშა-ჯაყელი, (ქრისტიანი, შემდეგ გამაჰ-
მადიანებული) ნამდვილად ცხოვრობდა ახალციხეში,
რაბათში წმ. მარინეს სახელობის ეკლესიის მიმ-
დებარე ტერიტორიაზე. ცოლად შეურთავს დიდე-
ბული ქალბატონი, ქრისტიანი, ულამაზესი თამარ
ორბელიანი, რომლის საცხოვრებელი ჰყოფილა დღე-
ვანდელი მუსიკალური სკოლის ძველი შენობა
ახალციხეში.

თამარს მალულად „ეკურკურებოდა“ (ასე სწერს
პროფ. შოთა ლომსაძე ამ ამბავთან დაკავშირებით)
თავისი მაზლი მუსალ-მამდი, როდესაც შარიფ-ფაშა
ომიდან ბრუნდებოდა (იგი საომრად იყო წასული
იმერეთში სოლომონ II-სთან დასახმარებლად, რუსე-
ბის წინააღმდეგ) სანამდის სახლში მივიდოდა, მისი
ძმა წინასწარ შეხვდა შარიფ-ფაშას და ცოლის

დალატის შესახებ აუწყა, ალბათ, იმიტომ, რომ თვით თავის რძალს არ დაესწრო სათქმელი ქმრისათვის.

ქალი ელოდებოდა სიხარულით ქმრის მოსვლას, მაგრამ ქმრის მისვლამდე, შარიფ-ფაშამ ბრძანება გასცა, რომ იგი შეეპყროთ და მიეყვანათ სხვილისის რეზიდენციაში, ეს იყო ჯაყელების საზაფხულო რეზიდენცია (ამჟამად ამ ტერიტორიაზე მდებარეობს სხვილისის სომხური ეკლესია).

თამარი შეიპყრეს ჯალათებმა, მას მანდილი მოხადეს, რაც სირცხვილად ითვლებოდა და კიდევ უფრო გამობრწყინდა მისი სილამაზე, გიშრის თმები მუხლებამდე დაეკა. რეზიდენციაში მიყვანისას მას შარიფ-ფაშამ სიტყვაც არ ათქმევინა, ისე მოახრჩო თავისი ხელმანდილით. მან ასევე მოკლა მოახლე ხანუმებიც და ფალვან - აღაც.

გადმოცემის მიხედვით თითქოს სიკვდილის წინ თამარ ორბელიანმა, როგორც ქრისტიანმა ლოცვა აღავლინა და წარმოსთქვა სიტყვები, რაც ლექსშია გადმოცემული. ანდერძად დაიბარა, რომ იგა დაემარხათ სხვილისის გზის კაპნის გზაზე. ეს კი აღუსრულა შარიფ-ფაშამ.

თამარ ორბელიანი დამარხული იქნა სხვილისში მიმავალ კაპნის გზაზე, სადაც მდებარეობს ჯაყელების საგვარეულო სასაფლაო.

თამარ ორბელიანის საფლავი თითქმის ორი საუკუნე იდგა ჩვენი წარსულის გასახსენებლად, როგორც დიდებული ნაშთი.

ამ მოვლენასთან დაკავშირებით პროფესორი შ. ლომსაძე ახალციხურ ქრონიკებში სწერს: „1804 წ. ღვინობისთვის 8. შარიფ-ფაშამ ხანუმი, მხლებლებით, დაასრჩევს სხვილისს“.

ასევე თამარ ორბელიანისა და შარიფ-ფაშას ისტორიაზე ივ. გვარამაძეს დაწერილი აქვს პოემა, რომელიც შესულია კრებულში „ძველი საქართველო“ ტ. III. განყ. II. თბილისი 1913-1914 წ.

თამარი აღმოჩნდა სრულიად უდანაშაულო მსხვერპლი, ბოლოს შარიფ-ფაშამ ყველაფერი გაიგო, მაგრამ გვიან იყო.

XX საუკუნის 90-იან წლებში, კერძოდ, 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ ჯაყელების საგვარეულო სასაფლაოდან ორბელიანის ქალის საფლავზე დადგმული ორი ქვა თითოეული სიმაღლით დაახლოებით 1 მეტრი და 60 სანტიმეტრამდე, შეიძლება მეტიც, დადგობებული ტყვიით, თათრული და ქართული წარწერებით საფლავიდან გაქრა, დაიკარგა. ამის შესახებ საქმეში ჩაერთო შესაბამისი სამსახურები, ასევე ისტორიის ინსტიტუტის, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ-მუშაკები და ახალციხის ეროვნული მოძრაობიდან ახალგაზრდები, მაგრამ გამოძიებამ კვალს ვერ მიაგნო. დღეს დღეობით საფლავი შებილწული და იავარქმნილია.

ამ შემთხვევიდან საუკუნის მეოთხედი გავიდა, აღარც ეროვნული მთავრობაა, რომელიც თავის დროზე დაინტერესებული იყო ამ საქმის გამოძიებით.

საფლავის ქვების მოძებნა და ადგილზე დაბრუნება ყველა ქართველის მოვალეობაა.

ჯერი თქვენზეა, მომავალ თაობაზე.

ნ. ღონღაძე

„ქართული მაჰმადიანი ქალები ჩაცმულობით, ხასიათით, ჩვეულებებით დიდად წააგავს თათრის ქალს. ისინი კარნაკეტილები არიან და თუ სადმე მოუხდათ წასვლა პირს იბურავენ ჩადრით როგორც არ გჯერა, რომ ჩადრში გახვეული პირუკუღმა ჩამდგარი გზის პირას მანდილოსანი ქართველი ქალია. დიახ, ქართველი ქალი, სითამამით განთქმული არავის ერიდება. აქ კი გამაჰმადიანებულ საქართველოში სარწმუნეობის ასე შეცვლა ჩვენი ზნე-ხასიათის. კვირობით ვყოფილვარ ქართველ მაჰმადიანთა ოჯახში და ქალისათვის თვალი არ მომიკრავს. უქალოდ კი ოჯახურ ცხოვრებას და სიამოვნებას, მხირულებას აჩრდილივით დასდევს ერთფეროვნება და უგემოვნება.“

მესხეთი მოსწყდა საქართველოს პოლიტიკურად. იგი ჩამოშორდა საქართველოს საკათალიკოსოს სარწმუნეობრივადაც, ოსმალთა მთავრობამ თავისუფლად მიჰყო ხელი ქრისტიანობის ამოგდებას და მაჰმადის რჯულის დამყარებას“

ჩანაწერი აღ. ყიფშიძის

უურნალი „ნაკადული“ 1908 წ. №1 გვ. 37-44

ს/ჯ-ის ისტორიული მუზეუმი ფონდი 95 – გვ. 22.

ამავე ხელნაწერთა ფონდში არის მიმოწერები დაცული ივ. გვარამაძესთან – დიმიტრი ბაქრაძის, ალექსანდრე ცაგარელის, სერგეი მესხის, ალექსანდრე ხახანოვის (ხახანაშვილი), ზაქარია ჭიჭინაძის, იონა მეუნარგიას და სხვების.

* * *

– 1622 წელს საქართველოს მეფე თეიმურაზი აგზავნის რომში მონაზონს, უგზავნის პაპს თავის მართლმადიდებლობის აღიარებას, რომელიც ბევრად განსხვავებული არ ყოფილა კათოლიკური აღიარებისაგან. აღიარებს პაპს, მაჰად-პატრონად და მცველ მფარველად.

ფონდი 2105

ივ. გვარამაძის ხელნაწერი.

* * *

მიხ. თამარაშვილის წერილი

გარდა ამისა არ უნდა დავევიწყოთ, რომ ეს ტიპიკონის საქმე საუკუნეების საქმეა, მისი დაბოლოებაც, ე.ი. თავიდან მოშორება, გამოცვლა ადვილი არ არის.

იქონიონ ერთობა არა მხოლოდ ერში, არამედ მღვდლებშიც.

1911 წ. 10.04.

რომი ფონდი 2013

* * *

ივ. ანტონოვის წერილი ივ. გვარამაძისადმი

„მე ის აზრი მომივიდა, რომ თქვენ მოგსვლიათ ე.ი. კათოლიკე ქართველს შეუძლია მოითხოვონ დაბრუნება ან ისევ ქართულ ტიპიკონზე, ან მაინც ლათინის ტიპიკონზედ და არასოდეს სომეხის ტიპიკონზე. თუ არ მისცემენ თავიანთ ქართულ ტიპიკონს და სხვა ტიპიკონს მისცემენ, მაშინ არ ჯობიან, ლათინოს

ტიპიკონი? მაშ როგორც გიფიქრიათ აგრე ძრვი კარგი იქნება, ამისათვის თქვენ გააკეთეთ თხოვნა ქართულად ამ გვარი: დაიწყეთ თაობიდან როდის შემოსულა ქრისტიანობა ქართველებში, რომელი წლიდან რანაირი ტიპიკონი ჰქონდათ და როგორ და რანაირად ჩაეარდნილა საწყალი ქართველები სომეხის ტიპიკონის უმეცარი ღვდლების ხელში და ახლა რა სურვილი აქვთ ქართველ კათოლიკეთა და ესეც გამოიყვანეთ შიგა, რომ ჩვენ ქართველები განსხვავებულნი და წმ. მამა ლევან XIII ენციკლიკის ძალით ვბედავთამ ჩვენი სურვილის განცხადებას და თხოვნას.

მე კიდევ შევატყობინებ გავლენიან პირებს საზღვარგარეთ. ენახოთ რა პასუხს მომცემენ.

31.V. 1895 წ. ფონდი 2974

* * *

თქვენი უკანასკნელი წერილი მიიღო დღეს დონივანემ, რომელიც კარგა უქეიფოდ იყო და ეხლა ღვინით კარგათ არის, მაგრამ მის მაგივრად გწერთ, რომ ის წერილი, რომელიც თამარ-დედოფლის ბეჭდიანი დაბეჭდილი გამოგზავნეო, მიღებული არისო, ფიქრი ნუ გეკნებათ.

*26. ღვინობისთვე 1891 წ. სარატოვი
ფონდი 2962 წ*

წერილს აგზავნის დონ-ანტონოვის მაგივრად სხვა აქ ლაპარაკია თამარ-დედოფლის ბეჭდიან წერილზე, რომელიც დღემდე არ არის მოძიებული.

გაზეთი ივერია 1897 წ. ფ. №84 გვ. 2

„ახალციხე საუცხოო ევროპულ ქალაქად ითვლებოდა, სადაც 25000 მცხოვრებია, რომელთა შორისაც არსუმიდან გადმოსული სომხობაა, პირველსავე, სომხობას განცალკევება სდომებიან, რუსის მთავრობისათვის უთხოვიათ ახალციხე კი არა „ნოვი არზუმი“ უწოდოთო ჩვენ ქალაქსო. მთავრობამ ამის ნება არ დართო. მას ახალციხე მამინაცვლად გაუხდა თავის ობოლ გერსა ძველ ახალციხეში. ქალაქს მხოლოდ სახელიდა დარჩა ქართული, თორემ დანარჩენში კი მართლაც, რომ ნოვი არზუმია აქ აშკარაა ახალციხელ მკვიდრ ქართველთა ეროვნული თავმოყვარობა ბევრის მხრივ არის შელახული, შეგინებული და ის ძველი აჰყარაო.

ისტორიულმა ვითარებამ დიდი ხანია შესცვალა: სომეხი მოვიდა მესხი აჰყარაო“

პავლე ყალაიჯევის წერილი პატრ იოანეს

გარდა ამისა მაქვს სათხოვარი, ეს ჩემი გვარი ყალაიჯევი ხომ თათრული სიტყვაა, ამ გვართაც ხიზაბავრაშიც სცხოვრობენ. დიდი სასურველი და დიდი სიკეთე იქნება ჩემთვის, თუ რომ მიიღებთ შრომას, რომელიმე ეკლესიის ძველი შეწირულობების ან სხვა რომელიმე წიგნებიდან აღმოაჩინოთ ძველი ნამდვილი გვარი. მაშინ რა საკვირველია მთელი სახე მის შესადგენად დამჭირდება ოფიციალური მოწმობების გამოწერა. რა რომ ამ მოწმობებს

მივიღებ, მერე უმთავრესია მთავრობის განკარგულებით ძაან ადვილი გახდეს სველი გვარის შაძენა“

11.VI. 1897 წ. თბილისი. ფონდი 2613.

* * *

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდიდან ვკითხულობთ:

მიხეილ თამარაშვილის წერილი ივანე გვარამაძისადმი „პირველ თავში მოვიყვან, რომ სომხები, რომლებიც ჩვენ ასე გვეწინააღმდეგებიან, მოჩვენებითი და ტყუილი კათოლიკები არიან.

მეორე თავში მოკლედ გამოვიყენებ სომხების ყველა ჩვენებას ჩვენს წინააღმდეგ.

მესამე თავში ვილაპარაკებ რისთვის არ უნდა იყვნენ ქართველი კათოლიკები, როდესაც კათოლიკურ ეკლესიაში ყველა გვარი მოიპოვეს.

მეოთხე თავში ვილაპარაკებ და მოვიყვან იმ დროებას და შემთხვევებს, თუ სომხები როდის გადმოსახლებულან საქართველოში. ეს გადმოსახლება იწყება 17-ე საუკუნეში და არა თამარ დედოფლის დროს.

დანარჩენ თავებში ვლაპარაკობ მისიონერების მოსვლაზე და ეპისკოპოსის დანიშვნაზე საქართველოში... იმედი მაქვს ყველა ჩემს ნალაპარაკეს ფაქტები დაამტკიცებს თქვენ უნდა ეცადოთ ისტორიული მასალები მიშოვოთ, თუ ერთმანეთს არ შეევეწევიო მტერზე გამარჯვება ძნელია.

1894 წ. 9 იანვარი, ფონდი 1830

პიზზა. იტალია

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცულია ხელნაწერთა ფონდში ილია მაისურაძის ჩანაწერები, რომელსაც 1939 წელს უმოგზაურია მესხეთში.

სოფელ ივლიტის ჩანაწერებიდან:

სოფელ ივლიტაში 32 მოკვამლეა, 22 კათოლიკე, დანარჩენი თათარი.

კათოლიკეთა გვარები – მამუკაშვილი, ჩილინგარაშვილი, გიქოშვილი, ბაღდოშვილი (ბოლაჯურელი), ლაზარაშვილი (ჯავახეთი), ადლემაშვილი

თათრის გვარები: კვერცხიჭამიაშვილი, კრუხიშვილი (აბასთუმნიდან)

ტოპონიმები

ყანები:

აღმა-დაღმა

ტურაშვილის ყანა

ასლან ოღლის ყანა

ჩიქილ-ტაში

ამ ალაგ ყორღანი

ქამუშ თალა – ქართ. კამეჩის ყანა

კარლოთ ყანა

ჩახალ-ოღლი

არდელიშვილის ყანები

ივან – ალას ყანები

პარმას – სიზის ყანები

შაფიანთ ყანები

ვახრამოვის ყანები

მალობათ ყანები

უსულ – ხაჩოს ყანები

ბორბოლა კლდე – მდ. ფოცხოვის ნაპირზე

ობოლ-კლდე-წყლის გაღმა

მაღლა კლდე – სერი

მოღნისი ქველი ეკლესია - ნავანებზე, რაბათის
პირდაპირ, იქ არის წყაროც

სხეილისის საღდარი – ნასაღდრალი სოფლის
აღმოსავლეთით – ეხლა გზის გაყვანის გამო დაანგ-
რიეს. ვისაც ახველებდა აქ მოდიოდა მოსარჩენად.

მთქმელი ვასო მამუკაშვილი (30 წლის)

კოლმეურნე.

* * *

სოლოღან და ფერის ფაშა

დასხდნენ სამართალზედა

სწერეს და წერეს წიგნები

იწყეს მარჯვენა მხარზედა.

სოლოღან ძრიელ გაქებენ

ჯირითის გასროლაზედა

მე - ჯირითისა რა ვიცი

ცხენი არა მყავს ჯანზედა.

ისეთი ცხენი მომგვარე

ფასი არ დასდევ ტანზედა

გამიძელ წინა სოლოღან

მოგყვე სოლოღის კვალზედა

სამ ჯირითის მეტ არ გესვრი

სამ არსების სახელზედა
პირველი რო დაადვენა
მას გადუარა თაეზედა
მეორე რო დაადვენა
ცხენ მოხვდა უნაგირ'სედა
მესამე რო დაადვენა
ცხენ მოხვდა უნაგირ'სედა
მესამე რო დაადვენა
აღმასი ასხლტა ტანზედა
გამიძელ წინა არაბო
მოგყვე არაბის კეალზედა
ერთ ჯირითის მეტ არ გესერი
ერთ არსების სახელზედა
პირველი რო დაადვენა
არაბი ძირს გადმოვარდა

*მთქმელი ალიოზ მამუკაშვილი
მასწავლებელი 19 წლის
მამისაგან გაგონილი
ს. ივლიტა 1939 წ. ივლისი
ჩამწერი ი. მაისურაძე*

ს/ჯ ისტორიული მუზეუმი ფონდი 100 გვ. 5-6

თავი I. ქალი, როგორც საქორწინო-საოჯახო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი ქართული ფეოდალური სამართლის მიხედვით	
THE WOMAN AS A SUBJECT OF MARRIAGE AND FAMILY LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LAW OF DIFFERENT COUNTRIES .	11
თავი II. ქალი, როგორც სამემკვიდრეო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი სხვადასხვა ქვეყნების სამართლის მიხედვით	11
THE WOMAN AS A SUBJECT OF INHERITANCE LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE LAW OF DIFFERENT COUNTRIES .	20
თავი III. ქალის მოტაცება ფეოდალური კანონების მიხედვით და მისი სამართლებრივი შეფასება	20
WOMAN'S KIDNAPPING ACCORDING TO THE FEUDAL LAWS AND ITS LEGAL ASSESSMENT	23
თავი IV. ქალი, როგორც სახელმწიფო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი ფეოდალურ საქართველოში	23
THE WOMAN AS A SUBJECT OF STATE LEGAL RELATIONSHIP IN FEUDAL GEORGIA .	27
სხვადასხვა	28

საგამომცემლო ჯგუფი: *ლარისა გურგენიძე*
ლია ზედგინიძე

ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. №113
ტელ.: 0(365)22-19-90, 591-41-12-78
ელ. ფოსტა: contact@sjuni.edu.ge